

Csontos Nóra
Az idézés működése
a magyar nyelvben

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! - Ne add el! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően felhasználható.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Az idézés működése a magyar nyelvben. Funkcionális kognitív közelítés

The Functioning of Quotation in Hungarian. A Functional Cognitive Approach

Csontos Nóra

<https://orcid.org/0000-0002-4067-331X>

Nyelvészet / Linguistics (13024)

magyar nyelvtudomány, idézés, újrakonstruálás, kvantitatív elemzés, idéző konstrukciók

Hungarian linguistics, quotation, reconstrual, quantitative analysis, quoting constructions

ISBN 978-963-646-334-2 (pdf)

DOI: <https://doi.org/10.56037/978-963-646-069-3>

Open Access

<https://openaccess.hu/>

Csontos Nóra

AZ IDÉZÉS MŰKÖDÉSE A MAGYAR NYELVBEN

Károli Könyvek
monográfia

Sorozatszerkesztő: Sepsi Enikő

A szerkesztőbizottság tagjai:

Boros Gábor, Bozsonyi Károly, Csanády Márton,
Fabiny Tibor, Furkó Péter, Homicskó Árpád, Horváth Géza,
Kendeffy Gábor, Literáty Zoltán, Mészáros József,
Pap Ferenc, Tóth J. Zoltán

Csontos Nóra

AZ IDÉZÉS MŰKÖDÉSE A MAGYAR
NYELVBEN

Funkcionális kognitív megközelítés

Károli Gáspár Református Egyetem • L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2023

A könyv megjelenését a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kara „Az idézés szemantikai és pragmatikai vizsgálata” című kutatási pályázata támogatta.

© Károli Gáspár Református Egyetem, 2023
© L'Harmattan Kiadó, 2023
© Csontos Nóra, 2023

Szakmai lektor: Tolcsvai Nagy Gábor, Tátrai Szilárd

A borító Nino Carè fotójának felhasználásával készült (forrás: Pixabay.com).

ISBN 978-963-646-069-3
ISSN 2063-3297
DOI: <https://doi.org/10.56037/978-963-646-069-3>

Felelős kiadó:
Gyenes Ádám, a L'Harmattan Kiadó igazgatója és Trócsányi László, a KRE rektora
Károli Gáspár Református Egyetem
1091 Budapest, Kálvin tér 9.
Telefon: 455-9060

A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: +36-1-267-5979
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	7
A kognitív nyelvészet áttekintése	23
Az idézés mint újrakonstruálás	33
Az újrakonstruálás folyamata	37
Az idéző rész megalkotása	41
Az idézet megalkotása	49
Az idézés nézőpontszerkezetének a megalkotása	52
A referenciális központ	52
A tudatosság szubjektuma	55
A semleges kiindulópont	56
Diskurzusköziség, intertextualitás	57
Az idézés működése a magyar nyelvben	63
Az idéző konstrukciók	64
Az idézés megalkotása összetett jelenetben	66
Az egyenes idézés	68
A függő idézés	70
A szabad függő idézés	72
Az idézés megalkotása elemi jelenetben	73
A szabad függő idézés	74
A függő idézés egy sajátos esete: a narratív idézés	75
A diskurzusköziség kérdése	77
Az idézés mint nyitott kategória	78
Idéző konstrukciók az MNSZ2 alkorpuszaiban	80
Anyag és módszer	80
Eredmények	81
Konklúzió	89
Az idéző igék	90

Az idéző igék és szemantikai jellemzésük	90
Anyag és módszer	91
Eredmények	91
Az idéző igék működése az idézésben	96
Anyag és módszer	99
Eredmények	100
Konklúzió	107
Figyelemirányítás az idézésben. A mutató névmási elem jelenléte és szerepe az idézésben	108
Figyelemirányítás az idézésben	109
A diskurzusdeixis	111
A mutató névmások működése az idézésben	113
Anyag és módszer	115
Eredmények.	116
Konklúzió	125
Az idézés működése a tudomány szakszövegeiben	127
A tudomány szakszövegeinek jellemzése	127
Anyag és módszer	130
Eredmények	131
Konklúzió	146
Az önidézés	149
Anyag és módszer	150
Az önidézés mint újrakonstruálás	151
A <i>mondtammal</i> alkotott idézések vizsgálata	154
A <i>mondommal</i> alkotott idézések vizsgálata	157
Konklúzió	163
Összegzés	165
Bibliográfia	175
Források	185
Internetes oldalak	186
Melléklet	187

BEVEZETÉS

A jelen munkában az idézést a kognitív szemantika¹ és a pragmatikai szemléletmód² együttes érvényesítésével vizsgálom. Ez az elméleti keret lehetőséget ad arra, hogy az idézés vizsgálata az alkotás és a befogadás folyamatában zajló működésként váljon bemutatathatóvá, az idézés művelete és szerkezete egymást feltételezve váljon leírhatóvá.

A magyar nyelvű idézések monografikus áttekintése mindezidáig csupán a szépirodalmi szövegekre nézve valósult meg.³ Az idézéssel foglalkozó tanulmányok elsősorban az idézet megalkotására koncentrálva, illetve a konvencionizált idézési módokból kiindulva (*egyenes, függő, szabad függő*⁴ idézés) vizsgálták ezt a fajta nyelvi tevékenységet. Ebből adódóan az idézést létrehozó művelet bemutatása elmaradt, néhány, az idézést megvalósító konstrukció, illetve konstruálási mód vagy nem került, vagy nem is kerülhetett a vizsgálatok látókörébe. A konvencionizált idézésekből való kiindulás azzal a hátránnyal is járhat, hogy az idézés zárt kategóriaként válik értelmezhetővé. Ebből a szempontból

¹ Langacker, Ronald W.: *Foundations of cognitive grammar. Volume I. Theoretical prerequisites*, Stanford, Stanford University Press, 1987; uő: *Foundations of cognitive grammar. Volume II. Descriptive application*, Stanford, Stanford University Press, 1991; uő: *Cognitive grammar, A basic introduction*, Oxford, Oxford University Press, 2008; Tolcsvai Nagy Gábor: Jelentéstan, in uő (szerk.): *Nyelvtan*, Budapest, Osiris, 2017, 207–466; uő: *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*, Budapest, Osiris, 2013.

² Verschueren, Jef: Pragmatic perspective, in Verschueren, Jef – Östman, Jan-Ola – Blommaert, Jan (eds.): *Handbook of Pragmatics*, Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 1995, 1–19; uő: *Understanding pragmatics*, London – New York – Sydney – Auckland, Arnold, 1999; Tátrai Szilárd: *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*, Budapest, Tinta, 2011; uő: Pragmatika, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*, Budapest, Osiris, 2017, 899–1058.

³ Lásd például Murvai Olga: *Szöveg és jelentés. A szabad függő beszéd szövegnyelvészeti vizsgálata*, Bukarest, Kriterion, 1980.

⁴ A magyar szakirodalomban ezt az idézést több terminussal is illetik, például *indirekt stílus, átélt beszéd, átképzeléses előadás, belső monológ* stb. Én a munka teljes terjedelmében a *szabad függő beszéd*, illetve a *szabad függő idézés* megnevezést alkalmazom. További elnevezésekre példát lásd Murvai: *Szöveg és jelentés*, 1980, 9; Kocsány Piroska: A szabad függő beszéd a belső monológig, in Szathmári István (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika? Stíluselméleti tanulmányok*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1996, 329.

az látható, hogy az eddigi, az idézésre irányuló kutatások nem tudnak, vagy nem is akarnak azokkal az esetekkel mit kezdeni, amikor a diskurzusba ágyazódó, mástól származó megnyilatkozás nem prototipikusan valósítja meg az idézés nyelvi tevékenységét. Az ezen esetek jelölésére használt *felidézés*, *megidézés* stb. kifejezések jól mutatják ezt, az idézést olykor merev keretek közé szorító értelmezői pozíciót.

A jelen munkában az idézés nyelvi jelenségét szélesebb kontextusban, és legfőképp nem az esztétikai kommunikációval jellemezhető nyelvi minta alapján mutatom be. A szélesebb kontextus azt az elméleti kiindulópontot jelenti, hogy az idézés vizsgálatának kezdőpontjaként nem az idézetre fókuszáló idézési lehetőséget, hanem az idézés megalkotásának folyamatát jelölöm meg. Az idézést ekképp újrakonstruálásnak tekintem, amelyben egy már nyelvileg megkonstruált diskurzus hozzáférhetővé tétele zajlik úgy, hogy a perspektivizáció⁵ – tehát az, hogy az adott diskurzus egy része nem az aktuális megnyilatkozóhoz köthető, hanem mástól származik – eltérő módon, de jelöltté válik. Ez, az idézést nyelvi tevékenységként megközelítő értelmezői keret egyfelől az idézésnek az alkotás és a befogadás folyamatában történő vizsgálatára ad lehetőséget. Másfelől az idézés nyitott kategóriaként történő értelmezését, illetve annak előnyét kínálja fel, ami feloldhatja a merev szembeállást a fentebb említett *megidézés*, *felidézés* és az *idézés* művelete között.

Ez a megközelítési mód egyaránt magában foglalja az idézni kívánt diskurzust és annak elérhetővé tételét, és az idézés funkcionális vizsgálatát teszi lehetővé. Az újrakonstruálás értelmezői kerete azt a lehetőséget is felkínálja, illetve azt is megkívánja, hogy az idézés vizsgálatába az idéző tevékenységét, illetve az ő perspektívájának az érvényesülését is bevonjam. Az idézés vizsgálata a jelen munkában így nem csupán az idézni kívánt diskurzusra, illetve annak idézetként való megalkotására terjed ki, hanem az idéző adaptív tevékenységének előtérbe helyezésével valósulhat meg.

Az idézéssel kapcsolatos eddigi kutatásokat nagyban meghatározza, hogy a vizsgált nyelvben e nyelvi jelenség milyen mértékű grammatikai jelöltséget kíván meg, vannak-e az idézéseket jellemző és meghatározó szintaktikai szerkezetek, illetve a lehetséges idézési módok közül melyek jelennek meg. Ahogy Bahtyin fogalmaz, lényegessé válik az, hogy az idegen megnyilatkozások visszaadására milyen *sablonok* léteznek, az „egyenes beszéd”, a „függő beszéd” és

⁵ A fogalomra lásd Sanders, José – Spooren, Wilbert: Perspective, subjectivity, and modality from a cognitive linguistic point of view, in Liebert, Wolf-Andreas – Redeker, Gisela – Waugh, Linda (eds.): *Discourse and perspective in cognitive linguistics*, Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 1997, 86–89; a fogalom bővebb ismertetését lásd alább, illetve *Az idézés mint újrakonstruálás* című fejezetben.

a „nem tulajdonképpeni egyenes beszéd” (értsd szabad függő beszéd) lehetőségei megjelennek-e, illetve miként jelennek meg, valamint e lehetőségeken kívül léteznek-e a sablonok modifikációi, valamint e modifikációk változatai.⁶ Példaként említeném a francia nyelvet, ahol a három idézési mód mellett (*discours direct, indirect és discours indirect libre*) felvesznek ún. hibrid kategóriákat is, mint a *discours rapporté « avec résumé »* (‘idézés összeggéssel’), *discours narrativisé* (‘narratív idézés’) és *discours direct libre* (‘szabad egyenes idézés’).⁷

Az idézés nyelvspecifikus voltát az idézés tipológiájával foglalkozó szerzők is hangsúlyozzák. A nyelvészeti szakirodalomban egyetértés van annak tekintetében, hogy az egyenes idézés univerzális jelenségnek tekinthető. Coulmas 1986-os⁸, illetve Li 1986-os⁹ munkájukban a világ nyelveinek idéző szerkezeit vizsgálva például e következtetésre jut. Az egyenes idézés mellett mind a két szerző a függő idézést említi, amely már a nyelveket tekintve nem mutatja fel univerzális jellegét, továbbá számtalan megjelenési formája lehetséges. Aikhenvald 2008-as,¹⁰ Jäger 2010-es,¹¹ illetve Evans 2013-as¹² tipológiai munkái is ezt hangsúlyozzák. Továbbá kiemelik azt is, hogy a függő (indirekt) idézés alapvető szükséglete az, hogy az aktuális megnyilatkozó az eredeti, idézni kívánt diskurzusban perspektívaváltást hozzon létre, a beágyazni kívánt diskurzust az idéző a saját perspektívájának érvényesítése által tegye hozzáférhetővé. Ennek ugyanakkor számos morfoszintaktikai eszköze lehetséges: vannak nyelvek, ahol ez az adott nyelvre jellemző igealakot eredményez, illetve azáltal válik jelöltté, és vannak nyelvek, ahol a személy-, mód- és időeltolódás más nyelvi eszközök által

⁶ Bahtyin, Mihail: *A beszéd és a valóság. Filozófiai és beszédelméleti írások*, ford. Könczöl Csaba – Orosz István, Budapest, Gondolat, 1986, 277–278.

⁷ Garric, Nathalie – Calas, Frédéric: *Introduction à la pragmatique*, Paris, Hachette Supérieur, 2007, 137–159; Maingueneau, Dominique: *Approche de l'énonciation en linguistique française*, Paris, Hachette, 1981; Rosier, Laurence: *Le discours rapporté. Histoire, théories, pratique*, Paris–Bruxelles, Duculot, 1999; a *discours rapporté « avec résumé »* jelenségére lásd továbbá Maingueneau, Dominique: *Éléments de linguistique pour le texte littéraire*, Paris, Bordas, 1986, 106; a *discours narrativisé* fogalmára lásd még Genette, Gérard: *Discours du récit*, in uő: *Figures III*, Paris, Seuil, 1972, 190–191.

⁸ Coulmas, Florian (ed.): *Direct and Indirect Speech. Trends in linguistics studies and monographs 31*, Berlin – New York – Amsterdam, Mouton de Gruyter, 1986.

⁹ Li, Charles N.: Direct and Indirect speech: A functional study, in Coulmas: *Direct and Indirect Speech*, 1986, 29–46.

¹⁰ Aikhenvald, Alexandra Yurievna: Semi-direct speech: Manambu and beyond, *Language Sciences*, vol. 30, 2008/4, 383–422.

¹¹ Jäger, Andreas: Reported speech constructions and the grammaticalization of hearsay evidentiality: a cross-linguistic survey, *STUF*, vol. 63, 2010/3, 177–195.

¹² Evans, Nicholas: Some problems in the typology of quotation: a canonical approach, in Brown, Dunstan – Chumakina, Marina – Corbett, Greville G. (eds.): *Canonical Morphology and Syntax*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 66–98.

válnak felismerhetővé. Az idézés tipológiájával foglalkozó munkák annak a lehetőségét is előtérbe helyezik, hogy az egyenes és a függő idézés között a nyelvekben megjelenhet az aktuális és a beágyazott megnyilatkozó perspektíváját egyaránt érvényesítő szabad függő idézés is. Továbbá létezhet e három idézési lehetőség modifikációja is, amely az elméleti megközelítéstől függően a három idézésen belül vagy új kategóriát alkotva válik értelmezhetővé.

A magyar szakirodalomban az idézés eddigi kutatásait az a nyelvtudományban bekövetkezett váltás is meghatározza, amely a nyelv rendszerszemléletű leírásától a pragmatikai szemléletmód fokozatos térnyeréséig tart. A funkcionális fordulat¹³ előtti kutatásokra alapvetően az jellemző, hogy a három idézés (*egyenes*, *függő* és *szabad függő*) mellett az ún. *kapcsolt egyenes idézés* „hibrid” idézést különítik el.¹⁴ Ezen idézések közül elsősorban az egyenes és a függő idézés formai leírása valósul meg, tehát a definiálásuk során a működésük nem kerül a figyelem előterébe. *A mai magyar nyelv rendszere*¹⁵ például – akárcsak az ötvenes évek mondattanai¹⁶ – a tárgyi mellékmondatnál tárgyalja e két idézési módot, bár azt is megemlíti, hogy az egyenes idézés során „az idéző mondat és az idézet közötti nyelvtani-szerkezeti viszony igen laza, sok esetben ugyanis sem rámutatószó, sem tárgyas ragozású igealak nem utal kapcsolatukra”.¹⁷ Rácz Endre szintén a tárgyi mellékmondatnál tesz említést az idézés e két lehetőségéről, de már úgy fogalmaz az egyenes idézésről, hogy „többnyire a tárgyi alárendelésre emlékeztető – de mégsem alárendelő – viszony van az idéző mondat és az idézet között”.¹⁸ Ezen álláspontokból kiindulva Dömötör Adrienne 1983-as munkájában az egyenes idézést már szövegszintű alárendelésnek tartja, amely különböző formákban jelentkezhethet: a kapcsolat az idéző mondat és az idézet között lehet szerves és nem szerves. Majd ezekhez hozzáteszi, hogy ha szerves kapcsolatról van szó a két rész

¹³ Lásd Tátrai: *Bevezetés a pragmatikába*, 2011, 12–13.

¹⁴ Vö. például Haader Lea: Az alárendelő mondatok: Az alanyi, állítmányi, tárgyi és határozói mellékmondatok, in Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2*, Budapest, Akadémiai, 1995, 506–666; uő: Az összetett mondat. Az alárendelő mondat, in Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*, Budapest, Osiris, 2003, 500–551; Dömötör Adrienne: Tendenciák az idéző főmondat alakulásában a kései ómagyarban és a középmagyar kor elején, *Magyar Nyelv*, XCVIII. évf., 2002/1, 56.

¹⁵ Tompa József (szerk.): *A mai magyar nyelv rendszere II.*, Budapest, Akadémiai, 1962.

¹⁶ Lásd például Szabó Dénes: *A mai magyar nyelv II.*, Budapest, Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, 1958, 367–369, 382.

¹⁷ Tompa (szerk.): *A mai magyar nyelv*, 1962, 359–360.

¹⁸ Bencédy József – Fábíán Pál – Rácz Endre – Velcsov Mártonné: *A mai magyar nyelv*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1976, 378, vö. még Rácz Endre – Szemere Gyula: *Mondattani elemzések*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1972, 194.

között, akkor az az alárendelő mondatviszonyok valamely típusába sorolható.¹⁹ 1988-as tanulmányában az idézést, ezen belül az egyenes idézést már szemantikai kategóriának véli, de definíciójában emellett még megjelenik a szintaktikai összetevő is: „a grammatikailag jelölt idézés specifikus jelensége a nyelvnek. [...] Az ilyen idézés grammatikai eszközökkel megszerkesztett és grammatikai elemzéssel megragadható szövegtani–mondattani forma”.²⁰

A funkcionális fordulat előtt a függő idézés hasonló értelmezési folyamaton megy keresztül, mint az egyenes idézés. Mivel ez az idézési mód erőteljesebben valószínűsíti meg az alárendelést, ezért a mondatnak részévé válik, és e munkákban elsősorban az idéző mondat és az idézet közötti szintaktikai kapcsolat hangsúlyozása kerül az előtérbe. De emellett az idézett részben megvalósuló, grammatikailag jelöltté váló személy-, idő- és módbeli eltolódások kérdése is szóba kerül,²¹ mely – e munkákban még kimondatlanul – az aktuális megnyilatkozó nézőpontjához képest válik értelmezhetővé.

Ezekhez képest a szabad függő beszéddel foglalkozó vizsgálatok a nyelvtudomány pluralizálódása és kiszélesedése előtt tartalmazzák az idézés működésére és műveletére irányuló reflexiókat. Ennek okát abban lehet összegezni, hogy ezt az idézést a kutatók egyértelműen *parole* jelenségnek tartják, ezért úgy vélik, hogy a *parole* vizsgálatára alkalmas stilisztika és a szövegtan keretén belül nyílik lehetőség a tüzetesebb vizsgálatokra.²² Murvai Olga a szabad függő beszéddel foglalkozó monográfiájában ezt így összegzi: „A közlésformák közül az egyenes és a függő beszéd [...] pontosan kijelölhető mondattani szabályai, beszédhelyezethez kötött törvényszerű alkalmazása miatt nem szolgáltatott alapot vitás kérdésekre. A harmadik közlésforma, az egyenes és a függő beszéd

¹⁹ Dömötör Adrienne: A magyar nyelv egyenes idézeteinek és idéző mondategységeinek kapcsolatairól, *Magyar Nyelvőr*, 107. évf., 1983/4, 473.

²⁰ Dömötör Adrienne: A grammatikailag jelölt idézések a könyvnyomtatás első évtizedeiben, *Magyar Nyelv*, LXXXIV. évf., 1988/3, 285.

²¹ Vö. például Klemm Antal: *Magyar történeti mondattan*, Pécs, Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, é. n., 567–573.

²² Lásd például Bally, Charles: Le style indirect libre en français moderne, *Germanisch–Romanische Monatsschrift*, vol. 4, 1912/11, 549–556, 597–606; Spitzer, Leo: Zur Entstehung der sogenannten Erlebte Rede, *Germanisch–Romanische Monatsschrift*, vol. 16, 1928, 327–332; Steinberg, Günter: *Erlebte Rede, Ihre Eigenart und ihre Formen in neuer deutscher, französischer und englischer Erzählliteratur*, Göppingen, Kümmerle, 1971; Pascal, Roy: *The dual voice. Free indirect speech and its functioning in the nineteenth century European novel*, Manchester, Manchester University Press, 1977; Herczeg Gyula: *A modern magyar próza stílusformái*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1975; Murvai: *Szöveg és jelentés*, 1980; Banfield, Ann: *Unspeakable sentences. Narration and representation in the language of fiction*, Boston, Routledge, 1982.

keveredéséből létrejött szabad függő beszéd [...] annál inkább magára vonta a kutatók figyelmét”.²³

Murvai fentebb idézett munkájában négy magyar szerző (Kaffka, Krúdy, Babits és Kosztolányi) műveinek vizsgálata során a szabad függő beszédet parole jelenségnek tartja, éppen ezért veti fel, hogy vizsgálata csak szövegtani keretben valósulhat meg. Tüzetes elemzése során ezt az idézést – kommunikációelméleti és szemiotikai indíttatású szövegfogalmából következően – komplex jelnek tekinti, amelyre az jellemző, hogy a különböző közlési síkok (*szerző, narrátor, szereplő, olvasó*) összerosódnak. E közlési síkok ekképp közös tartalmi elemmel is rendelkeznek, de mindegyikhez tartozik egy olyan elem, amely jellemzően a sajátja. Ezen a ponton Murvai az egyenes és a függő idézéstől el is határolja a szabad függő beszédet: az előző kettőre az jellemző, hogy az idézet teljes terjedelemben csak az egyik közlési síkkal azonosítható, illetve csak az egyik közlési síkhoz köthető, míg a szabad függőnél ezek szabad mozgása és érvényesülése figyelhető meg az idézetben.²⁴ Ennek kiemelését azért tartom fontosnak, mert a pragmatikai keretben zajló kutatások hasonlóan járnak el, amikor az idézések elhatárolását az idézésben működésbe lépő nézőpontfajták alapján végzik el.

Kocsány Piroska elemző tanulmánya²⁵ Murvaiéhoz hasonló értelmezői keretet valósít meg, de ennél tovább is megy: a szabad függő beszédet egyszerre vizsgálja mint szöveget és mint stilisztikai jelenséget. Szintetizáló elemzése során jelen munka szempontjából is fontossá váló következtetésekre jut. Egyfelől megállapítja, hogy a szabad függő beszéd nem csupán a kimondott szavak, hanem a ki nem mondott gondolatok (tudati folyamatok) felidézését is magában foglalja. Másfelől ezen idézés kontinuum-jellegét hangsúlyozza akkor, amikor – Roncador 1988-as munkáját²⁶, illetve az idézésekben működő referenciális, illetve deixisbeli eltolódásokat alapul véve – amellet érvel, hogy az idézés lehetőségei egy skálán helyezhetők el, amelynek két végpontján az egyenes és a függő idézés található, a kettő között elhelyezkedő esetek viszont a szabad függő idézést valósítják meg, természetesen nem ugyanolyan módon.²⁷

²³ Murvai: *Szöveg és jelentés*, 1980, 5.

²⁴ Vö. uo., 86–87.

²⁵ Kocsány: *A szabad függő beszéd*től, 1996.

²⁶ Roncador, Manfred von: *Zwischen direkter und indirekter Rede. Nichtwörtliche direkte Rede, erlebte Rede, logophorische Konstruktionen und Verwandtes*, Tübingen, Niemeyer, 1988.

²⁷ Kocsány: *A szabad függő beszéd*től, 1996, 336–337; vö. még Tátrai Szilárd: A nézőpont szerepe a narratív megértésben, *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXI*, Budapest, Akadémiai, 2005, 223; Csontos Nóra – Tátrai Szilárd: Az idézés pragmatikai megközelítése, Az idézési módok vizsgálatának lehetőségei a magyar nyelvű írásbeliségben, *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII*, Budapest, Akadémiai, 2008, 69, 78–82.

A fentebbi áttekintésből látható, hogy a nyelv rendszerszemléletű megközelítése nehézségek elé állította a kutatókat az idézés témájával kapcsolatban. Ennek okát abban lehet látni, hogy a vizsgálatok a *langue*–*parole* merev szembeállításának következményeként, és a *langue* tüzetes és maradéktalan leírására tett készletéseként nehezen tudnak mit kezdeni egy olyan témával, amely – ebben az elméleti keretben – leginkább *parole* jelenségnek tartható. Ezért az idézésnek vagy azon összetevőire koncentrálnak, amelyek *langue*-szintű vizsgálatot tesznek lehetővé, vagy e jelenséget a *parole* jelenségek közé sorolják, és a stilisztika, illetve a szövegtan módszereivel elemzik. Az utóbbi elemzéseknél megfigyelhető, hogy a vizsgálatok az idézett részt alapul vevő konvencionizált idézési módokra koncentrálnak, szépirodalmi szövegek elemzésével zajlanak.

Az idézés kérdésköre, illetve az idézés lehetőségeinek a nézőpont szerveződése szerinti elkülönítése – a téma interdiszciplináris voltára rámutatva – az irodalomtudományban korábban megjelenik, mint a nyelvtudományban. Bahtyin – a fentebb már említett – *Marxizmus és nyelvfilozófia* című munkájában²⁸ az idézést (*idegen beszédet*) így definiálja: „beszéd a beszédben, megnyilatkozás a megnyilatkozásban, de egyszersmind beszéd a beszédről, megnyilatkozás a megnyilatkozásról”.²⁹ Véleménye szerint ez a beágyazódás különböző mértékben valósulhat meg az idézésekben, de az idézett diskurzus sosem oldódik fel teljes mértékben az adott szövegben, csak részleges asszimilációjáról lehet beszélni.³⁰ Ennek során a két szöveg – a későbbi intertextualitás fogalmát megelőlegezve – diskurzusba is kerül egymással, aminek a jellegével kapcsolatban azt is hangsúlyozza, hogy az eltér a dialógustól.

Az idézéssel foglalkozó korábbi kutatásokra reflektálva elmondja, hogy ezen elemzések fő hiányossága abban áll, hogy a kutatók magára az idézetre és az azt jellemző szintaktikai formára koncentrálnak. Az idézet ugyanakkor kontextusa nélkül nem vizsgálható, az ún. „szerzői beszéd” (idéző rész) és az „idegen beszéd” (idézet) dinamikus kölcsönviszonyának kell a vizsgálat valódi tárgyává válnia.³¹

Az egyenes, a függő és a szabad függő idézést – mint arról már fentebb volt szó – az „idegen beszéd” visszaadására kialakult rögzült sablonoknak, illetve azok modifikációinak tartja.³² Ugyanakkor ezekkel kapcsolatban azt is hangsúlyozza, hogy nem motiválatlanul jönnek létre. Véleménye szerint megvan annak a lényege, hogy egyes nyelvekben milyen lehetőségek léteznek egy másik

²⁸ Bahtyin: *A beszéd és a valóság*, 1986, 193–350.

²⁹ Uo., 279.

³⁰ Lásd uo., 280. E gondolat a kiinduló alapja Compagnon, Antoine: *La seconde main ou le travail de la citation*, Paris, Seuil, 1979 munkájának.

³¹ Lásd Bahtyin: *A beszéd és a valóság*, 1986, 284.

³² Uo., 277–278, 282–283.

személyhez köthető megnyilatkozás visszaadására. Az egyenes és a függő beszédet párhuzamba állítva arra hívja fel a figyelmet, hogy amíg az egyenes idézés a szó tekintélyelvű felfogásának ad teret, ebből következően a „szerzői hang” a háttérbe szorul, a függő idézés teret enged a szerző, azaz az aktuális megnyilatkozó megértő és értelmezői pozíciójának az érvényesülésére. E két idézési mód (*sablon*) kialakulása véleménye szerint a „tekintélyelvű dogmatizmustól” a „racionalista világszemléletig” tart.³³ Ezek mellett működésbe léphet egy olyan idézési lehetőség is, amely „finomabb és hajlékonyabb módszereket dolgoz ki arra, hogy a szerzői replika és a kommentár behatolhasson az idegen beszéd szövetébe”.³⁴ Ezen eljárás mód hozza létre a szabad függő beszédet.³⁵

Bahtyin végezetül arra mutat rá, hogy ezek a sablonok különböző nyelvekben eltérő modifikációkat hozhatnak létre. Az orosz és a francia nyelv összehasonlítását elvégezve – hasonlóan a szakirodalmi áttekintés elején írtakhoz – azt hangsúlyozza, hogy nem minden nyelvben alakul ki minden idézési lehetőség, illetve azoknak modifikációi. Valamint arra is felhívja a figyelmet, hogy az idézési módok alatt a szintaktikai sajátosságokat tekintve nem ugyanazt értjük. Bizonyos nyelvekben ugyanis az idézési módok szintaktikailag is határozottan elkülönülnek, míg más nyelvekben ilyenfajta grammatikalizálódás nem figyelhető meg, az idézés érvényre jutását más sajátosságok határozzák meg, lehetőséget adva az idézési módok közötti átmeneti sávok létrejövetelére is.³⁶

A narratológia már a nyelvtudományban bekövetkező szemléletváltás előtt az idézés csoportosítását – inkább kimondva, mint kimondatlanul – a nézőpont működésének bevonásával végzi el.³⁷ E munkák közül érdemes Genette 1972-es munkájából a már fentebb említett *discours narrativisé / raconté* esetét külön kiemelni, mivel ez az idézési lehetőség – bár az eddigi, a magyar nyelvű idézé-

³³ Vö. uo., 285–286.

³⁴ Uo., 286.

³⁵ Az idézés alakulástörténeti vizsgálata során ugyanezen tendenciákat mutattuk ki a magyar írásbeliségben. Vö. Csontos–Tátrai: *Az idézés pragmatikai megközelítése*, 2008.

³⁶ Vö. Bahtyin: *A beszéd és a valóság*, 1986, 290–313.

³⁷ Lásd Genette: *Discours du récit*, 1972, 66–267; Hamburger, Käte: *The Logic of Literature*, transl. by Rose, Marilyn J., Bloomington, Indiana University Press, 1973; Chatman, Seymour: *Story and discourse. Narrative structure in fiction and film*, Ithaca–London, Cornell University Press, 1978; Cohn, Dorrit: *Transparent minds. Narrative modes for presenting consciousness in fiction*, Princeton NJ, Princeton University Press, 1978; Stanzel, Franz K.: *A theory of narrative*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, magyarul Stanzel, Franz Karl: *Az elbeszélés elmélete*, ford. Bata János, *Tanulmányok*, 18. évf., 1988/21, 21–26; Cohan, Steven – Shires, Linda M.: *Telling stories. A theoretical analysis of narrative fiction*, New York – London, Routledge, 1988; Short, Michael: *Understanding texts: point of view*, in Brown, Gillian – Malmkjaer, Kirsten – Pollitt, Alastair – Williams, John (eds.): *Language and understanding*, Oxford, Oxford University Press, 1994, 170–190; Holler, Anke: *Alles eine Frage der Perspektive – Zur sogenannten erlebten Rede im narrativen Text*, *ZGL*, vol. 47, 2019/1, 28–69.

sekkel foglalkozó szakirodalmak nem említik – az egyenes, a függő és a szabad függő mellett a magyar nyelvre is jellemzővé válik. Az ún. *narratív idézés* Genette meghatározása alapján azon idézésekre alkalmazható, amikor a narrátor teljes mértékben körülfogja az idézni kívánt diskurzust, annak visszaadását összegezve, a saját nézőpontjából végzi el.³⁸

Az idézés kérdése az *intertextualitás*, illetve a *transztextualitás* fogalmának megalkotása során is értelemszerűen a figyelem előterébe kerül.³⁹ A téma irodalomelméleti keretben zajló vizsgálatának lehetőségét szemlélteti továbbá Compagnon 1979-es munkája.⁴⁰ A szerző ezen egyértelműen teoretikus munkájában az idézést mint egy „második kéztől” származó műveletet jeleníti meg.

A pragmatikai szemléletmód fokozatos térnyerése az idézést új értelmezési keretbe helyezi. E pragmatikafelfogás fontos jellemzője röviden az, hogy – összhangban a funkcionális kognitív nyelvészet felfogásával – a nyelvhasználatot nem autonóm rendszernek tételezett, ennél fogva formálisan leírható szintaxis-hoz képest, illetve ahhoz való közvetlen viszonyában értelmezi, hanem tevékenységként, a diskurzusok közegében folyó „funkcionálásként” közelíti meg,⁴¹ lehetőséget adva a diszciplínák közötti átjárhatóságra is, azoknak a nyelvészeti keretben történő újraértelmezésére. A pragmatikai szemléletmód – szintén összhangban a funkcionális nyelvészettel – nemcsak a *langue*–*parole*, hanem a szinkronia–diakronia dichotómia megkérdőjelezésére is lehetőséget ad.⁴² E kiindulópontból ugyanis a történetiség nem statikus állapotok sorozataként, hanem – inkább a humboldti hagyományhoz közelítve⁴³ – dinamikus, jelenérdekeltségű folyamatként, alakulástörténetként jelenik meg.⁴⁴

³⁸ Vö. Genette: *Discours du récit*, 1972, 190–191.

³⁹ Lásd Genette, Gérard: *Palimpsestes. La littérature au second degré*, Paris, Seuil, 1982; magyarul uő: *Transztextualitás*, ford. Burján Monika, *Helikon*, XLII. évf., 1996/1–2, 82–90; Givón, Talmy: *Syntax. A functional-typological introduction*, Vol. 2., Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 1990, 530–532. További szakirodalmat lásd még a *Diskurzusköziség, intertextualitás* fejezetben.

⁴⁰ Compagnon: *La seconde main*, 1979.

⁴¹ Givón: *Syntax*, 1990; Mey, Jacob L.: Pragmatics, in uő (ed.): *Concise encyclopedia of pragmatics*, Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins, 1998, 716–738; uő: *Pragmatics. An introduction*, Second edition, Oxford, Blackwell, 2001; Tomasello, Michael: *Gondolkodás és kultúra*, ford. Gervain Judit, Budapest, Osiris, 2002.

⁴² Lásd erre Blank, Andreas – Koch, Peter (eds.): *Historical semantics and cognition*, Berlin – New York, Mouton, 1999.

⁴³ Humboldt, Wilhelm von: Az emberi nyelvek szerkezetének különbözőségéről és ennek az emberi szellemre gyakorolt hatásáról, ford. Rajnai László, in Telegdi Zsigmond – Ara-Kovács Attila (szerk.): *Wilhelm von Humboldt válogatott írásai*, Budapest, Európa, 1985, 69–115.

⁴⁴ Vö. Gadamer, Hans-Georg: *Igazság és módszer*, ford. Bonyhai Gábor, Budapest, Gondolat, 1984; Hadrovics László: *A funkcionális magyar mondattan alapjai*, Budapest, Akadémiai, 1969; Tolcsvai Nagy Gábor: *A magyar nyelv stilsztikája*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 11–17.

A pragmatikai szemléletmód térnyerése – Bahtyint és a narratológiai kutatókat is felhasználva – az idézés vizsgálataiban leginkább ott mutatkozik meg, hogy az elsősorban elméleti munkákban az idézés működésére helyeződik a figyelem. Ez egyfelől abban látható, hogy – a bahtyini hagyományt követve – a vizsgálatok nemcsak az idézetre, hanem az azt hozzáférhetővé tevő, eltérő fokú nyelvi kifejtettséggel jellemezhető idéző részre is kiterjednek. Ekképp – a terminológiában is megmutatkozó változást hangsúlyozva – az *idézés*, és nem csupán az *idézet* válik a vizsgálat tárgyává. Másfelől az idézés működésére történő fókuszálás abban mutatkozik meg, hogy a konvencionizált idézési módok a nézőpont, illetve a nézőpontfajták alkalmazásával válnak megállapíthatóvá.

Az egyenes, a függő és a szabad függő idézésnek a nézőpontfajták szerinti vizsgálatához elsősorban Sanders és Spooren tanulmánya szolgáltat alapot.⁴⁵ E munkában nem csupán a nézőpontfajták elkülönítése (*referenciális központ, a tudatosság szubjektuma, semleges kiindulópont*⁴⁶) történik meg, hanem az ún. kontextusfüggő kiindulópontokkal kapcsolatban (*referenciális központ és a tudatosság szubjektuma*) arra is történik reflexió, hogy ezeket az aktuális megnyilatkozó átadhatja más beszélőnek is. A tanulmány így az idézés működésére is alkalmazható, a fentebb említett, a jelen munka egyik alapjává váló *perspektivizáció*⁴⁷ fogalmát is bevezeti.

Tátrai Szilárddal írt közös tanulmányainkban⁴⁸ az idézést az intertextualitás és a perspektivizáció tipikus lehetőségeként értelmezzük, és az egyenes, a függő és a szabad függő idézés pragmatikai jellemzését funkcionális kognitív keretben végezzük el. Az idézési módok jellemzőit egyfelől a nézőpont szerveződésének, másfelől a pragmatikai és a metapragmatikai tudatosságnak a problémájához kötve mutatjuk be a magyar írásbeliség alakulástörténetében. Ezt az irányt követi Tátrai 2011-es munkájának az idézéssel foglalkozó alfejezete is.⁴⁹ Szintén a fentiekben röviden összegzett pragmatikai szemléletmód, illetve az idézéseknek a nézőpontfajták szerinti elkülönítése és vizsgálata adja az alapját az idézéssel foglalkozó tanulmányaimnak. 2012-es és 2016-os munkáimban a pragmatikai szemléletmóddal szintetizáló kognitív szemantikát felhasználva az idézés újra-konstruálásként történő értelmezésére és elsősorban az idézés kognitív szemant-

⁴⁵ Sanders–Spooren: *Perspective, subjectivity*, 1997.

⁴⁶ E nézőpontfajták részletes ismertetését lásd *A kognitív nyelvészet áttekintése* fejezetben.

⁴⁷ Sanders–Spooren: *Perspective, subjectivity*, 1997, 86–95.

⁴⁸ Csontos–Tátrai: *Az idézés pragmatikai megközelítése*, 2008, 59–119; Tátrai, Szilárd – Csontos, Nóra: *Perspectivization and modes of quoting in hungarian*, *Acta Linguistica Hungarica*, 56. évf., 2010/4, 441–468.

⁴⁹ Tátrai: *Bevezetés a pragmatikába*, 2011, 153–170.

tikai megközelítésére teszek javaslatot.⁵⁰ Későbbi, korpuszalapú, majd korpuszvezérelt, elsősorban kvantitatív módszert alkalmazó tanulmányaimban a kognitív szemantika és a pragmatikai szemléletmód együttes érvényesítésével az idézés összetevőit vizsgálom.⁵¹

Az idézéshez kapcsolódó eddigi kutatások áttekintése megkívánja azt is, hogy reflektáljak azokra a vizsgálatokra, amelyek az idézés témakörével tartanak fenn kapcsolatot. Az evidencialitáshoz köthető szemantikai kategóriákkal kapcsolatban, ide értve az idézést (*kvotatív evidenciát*) Aikhenvald például – hasonlóan a szakirodalmi áttekintés elején elmondottakhoz – azon tényezőre hívja fel a figyelmet, hogy ezek a világ nyelveiben különféle módokon különülhetnek el.⁵² A magyar szakirodalomban ezt alapul véve Szeverényi Sándor, Sipőcz Katalin és Kubitsch Rebeka⁵³ elsősorban a rokon nyelvekre vonatkozó vizsgálataikban arra mutatnak rá, hogy az idézés, illetve annak grammatikai jelölése, kifejezőeszközei és végső soron az idézés kifejeződésére alkalmas szerkezetek közötti választás azzal hozható kapcsolatba, hogy az adott nyelvben az információforrás kifejeződése miként zajlik, az idézés során működésbe lépő megnyilatkozás közvetítése miként történhet meg. Ekképp annak csupán első kézből történő visszaadása azt eredményezi, hogy az adott nyelvben az egyenes idézés domi-

⁵⁰ Csontos Nóra: Az idézés kognitív szemantikai megközelítése. Az idéző rész szerepe és viszonya az idézettel, in Tolcsvai Nagy Gábor – Tátrai Szilárd (szerk.): *Konstrukció és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására*, Budapest, ELTE, 2012, 195–210; uő: Az idézés mint újrakonstruálás. Az idéző tevékenység az egyenes idézésben, *Jelentés és Nyelvhasználat*, 3. évf., 2016, 1–19, <http://www.jeny.szte.hu/jeny-2016-csontosn> (Letöltés: 2022. december 1.)

⁵¹ Lásd például Csontos Nóra: Az idézés mint adaptív tevékenység. Idézés a tudományos diskurzushoz, *Jel-Kép*, 7. évf., 2018/4, 51–61, http://communicatio.hu/jelkep/2018/4/JelKep_2018_4_Csontos_Nora.pdf (Letöltés: 2022. december 1.); uő: Kontextualizáció, konstruálás, idézés, Az idéző adaptív tevékenysége a *mond*-dal alkotott idézésekben, in Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*, Budapest, ELTE Eötvös József Collegium, 2019, 113–135; uő: Zitation als Adaption, in Lőrincz, Csongor – Görbe, Tamás – Halász, Hajnalka (Hrsg.): *Berliner Beiträge zur Hungarologie 20*, Berlin, Humboldt Universität, 2019, 136–147; uő: Az idézés működése az egyetemi tankönyvekben, in Ludányi Zsófia – Jánk István – Domonkosi Ágnes (szerk.): *A nyelv perspektívája az oktatásban*, Eger, Líceum, 2020, 209–224; uő: Figyelemirányítás a mondás konstruálásában. A mutató névmási elem jelenléte és szerepe az idézésben, in Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Tanulmányok a deixisről*, ELTE, Eötvös József Collegium, 2022, 141–164; Csontos Nóra – Dér Csilla Ilona – Furkó Péter: Idézés – önidézés – 'én'-idézés, *Magyar Nyelvőr*, 143. évf., 2019/4, 481–494.

⁵² Aikhenvald, Alexandra Yurievna: *Evidentiality*, Oxford, Oxford University Press, 2004, 63–64.

⁵³ Lásd például Szeverényi Sándor – Sipőcz Katalin: Szibériai uráli nyelvek idéző szerkezetei, in É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla (szerk.): *Nyelvelmélet és kontaktológia 4.*, Budapest, PPKE, 2019, 127–146; Szeverényi Sándor: Az evidencialitás kulturális magyarázatának lehetséges történeti vonatkozásai az északi szamojéd nyelvekben, *Folia Uralica Debreceniensia* 27, 2020, 283–306; Kubitsch Rebeka: Az evidencialitás és az első személy kapcsolata az udmurt nyelvben, *Nyelvtudományi Közlemények* 115, 2019, 85–108; uő: *Evidencialitás az udmurt nyelvben*, Bölcsészdoktori értekezés, Szeged, SZTE, 2022, 82–88, 166–173.

nanciája figyelhető meg, míg a másodkézből származás lehetőségét is preferáló nyelvekben a másik két idézési mód is elterjedtté válhat, létrehozva akár olyan kombinációkat, amelyek a „két kéz” között helyezkednek el.

Az idézés témájához kapcsolódóan szükséges az idéző részből vagy az idéző igéből kialakuló diskurzusjelölőkről, illetve az azokhoz kapcsolódó kutatásokról is szólni. Az idéző rész grammatikalizációs folyamatának eredményeképpen kialakuló diskurzusjelölőket vizsgálja például Harris és Cambell,⁵⁴ az idéző igéből kialakult diskurzusjelölőkkel foglalkozik többek közt Dixon 1995-ös munkájában⁵⁵, Heine és Kuteva,⁵⁶ illetve Chappell⁵⁷. A magyar szakirodalomban Dömötör Adrienne a *mondván*, az *úgymond*, a *hogy úgy mondjam* és az *idézőjelben mondom* diskurzusjelölőket elemzi,⁵⁸ Dér Csilla Ilonával és Furkó Péterrel írt közös tanulmányunkban pedig – Dömötör történeti kutatásait folytatva⁵⁹ – a *mondván* variációs pragmatikai elemzését végezzük el.⁶⁰

Végezetül több, elsősorban történeti munka foglalkozik az idézés szerkezeti felépítésének az alakulásával,⁶¹ valamint az idézést kísérő írásjelek használatával,

⁵⁴ Harris, Alice C. – Cambell, Lyle: *Historical syntax in crosslinguistic perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, 168–172.

⁵⁵ Dixon, Robert Malcolm W.: Complement clauses and complementation strategies in typological perspective, in Palmer, Frank Robert (ed.): *Grammar and meaning: essays in honour of Sir John Lyons*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, 175–220.

⁵⁶ Heine, Bernd – Kuteva, Tania: *World lexicon of grammaticalization*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, 269.

⁵⁷ Chappelle, Hilary: Variation in the grammaticalization of complementizers from verba dicendi in Sinitic languages, *Linguistic Typology*, vol. 12, 2008/1, 45–98.

⁵⁸ Lásd Dömötör Adrienne: Az *úgy mond*-tól az *úgymondig*. Egy diskurzusjelölő elem története az ómagyar kortól napjainkig, *Magyar Nyelvőr*, 132. évf., 2008/1, 37–52; uő: A *hogy úgy mondjam* diskurzusjelölő, *Magyar Nyelv*, CIV. évf., 2008/4, 427–442; uő: „hogy úgy mondjam (vagy nem tudom, hogy)”, in Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg, szövegtípus, nyelvtan*, Budapest, Tinta, 2008, 221–230; uő: Idézőjelben mondom, in Keszler Borbála – Tátrai Szilárd (szerk.): *Diskurzus a grammatikában, grammatika a diskurzusban*, Budapest, Tinta, 2009, 312–321; uő: Idéző szerkezetből diskurzusjelölő elem: a *mondván* szerepe és története, in Csepregi Márta – Kubinyi Katalin – Jari Sivonen (szerk.): *Grammatika és kontextus. Új szempontok az uráli nyelvek kutatásában III.*, Budapest, ELTE, 2013, 20–30; uő: Idézett szerkezetből keletkezett diskurzusjelölők és követőik, in Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VII.*, Szeged, SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, 2013, 29–39.

⁵⁹ Dömötör Adrienne: A *mondván* és az *úgymond* diskurzusjelölő elemek keletkezése idéző szerkezetből, *Magyar Nyelv*, CXI. évf., 2015/1, 21–37.

⁶⁰ Dér Csilla Ilona – Csontos Nóra – Furkó Péter: A *mondván* diskurzusjelölő variációs pragmatikai elemzése 1–2., *Magyar Nyelv*, CXVI. évf., 2020/1, 40–48 és 2020/2, 156–165.

⁶¹ Lásd például Papp Zsuzsanna: Az idézés módjai, in Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana I*, Budapest, Akadémiai, 1991, 780–781; Haader: *Az alárendelő mondatok*, 1995; Károly Sándor: Az idézés módjai, in Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2*, Budapest, Akadémiai, 1995, 824–834; Haader Lea: Részrendszerváltozás az összetett mondatokban, in Büky László – Forgács Tamás (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb*

illetve azoknak alakulástörténetével. Keszler Borbála 1995-ös és 2004-es munkáiban a magyar írásbeliség kezdetétől ezeket az írásjeleket az idéző szerkezet alakulásával együtt vizsgálja.⁶² Hasonlóan járok el több tanulmányomban, amikor elsősorban az egyenes idézést jellemző írásjeleket vizsgálom, ehhez kapcsolódóan az idézőjel megjelenésének körülményeire, motivációjára mutatok rá.⁶³ Doktori értekezésemben az idézésjelölés kérdését már mindhárom idézésre kiterjesztem, emellett ennek a kérdésnek a 17. század közepétől keletkezett nyelvta-
nyokban és nyelvta-
nyfélékben is vizsgálom.⁶⁴

Az idézéssel foglalkozó szakirodalmi áttekintés után, azokhoz kapcsolódóan lehetőségem nyílik arra, hogy a jelen munka keretét felvázoljam. A jelen munkában az idézéseket létrehozó műveletet az újrakonstruálás lehetőségében összegzem. Ebből következően minden olyan nyelvi tevékenységet – a fokozatiságot és a skalaritást hangsúlyozva – az idézés nyelvi jelenségébe sorolhatónak tartok, amely során egy, az aktuális beszélőtől eltérő megnyilatkozás válik hozzáférhetővé úgy, hogy e folyamat eltérő módon, de nyelvi-
leg jelöltté válik. Ezen értelmezői keret ismertetése után a vizsgálatokat elsősorban az egy megnyilatkozóhoz köthető idézésekre szűkítem. Ezek közül is azokkal foglalkozom, amelyekben egy már nyelvi-
leg megkonstruált megnyilatkozás hozzáférhetővé tétele zajlik. E tematikus szűkítéssel azért élek, mert az eddigi kutatásaim arra mutatnak rá, hogy az idézés során egy megnyilatkozás hozzáférhetővé tétele más műveleten alapszik, mint a tudati folyamatoké. Utóbbi esetében a ki nem mondott megnyilatkozás elérhetővé tétele még egy művelettel: a következtetéssel bővül.

A munka határkijelölése közé tartozik az is, hogy elsősorban az írott nyelvi diskurzusokban zajló idézésekkel foglalkozom. Ekképp ugyanis – az idézés határait

eredményei I. Magyar és finnugor mondattörténet, Szeged, JPTE, 1999, 59–66; uő: Az összetett mondat, 2003; Gallasy Magdolna: Szövegtörténet, in Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): Magyar nyelvtörténet, Budapest, Osiris, 2003, 561–576; Haader Lea: Változások a történeti szintaxisban – pragmatikai háttérrel, Magyar Nyelvőr, 128 évf., 2004/4, 464–469.

⁶² Keszler Borbála: *A magyar írásjelhasználat története a XVII. század közepéig*, Budapest, Akadémiai, 1995; uő: *Írásjeltan. Az írásjelhasználat szabályai, problémái és története*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004.

⁶³ Csontos Nóra: Az idézetek jelölésének módja a magyar nyelvű nyomtatványokban, *Magyar Nyelvőr*, 128. évf., 2004/2, 242–256; uő: A párbeszéd jelölésének alakulása, in Zsilinszky Éva – Érsok Nikolett Ágnes – Slíz Mariann (szerk.): *Félúton*, Budapest, ELTE, 2006, 29–37; uő: Az egyenes idézés jelölésének alakulása, in Mártonfi Attila – Papp Kornélia – Slíz Mariann (szerk.): *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*, Budapest, Argumentum, 2006, 570–579; uő: A kihagyás és a megszakítás alakulástörténete, *Magyar Nyelvőr*, 131. évf., 2007/1, 87–98.

⁶⁴ Csontos Nóra: *Az írásjelek alkalmazásának alakulástörténete a 17. század közepétől a 19. század elejéig keletkezett magyar nyelvű nyomtatványokban*, Bölcsészdoktori értekezés, Budapest, ELTE BTK, 2009, 38–98, 137–160.

kiterjesztve – azok az idézések is vizsgálhatóvá válnak, amikor a perspektivizáció tényét csupán egy írásjel vagy egy hivatkozás teszi jelöltté.

Az elméleti keret ismertetése után a megvalósulás és séma kölcsönviszonyára alapozva mutatom be az idézés működését a magyar nyelvben. Az idézés egy-egy összetevőjének működését nyelvi minta alapján elemzem, majd az elemzés után mutatok rá az idézésben betöltött szerepére. E megközelítéssel azért élek, hogy az idézések valóban a működésük által váljanak bemutathatóvá.

Az idézés működésének a vizsgálatához elsősorban az MNSZ2 (v2.0.5.) korpuszát használom fel. Az elektronikus korpuszban ugyanakkor a keresést meghatározza, hogy az idézés egy-egy összetevőjére (például idéző ige, mutató névmási elem stb.) rákérdezve lehet adatokat lekérni. Ezzel az idézésekben megvalósuló variabilitás egy pontig kiválóan kirajzolódik. A kutatásaim alapján ugyanakkor az is láthatóvá vált, hogy az idézés periférikus eseteibe azok a lehetőségek is beleférnek, amelyek ezeknél alacsonyabb fokon teszik jelöltté a perspektivizáció tényét (például egy hivatkozás által). Ezért az MNSZ2-n alapuló vizsgálataimat kiegészítem egyéb, önállóan összeállított nyelvi mintán alapuló kutatásokkal (ezeknek a leírását az adott fejezetben végzem el).

A kutatások kiértékeléséhez kvantitatív módszert használok. E kvantitatív elemzések szolgálnak alapot az eredményekhez fűződő, az idézés működését bemutató megállapításokhoz. Ettől csak néhány esetben térek el, és csak akkor, amikor a kvalitatív elemzések alapján kirajzolódó mintázatnak már önmagában jelentősége van.

A jelen munka a következőképpen épül fel. Először az idézés értelmezését és a kutatások alapját képező funkcionális kognitív nyelvészet, és az azzal szoros kapcsolatban álló pragmatikai szemléletmód áttekintő összegzését végzem el, elsősorban azokra a jelenségekre és fogalmakra koncentrálva, amelyek a vizsgálatok során relevánssá válnak. Majd az újrakonstruálás fogalomértelmezésének elméleti keretét ismertetem. Az újrakonstruálás folyamatának elemző bemutatása során az idézés mint referenciapont-szerkezet értelmezésére teszek javaslatot, továbbá az idézéseket jellemző kettős figyelemirányításra hívom fel a figyelmet. Ezután az idéző rész lehetséges összetevőit mutatom be, ehhez kapcsolódóan az idéző rész kontextualizáló szerepére hívom fel a figyelmet. Majd az idézet megalkotásának áttekintése után, az idézés nézőpontszerkezetéhez kapcsolódóan az idézésben működésbe lépő kiindulópontok (*referenciális központ, a tudatosság szubjektuma és semleges kiindulópont*) működését mutatom be. Az idézések esetében megkerülhetetlen diskurzusköziség kérdését elsősorban az *intertextualitás* jelenségére fókuszálva elemzem, de ebben a fejezetben az önidézést jellemző *intratextualitás* fogalmát is bevezetem. Ezek a részek adják az elméleti keretét a munka következő részeiben megvalósuló,

elsősorban az MNSZ2 felhasználásával végzett, az idézés működését elemző kutatásaimnak.

Az elméleti rész után következő fejezetek nyelvi mintán végzett kutatásokon alapulnak. Ezekben a kutatásokban az idézések működését a magyar nyelvben vizsgálom, az idézésben funkcionáló összetevők előtérbe állításával. E vizsgálatok természetszerűleg nem helyettesítik a nagyobb nyelvi mintán végzett vizsgálatokat. Elsődleges célom az volt, hogy az idézés és az abban funkcionáló összetevők ne csupán teoretikusan, hanem empirikus vizsgálatok alapján váljanak bemutathatóvá.

Az idézés működését bemutató fejezeteket a magyar nyelvben megállapítható idéző konstrukciók elemzésével kezdem. A konstrukciók elemző bemutatása során az idézés nyitott kategóriaként történő értelmezésére teszek javaslatot, az eltérő konstruálási módokat az idézésben működő perspektivizáció és az aktuális megnyilatkozó perspektívájának különböző fokú érvényre jutásával magyarázom, valamint ebben a fejezetben a magyar szakirodalomban eddig nem vizsgált narratív idézési lehetőséget is felvetem. A következő fejezetben az MNSZ2 alkorpuszaiban azt a kérdést vizsgálom, hogy a megállapított idéző konstrukciók az alkorpuszokra jellemzővé válnak-e. Az MNSZ2 alkorpuszai ugyan nem fedik le a szövegtípus és a műfaj kategóriáit, de reményeim szerint ez a vizsgálat előkészíti a későbbi, az idéző konstrukcióknak a szövegtípus és a műfajhoz történő kapcsolását. Ezt a vizsgálatot – a következő fejezetet előkészítve – azzal is kiegészítem, hogy az idéző konstrukciók mutatnak-e fel kapcsolatot azzal, hogy az aktuális megnyilatkozó milyen idéző igét alkalmaz a beágyazott megnyilatkozás beszédaktusának visszaadására. Tehát az idéző konstrukciók idéző igékre jellemzővé válnak-e. Ezután az idéző igék szemantikai és pragmatikai elemzését végzem el. Majd az idézésben működő figyelemirányítás kérdéséből kiindulva az idéző rész mutató névmási elemének működését elemzem. E nyelvi elem működésének bemutatása során azt a fő kérdést járom körül, hogy az az idézés során mikor és miként valósítja meg a diskurzusdeixis műveletét. A következő fejezetben a tudomány szakszövegeinek elemző vizsgálatát teszem meg. E vizsgálatot elsősorban az indokolta, hogy azon az idézés műveletét megvalósító esetek is bemutathatóvá váljanak, amikor a perspektivizáció ténye implicit(ebb) módon valósul meg. Ezzel a vizsgálattal továbbá az idézésnek az írott nyelvi diskurzusokban való működése is határozottabban vizsgálhatóvá válik. Végezetül az önidézés kérdésével foglalkozom, bemutatva azt, hogy ez a jelenség milyen lehetőségeket valósíthat meg az idézés kategóriájában.

A fentebb összegzett kutatások nemcsak az idézés központi összetevőire fókuszálnak. A vizsgálatok során az idézet kontextualizációját elvégző nyelvi elemek és az idézetre irányuló reflexiók elemzése is minden esetben megvalósul, továb-

bá az idézés szempontjából meghatározóvá váló idéző konstrukciók és az idéző rész és idézet sorrendjének vizsgálata is bemutatásra kerül.

A munka záró fejezetében arra van lehetőségem, hogy a nyelvi mintán végzett elemzések eredményeit alapul véve az idézésre, illetve annak műveleti és szerkezeti jellemzőire reflektáljak. Rámutatassak arra, hogy a magyar nyelvre mely idéző konstrukció miatt és hogyan válik jellemzővé.

Jelen munkában nem vállalkozhatok arra, hogy minden szövegtípusban, illetve a beszélt és az írott nyelvi diskurzusokban ugyanolyan mértékben vizsgáljam az idézést. A munkám fő célja az, hogy az idézést a benne működésbe lépő azon folyamatokra és összetevőkre összpontosítva mutassam be, amelyek nagyban befolyásolhatják az idézés létrehozását és befogadását. Ezzel a munkával a későbbi korpuszalapú, illetve korpuszvezérelt vizsgálatok megtételéhez is alapot kívánok szolgáltatni.

A könyv elkészítését számos ember segítette. Hálásan köszönöm szakmai lektoraimnak, Tolcsvai Nagy Gábornak és Tátrai Szilárdnak azokat a fontos kritikai megjegyzéseket, amelyekkel nagy hasznomra és segítségemre voltak a kézirat véglegesítésében. Köszönettel tartozom az ELTE DiAGram Funkcionális nyelvészeti műhelyének a munka megírásához nyújtott nélkülözhetetlen szakmai segítségéért. Köszönöm a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudomány Karának a könyv kiadásához nyújtott támogatását. Köszönetet szeretnék mondani a családomnak és a barátaimnak a végtelen türelmükért és a támogatásukért. Végül, de nem utolsó sorban köszönet illeti a L'Harmattan Kiadót és a Károli Könyvműhelyt, azon belül is Szűcs Mónika Viktóriát a gondos szerkesztői munkájáért.

A KOGNITÍV NYELVÉSZET ÁTTEKINTÉSE

A jelen munkában a funkcionális/használatalapú⁶⁵ kognitív nyelvészet azon előnyét kívánom felhasználni, hogy a jelentésképzés és a világról való tudás szoros összefüggéséből kiindulva nem húz éles határt a nyelvi szimbólumoknak a jelentésképzésben betöltött szerepére összpontosító szemantika és a kontextuális viszonyok közötti dinamikus jelentésképzés értelmezését alkalmazó pragmatika között.⁶⁶ Mivel az idézés működését a kognitív szemantika és az azzal összhangban álló pragmatikai szemléletmód érvényesítésével vizsgálom, ezért a továbbiakban a kognitív nyelvészet elméleti keretét csupán azokra a tényezőkre koncentrálva ismertetem, amelyek a jelen munka elméleti és módszertani vizsgálatához szükségessé válnak, ekképp a jelen munka kidolgozásához és jobb megértéséhez járulnak hozzá.

A funkcionális **kognitív nyelvészet** a megismerés és az interakciók folyamán szerzett tapasztalati alapú tudásnak tekinti a nyelvet.⁶⁷ A megismerés közege a kommunikáció, a nyelvi tudás tehát összefüggésben áll a minket körülvevő világról való tudásunk más összetevőivel. Ebből következik, hogy e nyelvészeti irányzat a nyelvi megismerés mentális és szociokulturális meghatározottságát vallja.⁶⁸ A megismerés, a tapasztalatszerzés közege ugyanis a beszélőt, illetve a szövegalkotót körülvevő világ, a nyelv elsajátítását és használatát egyfelől az

⁶⁵ Lásd Kemmer, Suzanne – Barlow, Michael: Introduction: A usage-based conception of language, in Barlow, Michael – Kemmer, Suzanne (eds.): *Usage-based models of language*, Stanford, California, Center for the Study of Language and Information, 2000, vii–xxviii.

⁶⁶ Lásd Verschueren: *Understanding pragmatics*, 1999, 8–10; Robinson, Edward A.: The cognitive foundations of pragmatic principles: implications for theories of linguistic and cognitive representation, in Nuyts, Jan – Pederson, Eric (eds.): *Language and conceptualization*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, 253–271; Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*, Budapest, Osiris, 2017.

⁶⁷ Az itt szereplő összegző leírást lásd bővebben Langacker: *Cognitive grammar*, 2008; Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds.): *The Oxford handbook of cognitive linguistics*, Oxford, Oxford University Press, 2007; Tolcsvai Nagy Gábor: *Kognitív szemantika*, Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, 2010; uő.: *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*, 2013; uő.: Bevezetés, in Tolcsvai Nagy (szerk.): *Nyelvtan*, 2017, 23–71; uő.: *Jelentés*, 2017, 207–466.

⁶⁸ Vö. például Tomasello: *Gondolkodás és kultúra*, 2002.

határozza meg, miként ismerjük, illetve dolgozzuk fel a tapasztalati tér összetevőit, másfelől milyen tapasztalati térben tesszük ezt meg.

A tapasztalat alapján szerzett tudás elmében való rögzítését az absztrahálás, a sematizáció folyamatán keresztül végezzük el, majd az így kialakított fogalmat nyitott kategóriákba rendezzük. A séma szervezett memóriastruktúrát is jelöl, amely a világról való tudásunkat, elvárásainkat rendszerezi, és az észlelést, a feldolgozást, az emlékezést és a következtetéseket irányítja.⁶⁹

A megismerő ember elméje a külső hatásokat észlelésként feldolgozza, többnyire nem tudatosan. A fontosnak ítélt észlelési összetevőket kiválasztja, függetleníti az észlelés körülményeitől, és általánosítja, azaz **absztrahálja** információvá alakítva. Ekképp tárolja és vonatkoztatja az adott kategóriába tartozó példányokra. [...] A **sémák**⁷⁰ a nyelvről való tudásban dekontextualizáltak, azaz függetlenednek a memóriában a számos ténylegesen tapasztalt előfordulástól, de háttértudásként általában hozzájuk kapcsolódik a prototipikus kontextus, szorosabban a behívott fogalmi környezet.⁷¹

A megismerés során elvonatkoztatások révén, kategóriákba rendezve tároljuk a tudásunkat. Miként a dolgokat, a nyelv egységeit is mint példányokat kategóriákba soroljuk be a felismert tulajdonságok alapján.⁷² A besorolás fő elve a családi hasonlóság: a kategóriába addig sorolunk be valamit, amíg legalább egy olyan tulajdonságot fedezünk fel a példányban, amely a kategóriára jellemző. Ezáltal a kategória nem minden példánya rendelkezik ugyanazon tulajdonságokkal, nem minden tagja egyenrangú: vannak központi példányok, melyek a kategória legtöbb tulajdonságának megfelelnek, és vannak periférikusak, melyek a kategória kevesebb tulajdonságával rendelkeznek. Egy-egy példány ezáltal több kategóriába is tartozhat, a kategóriák határai nem élesek, hanem érintkeznek egymással. A kategória ezek mellett tartalmazhat ún. prototipikus példányt: ez a kategória minden tulajdonságának megfelel.

⁶⁹ Vö. Bartlett, Frederic Charles: *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*, Cambridge, Cambridge University Press, 1932; Rumelhart, David E. – Ortony, Andrew: *The Representation of Knowledge in Memory*, in Anderson, Richard C. – Spiro, Rand J. – Montague, William E. (eds.): *Schooling and the acquisition of knowledge*, Hillsdale, NJ., Erlbaum, 1977, 99–135.

⁷⁰ Kiemelés tőlem (Cs. N.).

⁷¹ Tolcsvai Nagy: *Bevezetés*, 2017, 33, 34–35; lásd továbbá Langacker: *Foundations*, 1987, 116–137.

⁷² Tolcsvai Nagy: *Kognitív szemantika*, 2010, 24; vö. még Tolcsvai Nagy: *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*, 2013, 114–129; Tolcsvai Nagy: *Jelentéstan*, 2017, 215–222; a nem tudományos, ún. népi megismerésre lásd bővebben pl. Rosch, Eleanor: *Human Categorization*, in Warren, N. (ed.): *Studies in Cross-Cultural Psychology*, Vol. I., London, Academic Press, 1977, 1–49; Eysenck, Michael W.– Keane, Mark T.: *Kognitív pszichológia*, ford. Bocz András, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997, 280–287; Geeraerts, Dirk: *Diachronic Prototype Semantics: A Contribution to Historical Lexicology*, Oxford, Clarendon Press, 1997, 10–22.

A tapasztalat során létrejövő kategóriák jellemzőit a klasszikus (arisztotelészi) kategóriákkal összehasonlítva (lásd 1. táblázat) látható, hogy a klasszikus kategorizációt alkalmazó formális és a tapasztalaton alapuló, ún. népi kategorizációt használó funkcionális kognitív nyelvészeti irányzat miben tér el a kategóriák kialakítását és felépítését tekintve.

1. táblázat. A klasszikus és a tapasztalati alapú kategorizáció alapján létrejövő kategóriák jellemzői.⁷³

klasszikus kategorizáció	tapasztalati alapú kategorizáció
a kategóriák minden tagja egyenrangú	a kategória nem minden példánya egyenrangú
az alárendelt fogalom a fölérendelt kategória minden tulajdonságával rendelkezik	az alárendelt fogalom a fölérendelt kategória nem minden tulajdonságával kell, hogy rendelkezzen
a kategóriába tartozás igen–nem kérdése (a példány vagy tagja a kategóriának, vagy nem)	a kategóriába tartozás nem igen–nem kérdése (egy példány több kategóriának is tagja lehet)
a kategóriák határai határozottak	a kategóriák határai elmosódottak, a kategóriák egymással érintkeznek
a kategóriák szükséges és elégséges feltételekkel leírhatók (mivel a tagok egyenrangúak)	a kategóriák nem írhatók le szükséges elégséges feltételekkel (mivel a tagok nem egyenrangúak)

A jelentés a tapasztalat sematizálásával, absztrahálásával és kategorizálásával jön létre. Ezért a holista kognitív nyelvleírás központi fogalma a séma, amely a több megismerési eseményben feldolgozott, a dolgok egymáshoz képesti viszonyításából a közös mozzanatokot szervezi meg általánosságban. A tapasztalati alapú jelentéssémák és ebből következően a fogalmi reprezentációk összetettek és dekontextualizáltak. A jelentésszerkezetek „elvont tulajdonságok kognitív

⁷³ A táblázat összetevőire lásd Tolcsvai Nagy: *Bevezetés*, 2017, 36–37.

tartományokba rendezett hálózata, ez a hálózat képezi a nyelvi elem jelentésszerkezetét”,⁷⁴ egy fogalom nem önmagában áll, hanem a vele viszonyba kerülő más fogalmakkal. A megnevezés során a fogalom e viszonyrendszerben dolgozódik ki, profilálódik, kerül a figyelem előterébe a figura-alap megoszlásban.

A nyelvi szerkezet szerint ugyanakkor megkülönböztethető nem részletező és részletező jelentésszerkezet. Jelen munka szempontjából az utóbbira érdemes figyelni, ezen szerkezetileg is összetett jelentésszerkezetek közül is elsősorban a kompozitumszerkezetre és a referenciapont-szerkezetre. A **kompozitumszerkezet** „két komponensszerkezet általában aszimmetrikus kapcsolata, amelyben az egyik komponens kidolgozza a másik komponens egy szemantikai összetevőjét”.⁷⁵ A **referenciapont-szerkezetben** egy mentálisan könnyen hozzáférhető jelentésszerkezetből (*referenciapont*) válik elérhetővé egy nehezebben hozzáférhető. A referenciapont azért töltheti be ezt a funkcióját, mert a jelentése könnyebben elérhető a konceptualizációt végrehajtó befogadó számára, mint a célként megjelölt jelentésszerkezet.⁷⁶

A diskurzusokban konkrét, aktuális jelentéseket konstruálunk: alakítunk ki és dolgozunk fel, amelyek a sémák megvalósulásaiként értelmeződnek. „A **konstruálás** egy világbeli esemény, egy jelenet feldolgozó (elemző) megértése és fogalmi megalkotása valamilyen módon, több lehetséges módozat közül.”⁷⁷ A konstruálás folyamatában a beszélő/szövegalkotó és a hallgató/befogadó nyelvi kifejezések és grammatikai szerkezetek által fogalmi tartalmakat tesz hozzáférhetővé, illetve dolgoz fel.⁷⁸

Ugyanazt a jelenetet, eseménysort, viszonyt többféleképpen lehet kidolgozni és hozzáférhetővé tenni. A konstruálás során egy vagy néhány összetevőre irányítható a figyelem, mely(ek) így a figyelem fókuszába kerülve a többi összetevőhöz képest a **figyelem előterébe** állnak, a többi összetevő pedig háttérként működik, az előtérbe kerülés konceptuális alapját képezve. Az összetevők egymás jelentését dolgozzák ki: egy nyelvi kifejezés az előtér-háttér viszonyban profilálódik. Az előtérbe kerülő összetevő, a profilált elem az adott nyelvi kifejezés aktuális jelentését eredményezi. A nyelvi konstrukciókban a fogalmak és

⁷⁴ Tolcsvai Nagy: *Jelentéstan*, 2017, 218; lásd még Langacker: *Foundations*, 1987.

⁷⁵ Tolcsvai Nagy: *Jelentéstan*, 2017, 246; vö. továbbá 247–250; lásd még Langacker: *Foundations*, 1987, 277–326.

⁷⁶ Lásd Tolcsvai Nagy: *Jelentéstan*, 2017, 250–251.

⁷⁷ Tolcsvai Nagy: *Bevezetés*, 2017, 42, kiemelés tőlem (Cs. N.). Vö. még Langacker: *Cognitive grammar*, 2008, 55.

⁷⁸ Tolcsvai Nagy: *Bevezetés*, 2017, 42–50; vö. még Langacker: *Foundations*, 1987, 118–120; Tátrai: *Pragmatika*, 2017, 911.

a fogalmi tartományok konceptuális hatókörrel rendelkeznek, a figyelem irányításával a fogalmi jelentés egy része aktivizálódik.

Mint arról már volt szó, a nyelv ebben az elméleti keretben **perspektivált**, a nyelvi kifejezések már önmagukban valamilyen nézőpontot érvényesítenek. De emellett az események, jelenetek, viszonyok konstruálása során kiemelt szerepe van annak a **nézőpont**nak, ahonnan a feldolgozott tudás tapasztalhatóvá válik. A konstruálást meghatározó nézőpont kiindulópontként funkcionál: ez az a helyzet, ahonnan egy dolgot, egy jelenetet, egy viszonyt szemlélünk, majd a konstruálás során nyelvi konstrukciók által hozzáférhetővé és elérhetővé teszünk a nyelvi interakcióban más, illetve mások számára. A referenciális jelenet az aktuális megnyilatkozó kontextusfüggő perspektívájából reprezentálódik, a megnyilatkozások ekképp perspektiváltak. A nézőpont a figyelemirányítás eszköze is: egy adott nézőpontból készült világrepresentáció szükségszerűen valamire irányítja a figyelmet, ezáltal a nyelvi konstrukciók által kifejezett jelentésekben a figyelem valamire irányul.

A kiindulópontok három fajtája különíthető el.⁷⁹ Ezek együttes érvényesülése adja a megnyilatkozások nézőpontoszerkezetét. E kiindulópontok a következők:⁸⁰

- **Referenciális központ:** a mindenkori beszélő, megnyilatkozó kiindulópontja. Az a tájékozódási (deiktikus) kiindulópont, amelyből a referenciális jelenet hozzáférhetővé válik. Jelölői az első személy, a jelen idő és az aktuális helyzetre utaló, rámutató, azt leképező megjelenítések. A referenciális központot alapesetben a megnyilatkozó személye, szociokulturális szituálttsága,⁸¹ illetve tér- és időbeli elhelyezkedése jelöli ki. De a megnyilatkozónak arra is lehetősége van, hogy ezt a tájékozódási pontot – például az idézéskor – áthelyezze egy másik megnyilatkozóra.
- **Tudatosság szubjektuma:** annak a kiindulópontja, aki felelőssé tehető a szövegben kifejtett vagy bennfoglalt információkért, akihez a közölt információk tekintetében az aktív tudat működése (érzékelés, akarat, gondolkodás

⁷⁹ Lásd Sanders–Spooren: *Perspective, subjectivity*, 1997, 85–112; Tátrai: *A nézőpont szerepe*, 2005, 216–22; Csontos–Tátrai: *Az idézés pragmatikai megközelítése*, 2008, 67–68; Tolcsvai Nagy: *Bevezetés*, 2017, 48–50; Tátrai Szilárd: *Pragmatika*, 2017, 940–942.

⁸⁰ Tátrai Szilárd Sanders és Spooren kiindulópontjait újraértelmezi. Három kontextusfüggő kiindulópontot vesz fel: a *tér- és időbeli pozíciót*, a *szociokulturális szituálttságot* és a *tudati beállítódást*. Ezek közül az első kettő a referenciális központot fedi le, a *tudati beállítódás* pedig a tudatosság szubjektumát értelmezi újra. *Semleges kiindulópont* helyett, illetve annak pontosítására a *lehorgonyzó* kontextualizáló alkalmazza. Lásd Tátrai Szilárd: *A kontextualizáció műveletei*. Kontextualizáló konstrukciók a mondaton innen és túl, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A szövegértés kérdései*, Budapest, Gondolat, 2022, 50–51, 57–58.

⁸¹ Uo., 50.

és a mondás) köthető, aki felelős a megnyilatkozás propozicionális tartalmáért és feltehetőleg a formájáért. A tudatosság szubjektuma alapesetben az aktuális megnyilatkozó. De – az idézés során – ezt a kiindulópontot is áthelyezheti egy másik szubjektumra. Abban az esetben, amikor az aktuális megnyilatkozó az elmondott információk értékelését és érvényességét egy másik személyhez köti, a **perspektivizáció**⁸² műveletével él. A perspektivizációnak vannak explicit és kevésbé nyilvánvaló (implicit) esetei. A perspektivizációval kapcsolatban tehát az válik lényegessé, hogy az adott diskurzusban milyen fokon és hogyan válik jelöltté.

- **Semleges kiindulópont:** egy mondatbeli figura fogalmi perspektívája. A kiindulópont működése a megnevezett/jelölt entitás fogalmához, annak jelentéséhez köthető, mely aktivizál egy fogalmi tartományt, amely meghatározza, e fogalmi tartományba mi tartozhat. Emiatt az elnevezés – „semleges” – itt arra utal, hogy e kiindulópontnak alapvetően nincs köze a diskurzus-, illetve szövegvilág aktuális személy-, tér- és időviszonyaihoz. Egy szövegrészben vagy akár mondatban több semleges kiindulópont is működésbe léphet.

A konstruálás során egy esemény megalkotható szubjektívan vagy objektívabban. A teljesen objektivizált megalkotás a fentebbiekből következően nem kivitelezhető, hiszen nem lehetséges, hogy a megnyilatkozó a referenciális jelenet résztvevőjeként, megfigyelhetővé téve saját mentális aktivitását, megfigyelői és konstruáló szerepét teljesen felszámolja. A **szubjektivizáció** során viszont a beszélő nézőpontja impliciten is érvényesülhet, ha nem a saját mentális aktivitására irányítja a figyelmet, hanem a referenciális jelenetre.⁸³

A holista funkcionális kognitív nyelvészettel összhangban levő **pragmatikai szemléletmód** (*pragmatic perspective*)⁸⁴ szintén a jelentésképzés és a világról való tudás szoros összefüggéséből indul ki.

A nyelv pragmatikai szemléletmódú leírásában a grammatikai és a pragmatikai szempontok nem válnak el élesen egymástól: a pragmatika ezen értelmezése és alkalmazása a nyelvi konstrukciók megértéséhez a társas megismerő tevékenység hangsúlyozásával járul hozzá, mégpedig azon társas-kognitív tevé-

⁸² Sanders–Spooren: *Perspective, subjectivity*, 1997, 86–95; Tátrai: *Bevezetés a pragmatikába*, 2011, 154–158; Kugler Nóra: *Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben*, Budapest, Tinta, 2015, 25–32.

⁸³ Lásd bővebben Kugler: *Megfigyelés és következtetés*, 2015, 25–36; lásd még Langacker: *Foundations*, 1987, 131; Tolcsvai Nagy: *Jelentéstan*, 2017, 306–309, 462–466.

⁸⁴ Verschueren: *Pragmatic perspective*, 1995, 1–19; uő: *Understanding pragmatics*, 1999; Tátrai: *Bevezetés a pragmatikába*, 2011; uő: *Pragmatika*, 2017.

kenységhez, amelyben a nyelvhasználók nyelvi szimbólumokat, konstrukciókat, azaz formai és jelentésbeli tulajdonságokat egyesítő szerkezeti sémákat, mintázatokat⁸⁵ **működtetnek**.⁸⁶

A pragmatika ezen ága a nyelvi szimbólumoknak, illetve konstrukcióknak a jelentésképzésben betöltött szerepét a diskurzus és a kontextus felől közelíti meg, lehetőséget kínálva a fentebb ismertetett fogalmak és folyamatok diszkurzív és kontextuális megvalósulásának vizsgálhatóságára.

E megközelítési mód a nyelvi tevékenység tanulmányozásának kognitív és szociokulturális kölcsönviszonyára koncentrálva a grammatikai szerkezeteket és műveleteket társas kognitív képességnek tartja. A nyelvtant illetően nem csupán a forma és a jelentés szimbolikus kapcsolatára koncentrálnak, hanem e szimbólumokat a használókhoz köti: forma és jelentés kapcsolatát a jelentést konvencióként működtető közösségével egészíti ki. Ebből kiindulva a jelentést nem csupán enciklopédikus tudásnak tartja, hanem – hangsúlyozva a diskurzust folytatók nyelvi cselekvését – a konstruálást a kommunikációs igények kielégítése céljából folytatott tevékenységként értelmezi.

E tevékenységet a diskurzus kontextusának összetevőiehez a **választás**, az **egyezkedés** és az **adaptáció műveleteivel jellemzi**.⁸⁷ Mindebből következően a konstruálás műveletében, illetve a konstrukciók működésében a séma és megvalósulás között a hangsúly a megvalósulásra helyeződik át. Előtérbe kerül a kontextuális jelentés és jelentésképzés, a nyelvi szimbólumok alkalmazása.

A pragmatikai szemléletmód a kognitív nyelvészet általános jellemzése során tárgyalt fogalmakat a diskurzusban betöltött szerepükre koncentrálva vizsgálja a diszkurzivitás alapvető feltételei között. Mindebből kiindulva általánosságban a nyelvi megismerés diszkurzív alapjára helyezve a hangsúlyt a nyelvi reprezentációknak nemcsak a kialakításában, hanem a működtetésükben is nyomatékoztítja a társas interakciók szerepét: „A nyelvi interakciók a tapasztalatok másokkal történő megosztásának a képességét feltételezik, és annak a lehetőségét teremtik meg. A nyelvi reprezentációk lényegi jellemzője, hogy a tapasztalatok megosztására szolgáló szociokulturális konvenciók egyik fajtájaként kommunikációs szimbólumokként funkcionálnak.”⁸⁸

⁸⁵ Langacker: *Cognitive grammar*, 2008; Tolcsvai Nagy (szerk): *Nyelvtan*, 2017.

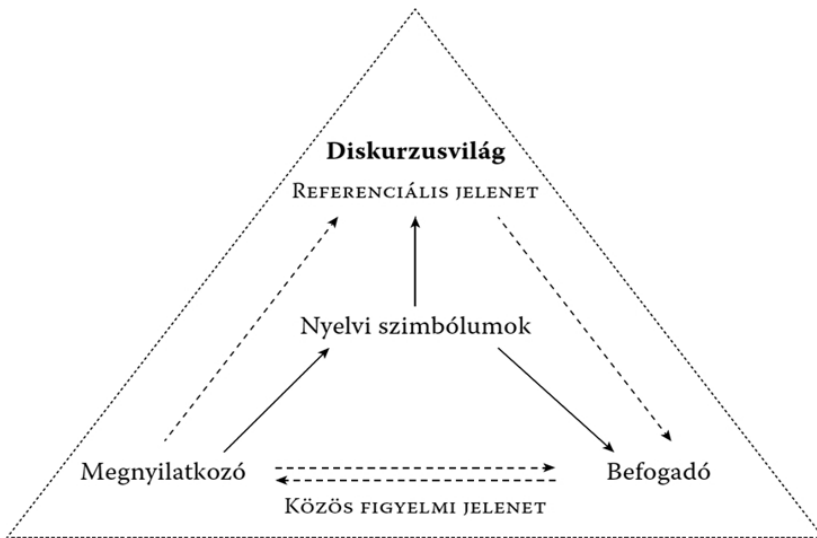
⁸⁶ Az itt szereplő összegzés alapja Tátrai: *Bevezetés a pragmatikába*, 2011; uő: *Pragmatika*, 2017; Verschueren: *Pragmatic perspective*, 1995, 1–19; uő: *Understanding pragmatics*, 1999.

⁸⁷ A fogalmakat vö. Verschueren: *Understanding pragmatics*, 1999, 55–65, 116–120; valamint Mey, Jacob: *Adaptability*, in Mey, Jacob (ed.): *Concise encyclopedia of pragmatics*, Amsterdam, Elsevier, 1998, 4–7; Tomasello: *Gondolkodás és kultúra*, 2002, 211–226; Tátrai: *Pragmatika*, 2017, 920–924.

⁸⁸ Tátrai: *Pragmatika*, 2017, 905; vö. még Tomasello: *Gondolkodás és kultúra*, 2002, 103–143.

A diszkurzivitás előtérbe helyezésének következménye az is, hogy a **figyelem-irányítás** már **önmagában** a diskurzus feltételeként határozható meg: a diskurzusok közös figyelmi jelenetként történő értelmezése azzal jár, hogy a közös figyelmi jelenetben a nyelvi szimbólumok azáltal, hogy jelentéseket tesznek hozzáférhetővé, a figyelmet irányítják a diskurzus egy összetevőjére (lásd 2. ábra). A **közös figyelmi jelenetekben** hozzáférhetővé váló interakciók teremtik meg azt az **interszjektív kontextust**, amelyben a nyelvi szimbólumok működésbe lépnek.

A jelentésképzés diszkurzív folyamatában a közös figyelmi jelenetként funkcionáló diskurzusokban a résztvevők a jelentéseket egymás számára úgy teszik hozzáférhetővé, hogy figyelmük az ún. **referenciális jelenetre** irányul.

1. ábra. A nyelvi tevékenység triadikus sémája.⁸⁹

Amint az 1. ábrán látható, az interszjektív megismerést egy triadikus viszonyrendszer jellemzi. A nyelvi referencia ekképp olyan interszjektív aktusnak tekinthető, amely során a megnyilatkozó a befogadót a nyelvi szimbólumok alkalmazásával ráveszi arra, hogy a figyelmét a referenciális jelenetre, illetve annak összetevőire irányítsa. A nyelvi szimbólumok működtetése a diskurzusvilágban

⁸⁹ Tátrai: *Bevezetés a pragmatikába*, 2011, 31; vö. Sinha, Chris: *The epigenesis of symbolization*, 2009, <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=6fa7f6731299bc917dfa9490965a136272779371> (Letöltés: 2022. szeptember 23.); Tomasello: *Gondolkodás és kultúra*, 2002.

(szövegvilágban)⁹⁰ válik értelmezhetővé, azaz a társas megismerés összetett viszonyrendszerében, amely magában foglalja a közös figyelmi jelenetet, az ennek a keretében alkalmazott nyelvi szimbólumokat és az azok segítségével megfigyelhetővé váló referenciális jelenetet.⁹¹

A dinamikus jelentésképzés a különböző kontextuális körülmények között megjelenő megnyilatkozások folyamatához kötődik. A kontextus és a megnyilatkozás egymást kölcsönösen feltételező fogalmak: kontextus nem a megnyilatkozástól függetlenül létezik, hanem a megnyilatkozás alkalmával hozzuk létre. A **kontextus** létrehozásakor olyan – az éppen aktuális szituációra, cselekvésre, témára vonatkozó – ismereteket kell mozgósítani, amelyek biztosítják a megnyilatkozás releváns értelmezését, mégpedig az éppen aktuális kommunikációs feltételeknek és igényeknek megfelelően.⁹²

A megnyilatkozás csakis a kontextussal összefüggésben közelíthető meg. A **megnyilatkozás** terminus ekképp a diskurzus egyik résztvevőjének a kontextusfüggő nézőpontjából megkonstruált közléseként a nyelvi tevékenység behatárolható egységeit, a beszéd folyamat egymástól elkülönülő szakaszait jelöli.⁹³ E szakaszok határait a beszédalanyok váltakozása jelöli ki. Következésképpen egy megnyilatkozás akkor veszi kezdetét, amikor egy diskurzus keretében valaki megszólal, a végét pedig az jelzi, amikor a beszélő személy átadja a megnyilatkozás jogát egy másik beszélőnek. Mindebből az is következik, hogy terjedelmüket nézve a megnyilatkozások széles skálán mozognak: állhatnak akár egy hangból is, de akár több kötetet is kitölthetnek; alkothatják egy tárgyalás egy fordulóját, de lehetnek monologikus (azaz virtuálisan dialogikus) szövegek is. Mindez természetszerűleg elmondható azokról az ún. **beágyazott** (idézett) **megnyilatkozások**ról is, amelyek az idézés során egy **beágyazott megnyilatkozóhoz** köthető diskurzust vagy annak egy részletét idézik fel.⁹⁴ Hozzátevé, hogy nemcsak teljes megnyilatkozások, azok részletei, hanem azok

⁹⁰ Lásd Tolcsvai Nagy: *Bevezetés*, 2017, 29; vö. még uő: *A magyar nyelv szövegtana*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001, 121–125; Tátrai: *Pragmatika*, 2017, 907.

⁹¹ Tátrai: *Pragmatika*, 2017, 907; vö. még Tolcsvai Nagy: *Bevezetés*, 2017, 29.

⁹² Verschueren: *Understanding pragmatics*, 1999, 75–114; Tátrai: *Pragmatika*, 2019, 927–952, uő: A kontextus fogalmáról, *Magyar Nyelvőr*, 128. évf., 2004/4, 479–494.

⁹³ Lásd Harris, Zellig: *Discourse analysis, Language*, vol. 28, 1952/1, 1–30; a fogalom írott nyelvi közlésekre történő kiterjesztését lásd Bahtyin: *A beszéd és a valóság*, 1986; vö. továbbá Verschueren: *Understanding pragmatics*, 1999, 113–146; Fehér Erzsébet: Szöveg és nyilatkozat, in Csátár Péter – Maitz Péter – Tronka Krisztián (szerk.): *A nyelvtantól a szövegtanig. Tanulmányok Kocsány Piroksa tiszteletére*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001, 294–298.

⁹⁴ Verschueren: *Understanding pragmatics*, 1999, 81–82; Csontos–Tátrai: *Az idézés pragmatikai megközelítése*, 2008, 64, 69.

egymást feltételező láncolatai társalgásként, azaz – a fenti terminust működésbe hozva – **beágyazott diskurzuslánc**ként is megjelenhetnek idézetként.

A referenciális jelenet az aktuális megnyilatkozó kontextusfüggő perspektívájából reprezentálódik, a megnyilatkozások ekképp perspektiváltak. A pragmatika ezért elsősorban a fentebb már ismertetett nézőpontok közül a **kontextusfüggő nézőpont**fajtákra⁹⁵ helyezi a figyelmet. A referenciális központ és a tudatosság szubjektumának működésbe lépése rajzolja ki ugyanis a megnyilatkozások nézőpontoszerkezetét.

Végezetül jelen munka témájához kapcsolódóan elengedhetetlen a **metapragmatikai tudatosság** fogalmáról szólni. A metapragmatikai tudatosság⁹⁶ a diskurzus résztvevőinek reflexív viszonyulását jelöli a nyelvi tevékenységhez, illetve a nyelvi tevékenység keretében zajló dinamikus jelentésképzéshez. E reflexív tevékenység egyaránt érintheti az adott diskurzus szerveződését, a diskurzus során kifejtésre kerülő jelentések tartalmát és módját, a konstruálás folyamatát. A megnyilatkozó saját diskurzusát éppúgy reflexió tárgyává teheti, mint a mástól származó diskurzusokat, de emellett a befogadói tevékenységhez is fűzhet reflexiókat.

A metapragmatikai tudatosság nyelvi kifejezései által a figyelem a diskurzus valamely összetevőjére, illetve annak folyamatára irányul. A metapragmatikai jelzések kontextualizációs utasításokként, konstrukciókként, kontextualizálóként működnek, hiszen a diskurzus adekvát értelmezéséhez adnak nyelvi segítséget.

⁹⁵ Lásd Sanders–Spooren: *Perspective, subjectivity*, 1997, 86–95; illetve annak újraértelmezését lásd Tátrai: *A kontextualizáció műveletei*, 2022.

⁹⁶ Vö. Verschueren: *Understanding pragmatics*, 1999, 187–198; Tátrai: *Bevezetés a pragmatikába*, 2011, 119–125; uő: *Pragmatika*, 2017, 1046–1053.

AZ IDÉZÉS MINT ÚJRAKONSTRUÁLÁS

Az idézés mint újrakonstruálás azt jelenti, hogy az idézés során nem csupán egy esemény, hanem egy nyelvileg megkonstruált⁹⁷ esemény feldolgozása, idézetként történő megalkotása, valamint hozzáférhetővé tétele zajlik. Ez az értelmezői pozíció lehetővé teszi, hogy az idézés az alkotás és a befogadás folyamatában váljon vizsgálhatóvá. Ez azzal az előnnyel jár, hogy az idézés nem csupán az idézetre fókuszáló, abból kiinduló értelmezésként, hanem nyitott kategóriaként, az idézés működésére koncentráló folyamatként válik vizsgálhatóvá. Ennek eredményeképpen a következő fejezetekben bemutatásra kerülő elemzések részévé válhatnak olyan esetek is, amelyek eddig nem képezték, illetve nem képezhettek a kutatások részét.

Az idézés újrakonstruálásként történő értelmezése lehetővé teszi, hogy az idézés vizsgálata felölelje az aktuális megnyilatkozótól eltérő személyhez köthető megnyilatkozást és annak elérhetővé tételét, ezáltal az idéző rész és az idézet funkcionális értelmezésére ad lehetőséget. Emellett azt is hangsúlyozza, hogy mind az idéző rész, mind az idézet megalkotása az idéző tevékenységének tekinthető, ezért az idézés vizsgálata az idéző adaptív tevékenységének bevonásával válik vizsgálhatóvá.

Az idézés során működésbe lépő újrakonstruálást az (1a–b) példa szemlélteti. Az (1a) példa egy interjú egy fordulóját tartalmazza, az (1b) példa ezt a fordulót idézi.

- (1a) Inkább azt szeretném, ha nem nyernék semmit, mert az, hogy ki kell menni a színpadra, a legfélelmetesebb gondolat számomra. És nem gondolom egyáltalán, hogy az első filmemre nekem díjat kellene kapnom. Nekem az pontosan elég, hogy versenyben vagyok. Hiszen akkor hova megyek azután?⁹⁸

⁹⁷ Langacker: *Cognitive grammar*, 2008, 55; Tolcsvai Nagy: *Kognitív szemantika*, 2010, 30–31; uő: *Jelentéstan*, 2017, 224; lásd továbbá *A kognitív nyelvészet áttekintése* fejezetet.

⁹⁸ Varga Ferenc: Ha Spielberg szarnak tartaná, az fájna, *Origo*, 2015. május 18. <http://goo.gl/sAQ9OL> (Letöltés: 2015. május 25.)

- (1b) „Inkább azt szeretném, ha nem nyernék semmit” – mondta Nemes Jeles László egy héttel ezelőtt az Origónak adott interjújában.⁹⁹

Az idézés létrehozásánál az aktuális megnyilatkozó az írott vagy a beszélt nyelvi reprezentációt (1a) – diskurzusként való funkcionálását, létezését megteremtve¹⁰⁰ – feldolgozza, majd a feldolgozott diskurzust, illetve annak egy részletét az idézés nyelvi lehetőségén keresztül hozzáférhetővé teszi mások számára (1b). Az aktuális megnyilatkozó ekképp az idézés folyamatának egy pontján éppúgy befogadója az idézni kívánt diskurzusnak, mint később a saját diskurzusának: az aktuális megnyilatkozó és az idézésre szánt, beágyazni kívánt diskurzus között is diszkurzív viszony létesül. Az idézés megalkotásakor az aktuális megnyilatkozó – azaz az idézni kívánt megnyilatkozással történő diszkurzív viszonyba kerülés eredményeképpen az idéző – interpretálóvá válik, aki kiszakítva az eredeti kontextusából a feldolgozott és az idézésre előkészített diskurzust vagy diskurzusrészt, azt új, általa megalkotott kontextusba helyezi át. Az (1b) esetben az interszjektív ellenőrizhetőség lehetőségét, az eredeti szövegrész megalkotásának előidejűségét kihasználva „hidat ver múlt és jelen között, a szöveg (kánoni)¹⁰¹ értelme és »nekünk szóló« értelme között”.¹⁰² Az idézés tehát újrakontextuálás: az idézni kívánt diskurzus új kontextusba helyezése, és egyben újrakonstruálás: egy már nyelviileg megkonstruált és a feldolgozás által megteremtett diskurzus idézésként való újraalkotása. E folyamatok során jelentéseitolódás megy végbe.¹⁰³

⁹⁹ Onozó Róbert – Papp Eszter – Varga Ferenc: A Saul fia nyerte a zsűri nagydíját Cannes-ban, *Origo*, 2015. május 24. <http://www.origo.hu/filmklub/blog/dijak/20150524-a-saul-fia-nyerte-cannes-2015-nemes-jeles-laszlo-ifjusag-carol.html> (Letöltés: 2015. május 25.)

¹⁰⁰ Vö. Gadamer: *Igazság és módszer*, 1984; uő: *Szöveg és interpretáció*, ford. Hévízi Ottó, in Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció*, Budapest, Cserépfalvi, 1991, 17–41; Tolcsvai Nagy: *A magyar nyelv szövegtana*, 2001, 60.

¹⁰¹ A zárójel alkalmazása tőlem (Cs. N.) származik. Az idézésre előkészített diskurzus vagy annak egy részlete ugyanis nem minden esetben tekinthető a kánon tagjának, de bizonyos értelemben az idézést létrehozó szövegalkotó idéző, hagyományozó tevékenységével a kanonizáció folyamatát kezdeni el. E folyamatra lásd Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, ford. Hidas Zoltán, Budapest, Atlantisz, 1999, 103. Lásd *Az idézés működése a tudomány szakszövegeiben* című fejezetben.

¹⁰² Jauss, Hans Robert: A recepció elmélete, ford. Kulcsár-Szabó Zoltán, in Kulcsár-Szabó Zoltán (szerk.): *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, Budapest, Osiris, 1999, 11.

¹⁰³ Vö. Fehér M. István: Szóbeliség, írásbeliség, hermeneutika, *Világosság*, XLIX. évf., 2008/6, 25–32; lásd még Gadamer: *Igazság és módszer*, 1984, 325; Ong, Walter: A szöveg mint interpretáció, ford. Schreiner Orsolya, in Nyíri Kristóf – Szécsi Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség*, Budapest, Áron, 1998, 149.

Az eredeti diskurzusnak, illetve az eredeti diskurzus egy részletének az idézés nyelvi tevékenysége által való újramegteremtése egyszerre recepció és interpretáció, az interszjektív ellenőrizhetőség lehetőségét is felkínáló applikáció, amely az eredeti diskurzus és az idézett diskurzus közötti idő- és térbeli távolságból, továbbá az idéző megértési, értelmezői és aktualizáló eljárásából fakad. Az idézés ezért metadiskurzusnak¹⁰⁴ tekinthető, ahol az aktuális megnyilatkozó egy már nyelvileg megkonstruált megnyilatkozást metareflexió tárgyává tesz az idézésésként történő megalkotása során.

Az eredeti diskurzus a beágyazódás műveletében ugyanakkor nem veszi el az autoritását, a „betűkben őrzött »szelleme« biztosít a szubjektív önkénnyel szemben”.¹⁰⁵ Az idézet ugyan elszakad az eredeti diskurzustól, de – a lehetőséget fenntartva, hogy az idézetként funkcionáló diskurzusrész befogadóját visszavezesse az eredeti diskurzusba – metonimikusan képviseli az eredeti diskurzus létét. „Az idézet nem íródik bele a szövegbe, beleékelődik idegen testként. Beapplikálódik. Nem válik egyneművé velem, de én sem ővele: megmarad különbözőségünk, az eljárás csak így lehet hatékony.”¹⁰⁶

Az újrakonstruálásban egyaránt szerepet játszik az aktuális megnyilatkozótól eltérő szubjektumhoz köthető megnyilatkozás és annak az idéző általi elérhetővé tétele. Az idézés ezért a **perspektivizáció**¹⁰⁷ tipikus esetét valósítja meg. Ez egyfelől azt jelenti, hogy egy diskurzusba ágyazódó megnyilatkozás nem az aktuális, hanem a beágyazott megnyilatkozóhoz köthető, másfelől azt, hogy ez az idéző tevékenység által jelöltté is válik. Az idézések viszont abban eltérnek egymástól, hogy az újrakonstruálás során a perspektivizáció miképpen válik jelöltté, tehát az idézett megnyilatkozás és annak elérhetővé tétele miként válik explicitté, illetve felismerhetővé.

Az idézés újrakonstruálásaként történő értelmezése a **diskurzusköziség** jelenségét is természetszerűleg mozgásba hozza. Azáltal, hogy idézés során a perspektivizáció jelöltté válik, az intertextualitás szűkebb értelmezését lehet felvetni. De ezzel együtt azáltal, hogy a perspektivizáció eltérő módon válhat explicitté, az idézés nem minden esetben a genette-i intertextualitást¹⁰⁸ valósítja

¹⁰⁴ Bahtyin: *A beszéd és a valóság*, 1986, 279.

¹⁰⁵ Jauss: *A recepció elmélete*, 1999, 11.

¹⁰⁶ Compagnon: *La seconde main*, 1979, 17–18, a fordítás tőlem (Cs. N.); vö. még Bahtyin: *A beszéd és a valóság*, 1986, 280.

¹⁰⁷ Sanders–Spooren: *Perspective, subjectivity*, 1997; a fogalmat lásd még *A kognitív nyelvészet áttekintése* fejezetben.

¹⁰⁸ Genette: *Palimpsestes*, 1982; magyarul uő: *Transztextualitás*, 1996.

meg, hanem átmenetet képezhet azon kategóriák között, amelyekben a diskurzusköziség jelöltté válhat (a *hyper- és metatextualitás* eseteit érintve).¹⁰⁹

Szükségessé válhat arról is szólni, hogy a fentiekben összegzett újrakonstruálás akkor is működésbe lép, amikor nem egy a „valós”¹¹⁰ világból származó megnyilatkozás idézése zajlik. A fikcionalitással élő, elsősorban a (szép)irodalmi szövegekbe ágyazódó idézések (például szereplői párbeszéddek) az újrakonstruálást csupán más minőségben valósítják meg, mint azok az idézések, amelyek nem az esztétikai kommunikációval jellemezhető szövegtípusba ágyazódnak.

Egy fikcionális világban elhangzott diskurzus idézések az eredeti diskurzus nem vonatkozatható közvetlenül a való világgal kapcsolatos tapasztalati tudásra,¹¹¹ ekkor egy fikcionális világban megalkotott mondás újrakonstruálása zajlik: a mondás nem beszédként, hanem „eljátszott beszédként”¹¹² fogható fel. Ezen idézéseket a de Man-i *prosopopeia* fogalmával lehetne jellemezni, hiszen az eredeti diskurzus önmagában fikció, „hangkölcsonzés révén életadás”,¹¹³ majd annak újrakonstruálása. A fikcionális világteremtésben történő idézések (például szereplői megnyilatkozások idézése) esetében tehát szorosán véve nem egy létező diskurzus újrakonstruálásáról, hanem „maszkadás”-ról, „arcot adás”-ról van szó, „egy hiányzó, holt vagy hang nélküli fiktív megszólítása” zajlik, „mely a megszólítottat a beszéd képességével ruházza fel, s megteremti számára a válaszadás lehetőségét”.¹¹⁴ De azáltal, hogy elfogadjuk a „fikciós egyezményt”,¹¹⁵ elfogadjuk azt is, hogy a fikcionalitással jellemezhető (szép)irodalmi szövegekbe ágyazódó idézetek alkalmával valaki szavainak visszaadása zajlik.¹¹⁶

A két eset közötti átmeneti kategóriában – az idézést jellemző újrakonstruálási folyamat eredményeképpen, illetve főként az idéző adaptív tevékenysége miatt – léteznek olyan esetek, amelyek ugyan nem egy fikcionális perspektívát működésbe hozva tesznek egy megnyilatkozást hozzáférhetővé, de egy megnyilatkozás vagy annak egy részletének újrakonstruálása miatt felvethető, hogy az

¹⁰⁹ Lásd bővebben *Diskurzusköziség, intertextualitás* fejezet.

¹¹⁰ Itt a *valós* idézőjelbe vételével azt kívánom megjelteni, hogy az irodalmi és nem irodalmi szövegek között nem lehet egyszerűen a valós–fiktív dichotómiája alapján különbséget tenni, „az irodalom a fiktív és az imaginárius összejátékából nő ki”. Lásd Iser, Wolfgang: *A fiktív és az imaginárius. Az irodalmi antropológia ösvényein*, ford. Molnár Gábor Tamás, Budapest, Osiris, 2001, 17–18.

¹¹¹ Vö. Anderegg, Johannes: Fikcionalitás és esztétikum, ford. V. Horváth Károly, in Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 2. Történet és fikció*, Budapest, Kijarat, 1998, 43–47.

¹¹² Iser: *A fiktív és az imaginárius*, 2001, 33.

¹¹³ De Man, Paul: Az önéletrajz mint arcrongálás, ford. Fogarasi György, *Pompeji*, 8. évf., 1997/2–3, 101.

¹¹⁴ Uo.

¹¹⁵ Eco, Umberto: *Hat séta a fikció erdejében*, ford. Schéry András, Budapest, Európa, 1995, 105.

¹¹⁶ Vö. Iser: *A fiktív és az imaginárius*, 2001, 33–34.

nem úgy vagy nem pontosan úgy hangzott el. Ezen idézéseket a befogadó a diskurzusokat jellemző együttműködés miatt létezőként fogad(hat)ja el. Ezekre az idézésekre – a fikcionális terminussal szembesítve – a fiktív minősítést lehet alkalmazni.¹¹⁷

Végezetül az idézés nyelvi művelete természetszerűleg akkor is működésbe lép, amikor az aktuális megnyilatkozó a saját szavainak hozzáférhetővé tételét végzi el az önidézés, illetve az 'én'-idézés¹¹⁸ esetét megteremtve.¹¹⁹

AZ ÚJRAKONSTRUÁLÁS FOLYAMATA

Az újrakonstruálás az idéző tevékenység során megy végbe. Az idézet idézetként csak akkor funkcionál, ha az idéző tevékenység által része lesz egy diskurzusnak. Ugyanakkor az idéző tevékenység csak akkor lép működésbe, ha egy megnyilatkozást idézetként kívánunk saját diskurzusunkba ágyazni. Az idéző tevékenység és az idézet megalkotása tehát úgy tekinthető külön-külön egy-egy eseménynek, hogy – az idézés létrehozatalának folyamatában – egymás kölcsönös létét teremtik meg. Ezáltal az idézés összetett jelentésszerkezetnek¹²⁰ tekinthető. Az ebben szerepet vállaló részek: az eredeti diskurzust vagy annak egy részletét elérhetővé tevő és kontextualizáló **idéző rész**, illetve az eredeti diskurzust vagy annak egy részletét megjelenítő **idézet**. Mind a kettő önálló jelentésszerkezet révén dolgozódhat ki, de úgy, hogy – a kölcsönös kidolgozottság és megfelelések által – e jelentésszerkezetek az alkotás, illetve a megértés és értelmezés folyamatában össze is kapcsolódnak.

E két rész az idézés során eltérő módon és mértékben válhat kidolgozottá.

- (2a) „Eddig ez a legkisebb tömegű csillag, amely körül bolygót találtunk” – hangsúlyozza Geoffrey Marcy csillagászprofesszor, aki az eddig talált tucatnyi Naprendszeren túli bolygórendszer legtöbbjének a felfedezésében közreműködött.¹²¹

¹¹⁷ Felvethető, hogy az újrakonstruálással és az újrakontextuálással együtt járó jelentésselválás egyébiránt már önmagában hordozza ennek a lehetőségét. Az iseri megközelítésből, illetve az ő terminusait felhasználva az is mondható, hogy az idézés nyelvi tevékenysége alapvetően fiktív diskurzusokat eredményez, hiszen az eredeti diskurzus teljes és valóban szó szerinti idézése nem valósulhat meg.

¹¹⁸ Vö. Csontos–Dér–Furkó: *Idézés – önidézés*, 2019, 481–494.

¹¹⁹ Lásd bővebben *Az önidézés* fejezetet.

¹²⁰ Vö. Tolcsvai Nagy: *Jelentéstan*, 2017, 245–254; lásd bővebben *A kognitív nyelvészet áttekintése* fejezetet.

¹²¹ #238669381 A továbbiakban minden ekképp jelölt forrásmegjelölés a *Magyar Nemzeti Szövegtár* 2. (v2.0.5.) (<http://clara.nyud.hu/MNSZ2-dev>) elektronikus korpuszából származik.

- (2b) Ennek során azokhoz az értelmezésekhez csatlakozom, amelyek szerint a szöveg-fajták létét „bizonyos kognitív, illetve konceptuális tényezők relevanciája támasztja alá és magyarázza” (Kocsány 2002: 59)¹²²
- (2c) A „nominális predikáció” (főnév, a főnévi csoport) meghatározó jellemzője tehát, hogy „egy régiót jelöl egy tartományban” (Langacker 1987: 198)¹²³

A (2a–c) példákból látható, hogy mind az idéző rész, mind az idézet eltérő mértékben válhat nyelvileg kidolgozottá.¹²⁴ A (2a) példában mind a két rész nyelvileg is explicitté válik. Ehhez képest a (2b)-ben az idéző rész a nyelvi kidolgozottságát tekintve egy hivatkozásra csökken. Ennek feldolgozásával azonban a hivatkozásban szereplő összetevőket aktivizálva a befogadó képessé válik megalkotni az idéző részt, illetve azt, hogy az idézőjel által közrefogott diskurzusrész az aktuális megnyilatkozótól eltérő személyhez köthető. Ezzel kapcsolatban már itt lehet arra is reflektálni, hogy az idézőjel önmagában is képes a perspektivizációt jelezni. A (2c) azt szemlélteti, hogy nem csupán az idéző rész, hanem az idézetként funkcionáló szövegrész is eltérő fokon jelenhet meg. Az aktuális megnyilatkozó az eredeti diskurzust tehát „felhasználhatja” arra, hogy annak csak azon összetevőjét, részletét jelenítse meg, amely a saját diskurzusának jelentésképzéséhez relevánsan hozzájárul.¹²⁵

A (2a–c) példák az idézés két részének funkcionális értelmezésére is lehetőséget adnak. Az eltérő módon és fokon nyelvileg explicitté váló idéző résznek és az idézetnek a szerepét abban összegzem, hogy egy nyelvileg megkonstruált megnyilatkozás idézéseként váljon értelmezhetővé a befogadó számára. Az idézés konstruálását előtérbe helyezve **idéző részként** az a diskurzusrész funkcionál, ami egy másik diskurzus idézetként való működését teszi lehetővé; egy, az aktuális megnyilatkozótól eltérő szubjektumhoz köthető megnyilatkozást, annak egy részletét teszi elérhetővé, mindeközben az idézés nyelvi műveletét megteremtve. Az **idézet** pedig az a diskurzusrészlet, amit az idéző nyelvi tevékenysége, illetve az azt megjelenítő idéző rész által az aktuális megnyilatkozótól eltérő szubjektumhoz kötünk.

¹²² Tátrai Szilárd: A narratív diskurzusokról – pragmatikai nézőpontból, in Tolcsvai Nagy (szerk.): *Szöveg és típus*, 2006, 161.

¹²³ Tolcsvai Nagy: *A magyar nyelv szövegtana*, 2001, 97.

¹²⁴ Ez indokolja egyébiránt azt, hogy a munkában az *idéző rész* terminust alkalmazom, hiszen az idéző rész nem minden esetben mondatként teszi elérhetővé az idézetet.

¹²⁵ Lásd bővebben *Az idézet megalkotása* és *Az idéző konstrukciók* fejezetekben.

Mindezek alapján az idézés alapvetően **referenciapont-szerkezetként**¹²⁶ értelmezhető, amelyben egy – a megértés és értelmezés szempontjából – célként megjelölt nyelvi kifejezést egy másik nyelvi kifejezés, a **referenciapont** aktiválásán keresztül lehet megérteni.¹²⁷

Az idézésben mint referenciapont-szerkezetben az idéző tevékenység, illetve az azt reprezentáló idéző rész funkcionálhat referenciapontként, amely az idézés során megnyit egy összetett fogalmi tartományt, kijelöl egy nézőpontot, ahonnan a konceptualizáló fogalmilag és nyelvileg megkonstruálja a megnevezendő eseményt, az idézetet. Az idéző rész mint kognitív ösvény a feldolgozási, befogadási folyamatban eljuttatja a konceptualizálót a referenciaponttól a célig, utóbbit a figyelem központjába helyezve. Az idéző rész azért töltheti be a referenciapont funkcióját, mert a diskurzus egészét tekintve könnyebben hozzáférhető, mint a célként elérni kívánt idézet. Az általa reprezentált jelentéstartalom miatt viszont már az idézet és az idézés ténye is előkészítettnek tekinthető. Az idéző rész mint referenciapont működése addig áll fenn, amíg a konceptualizáció, tehát az, hogy egy diskurzusrészt idézetként, a teljes részt pedig idézésként értelmezzük, be nem teljesedik.

Ez alapján az idézés alapvetően **kettős figyelemirányítással** is jellemezhető, amelyből az egyik az összetevők szintjén, a másik az idézés szintjén figyelhető meg. A teljes idézést tekintve ugyanis először az idéző részre irányul a figyelem, majd – a kiterjedő aktivációval, mely során az idéző rész által aktivizált és aszociált jelentés miatt az idézet idézetként való értelmezése könnyen hozzáférhetővé válik – az idézetként megkonstruált diskurzusrészre. Mindezen folyamat akkor is működésbe lép, amennyiben az idéző rész az idézetbe ágyazódva vagy – mint az a (2a)-ban megfigyelhető – az idézet után jelenik meg, vagy amikor nem kap teljes nyelvi kifejtést. Utóbbi esetekben – mint például a (2b)-ben látható – az írott nyelvi tevékenység során konvencionalizálódott írásképi megoldások (is) képesek az idézés tényét kidolgozni, tehát azt, hogy az adott szövegrész az aktuális megnyilatkozótól eltérő személyhez köthető. Az idéző rész és az idézet egymáshoz viszonyított sorrendje nem egyszerű linearitást jelent, hanem az előtérbe és a háttérbe kerülő folyamatokhoz való kognitív ösvény megalkotásának, a megértés és az értelmezés elérhetővé tételének módját.

Az idézés megalkotása során – mint az az (1a–b) és a (2a–c) példákból is látható – az idéző az idézésre szánt és a saját diskurzusával, valamint a befoga-

¹²⁶ Langacker, Ronald W.: *Grammar and conceptualization*, Berlin – New York, Mouton de Gruyter, 1999, 174; Tolcsvai Nagy: *Kognitív szemantika*, 2010, 79–81; uő: *Jelentés*, 2017, 250–251; lásd még *A kognitív nyelvészet áttekintése* fejezetet.

¹²⁷ A narratív idézés bizonyos eseteiben a referenciapont-szerkezet már nem feltétlenül érvényesül. Lásd *Az idéző konstrukciók* fejezetet.

dóval diszkurzív viszonyba kerülve folyamatos döntéseket hoz arról, hogy az eredeti diskurzus tartalma és elhangzásának körülményei közül mit, hogyan és milyen mértékben tesz explicitté, mennyire kívánja a saját, de ezzel együtt – a perspektivizációt megvalósítva – a beágyazott megnyilatkozó perspektíváját érvényesíteni, és ezt milyen útvonalon teszi elérhetővé. Az idéző adaptív tevékenysége ezért nem csupán az eredeti diskurzusnak az adott diskurzusba történő bevonására, hanem annak minőségére és módjára is kiterjed.

Egy nyelvi már megkonstruált megnyilatkozás újrakonstruálása és idézés-ként való hozzáférhetővé tétele tehát egyaránt érinti az eredeti diskurzus megjelenítésének kérdését, valamint elérhetővé tételének útvonalát. Azután, hogy az aktuális megnyilatkozó az eredeti diskurzust feldolgozza, majd az idéző pozíciójába lépve az idézni kívánt megnyilatkozást vagy annak a részletét kiemeli az eredeti kontextusából, egy megnyilatkozás idézésként történő hozzáférhetővé tételekor az újrakonstruálás a következő tényezőkre terjed ki:

(a) az idézet hozzáférhetővé tételét elvégző idéző rész megalkotása, e folyamat során az aktuális megnyilatkozó az idéző részben (i) eltérő módon és mértékben kontextualizálhatja az idézetet, aminek következményeként (ii) az idézésben a metapragmatikai tudatosság eltérő fokon érvényesülhet;

(b) az idézet megalkotása, ami során dönthet arról, hogy (i) az eredeti diskurzusból az aktuális diskurzus kontextuális körülményeihez adaptálva mit kíván idézni, (ii) az idézni kívánt megnyilatkozás önállóságát milyen fokon kívánja megjeleníteni.

Az aktuális megnyilatkozó az újrakonstruálás folyamatában az eredeti, idézni kívánt megnyilatkozás jellemző nézőpontjával is kapcsolatba lép. E folyamat során az idézést jellemző nézőpontrendszer megalkotva dönthet arról, hogy

(c) a beágyazni kívánt diskurzust jellemző referenciális központot¹²⁸ milyen módon kívánja érvényesíteni;

(d) milyen módon kívánja a perspektivizációt jelöltté tenni, tehát azt felismerhetővé tenni, hogy az idézetben közöltekért felelőssé tehető tudatosság szubjektuma¹²⁹ egy másik személyben van elhelyezve;

¹²⁸ Sanders–Spooren: *Perspective, subjectivity*, 1997, 85–86; a fogalomra lásd bővebben *A kognitív nyelvészet áttekintése* fejezetet, az idézésben való működésére lásd *A referenciális központ* alfejezetet.

¹²⁹ Lásd Sanders–Spooren: *Perspective, subjectivity*, 1997, 87; a fogalomra lásd bővebben *A kognitív nyelvészet áttekintése* fejezetet, az idézésben való működésére lásd *A tudatosság szubjektuma* című alfejezetet.

(e) az idézés konstruálása során – a semleges kiindulópontot¹³⁰ is működésbe hozva – kinek a nézőpontjából alkotja meg az idézést.

E folyamatok eredményeképpen alakulnak ki az idézést eltérő szerkezeti megoldásokkal, kifejtettséggel és nézőpontrendszerrel jellemezhető idézések.¹³¹ Mindezen folyamatok együttes működése eredményezi az idézést színre vivő idéző konstrukciókat.¹³²

Az újrakonstruálás folyamatának összegzéséből az is látható, hogy az idézés megalkotása során az aktuális megnyilatkozónak több esetben módja nyílik arra, hogy a saját perspektíváját érvényesítse, miközben diskurzusába egy másik megnyilatkozótól származó, ezáltal az ő perspektíváját reprezentáló diskurzust ágyaz. Az idézések ezáltal megalkothatók szubjektíven és kevésbé szubjektíven. E tevékenységnek ugyanakkor határt szab az eredeti diskurzus, illetve annak kontextusa.

Az idéző rész megalkotása

Az idéző rész az idézetet kontextualizálja,¹³³ a verbális cselekvést valósítja meg, eközben az idézést jellemző perspektivizáció tényét teszi explicitté. Az idézés sémáját tekintve a perspektivizációval jellemezhető VKI MOND VALAMIT-ből a VKI MOND részét dolgozza ki különböző módon és nyelvi kifejtettséggel.

Az idéző rész kontextualizáló szerepe az idézés során két szinten valósul meg. Ez azzal függ össze, hogy az idézés során egyfelől az aktuális diskurzus-/szövegvilág részévé válik egy másik szubjektumhoz köthető megnyilatkozás idézéseként, másfelől ahhoz, hogy egy, az aktuális beszélőtől eltérő másik szubjektumhoz köthetően válik értelmezhetővé egy megnyilatkozás idézetként. Ezek alapján az idéző rész egyfelől az adott diskurzus-, illetve szövegvilágban az idézés tényének megteremtését végzi el, az aktuális diskurzus keretei között egy mástól származó megnyilatkozást tesz megfigyelhetővé. Ezen a szinten a közös figyelmi jelenetben – megfigyelői jelenetként – az idézés válik referenciális jelenetté, megfigyelt jelenetté.¹³⁴ Másfelől az aktuális diskurzusba ágyazódó idézésben mint objektivált közös figyelmi jelenetben az idéző rész az idézetet mint referenciális

¹³⁰ Sanders–Spooren: *Perspective, subjectivity*, 1997, 86; a fogalomra lásd bővebben *A kognitív nyelvészet áttekintése* fejezetet, az idézésben való működésére lásd *A semleges kiindulópont* című alfejezetet.

¹³¹ Lásd *Az idézés nézőpontszerkezetének megalkotása* fejezetet.

¹³² Lásd *Az idéző konstrukciók* fejezetet.

¹³³ Vö. Kugler Nóra: Az összetett mondat, in Tolcsvai Nagy (szerk.): *Nyelvtan*, 2017, 844–845; Tátrai: *A kontextualizáció műveletei*, 2022, 57–58.

¹³⁴ A megfigyelői és a megfigyelt jelenet fogalmára lásd Tátrai: *A kontextualizáció műveletei*, 2022, 62.

jelenetet teszi elérhetővé. Ezen a szinten az idéző rész az idézet feldolgozásához és megértéséhez járul hozzá.

Az idéző részben megjelenítésre kerülő összetevők egyfelől az idézni kívánt diskurzussal tartanak fenn kapcsolatot, másfelől az idéző adaptív tevékenységének működésbe lépését reprezentálják. Az idéző rész lehetséges összetevői – mint az már az (1a–b) esetében is látható volt – nem függetleníthetők magától az idézettől, a konstruálás során az idéző tevékenysége működésbe lép. Mindezt érdemes egy újabb példából kiindulva szemléltetni:

- (3) A magyar miniszterelnök Berlinben azt mondta, hogy Magyarország gazdasága már most versenyképes az uniós tagállamok gazdaságával.¹³⁵

A (3) példa egy már nyelvileg megkonstruált megnyilatkozás(részlet) idézőként történő újrakonstruálását jeleníti meg. E példában az eredeti megnyilatkozás idézetként (*Magyarország gazdasága már most versenyképes az uniós tagállamok gazdaságával*) és annak elérhetővé tétele idéző részként – jelen esetben idéző mondatként – is nyelvileg kifejtetté válik (*A magyar miniszterelnök Berlinben azt mondta*).

Az idéző részben a verbális cselekvés megjelenítésében, abban, hogy egy másik beszélőhöz köthető megnyilatkozás idézése zajlik, központi szerepe van a beágyazott beszédaktust megvalósító nyelvi eszköznek.

A (3)-ban a *mondta* egyfelől explicitté teszi a beágyazott megnyilatkozás aktusát, másfelől – az inflexiók morféma által – a perspektivizáció tényét teszi explicitté úgy, hogy eközben az eredeti diskurzus medialitását is megjelenítheti (például *mond* vagy *ír*), de emellett az idézőnek az eredeti beszédcselekvéshez történő szubjektív viszonyulását, attitűdjét is reprezentálhatja.

- (4a) „Nagyon komoly dolog, hogy a zsűrinek is ennyire tetszett a film azok után, hogy a fesztiválon sokat volt róla szó, és hogy el tudtuk adni mindenhol a világban. Ráadásul a Sony-nak (az amerikai forgalmazónak) nagyon nagy tervei vannak vele” – hangsúlyozza a rendező.¹³⁶

A (3)-ban a *mondta* a MONDÁS tekintetében a leginkább általános jelentésű. Ehhez képest a (4a)-ban a *hangsúlyozza* a MONDÁS egy összetevőjét (a módot, a mondás intenzitását) kidolgozva jeleníti meg. A neutrális(abb)nak tekinthető

¹³⁵ #160134907

¹³⁶ <http://vs.hu/magazin/osszes/nemes-jeles-laszlo-megrazo-erzes-a-semmibol-ide-kerulni-0525#!:s1> (Letöltés: 2015. május 25.)

mond, ír, beszél, szól stb. mellett megjelenő specifikus(abb) jelentésű igékkel (például *panaszodik, kárhoztat, könyörög, firtat* stb.) egyrészt az eredeti megnyilatkozás kontextuális körülménye adható vissza, másrészt ezen igék alkalmazása az idéző adaptív tevékenységének eredményeként is felfogható. Ezen, jelentésüket tekintve eltérő specifikussággal jellemezhető igék a MONDÁS tartományából kidolgozott jelentés-összetevővel a befogadó figyelmét a megnyilatkozás más-más összetevőjére irányíthatják anélkül, hogy arra történne reflektálás, hogy ez valóban egybeesik-e az eredeti diskurzus közlésének aktusával, vagy ez az idéző megértő és értelmező folyamatának az eredménye.¹³⁷

Az idéző tevékenysége ugyanakkor nem csupán arra terjedhet ki, hogy egy másik személyhez köthető diskurzus beszédaktusát milyen szemantikai összetevő előtérbe helyezésével reprezentálja, hanem arra is, hogy azt a konstruálás során jelen (*praesens historicum*) vagy múlt idejű jelenetként jeleníti-e meg. Az idéző az alapvetően múltbeli eseményt éppen zajló jelenetként is hozzáférhetővé teheti az idézés során, mint az a (4a)-ban látható. A deiktikus időjelölés az idézőnek az idézethez fűződő viszonyát és az idézetnek az aktuális diskurzusba történő beágyazódásának mértékét is megjeleníti. Az idéző a jelen idő alkalmazásával az idézet által reprezentált jelentéshez való 'közelséget', pontosabban a 'konstruáló közelséget' képes kifejezni, ezzel együtt az idézet dominánsabban ágyazódik az aktuális diskurzusba. A jelen idő egyúttal az idéző szemtanúságát emeli ki. A múlt idejű igealak alkalmazásával – mint az például az az (1b)-ben vagy a (3)-ban látható – az aktuális diskurzustól való 'távolság' reprezentálódik, amelynek következményeként a beágyazódás mértékének alacsonyabb fokáról lehet beszélni.¹³⁸

¹³⁷ Ennek részletes elemzését lásd *Az idéző igék* fejezetben.

¹³⁸ A történetiségben ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy az aktuális megnyilatkozó elbeszélő múltat alkalmazva teszi elérhetővé az idézetet. Ez a múlt idő (elbeszélő igealak) az elbeszélés fő eseményeinek kifejezésére (is) szolgált. Az „elbeszélte esemény múltbeli, a beszélő nézőpontja az esemény elbeszélésében mégis belülről érvényesül, a meghatározó a megismerő közvetlensége, vagyis a konstruáló közelsége, a közvetlen tapasztalása a szemtanúság vagy az átélés megléte, mintha a beszélő közvetlenül tapasztalná a felidézett eseményt, annak idejét”. Tolcsvai Nagy Gábor: *A múltak átalakulása. Jelentéstani és narratív lehorgonyzó módosulások a magyar múlt időkben a 18. század után*, https://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/1_osztaly_szekfoglalok/tng_szekfogl_MTA_honlap.pdf (Letöltés: 2023. május 30.). Lásd még Sárosi Zsófia: *Az ősmagyar kor. Morfémátörténet*, in Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*, Budapest, Osiris, 2003, 152–154; uő: *Az ómagyar kor. Morfémátörténet*, in Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*, Budapest, Osiris, 2003, 362–364; Mohay Zsuzsanna: *Boszorkányperek múlt időkben*, in Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.): *A magyar nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VIII*, Szeged, SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, 2015, 121–128; Németh Renáta: *Múlt idejű igerendszerünk a korai középmagyar korban*, in Büky László – Forgács Tamás (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei II*, Szeged, SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, 2001, 131–138; Tolcsvai Nagy Gábor: *Mondá – mondta*.

Egy megnyilatkozás újrakonstruálása során azt, hogy egy beágyazott megnyilatkozás aktusának visszaadása zajlik, más nyelvi eszközök is megjeleníthetők.¹³⁹

- (4b) A Facebookon publikált elemzésben ez olvasható: „2014 ősze óta ez volt – Újpest és Veszprém után – sorozatban a harmadik időközi parlamenti választás [...]”.¹⁴⁰
- (4c) Tolcsvai Nagy Gábor szerint „a fogalmak az emberi megismerés során alakulnak ki. [...]” (Tolcsvai Nagy 2011).¹⁴¹
- (4d) Nemes Jeles László: „Megrázó érzés a semmiből ide kerülni”.¹⁴²

Az idézés során a beágyazott mondás aktusát – mint az a (4b–d)-ben megfigyelhető – nem csupán ige jelenítheti meg, hanem igenévi (4b) és a *szertint*-tel alkotott¹⁴³ névutós szerkezet (4c), ami a konvencionalizálódott ’valamilyen értesülés alapján’¹⁴⁴ dolgozza ki a MONDÁS-t, és ami a rajta alkalmazható inflexiós morféma segítségével önmagában is képessé válik az idézéskor a perspektivizációt megjeleníteni. A (4d)-ben pedig egy írásjel, az idézőjel¹⁴⁵ válik a perspektivizáció jelölőeszközévé, az általa elindított jelentésképzéssel alkotható meg az akutális megnyilatkozótól eltérő személyhez köthető mondás aktusára történő reflektálás.

Mindezek alapján az mondható el, hogy az idéző adaptív tevékenysége a MONDÁS-t megjelenítő nyelvi eszköz alkalmazásában is megmutatkozik. E nyelvi eszközök szemantikailag eltérő fokon és eltérő módon reprezentálhatják az eredeti diskurzus elhangzásának aktusát, illetve tehetik jelöltté a perspektivizáció tényét.¹⁴⁶

A folyamatos és az egyszerű múlt idő konstruálási mintázatai 19. századi naplókban, *Magyar Nyelvőr*, 145. évf., 2021/4, 432–447.

¹³⁹ Az idézetekben alkalmazott szögletes zárójelek – mivel az alfejezet az idéző részre koncentrálnak – tőlem (Cs. N.) származnak.

¹⁴⁰ <http://www.inforadio.hu/hir/belfold/hir-718107> (Letöltés: 2015. május 26.)

¹⁴¹ Ambrus Laura: Egy pipa ezer élete, *E-nyelv Magazin*, <https://e-nyelvmagazin.hu/2013/12/04/egy-pipa-ezer-elete/> (Letöltés: 2015. december 15.)

¹⁴² <http://vs.hu/magazin/osszes/nemes-jeles-laszlo-megrazo-erzes-a-semmibol-ide-kerulni-0525#!s1> (Letöltés: 2015. május 25.)

¹⁴³ Kugler: *Megfigyelés és következtetés*, 2015, 72.

¹⁴⁴ Eöry Vilma (főszerk.): *Értelmező szótár+*, Budapest, Tinta, 2007.

¹⁴⁵ A kezdetben az egy megnyilatkozóhoz köthető idézetek jelölésére szolgáló idézőjel a magyar írásbeliségben a 18. század közepén jelenik meg. Az első idézőjelet Bod Péter: *A Szent Bibliának a története*, Szeged, Sárdi Sámuel, 1748 munkában találtam. Az egyenes idézet jelölésére alkalmazott idézőjel használata ugyanakkor ebben a munkában még nem következetes, mellette még megfigyelhető, hogy az egyenes idézetet dőlt betűvel jelenítik meg. Lásd Csontos: *Az írásjelek alkalmazásának alakulástörténete*, 149–150.

¹⁴⁶ Lásd bővebben *Az idéző igék*.

Az idéző részben főnévi megnevezéssel explicitté válhat az, akihez az idézett megnyilatkozás kapcsolható. Az idéző rész **elsődleges szereplőjének**¹⁴⁷ megnevezése (a fenti példákban a *magyar miniszterelnök*, a *rendező* stb.) annak az eredménye, hogy az idéző az eredeti, idézni kívánt diskurzus feldolgozása során az idézett megnyilatkozást egy megnyilatkozóhoz vagy megnyilatkozókhöz képes kötni; képes a már nyelvileg reprezentált eseménnyel kapcsolatban feldolgozni, kinek a perspektívájából konstruálódott meg a megidézni kívánt, eredeti diskurzus.¹⁴⁸

Az elsődleges szereplő pozícióját – mint az eddigi példákban látható – SZEMÉLY (prototipikus emberi lény), de emellett metonimikusan¹⁴⁹ akként értelmezhető DOLOG is betöltheti, az (5)-ben a *jogszabály*, de emellett *könyv*, *párt*, *törvény* stb.

(5) A hétfőn beterveztett, és kivételes eljárásban kedden elfogadott jogszabály kimondja, hogy a Magyar Orvosi Kamarában (MOK) meglévő tagság nélkül is végezhető egészségügyi tevékenység.¹⁵⁰

Az (5) példa arra is ráirányíthatja a figyelmet, hogy az elsődleges szereplő az eddigi példákhoz képest nagyobb fokú nyelvi kifejtést is kaphat.

Az elsődleges szereplőnek a nyelvi megjelenítése az idéző adaptív tevékenységét szemlélteti: ugyanazt a beágyazott megnyilatkozót az aktuális diskurzus keretei között másként is megkonstruálhatja (például: *Orbán Viktor*, *Orbán*, a *magyar miniszterelnök*, a *miniszterelnök*), az idézni kívánt diskurzus személyhez kötését az adott diskurzus terében szubjektívan vagy objektívan is színre viheti.¹⁵¹

Az idéző rész lehetséges összetevőinek számbavétele során mindenképpen szükséges a **mutató névmási elem**ről szót ejteni. Az idéző rész mutató névmási eleme – a (3) példában az *azt*, de emellett más mutató névmások is, például az *ezt*, *így*, *úgy*, *ekképp*, *akkép* stb. – az idéző rész alaptagjának egy fogalmi alszerkezetét sematikusán dolgozza ki. A diskurzusdeixis¹⁵² műveletét eltérő

¹⁴⁷ Tolcsvai Nagy: *Jelentéstan*, 2017, 407.

¹⁴⁸ Lásd még *A tudatosság szubjektuma és A semleges kiindulópont* fejezetek.

¹⁴⁹ Lásd Horváth Péter: *A szereplőkonstruálás mintázatai történelmi tárgyú narratívákban*, Budapest, Akadémiai, 2020, https://mersz.hu/dokumentum/m755aszmttn__1/ (Letöltés: 2023. augusztus 10.)

¹⁵⁰ <https://www.penzcentrum.hu/egeszseg/20230228/itt-az-uj-torveny-megszunik-a-kotelezo-kamarai-tagsag-ez-lesz-az-orvosokkal-1134550#> (Letöltés: 2023. március 2.)

¹⁵¹ Vö. Tolcsvai Nagy: *Jelentéstan*, 2017, 306–307.

¹⁵² Lásd Tátrai: *Bevezetés a pragmatikába*, 2011, 121, 142–144; uő: *Pragmatika*, 2017, 974–976; Laczkó Krisztina: A diskurzusdeixis mint a metapragmatikai tudatosság kifejezője, in Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*, Budapest, Eötvös József Collegium, 2022, 241–264. Vö. továbbá Levinson, Stephen C.: *Pragmatics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1983, 54–55, 85–89; Marmaridou, Sophia S.: *Pragmatic meaning and cognition*, Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 2000, 93–96. Lásd továbbá a *Figyelemirányítás az idézésben. A mutató névmási elem jelenléte és szerepe az idézésben*.

módon megvalósítva¹⁵³ arra utal vagy mutat rá, hogy ezt az alszerkezetet az idézet fejt ki.¹⁵⁴ Az idéző részben megjelenő mutató névmás az idéző rész többi lehetséges elemének megalkotási módjától eltérően ugyanakkor nem az eredeti diskurzus egy összetevőjének, hanem az eredeti diskurzus egészének feldolgozó és az idéző diskurzusalakító eljárásából fakad. Ez tehát nem az idézet egy elemét dolgozza ki, hanem a teljes idézetre történő utalást, illetve rámutatást valósít-hatja meg. Ebből a szempontból az újrakonstruálás folyamatának figyelemirányító eszközévé válhat. Az viszont meghatározó, hogy a mutató névmási elem az idézésben miként és milyen fokon valósítja ezt meg. Ezen elemmel kapcsolatban a későbbiekben annak elemzését végzem el, hogy mikor és miként valósít-hatja meg a diskurzusdeixis funkcióját.¹⁵⁵

Az idéző attól függően, hogy milyen mértékben kívánja jelölni azt, hogy az adott diskurzusrész máshoz köthető, az idézésre szánt szövegrész eredeti kontextusát – mint az a (6a–b)-ben látható – különböző mértékben teheti nyelviileg kifejtetté, illetve annak lelőhelyét jelölheti, valamint ezen információk kombinációjával is élhet, amint az a (6c)-ben megfigyelhető. Emellett – mint arra szintén a (6c) szolgált példát – az írott nyelvi diskurzusokban konvencionizált nyelvi eszközök által (idézőjellel vagy dőlt betűvel)¹⁵⁶ is explicitté válhat a perspektivizáció ténye.

- (6a) Chirac ezt mondta a köztársasági elnöki választás előtt. „Megkérek minden franciát, hogy a demokráciára szavazzon, a szélsőjobboddallal szemben.”¹⁵⁷
- (6b) internetezők táborában ugyan ma még 2-3 százalékkal több a férfi, de úgy tűnik, a nemek aránya néhány éven belül kiegyenlítődik, majd átbillen a nők oldalára – mondta Varga Károly, a Medián Webaudit projektigazgatója a szerdai budapesti sajtótájékoztatón, amelynek témája az internetező nők világa volt.¹⁵⁸
- (6c) Szili (2002: 16) a kérés pragmatikájáról szóló tanulmányában ezt írja: „Így a létező mintákat követve elemeztem a kérések szerkezetét, vagyis azt, hogyan építették fel őket a beszélők [...]”¹⁵⁹

¹⁵³ Lásd bővebben *Figyelemirányítás az idézésben. A mutató névmási elem jelenléte és szerepe az idézésben* fejezet.

¹⁵⁴ Vö. Kugler: *Az összetett mondat*, 2017, 825. Lásd részletesebben *Az idéző konstrukciók. Az idézés megalkotása összetett jelenetben*.

¹⁵⁵ Lásd *Figyelemirányítás az idézésben. A mutató névmási elem jelenléte és szerepe az idézésben*.

¹⁵⁶ Vö. Csontos: *Az írásjelek alkalmazásának alakulástörténete*, 2009, 137–161.

¹⁵⁷ #765032744

¹⁵⁸ #679952220

¹⁵⁹ Hámori Ágnes: A társalgási műfajokról, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 2006, 168.

A (6a–c) példák arra is felhívják a figyelmet, hogy az eredeti kontextus kifejtésének mértéke a szövegtípus/műfaj kérdésével is összekapcsolódik.

Az eredeti diskurzus kontextuális körülményei közül az eredeti diskurzus helye (például *tanulmányában, visszaemlékezésében, sajtótájékoztatón*) és ideje (például *1996-ban, kormányülés után*) mellett egyéb körülmények is megjelenhetnek az idéző részben: a befogadó (*magyaroknak, hallgatónak*), a beszélő pozíciója (*vezérszónokként*), a mondás minősége (*mosolyogva*).¹⁶⁰ Ezek az elemek szoros kapcsolatot tartanak fenn az eredeti, idézésre szánt diskurzussal, de eközben a közös figyelmi jelenetben az idézet kontextualizációját elvégezve a beágyazott megnyilatkozást térhez, időhöz és egyéb körülményekhez kötik. Annak tekintetében, hogy ezek közül az újrakonstruálás során mi, illetve milyen módon és mértékben jelenik meg az idéző részben, az idéző adaptív tevékenységét mutatja.

Az idéző rész összetevői közé még két meghatározó kategória sorolható. Az egyik kategóriát azok a nyelvi elemek képezik, amelyek azt a műveletet végzik el, amely során az idézés az adott diskurzus részévé válik. Ezen relációs elemek egyfelől az idézés és az aktuális diskurzus közötti kapcsolatot jelzik (tipikus nyelvi kifejezései: *viszont, hiszen, ugyanakkor, csak, csupán*), például: *Az IRA politikai szárnyának számító Sinn Féin viszont azt hangsúlyozza, hogy a tavalyi nagypénteki békemegállapodásban nem szerepelt ilyen feltétel.*¹⁶¹ Másfelől a nyelvi elemek az eredeti megnyilatkozás folyamatára reflektálhatnak a *majd, továbbá, [azt] is* stb. alkalmazásával. Például: *Azt is említette, hogy a kormányzat és a befektetői szféra közösen fogja a kollégiumi férőhelyeket bővíteni.*¹⁶² E nyelvi elemek alkalmazása szintén az aktuális megnyilatkozó perspektívájából kerül megalkotásra. Ezeknek alkalmazása a mutató névmási elemek funkcióját nagyban meghatározza.¹⁶³

Az eredeti diskurzus kontextuális körülményeinek megjelenítésén kívül az idéző az eredeti diskurzushoz fűződő értékelését is kifejezésre juttathatja az idéző részben. Például:

- (7a) Teocrist pátriárka ebben az értelemben teljes joggal azt mondta, hogy a látogatás az egész világnak hasznos párbeszéd¹⁶⁴

¹⁶⁰ A példák a nyelvi korpuszból származnak.

¹⁶¹ #153489320

¹⁶² #357888725

¹⁶³ Lásd a *Figyelemirányítás az idézésben. A mutató névmás elem jelenléte és szerepe az idézésben.*

¹⁶⁴ #186192989

- (7b) Bizonygatta, hogy képes átvenni a hatalmat az NS véderejével (ez teljesen irreális volt, mert az NS párttagsága 1940 tavaszára alig 2000 főnyire olvadt), kérte Norvégia német megszállását, és kijelentette, hogy kész a lehető legteljesebb mértékben kielégíteni a német igényeket.¹⁶⁵

A (7a–b)-ből látható, hogy az idézőnek az idézett megnyilatkozáshoz fűződő értékelései nem az eredeti diskurzus egy elemét jelenítik meg, hanem egyértelműen az idéző perspektíváját juttatják érvényre. Az idéző rész e nyelvi elemei – a (7a)-ban például a *teljes joggal*, a (7b)-ben pedig a zárójelben megjelenített szövegrész – az idézőnek a diskurzus propozicionális tartalmához fűzött értékelését jeleníthetik meg. Az idézésben ennek további tipikus kifejezőeszközei lehetnek a *teljesen jogosan, joggal, értelemszerűen*.¹⁶⁶

A fentebb bemutatott, az idéző rész lehetséges összetevőire fókuszáló elemzés arra irányíthatja a figyelmet, hogy az idéző rész kontextualizáló szerepe egyfelől az idézet, másfelől az idézés kontextualizálását is jelenti. Az idéző rész az idézetet eltérő mértékben kontextualizálhatja, az idézet ezáltal eltérő mértékű metapragmatikai tudatossággal¹⁶⁷ válhat elérhetővé, illetve eltérő módon válhat jelöltté a perspektivizáció ténye. Az idézéseket jellemző metapragmatikai tudatosság attól függően lehet eltérő mértékű, hogy az idéző rész mennyi információt közöl azokról a körülményekről, amelyek az idézett megnyilatkozás eredeti kontextusát alkották, azaz milyen mértékben válik reflexió tárgyává a beágyazott diskurzus résztvevőjének vagy – társalgások idézésekor – résztvevőinek nyelvi tevékenysége. A metapragmatikai tudatosság kérdéséhez tartozik továbbá az is, hogy az idézett rész mennyire és miképpen különül el a szöveg többi részétől. Ahogy azt a példák is mutatták, az idézőjel, de mellette a dőlt betű vagy a gondolatjel az írott nyelvi tevékenységben az idéző résszel együtt alkalmazva növelik a metapragmatikai tudatosság mértékét. E jelzések az idéző részt akkor is képesek egyértelművé tenni, amikor az nyelvileg alacsonyabb vagy alacsony fokon válik kidolgozottá.

Ebből a szempontból a fenti áttekintő leírás alapján az idézésekben működő metapragmatikai tudatosság mértékéről a következő összegző megállapítások tehetők. Minél nagyobb fokú metapragmatikai tudatosság jellemzi az idézést, tehát minél inkább kifejtett az idéző részben a megidézett diskurzus kontextu-

¹⁶⁵ #746955592

¹⁶⁶ E nyelvi elemek működését további példákkal lásd *Az idéző igék működése az idézésben*, továbbá a *Figyelemirányítás az idézésben. A mutató névmás elem jelenléte és szerepe az idézésben* fejezetekben.

¹⁶⁷ Lásd még Verschueren: *Understanding pragmatics*, 1999, 187–198; a metapragmatika eltérő részben tágabb értelmezésére lásd Mey: *Pragmatics*, 2001, 173–205.

sának ismertetése, minél inkább jelölt az idézés ténye, annál inkább tematizálnak tekinthető az idézni kívánt diskurzus vagy diskurzusrészlet értelmezését megkönnyítő kontextualizációs folyamat, annál könnyebb az idézetet – a befogadót visszavezetve az eredeti diskurzusba – megérteni és értelmezni, illetve annál könnyebb létrehozni az idézés tényét. A kontextualizáció az idézet beágyazódásának mértékét is meghatározza: az eltérő mértékű metapragmatikai tudatossággal jellemezhető idézések során az idézet eltérő fokon őrzi meg az önállóságát a beágyazódás során. Következésképpen a szövegalkotó a metapragmatikai tudatosság jelölőeszközeivel annak mértékében is élhet, hogy mennyire kívánja explicitté tenni az idézés és ezzel együtt a diskurzusköziség tényét, mennyire kívánja bevonni, a saját diskurzusának – az aktuális diskurzus jelentésképzéséhez hozzájárulva – részévé tenni az idézésre szánt diskurzusrészletet, illetve mennyire kívánja az eredeti diskurzus önállóságát megőrizni.

Az idézet megalkotása

Idézni nem csupán egy megnyilatkozóhoz tartozó mondást, hanem több megnyilatkozóhoz köthető társalgást is lehet, például:

- (8) – Miből tetszik azt gondolni, hogy ez a néni lakása? – próbálkozott Kulcsár. – Az ajtóról – mondta Lelikné mosolyogva.¹⁶⁸

A szakirodalom alapján az előbbi megjelölésére a *beágyazott megnyilatkozás*, míg az utóbbira a *beágyazott megnyilatkozáslánc* terminus alkalmazható.¹⁶⁹

Az idézés során egy másik személyhez köthető írott (9a) vagy beszélt nyelvi (9b) megnyilatkozás is elérhetővé válhat:

- (9a) „Én utasítottam el pénteken este azt a moszkvai kérést, amely orosz csapatok magyar légtéren át Pristinába való szállításának engedélyezését kérte” – mondta tegnap Párizsban Orbán Viktor magyar miniszterelnök.¹⁷⁰

¹⁶⁸ #19393177

¹⁶⁹ Az idézet beágyazott diskurzusként történő értelmezésére lásd a fejezet bevezetését, ebből kiindulva a *beágyazott megnyilatkozás* és *beágyazott megnyilatkozáslánc* fogalmára vö. továbbá Csontos–Tátrai: *Az idézés pragmatikai megközelítése*, 2008; Tátrai: *Bevezetés a pragmatikába*, 2011, 153–17; Tátrai: *Pragmatika*, 2017, 944. Jelen munkában a továbbiakban az idézetre alkalmazom a *beágyazott megnyilatkozás* vagy társalgások esetében, a *beágyazott megnyilatkozáslánc* terminusokat, illetve amikor az alkotás és a befogadás folyamatát kívánom előtérbe helyezni, a *beágyazott diskurzus* megjelölést.

¹⁷⁰ #142884485

- (9b) „A magyar történelem legsötétebb órájában a remény világítótornya volt, amely sok magyarnak segített hinni abban, hogy a kommunista rezsim nem legyőzhetetlen és nem sebezhetetlen” – írta Bill Clinton amerikai elnök 1997. május 22-én keltezett levelében, amelyet a rádió és az Országos Széchényi Könyvtár közötti szerződés-kötésre küldött.¹⁷¹
- (9c) Tuka Béla egyházjogász mondta a Szabadság című könyvében: „A tekintély az emberek felett mindig irányítást és vezetést jelent.”¹⁷²

A medialitás alapján írott nyelvi tevékenység idézése – mint az a (9c)-ben látható – beszélt nyelvi aktusként is reprezentálódhat az idézések során. A medialitását tekintve írott diskurzusból való idézésnél a *mond* és egyéb, a beszélt nyelvet reprezentálni képes ige alkalmazásakor az ige metaforikus jelentése aktivizálódik, az idézés művelete során az idéző tudatos választási lehetőségét reprezentálva. A beszélt nyelvet reprezentáló ige az idézésként funkcionáló szövegrész befogadóját a beszélt nyelvi tevékenységet jellemző közvetlenségbe tudja visszavezetni úgy, hogy az idézetet nem mint egy kész és az írás által rögzített, ezáltal elidegenített szövegrészt, hanem mint egy éppen zajló diskurzust jeleníti meg.

Mint arról már az újrakonstruálás folyamatának elemző bemutatásakor szó volt, az aktuális megnyilatkozó – mint az a (2a–c) példákban látható – a saját diskurzusába az eredeti diskurzust vagy annak egy részletét is idézheti. Az idézetként beágyazódó nyelvi reprezentációk ezért felöllelhetnek egyfelől teljes diskurzusokat, másfelől megjeleníthetik a megidézett diskurzusnak egy adott részletét.

A fentiekből következik, hogy terjedelmüket tekintve az idézetek széles skálán helyezhetők el. A skála egyik végén azok a beágyazott diskurzusok vagy diskurzusrészletek találhatók, amelyek akár az eredeti diskurzus egy összetevőjét adják vissza. A skála másik végén helyezkednek el azok az akár rendkívül terjedelmes beágyazott diskurzusok, amelyek egy összetett, elemi jelenetek komplex sorozatából álló világrepresentációt jelenítenek meg. Erre prototipikus példát a narratív beszédmódot alkalmazó szövegek szolgáltatnak.

Egy, már nyelvileg megkonstruált megnyilatkozás idézetként való újrakonstruálása során annak is kiemelt jelentősége van, hogy az idéző az eredeti diskurzusból mit kíván idézni, illetve ezeket a részeket milyen útvonalon teszi elérhetővé a befogadója számára.

¹⁷¹ #186255600

¹⁷² #387608057

- (10a) Fidesz-fröccsről, új blokkvilágról, civilizációk rivalizálásáról, öt kihíváscsomagról, „kevert fajú népekről”, Soros György hadseregéről, „genderbolondériáról”, háborús inflációról, „egy jó békeajánlatról”, egy ambiciózus célról, kínai artistákra emlékeztető kormányzásról és hatalmas akkumulátorberuházásokról beszélt Orbán Viktor tavaly Tusnádfürdőn.¹⁷³
- (10b) Az erdélyi Tusványoson sok száz ember előtt beszélt Orbán Viktor szombat délelőtt. Ötven-hatvan román nacionalista román zászlókkal be akart jutni a fesztivál területére, de egy rendőrsorfal az útjukat állta. A tüntetőket Orbán „román hadaknak” nevezte.¹⁷⁴
- (10c) Az összes jó dolog az életben a másokkal való együttműködésen alapul, ezt kell védelmeznie a jogrendszernek – mondta Tusnádfürdőn Orbán Viktor. Szerinte most veszi át a világhétszínját Kína az Egyesült Államoktól. Európa közben szerinte „lakosságcsere hajt végre”. 2030-ra 0 százalékra csökkentené az energiaimport-függőséget. Orbán Viktor jövő év júliusára ígéri a gazdasági fordulatot, és utána vázolja a 2040-ig tartó terveket.¹⁷⁵

A (10a–c) példákban látható hírszövegek ugyanabból a beszédből idéznek. Bár a példákban csak a hírszövegek első bekezdéseit jelenítettem meg, látható, hogy az idéző adaptív tevékenysége arra is kiterjed, hogy az eredeti megnyilatkozás eltérő összetevőit az adott kontextushoz igazítva idézze. A teljes megnyilatkozásból azokat az összetevőket és olyan módon tegye az idézés műveletén keresztül elérhetővé a befogadó számára, amelyek az adott kontextuális körülményhez igazodnak.

Az eddigi példák arra is rámutatnak, hogy az idézésre előkészített diskurzust vagy annak egy részletét az aktuális megnyilatkozó többféle módon teheti hozzáférhetővé az idézés során. E lehetőségek között aszerint tehetünk különbséget, hogy az idéző milyen mértékű és jellegű önállóságot biztosít a beágyazott megnyilatkozó(k) szavainak, tehát mennyire őrzi meg az idézet az eredeti megnyilatkozást jellemző személy-, tér- és időjelölést, illetve annak formáját és tartalmát. Ennek a kérdése viszont már átvezet az idézéseket jellemző nézőpontrendszer kérdéskörébe.

¹⁷³ <https://index.hu/belfold/2023/07/22/orban-viktor-tusvanyos-2023-tusnadfurdo-beszed-magyarorszag-kormany-haboru-europa/> (Letöltés: 2023. július 11.)

¹⁷⁴ <https://telex.hu/belfold/2023/07/22/tusvanyos-osszefoglalo> (Letöltés: 2023. július 11.)

¹⁷⁵ <https://infostart.hu/belfold/2023/07/22/orban-viktor-a-tusvanyoson-mond-beszedet-elo#> (Letöltés: 2023. július 11.)

Az idézés nézőpontoszerkezetének a megalkotása

Egy adott perspektívából megalkotott megnyilatkozás idézésként történő újrakonstruálási folyamatában az a pozíció, vagyis **nézőpont** (*perspektíva*) is meghatározó szerepet játszik, ahonnan az idéző az eredeti diskurzussal kapcsolatos tapasztalatairól, az intertextualitás prototipikus lehetőségét kihasználva,¹⁷⁶ mások számára is hozzáférhető világreprezentációt készít.¹⁷⁷

Idézéskor az idézőt jellemző nézőpont, továbbá az eredeti diskurzus nézőpontja is működésbe lép. E világreprezentációk ezáltal többféle kiindulópont alkalmazásával jönnek létre. A kiindulópontok együttes jelenléte, azaz kombinációja alkotja az idézés **nézőpontoszerkezetét**.¹⁷⁸

Az idézés megalkotásának és befogadásának folyamatában releváns kérdés, hogy az idéző rész és az idézet kinek a kiindulópontjából reprezentálódik, továbbá az, hogy ki és milyen mértékben tehető felelőssé az idézetben reprezentált információkért. Az idézéskor a kiindulópontok három fajtája közül¹⁷⁹ elsősorban a kontextusfüggő kiindulópontoknak, a referenciális központnak, illetve a tudatosság szubjektumának van kiemelt jelentősége,¹⁸⁰ ezek érvényességi köre ugyanis átfogja a teljes idézést. Ezek mellett a semleges kiindulópont „egy mondatbeli szereplő fogalmi perspektíváját” jeleníti meg.¹⁸¹

A referenciális központ

A **referenciális központ** azt a tájékozódási kiindulópontot jelöli, amelyből a megnyilatkozás személyközi/szociokulturális szituáltsága,¹⁸² valamint tér- és időviszonyai reprezentálódnak. A referenciális központot alapesetben a megnyilatkozó személye, illetve térbeli és időbeli elhelyezkedése jelöli ki. De a megnyi-

¹⁷⁶ Lásd bővebben a *Diskurzusköziség, intertextualitás* fejezetben.

¹⁷⁷ Lásd Langacker: *Foundations*, 1987, 1991; Sanders–Spooren: *Perspective, subjectivity*, 1997; valamint vö. Tomasello: *Gondolkodás és kultúra*, 2002.

¹⁷⁸ Vö. Tátrai–Csontos: *Perspektivization*, 2009; Tátrai: *Bevezetés a pragmatikába*, 2011, 159.

¹⁷⁹ Lásd A *kognitív nyelvészet áttekintése* fejezetet.

¹⁸⁰ Vö. Csontos–Tátrai: *Az idézés pragmatikai megközelítése*, 2008, 67–69; Tátrai: *Bevezetés a pragmatikába*, 2011, 156.

¹⁸¹ Tolcsvai Nagy: *Bevezetés*, 2017, 49; lásd még A *kognitív nyelvészet áttekintése*.

¹⁸² A referenciális központ Sanders és Spooren általi leírásának a személyjelölés kérdését érdemes szélesebb kontextusban vizsgálni, hiszen ahhoz nem csupán a résztvevői szerepek tartozhatnak, hanem a szociokulturális viszonyok színrevitele is, például: *azt is mondta a doki, hogy megnézik, hogy a méhemmel minden rendben van-e* #123017736, ahol a *doki* alkalmazása az aktuális beszélőnek a múltbeli énje és beszédpartnerre közötti szociokulturális viszonyt is érvényre juttatja. Lásd Tátrai: *A kontextualizáció műveletei*, 2022, 51.

latkozóknak arra is lehetősége van, hogy ezt a tájékozási pontot áthelyezze egy másik megnyilatkozóra.¹⁸³ Az idéző a referenciális központ átadásával annak mértékében élhet, hogy az idézés során mennyire kívánja az eredeti diskurzus önállóságát megőrizni, mennyire kívánja a befogadót az eredeti diskurzusba visszavezetni.

- (11) Kovács László azt mondta, „Nem könnyen élem meg azt a helyzetet, hogy a NATO olyan konfliktusba kényszerült Milosevics elnök politikája ellen, amelyre 50 éve nem volt példa, és mindez csatlakozásunk után nem sokkal történik. De továbbra is meggyőződésem, hogy Magyarország az egyetlen helyes utat választotta”¹⁸⁴

A (11) idéző részében az aktuális megnyilatkozó referenciális központja érvényesül. Abból kerül megalkotásra e rész szociokulturális szituáltsága, továbbá tér- és időjelölése. Az aktuális megnyilatkozó a példában nincsen jelölve, a konstruálás során a háttérben marad.

Az idézésekben az válik meghatározóvá, hogy az idézett részben az aktuális megnyilatkozó a referenciális központját áthelyezi-e a beágyazott beszélőre, vagy az idézés teljes terjedelmében magánál tartja.¹⁸⁵ A referenciális központnak az idézésekben történő érvényesülése alapján – mint arra a *Bevezetés*ben ismertetett tipológiai munkák is rámutatnak – alapvetően három eljárást lehet elkülöníteni: amikor az aktuális megnyilatkozó a saját, az idéző részben alkalmazott referenciális központját az idézet teljes terjedelmében áthelyezi a beágyazott megnyilatkozóra; amikor ezt nem végzi el, illetve a két eljárás mellett léteznek azok az esetek, amikor ezt csak részben végzi el: az idézett részben az aktuális és a beágyazott megnyilatkozó referenciális központja is érvényesül. Az idézetre koncentráló, az abban működésbe lépő referenciális központ alapján három idézési lehetőség vehető fel: az egyenes, a függő és a szabad függő idézés.¹⁸⁶ **Egyenes idézés**kor az eredeti diskurzus, illetve diskurzusrészlet visszaadásának célja irányítja az idéző nyelvi tevékenységét, amelynek következményeként az idézetben az események reprezentálása az eredeti diskurzust jellemző személy-, tér- és időbeli viszonyok működtetésével történik meg, mint az egyébiránt a (11)-ben látható. Erre az idézési módra tehát az válik jellemzővé, hogy az aktuális megnyilatkozó a saját referenciális központját az idézet teljes terjedelmében áthelyezi

¹⁸³ Sanders–Spooren: *Perspective, subjectivity*, 1997, 85–86; lásd továbbá *A kognitív nyelvészet áttekintése* fejezetet.

¹⁸⁴ #143419114

¹⁸⁵ Csontos–Tátrai: *Az idézés pragmatikai megközelítése*, 2008, 66–67.

¹⁸⁶ Csontos–Tátrai: *Az idézés pragmatikai megközelítése*, 2008, 66–67; Tátrai: *Bevezetés a pragmatikába*, 2011, 154; Li: *Direct and Indirect speech*, 1986; Evans: *Some problems*, 2013.

a beágyazott beszélőre. A (11)-ben például az idézet *élem, meggyőződésem* a beágyazott megnyilatkozó referenciális központjából értelmezhetők, az E/1. személyű inflexiók morfémák nem az idéző, hanem az idézett beszélő kiindulópontjából válnak értelmezhetőkké. A (11)-ben az, hogy az idézet teljes terjedelmében a beágyazott megnyilatkozó referenciális központja érvényesül, az idézetet jelölő idézőjel is felismerhetővé teszi. A **függő idézésre** az jellemző, hogy az idéző nem helyezi át a referenciális központját a beágyazott megnyilatkozóra, így az idézés teljes terjedelmében az idéző referenciális központja érvényesül. Ez az idézési mód így arra is lehetőséget ad, hogy az idéző az idézni kívánt diskurzus propozicionális összegzését adja vissza. E két, a referenciális központ áthelyeződésén, illetve át nem helyeződésén alapuló idézés között¹⁸⁷ jön létre a szabad függő idézés. A **szabad függő idézésre** az jellemző, hogy az idézetben a referenciális központ szabad mozgása figyelhető meg. Tehát az idézett részben mind az aktuális, mind a beágyazott megnyilatkozó tájékozódási centruma érvényesül.¹⁸⁸

A referenciális központ működése alapján felvehető idézésekről az is elmondható, hogy az idézés során a beágyazott beszélő perspektívája – a szubjektivizáció¹⁸⁹ mértékétől függően – megalkotható szubjektívabban vagy kevésbé szubjektívan. Az egyenes idézetben, amikor a referenciális központ teljesen átkerül a beágyazott megnyilatkozóra, a perspektíva erősen szubjektivizált típusával találkozunk, mert ekkor a beágyazott megnyilatkozó diskurzusa teljesen előtérbe, az aktuális megnyilatkozóé pedig háttérbe kerül. A függő idézési módot a perspektíva objektivizáltabb színre vitele jellemzi. A szabad függő idézési módot pedig a szubjektivizáció–objektivizáció szempontjából az határozza meg, hogy a konstruálás során az aktuális megnyilatkozó milyen fokon enged teret az eredeti diskurzus perspektívájának az érvényesülésére.

Az idézés tipológiai szakirodalmában az egyenes idézést univerzálisnak tekintik. A függő és a szabad függő idézés ugyanakkor nem univerzális jelenség, valamint számtalan konstruálási lehetősége létezhet. A nyelvek az idézés során eltérő nyelvi eszközök által tehetik felismerhetővé, hogy az aktuális megnyilatkozó a saját referenciális központját teljesen vagy részlegesen áthelyezi a beágyazott megnyilatkozóra.¹⁹⁰ Az elsősorban referenciális központnak az idézetben megfigyelhető működése alapján megállapított, fentebb ismertetett idézési lehetőségekkel kapcsolatban a jelen munka egyik fő kérdése az lesz, hogy a magyar

¹⁸⁷ Vö. Kocsány: *A szabad függő beszéd*től, 1996.

¹⁸⁸ A referenciális központ működésére lásd bővebben *Az idéző konstrukciók* fejezetet.

¹⁸⁹ Lásd Sanders–Spooren: *Perspective, subjectivity*, 1997, 95; lásd bővebben *A kognitív nyelvészet áttekintése* fejezetet.

¹⁹⁰ Vö. például Aikhenvald: *Semi-direct speech*, 2008; Jäger: *Reported speech constructions*, 2010; Evans: *Some problems*, 2013.

nyelvben miként jelenhetnek meg ezek az idézések. Az idéző tevékenység működését is magába foglaló idéző konstrukciók kiindulópontjából történő megközelítés miként keretezheti, illetve módosíthatja ezeket az idézési lehetőségeket, vannak-e egyéb idéző lehetőségek (például *narratív idézés*), ha igen, akkor azok értelmezhetők-e az itt bemutatásra kerülő idézések keretein belül.¹⁹¹

A tudatosság szubjektuma

A **tudatosság szubjektuma** Sanders és Spooren szerint „az az alany, akár beszélő, akár a szöveg szereplője, aki felelős az információért, más szavakkal a tudatosság szubjektuma felelős a megnyilatkozás propozicionális tartalmáért és feltehetőleg a formájáért”.¹⁹²

Az idéző részben a tudatosság szubjektuma az aktuális megnyilatkozó. Ez – akárcsak a referenciális központ esetében – a (11)-ben nem válik nyelvileg explicitté. De az aktuális megnyilatkozó (idéző) ezt a kiindulópontot is áthelyezheti más szubjektumra, vagy szubjektumként értelmezhető entitásra (például *tanulmány, könyv*). Az idézett részben a tudatosság szubjektumának megjelenítése – mint arról már *Az idéző rész megalkotása* fejezetben már volt szó – alapvetően az idéző részhez köthető, az abban megjelenő lexikális elem vagy anaforaként működő inflexiós morféma jelölheti a tudatosság szubjektumát. A (11) példát felhasználva: a *Kovács László* megnevezésben az aktuális megnyilatkozó más mentális ágens tudati beállítódását jelöli ki kontextusfüggő kiindulópontként.

A tudatosság szubjektumának kérdése megkerülhetetlennek tűnik az idézés szempontjából. Az idézés ugyanis minden esetben **perspektivizációként** értelmezhető, amely azt jelenti, hogy az idézés során a tudatosság szubjektumaként nem az aktuális, hanem a beágyazott (idézett) megnyilatkozó jelenik meg, hiszen hozzá kötődik a mondás mint aktív tudatosság, és így ő tehető felelőssé az idézetben közölt információért.¹⁹³ A következő fejezetekben bemutatásra kerülő vizsgálatokban azt a kérdést helyezem tehát előtérbe, hogy az idézésben a perspektivizáció miképpen válhat jelöltté.

Az újrakonstruálás eddig ismertett folyamata miatt ugyanakkor az idézésért felelős szubjektum aktivitásával, az idézett rész tudatosság szubjektumának felelősségvállalásával kapcsolatban érdemesnek látok a fenti definícióval kapcsolatban pontosításokat tenni. Felvethető ugyanis, hogy az az eredeti diskurzus

¹⁹¹ Ennek kifejtését lásd *Az idéző konstrukciók* fejezetben.

¹⁹² Sanders–Spooren: *Perspective, subjectivity*, 1997, 87; lásd bővebben *A kognitív nyelvészet áttekintése* fejezetet.

¹⁹³ Uo., 86–95; lásd bővebben *A kognitív nyelvészet áttekintése* fejezetet.

szövegalkotója és az idézés megalkotója között oszlik meg még az egyenes idézési módban is. Az idéző tevékenység az eredeti diskurzus megértésével és értelmezésével kezdődik el, továbbá az idézet az idéző/interpretátor tevékenysége során válik hozzáférhetővé. Ez pedig azt eredményezheti, hogy az idéző értelmezői és interpretáló folyamata, újrakonstruálási, újrakontextuálási tevékenysége is benne van, működésbe lép az idézetben reprezentált szövegértelmezésében. Az idézetben a tudatosság szubjektuma következőképpen csupán az eredeti, idézésre szánt diskurzusért tehető teljes mértékben felelőssé, amelyből az idéző – csak egy-egy kiemelt részletet – az interpretációval is jellemezhető idézés során más létezésbe, más kontextusba helyez át, így az eredeti diskurzushoz képest jelentésetolódások mehetnek végbe. Annak függvényében, hogy az idéző aktivitása csak az idézés műveletére vagy az idézetre is kiterjed, illetve hogy az idéző az idézés során a perspektivizációt milyen módon teszi jelöltté, az idézet tartalmáért vállalt felelősség eltérő fokozatúvá válhat.

A három fentebb bemutatott idézési módot egymáshoz viszonyítva a felelősségvállalás mértékéről a következő megállapítások tehetők. Az **egyenes idézés**-ben, ahol az eredeti diskurzusnak vagy e diskurzus egy-egy részletének szó szerinti visszaadása történik meg, az idéző aktivitása a legalacsonyabb, az idézett rész tudatosság szubjektuma pedig a felelősségvállalás magasabb fokával jellemezhető. Ehhez képest a **függő idézés** során, ahol az idéző az eredeti diskurzus propozicionális tartalmát reprezentálhatja, az idézet tudatosság szubjektuma a felelősségvállalás alacsonyabb fokával jellemezhető. A **szabad függő idézés** funkcionális értelmezésébe természetsszerűleg beleférnek azok az esetek is, amelyekben a tudatosság szubjektumának jelölése hiányzik. Ekkor bizonytalaná válhat, hogy ki felelős az idézett részért.¹⁹⁴

A semleges kiindulópont

Idézések során a nem kontextusfüggő **semleges kiindulópont** az idézés feldolgozását határozza meg. A semleges kiindulópont – lehorgonyzó kontextualizáló¹⁹⁵ – a (11) példában *Kovács László*, aki az idéző részben elérhetővé teszi a MONDÁS-t, ezáltal az idézetben közölt tartalmat is. *Kovács László* lehorgonyzó kontextualizáló a figyelem előterébe helyezett információ személyhez, dologhoz kötését végzi el

¹⁹⁴ A jelen tanulmány ugyan nem érinti, de az információkért vállalt felelősség kérdése azoknál az idézéseknél válhat még problémává, melyekben nem egy már létező, „kimondott” diskurzus, hanem tudati folyamatok visszaadása történik meg. Továbbá a fikció kérdése is árnyalhatja a tudatosság szubjektumának az idézésekben való működését.

¹⁹⁵ Tátrai: *A kontextualizáció műveletei*, 2022, 50, 58, 60–61.

az idéző részben, ami ezzel együtt az idézett részben megjelenített fogalmi tartományokat teszi elérhetővé, az elemi jelenetté formálódó információ diskurzusba ágyazásának fogalmi ösvényét jelöli ki. A semleges kiindulópont hatóköre a referenciális jelenet határolt egységének feldolgozására terjed ki. Miután az idézés esetében annak összetevői az eltérő kifejtettséggel jellemezhető idéző részben és idézetben jelennek meg, ezért az mondható, hogy az idéző rész semleges kiindulópontjának hatóköre nem csupán az idéző részre, hanem – az idéző rész egy részét kidolgozó – idézetre is kiterjed.

DISKURZUSKÖZISÉG, INTERTEXTUALITÁS

Mivel az idézés során egy másik megnyilatkozóhoz köthető diskurzus lép működésbe, ezért az újrakonstruálás folyamatának elemző bemutatásához megkerülhetlenné válik az intertextualitás kérdésének elemzése. A fejezetben az intertextualitás fogalmának monografikus áttekintésére nem vállalkozhatok. A fogalom tágabb és szűkebb értelmezésének lehetőségét alapul véve az utóbbira koncentrálok, majd azon kérdések tárgyalását végzem el, amelyek az idézés működésével tartanak fenn kapcsolatot, és a későbbi fejezetek vizsgálatához járulnak hozzá.

Kristeva *intertextualitás*-fogalma egyértelműen a tágabb értelmezési keretet nyitja meg. Az intertextualitást fogalmát először Bahtyin dialóguselméletére¹⁹⁶ reflektálva,¹⁹⁷ később azt továbbfejlesztve¹⁹⁸ elsősorban irodalmi, esztétikai kommunikációval jellemezhető szövegek közötti kapcsolatra alkalmazza: „Minden szöveg idézetekből felépített mozaik, egy másik szöveg abszorpciója és átalakítása. Az interszubsztitívitás fogalom helyére az intertextualitásé kerül, és a költői nyelv legalább mint kettősség olvasható.”¹⁹⁹

¹⁹⁶ Lásd pl. Bahtyin, Mihail: A szó a regényben, ford. Patkós Éva, in Bahtyin, Mihail: *A tett filozófiája. A szó regényben*, Budapest, Osiris, 2007, 164.

¹⁹⁷ Kristeva, Julia: Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman, *Critique*, n° 239, avril, 1967, 438–465; magyarul Kristeva, Julia: Bahtyin: A szó, a párbeszéd és a regény, ford. Koudeláné Sziklay Zsuzsanna, *Helikon*, 14. évf., 1968/1, 115–125.

¹⁹⁸ Lásd például Kristeva, Julia: Problèmes de la structuration du texte, in uő: *Théorie d'ensemble*, Paris, Seuil, 1968, 297–316; magyarul uő: A szövegstrukturálás problémája, ford. Kovács Tímea, *Helikon*, XLII. évf., 1996/1–2, 14–22.

¹⁹⁹ Kristeva: *Bahtyin*, 1968, 116.

Kristeva után több munka is ezzel a szöveg „létmódjaként”²⁰⁰ értelmezhető megközelítéssel dolgozik,²⁰¹ amelyekből – leegyszerűsítve és kiegészítve Kristeva magyarázatát – érdemes Riffaterre összegző definícióját idézni: „Az intertextualitás az a jelenség, amelyben az olvasó egy mű és az azt megelőző vagy követő más művek között fennálló összefüggéseket észleli.”²⁰² Riffaterre az intertextualitás szűkebb értelmezését előkészítve rámutat arra is, hogy e jelenség nem tekinthető homogén kategóriának:

[...] az intertextus nem differenciálatlan: minden bizonytalanságban foglal idézeteket, egybevetéseket, irodalmi utalásokat, témákat és motívumokat, de hogyha csak ebből állna, akkor fölösleges volna egy sajátos terminológia [...]. Az idézeteknek, az utalásoknak és a témáknak mindenesetre van egy egyszerű és közös vonásuk: felismerhetők, semmi több. [...] A szöveg olyan módon mondja önmagát, hogy egy másik szöveg önmagát mondását ismétli, hol szó szerint, hol valami különbséggel.²⁰³

Todorov,²⁰⁴ de legfőképp Genette²⁰⁵ munkájában az intertextualitás szűkebb értelmezése kerül előtérbe. Todorov Kristeva intertextualitás-fogalmának alapját képező bahtyini dialóguskonceptióból kiindulva arra mutat rá, hogy a dialógus-életet érdemes lenne kétféle bontva vizsgálni: a szűkebb értelmezésben a *dialógus* szoros jelentése, míg a tágabb értelmezésben a Kristeva intertextualitás-fogalma érvényesülhet, ami értelemszerűen magában foglalná a dialógus szűkebb értelmezését is.²⁰⁶

Genette – a fentebb idézett Kristeva és Riffaterre munkáira reflektálva – a diskurzusközösiségre átfogóan a *transztextualitás* fogalmát vezeti be.²⁰⁷ Ebbe minden olyan jelenséget besorolhatónak vél, amely egy szöveget nyílt vagy rejtett kapcsolatba hoz egy másik szöveggel.²⁰⁸ A transztextualitáson belül kategóriákat alkot annak előtérbe helyezésével, hogy a két szöveg közötti kapcsolat milyen

²⁰⁰ A kifejezésre lásd Kulcsár-Szabó Zoltán: Intertextualitás: létmód és/vagy funkció?, *Irodalomtörténet* 26. (76.) évf., 1995/4, 495–541.

²⁰¹ Lásd például Barthes, Roland: La mort de l’auteur, in Barthes, Roland: *Le plaisir du texte*, Paris, Seuil, 1984; magyarul: Barthes, Roland: A szerző halála, ford. Babarczy Eszter, in Barthes, Roland: *A szöveg öröme*, Budapest, Osiris, 1996, 50–55; Riffaterre, Michael: La trace de l’intertexte, *La Pensée*, n° 215, octobre, 1980, 4–19; magyarul: Riffaterre, Michael: Az intertextus nyoma, ford. Sepsi Enikő, *Helikon*, XLII. évf., 1996/1–2, 67–81.

²⁰² Riffaterre: *Az intertextus nyoma*, 1996, 67.

²⁰³ Uo., 67–68.

²⁰⁴ Todorov, Tzvetan: *Mikhaïl Bakhtine: le principe dialogique*, Paris, Seuil, 1981, 95–116.

²⁰⁵ Genette: *Palimpsestes*, 1982, 12–21; magyarul uő: *Transztextualitás*, 1996, 82–90.

²⁰⁶ Vö. Angyalosi Gergely: Az intertextualitás kalandja, *Helikon*, XLII. évf., 1996/1–2, 7–8.

²⁰⁷ Genette: *Palimpsestes*, 1982, 12–20.

²⁰⁸ Uo., 7.

minőségben és milyen fokon válik explicitté és jelöltté. E kitétel alapján öt kategóriát különít el: az *intertextualitást*, a *paratextualitást*, a *metatextualitást*, a *hypertextualitást* és az *architextualitást*.

Az *intertextualitás* – leszűkítve Kristeva megközelítését – Genette-nél azon jelenségeket öleli fel, amikor egy szövegnek egy másik szövegben való tényleges jelenlétéről lehet beszélni.²⁰⁹ A tényleges jelenlétet aszerint határozza meg, hogy a két szöveg kapcsolata milyen fokon válik explicitté, a beágyazódó szöveg mennyire őrzi meg az eredeti formáját. Ezek alapján ide sorolja az idézetet, ami véleménye szerint a legszószerintibb, a minimálisan két szöveg közötti kapcsolatot a legexplicittebb módon teszi hozzáférhetővé. A jelöltséget tekintve az explicittség alacsonyabb fokát képviseli a plágium, ami funkcionálisan nem egy bevallott, de szó szerinti kölcsönzés. Valamint e kategóriában szerepel a célzás, ami az explicittség és a szó szerintiség alacsony fokával jellemezhető.

A *paratextualitás* voltaképpen az inter- és az intratextualitás közötti határsávként értelmezhető, ide tartozik a szöveg és a cím, elő- és utószó, mottó stb. közötti viszony.²¹⁰

A *metatextualitás* a kommentárt, a kritikai viszonyt létesítő szövegek transztextuális módjait öleli fel. Ebben az esetben egy szöveg egy másik szöveghez úgy kapcsolódik, hogy abból nem (feltétlenül) idéz, csupán felidéz/megidéz egy másik szöveget, illetve annak globális ismertetőjegyeit jeleníti meg, ezeket interpretálja.²¹¹

A metatextualitással erős kapcsolatot fenntartó *hypertextualitás* Genette szerint olyan „másodfokú” szöveget jelöl, amely egy már létező szöveghez nem kommentárként kapcsolódik, hanem egy már létező szöveg derivációjának, imitációjának tekinthető. Ezzel kapcsolatban ugyanakkor azt is felveti, hogy érdemes lenne egy, a *meta-* és a *hyper-* visszaadására alkalmas előtagot létrehozni, hiszen a két eljárás mód a létrehozásuk műveletében alig választható szét.²¹² Ekképp a hypertextualitást alkalmazó másodfokú szöveg (*hypertextus*) sem feltétlenül idéz az eredeti szövegből (a *hypotextusból*), az alapvető művelet itt is a felidézés, illetve a megidézés, akárcsak a metatextualitás esetében. A transztextuális eljárások közül ide tartozhat például az imitáció, az adaptáció, a paródia.²¹³

Ötödik kategóriaként beszél az *architextualitás*ról. Ezt azon esetekre véli alkalmazhatónak, amikor egy szöveg műfaji minőségben kapcsolódik a már

²⁰⁹ Uo., 13–15.

²¹⁰ Uo., 15–16.

²¹¹ Uo., 16–17.

²¹² Uo., 13.

²¹³ Uo., 17–20.

létező szövegekhez.²¹⁴ Genette ezt a kapcsolatot a legabsztraktabbnak és a legimplicitebbnek tartja.

Az irodalomtudományban megjelenő intertextualitás fogalma azáltal, hogy azt egyre inkább nem csak esztétikai szövegekre alkalmazzák, a nyelvtudományban is megjelenik. Beaugrande és Dressler például a szöveg általános ismérveként beszélnek az *intertextualitás*ról. Mint írják, ez „azokra a tényezőkre vonatkozik, amelyek valamely szöveg felhasználását egy vagy több olyan szöveg ismeretétől teszik függővé, amellyel a befogadó találkozott”.²¹⁵ Általánosságban tehát itt az intertextualitás tágabb értelmezése jelenik meg, hiszen a jelenség a szövegtípusok, műfajok kialakításában játszik szerepet.

Jelen munka szempontjából ugyanakkor nem ez az értelmezés, hanem a genette-i szűkebb értelemben vett intertextualitás, illetve annak a nyelvtudományban való megjelenése válik fontossá.

Broich és Pfister, továbbá Heinemann munkáiban előtérbe kerül az intertextualitásnak elsősorban a minimálisan két szöveg közötti explicit vagy implicit kapcsolatára fókuszáló, azt alapul vevő értelmezése.²¹⁶ Pfister szerint az *intertextualitás* jelensége a tudatos, szándékolt és jelölt utalásokra korlátozódik,²¹⁷ Heinemann pedig e fogalmat nemcsak az esztétikai szövegekre használt, a szövegek általános kapcsolatrendszerének megjelenítésére alkalmazott jelenségnek tartja, hanem – hasonlóan Genette-hez – a felfedezhető kapcsolatokat sorolja e kategóriába.²¹⁸

Az idézés működésének jobb megértése érdekében érdemes még egy tanulmányt röviden összegezni, ami az *intertextualitás* jelensége mellé az *intratextualitás* kérdését is bevonja. Dällenbach²¹⁹ arra mutat rá, hogy az intertextualitás mellett létezik az intratextualitás is (*korlátozott intertextualitás*), a genette-i terminológiát követve *autotextualitás*, ami ugyanazon szerző szövegei közötti intertextuális kapcsolat jelölésére válik alkalmazhatóvá. Ez sem alkot homogén kategóriát. Funkcionálisan elkülöníthető részei az *önidézet*, a *rezümé*, illetve

²¹⁴ Uo., 17.

²¹⁵ Beaugrande, Robert-Alain de – Dressler, Wolfgang: *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*, Budapest, Corvina, 2000, 34.

²¹⁶ Broich, Ulrich – Pfister, Manfred (Hrsg.): *Intertextualität. Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien*, Tübingen, Niemeyer Verlag, 1985; Heinemann, Wolfgang: Zur Eingrenzung des Intertextualitätsbegriffs aus textlinguistischer Sicht, in Klein, Josef – Fix, Ulla (Hrsg.): *Textbeziehungen. Linguistische und literaturwissenschaftliche Beiträge zur Intertextualität*, Tübingen, Stauffenburg, 1997, 21–38.

²¹⁷ Broich–Pfister: *Intertextualität*, 1985, 25.

²¹⁸ Heinemann: *Zur Eingrenzung*, 1997, 22, 32–33.

²¹⁹ Dällenbach, Lucien: Intertexte et autotexte, *Poétique*, n°27, septembre 1976, 382–396; magyarul: Dällenbach, Lucien: Intertextus és autotextus, ford. Bónus Tibor, *Helikon*, XLII. évf., 1996/1–2, 51–66.

a *variáns*. Az *önidézet* egy szerző önmaga szavainak szó szerinti idézését, a *rezümé* a korábban mondottak tartalmi összegzését, a *variáns* pedig a kettő közti átmeneti sávot valósítja meg. Utóbbi tehát azokat az eseteket ölelheti fel, amikor egy már meglevő szöveg más szavakkal történő visszaadása zajlik, ami még nem fedi le a tartalmi összegzést.

Mint a fenti, a főbb sajátosságokra, illetve az idézés műveletére koncentráló összegzésből is látható, az *intertextualitás* tágabb és a szűkebb felfogásának alkalmazása között nem lehet aszerint éles különbséget tenni, hogy azt az irodalom- vagy a nyelvtudomány alkalmazza. Minden kétséget kizáróan ugyanakkor az irodalomtudomány a bahtyini dialóguskoncepcióból kiinduló intertextualitás fogalmát tágabban használja. A nyelvészetben alkalmazott fogalom (csak) ehhez képest tekinthető szűkebbnek, de itt is megfigyelhető, hogy e jelenség tágabb és szűkebb értelmezésére ugyanazt a fogalmat használják: a közös összetevő a két vagy több szöveg közötti kapcsolat kimutathatósága. A tágabb értelmezésbe ugyanakkor beleférnek azok az esetek, mikor az intertextualitás szövegtipológiai és/vagy műfaji kapcsolatot valósít meg. A szűkebb értelmezésen pedig azok az esetek érthetők, amikor két vagy több szöveg tényleges és jelölt kapcsolatáról van szó.

Jelen munkában az *intertextualitás* szűkebb értelmezését fogom használni. Teszem ezt azért, mert azokkal az idézésekkel foglalkozom, amelyekben a perspektivizáció eltérő mértékben, de felismerhetővé válik. Genette funkcionálisan elkülönített intertextualitás-kategóriáival kapcsolatban viszont azt kívánom bemutatni, hogy az általa az intertextualitás prototipikus esetét megvalósító idézés olykor kilép ebből a kategóriából. Az idézések során az aktuális megnyilatkozó perspektívájának különböző mértékű érvényesülése és érvényesítése, valamint a perspektivizáció, illetve annak jelöltté tételének eltérő fokozatai az idézést a *meta-*, illetve a *hypertextualitás* kategóriája felé tolja. Ennek okán a két- vagy a több szöveg közötti kapcsolatra elsősorban a *diskurzusköziség* terminust fogom alkalmazni. Ez lehetővé teszi azt, hogy a szövegek kapcsolatának minőségét az idézésben működésbe lépő viszonyok alapján határozzam meg. De teszem ezt annak okán is, mert – mint a fentebbiekből látni lehet – az *intertextualitást* több, eltérő minőségben megvalósuló kapcsolat megjelenítésére is használja a szakirodalom.

AZ IDÉZÉS MŰKÖDÉSE A MAGYAR NYELVBEN

Az előző fejezetekben az újrakonstruálás folyamatát, illetve az idéző adaptív tevékenységét előtérbe helyezve az idéző részt és annak lehetséges összetevőit, az idézet, illetve az idézés nézőpontszerkezetének megalkotását mutattam be. Ezek alapján az mondható el, hogy az újrakonstruálás során az aktuális megnyilatkozó (a) eltérő fokon és mértékben teheti reflexió tárgyává az idézetet és az idézés tényét, (b) az eredeti diskurzus kontextuális körülményeit eltérő fokon ismertetheti, (c) az eredeti diskurzust vagy annak csak részletét és idézheti, (d) a perspektivizációt eltérő módon teheti jelöltté, (e) az eredeti diskurzus referenciális központját különböző módon juttathatja érvényre. Az idézések egyrészt a perspektivizáció jelöltté tételében mutathatnak fel különbséget, tehát abban, hogy az aktuális megnyilatkozó miként teszi jelöltté, hogy a diskurzusának egy részletében az aktív tudatosság máshoz köthető, a tudatosság szubjektuma egy tőle eltérő személyben jelölhető ki. Másrészt a metapragmatikai tudatosság mértékében, tehát abban, hogy az aktuális megnyilatkozó milyen fokon teszi reflexió tárgyává, hogy a diskurzusának egy részében az idézés nyelvi tevékenységével él. Harmadrészt a referenciális központ működésében, mivel az aktuális megnyilatkozó az idézés során különböző mértékben érvényesítheti a saját és a beágyazott megnyilatkozó, azaz az eredeti diskurzust jellemző tájékozódási pontot.

A további fejezetekben a pragmatikai szemléletmódra jellemzővé váló megvalósulás és séma útvonalat követem: nyelvi mintán alapuló vizsgálatokkal mutatom be az idézés működését a magyar nyelvben. Először a fentebb összegzett, az idézés megalkotása során előtérbe kerülő tényezők számbavételével a lehetséges idéző konstrukciókat elemzem, a konstrukciók kialakításának és kialakulásának folyamatára is reflektálva. E konstrukciókkal kapcsolatban egyfelől amellet érvelek, hogy a különböző kifejtettséggel jellemezhető idézések alapján kirajzolódó, az idézést összetett vagy elemi jelenetként színre vivő szerkezetek azzal kapcsolhatók össze, hogy az idéző milyen fokon kíván az idézés során a saját, illetve a beágyazott megnyilatkozó perspektívájának teret engedni. Majd az előző részben ismertetett referenciális központ működését elemezve azt mutatom be, hogy milyen idézési lehetőségek léteznek a magyar nyelvben, ezek milyen szerkezetek által válnak hozzáférhetővé, az egyenes, a függő és a szabad függő idézés miként jelenhet meg a

magyar nyelvben, valamint léteznek-e ezen idézési módok módosulásai, és ha igen, ezek értelmezhetők-e ezen idézési módok keretein belül. Ezután az idéző rész összetevőinek elemző bemutatása következik. Ebben az idéző ige és a mutató névmási elem vizsgálata kerül előtérbe. E két nyelvi elemnek a vizsgálatok fókuszába való helyezését az motiválta, hogy ezek alkalmazása során dominánsan működésbe kerülhet az idéző adaptív tevékenysége. E vizsgálatok ugyanakkor arra is lehetőséget adnak, hogy az idézéseket jellemző metapragmatikai tudatosság elemzése e két, az idézésben funkcionáló elemhez kapcsolódóan valósuljon meg. Majd a tudomány szakszövegeire jellemzővé váló idézéseket vizsgálom. Végezetül az önidézés esetével foglalkozom.

AZ IDÉZŐ KONSTRUKCIÓK

A fejezetben a magyar nyelvre jellemzővé váló idéző konstrukciókat mutatom be. Az idézés konstruálásának eredményeképpen létrejövő konstrukciók mint formai és funkcionális (jelentésbeli) tulajdonságokat egyesítő szerkezeti sémák, mintázatok kerülnek értelmezésre. A konstrukciók ekképp olyan, a beszélőközösségben konvencionálizálódott és a beszélők számára begyakorlódott sematikus szerkezetek, amelyekben jelentés és hangalak kerül egymással szimbolikus viszonyba.²²⁰

Az idéző konstrukciók megállapítása – az újrakonstruálás elemző bemutatása során elmondottakra alapozva – nemcsak az idézet, hanem annak elérhetővé tételét elvégző idéző rész bevonásával zajlik. Ebből a szempontból az **idéző konstrukciók** mint az **idézés konstrukciói** válnak értelmezhetőkké.

A magyar nyelvben megjelenő, az idézés műveletét elvégző konstruálási lehetőségeket, majd azok alapján az idéző konstrukciókat az alábbi, (12a–m) példákkal kívánom összegezni, előtérbe állítva azt, hogy az itt szereplő példák elsősorban szemléltetni kívánják a lehetőségeket, az idéző rész és az idézet kifejtettsége alapján további példákkal lehetne élni. A (12a–m) példákat arra kívánom felhasználni, hogy az idéző konstrukciókra reflektáljak.

Az elemzés előtt fontos hangsúlyoznom, hogy a példák sorrendje meghatározó: a (12a–m) említését az is motiválta, hogy bemutassam, az aktuális és a beágyazott megnyilatkozó perspektívájának érvényesítése és érvényesülése miként eredményezi az idéző konstrukciókat. E példák tehát a (12a)-tól a (12m)-ig azt is szemléltetik, hogy az aktuális megnyilatkozó perspektívájának határozottabb érvényesülése, illetve a beágyazott megnyilatkozó perspektívájának, valamint a perspektivizáció mértékének csökkenése miként alakíthatja az idézés konstruálási lehetőségeit és ebből következően az idéző konstrukciókat.

²²⁰ Lásd Langacker: *Cognitive grammar*, 2008; Tolcsvai Nagy (szerk.): *Nyelvtan*, 2017.

- (12a) Todorov például azt állította: „az irodalom megfoghatja a kezünket, [...] jobban megértetheti velünk a világot, és élni segíthet” (Todorov, Tzvetan: *La littérature en péril*. Paris, Flammarion, 2007, 72)²²¹
- (12b) – Pedig így mondják – bizonygatta Csiriz – Éppen tegnap hallottam a Hunyadi téren, ott mondta egy fiú, aki az Almássyn hallotta.²²²
- (12c) „Eddig ez a legkisebb tömegű csillag, amely körül bolygót találtunk” – hangsúlyozza Geoffrey Marcy csillagászprofesszor, aki az eddig talált tucatnyi Naprendszeren túli, bolygórendszer legtöbbszörének a felfedezésében közreműködött.²²³
- (12d) Az emlékezés folyamatában elsőrendű szerepet betöltő séma „múltbeli reakciók, múltbeli tapasztalatok aktív szerveződését jelöli” (Bartlett 1985: 293)²²⁴
- (12e) Nemes Jeles László: „Megrázó érzés a semmiből ide kerülni”.²²⁵
- (12f) George Mitchell, Barack Obama amerikai elnök közel-keleti különmegbízottja mondta valamikor a kilencvenes évek második felében, hogy „befejezhetetlen konfliktus pedig nincs”.²²⁶
- (12g) Azt mondta, a cigányok nem zavarták a demonstrációt, a házuk udvarán üldögélőkre mégis „kőzápor zúdult”.²²⁷
- (12h) Montaigne azt mondja, hogy mi sem gyötörte jobban, mint a haldoklásnak és a meghalásnak részletei.²²⁸
- (12i) A férje, ahogy azt az egyik szemtanú állította, negyed hét körül kint járt, s benézett a garázsba.²²⁹
- (12j) Fidesz-fröccsről, új blokkvilágról, civilizációk rivalizálásáról, öt kihíváscsomagról, „kevert fajú népekről”, Soros György hadseregéről, „genderbolondériáról”, háborús inflációról, „egy jó békeajánlatról”, egy ambiciózus célról, kínai artistákra emlékeztető kormányzásról és hatalmas akkumulátorberuházásokról beszélt Orbán Viktor tavaly Tusnádfürdőn.²³⁰
- (12k) Borges „megfoghatatlan hasonlatokat” említ²³¹

²²¹ Jeney Éva: Biblioterápia, irodalomterápia, *Helikon*, LXII. évf., 2016/2, 152.

²²² #26568903

²²³ #238669381

²²⁴ Andó Éva: A beszélt nyelvi történetmondások elemzésének kognitív és funkcionális szempontjai, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 2006, 84.

²²⁵ <http://vs.hu/magazin/osszes/nemes-jeles-laszlo-megrazo-erzes-a-semmibol-ide-kerulni-0525#!s1> (Letöltés: 2015. május 25.)

²²⁶ #513038033

²²⁷ #486784988

²²⁸ #18657192

²²⁹ #2055831

²³⁰ <https://index.hu/belfold/2023/07/22/orban-viktor-tusvanyos-2023-tusnadfurdo-beszed-magyarorszag-kormany-haboru-europa/> (Letöltés: 2023. július 11.)

²³¹ #243153879

(12l) A püspök a nemcsak területileg, hanem lelkileg, anyanyelvileg, illetve kulturálisan szétszakadozott magyarság integrációjának fontosságát hangsúlyozta.²³²

(12m) Belák Endre hazafias beszédet mondott.²³³

A (12a–m)-ban megfigyelhető, hogy egy, az aktuális megnyilatkozótól eltérő, nyelvileg már kidolgozott megnyilatkozás újrakonstruálása és hozzáférhetővé tétele zajlik, a perspektivizáció jelöltté válik, a diskurzusköziséget, a minimálisan két szöveg kapcsolatát is jelöltté téve, a szűkebb értelemben vett intertextualitást (is) megvalósítva. Ugyanakkor a példákban e folyamatok eltérő módon és minőségben érvényesülnek és válnak jelöltté, emiatt az idézni kívánt megnyilatkozás, illetve annak az idéző rész általi elérhetővé tétele eltérő minőségben és fokon válik nyelvileg kidolgozottá és felismerhetővé, amely az intertextualitáson alapuló kapcsolat minőségére is hatással lehet.

A (12a–m) példák alapján látható, hogy az idézés során a **kidolgozottság alapján** két konstrukció által válhat az aktuális beszélőtől eltérő szubjektum megnyilatkozása hozzáférhetővé: (a) összetett jelenetként, ahol – mint az a (12a–i)-ben látható – az idézett megnyilatkozás és annak elérhetővé tétele külön jelenetként jelenik meg, (b) **elemi jelenet**ként, ahol – mint az a (12j–m) ben megfigyelhető – az idézett megnyilatkozás nem külön jelenetként dolgozódik ki, hanem egy elemi jelenet részévé válik. A két konstrukciótípus nem csupán a beágyazni kívánt diskurzus kifejtettségét érinti, hanem annak hozzáférhetővé tételének módját is. E két konstrukció az idézésben működő, az aktuális, illetve a beágyazott megnyilatkozó referenciális központjának érvényesülésére²³⁴ különböző módokon adhat teret.

Az idézés megalkotása összetett jelenetben

Az összetett jelenetben mind az újrakonstruált diskurzus, mind annak elérhetővé tétele külön jelenetben válik kidolgozottá. A két jelenet közötti kapcsolat alapját az adja, hogy mind a kettő az idézés megteremtéséhez járul hozzá, annak összetevőit dolgozzák ki. A két jelenet között a viszony hierarchikus. Az idézet jelenetének elérését ugyanis annak lehorgonyzását a közös figyelmi jelenet interszjektív kontextusában, az azt kontextualizáló és perspektiváló,²³⁵ a mondas aktusát megjelenítő, ezért az idézés hozzáférését megvalósító idéző jeleneten

²³² #179931163

²³³ #41455684

²³⁴ Lásd *A referenciális központ* fejezetet.

²³⁵ Kugler: *Az összetett mondat*, 2017, 844–848.

keresztül lehet megtenni.²³⁶ Az idéző jelenet az idézés egy csomópontját²³⁷ dolgozza ki úgy, hogy azon keresztül válik elérhetővé az idéző jelenet, illetve alkotható meg az idézés ténye. Az idéző jelenet lehorgonyzó predikációja²³⁸ a folyamatban ugyanakkor megőrzi aktivitását,²³⁹ hiszen nem csupán az idézet jelenetének elérését biztosítja, hanem azt is, hogy a teljes szerkezet idézésként váljon megalkothatóvá.

E konstrukció az idézés megalkotása szempontjából tekinthető referenciapont-szerkezetnek.²⁴⁰ Az idézés tényének megteremtése az idéző jelenet mint referenciaponton keresztül valósul meg. Az idéző jelenet mint kognitív ösvény a feldolgozási folyamatban eljuttatja a konceptualizálót a referenciaponttól a célig. Az idéző jelenet azért töltheti be a referenciapont funkcióját, mert a szöveg egészét tekintve a kontextualizáló funkciójából adódóan könnyebben hozzáférhető, mint a célként elérni kívánt idézet. Az általa reprezentált jelentéstartalom miatt az idézet és az idézés ténye is előkészítettnek tekinthető.

Természetesen – mint arról már *Az idézés mint újrakonstruálás*ban is volt szó, és amint az a (12a–i) példákból látható – a kidolgozottság mértéke alapján a konstrukción belül is eltérések lehetnek. Az idéző jelenet eltérő fokon válhat kidolgozottá, ami alapján egyfelől a perspektivizáció ténye eltérő módon válhat jelöltté, másfelől az eredeti diskurzus kontextuális körülményei eltérő módon válhatnak nyelviileg kifejtetté, továbbá az idézőnek az idézetre irányuló reflexiói is eltérő módon jelenhetnek meg. Emellett az idézet is különböző mértékben jelenítheti meg az eredeti diskurzust.

Miután az idéző jelenet az idézetet kontextualizálja, e konstrukcióban nem mellékes az idéző jelenetnek az idézethez képest elfoglalt helyzete. Ebből az okból vált szükségessé a (12b–c) és a (12i) példák bevonása. E példákkal ugyanis az szemléltethető, hogy az idézés konstruálása során fontos tényező az, hogy az idézés egészét tekintve referenciapontként értelmezhető idéző jelenet milyen útvonalon teszi elérhetővé a célként megjelölt jelentéstartalmat, tehát azt, hogy az adott diskurzusrész idézetként, a teljes szerkezetet pedig idézésként értelmezendő. A példákkal szemléltetett útvonal-konstruálással az aktuális megnyilatkozó a figyelemirányítás és -irányulás műveletét befolyásolja.²⁴¹

²³⁶ Ezen összetett szerkezeteket emiatt lehet tartalomkifejtést megvalósító szerkezeteknek is tekinteni. Vö. *uo.*, 844.

²³⁷ *Uo.*, 812.

²³⁸ Tolcsvai Nagy: *Jelentéstan*, 2017, 301–305; Kugler: *Az összetett mondat*, 2017, 844–848.

²³⁹ Kugler: *Az összetett mondat*, 2017, 845.

²⁴⁰ A fogalomra és működésére lásd bővebben *Az újrakonstruálás folyamata* fejezetet.

²⁴¹ Kugler: *Az összetett mondat*, 2017, 813.

Az összetett jelenetként megkonstruált idézések kettős figyelemirányítással jellemezhetők,²⁴² amelyből az egyik az összetevők, a másik az idézés szintjén figyelhető meg. Ez a folyamat akkor is működésbe lép, amikor az idéző jelenet az idézetbe ágyazódva (12b, 12i) vagy az idézet után jelenik meg (12c).

Egy nyelvileg már megkonstruált megnyilatkozás összetett jelenetben történő hozzáférhetővé tétele során szükséges azon konstruálási lehetőségekről is szólni, amikor az idéző jelenet egy hivatkozásra csökken (12d), illetve a perspektivizáció tényét egy írásjel (idézőjel) teszi felismerhetővé (12e). A hivatkozás esetében arról van szó, hogy az idéző rész nyelvileg nem konstruálódik meg idéző jelenetként, az idézőjel pedig – metaszintű jelzésként – impliciten jeleníti meg az idézéssel együtt járó perspektivizáció tényét. Ezek is e konstrukción belül értelmezhetők azzal a kitételrel, hogy ezekben az esetekben az aktuális megnyilatkozó számít a befogadó együttműködésére, hogy képes a hivatkozás és/vagy az írásjel felhasználásával megalkotni az idéző jelenetet, illetve megalkotni azt, hogy az adott diskurzusrészlet idézésnek tekinthető.

A továbbiakban az összetett jelenetként megkonstruált idézéseket a bennük érvényre jutó **referenciális központ** alapján elemzem.²⁴³

Az egyenes idézés

Az összetett jelenetben megvalósuló idézéskor a referenciális központ működése alapján a (12a–e) az egyenes idézést valósítják meg.

(12a) Todorov például azt állította: „az irodalom megfoghatja a kezünket, [...] jobban megértetheti velünk a világot, és élni segíthet” (Todorov, Tzvetan: *La littérature en péril*. Paris, Flammarion, 2007, 72)²⁴⁴

(12b) – Pedig így mondják – bizonygatta Csiriz – Éppen tegnap hallottam a Hunyadi téren, ott mondta egy fiú, aki az Almássyn hallotta.²⁴⁵

(12c) „Eddig ez a legkisebb tömegű csillag, amely körül bolygót találtunk” – hangsúlyozza Geoffrey Marcy csillagászprofesszor, aki az eddig talált tucatnyi Naprendszeren túli, bolygórendszer legtöbbszörének a felfedezésében közreműködött.²⁴⁶

²⁴² Lásd *Az újrakonstruálás folyamata* fejezetet.

²⁴³ A (12a–m) példador szerepeltetése a fejezet elején motivált volt. Az elemzéshez viszont a példákat – a befogadást elősegítve – újradízem.

²⁴⁴ Jeney: *Biblioterápia, irodalomterápia*, 2016, 152.

²⁴⁵ #26568903

²⁴⁶ #238669381

(12d) Az emlékezés folyamatában elsőrendű szerepet betöltő séma „múltbeli reakciók, múltbeli tapasztalatok aktív szerveződését jelöli” (Bartlett 1985: 293)²⁴⁷

(12e) Nemes Jeles László: „Megrázó érzés a semmiből ide kerülni”.²⁴⁸

A (12a–e) példákban az idézet teljes terjedelmében a beágyazott megnyilatkozó referenciális központja érvényesül, egyenes idézést eredményezve. A (12a) példában az idéző a saját tájékozódási központját az idézőjellel is jelölt idézet teljes terjedelmében a beágyazott diskurzus megnyilatkozójára helyezi át: az ő referenciális központjából kerül megalkotásra az idézet szociokulturális szituált-sága, továbbá a tér- és időviszonyai, így például az ő referenciális központjából értelmezhető az idézetet uraló 'mi', valamint a jelen idő. A (12b–c) idézett részében szintén a beágyazott megnyilatkozó referenciális központja érvényesül. Az ő referenciális központjából értelmezhető például az igealakokon jelöltté váló személy- és időjelölés, a (12b)-ben a *mondják, hallottam, mondta, hallotta*, a (12c)-ben a *találtunk*, akárcsak az idézett részben szereplő tér- és időjelölő eszközök, például a (12b)-ben a térdeixis²⁴⁹ megvalósítását elvégző *ott*, illetve a (12c)-ben az idődeixist²⁵⁰ megvalósító *ekkor*. A (12d–e) abban különböznek az előző példáktól, hogy ezekben az idéző jelenet nem válik olyan fokon nyelvi-eg explicitté, mint az a (12a–c)-ben megfigyelhető. A (12d)-ben alkalmazott hivatkozás, illetve a (12e)-ben megjelenített tudatosság szubjektuma, valamint mind a két példában a perspektivizációval jellemezhető idézett jelenetet jelöltté tevő idézőjel arra hívja fel a figyelmet, hogy az aktuális beszélő az idézet teljes terjedelmében a saját referenciális központját átadja a beágyazott megnyilatkozóknak.

Mint a példákban látható, az egyenes idézésre az összetett jelenetként való konstruálás jellemző. A konstruálás során ugyanakkor az idéző eltérő fokon és módon teheti nyelvi-eg explicitté az idézés tényét. Ez eredményezi azt, hogy az idéző jelenet akár egy hivatkozásra csökken. Az összetett jelenetként való konstruálás ugyanakkor lehetővé teszi azt, hogy az idéző jelenet az idézet előtt (12a), az idézet után (12c) vagy az idézetbe ágyazódva jelenjen meg (12b).

Az egyenes idézéskor az idézethez kapcsolódó, eltérő nyelvi kifejtettségben megjelenő idéző jelenet teszi explicitté a perspektivizációt, vagyis a tudatosság szubjektumának a beágyazott megnyilatkozóra történő áthelyezését. Az idéző jelenetben lexikális elem vagy anaforaként működő, a személyjelölést megjele-nítését elvégző inflexió-s morféma jelöli expliciten a tudatosság szubjektumát,

²⁴⁷ Andó: *A beszélt nyelvi történetmondások*, 2006, 84.

²⁴⁸ <http://vs.hu/magazin/osszes/nemes-jeles-laszlo-megrazo-erzes-a-semmibol-ide-kerulni-0525#!s1> (Letöltés: 2015. május 25.)

²⁴⁹ Vö. Tátrai: *Pragmatika*, 2017, 961–964.

²⁵⁰ Vö. uo., 964–968.

illetve a hivatkozásokban megjelenített név is képessé válik ezt jelölni. Emellett az idézetet kísérő írásjelek is felhívják arra a figyelmet, hogy az aktív tudatosság a beágyazódó idézet terjedelméig a beágyazott megnyilatkozóban van elhelyezve. A (12a–e) példák alapján látható, hogy a perspektivizáció jelöltté tétele alapján az egyenes idézés nem alkot homogén kategóriát. A konstruálás során az aktuális beszélőnek lehetősége van a fenti tényezők kombinációival élni, mint az például a (12a)-ban látható, de ennél alacsonyabb fokon is explicitté válhat a perspektivizáció ténye, mint az a (12d–e)-ben megfigyelhető.

Az egyenes idézések a metapragmatikai tudatosság alapján is eltéréseket mutathatnak fel. A metapragmatikai tudatosság nagyobb mértékével jellemezhetők azok az egyenes idézések, amikor az aktuális megnyilatkozó nemcsak az eredeti diskurzus kontextuális körülményeit jeleníti meg, hanem egyfelől a saját, az idézethez fűződő reflexióit is explicitté teszi, másfelől az idézés tényére az idézetet kísérő írásképi megoldással, illetve egy hivatkozás által is reflektál. A másik pólust pedig azon idézések jeleníthetik meg, amikor az idézés tényére – például a (12e)-ben – csak egy írásképi megoldás hívja fel a figyelmet.

A függő idézés

Az elemzés szempontjából a (12h–i)-t érdemes előre venni, hiszen ezekben az esetekben épp a fentebb leírtak ellentétje látható: az idézet teljes terjedelmében az aktuális megnyilatkozó referenciális központja érvényesül, az ő referenciális kiindulópontjából értelmezhető az aktuális diskurzusba bevont megnyilatkozások személy-, idő- és térjelölései, **függő idézési módot** eredményezve.

(12h) Montaigne azt mondja, hogy mi sem gyötörte jobban, mint a haldoklásnak és a meghalásnak részletei.²⁵¹

(12i) A férje, ahogy azt az egyik szemtanú állította, negyed hét körül kint járt, s benézett a garázsba.²⁵²

A (12h)-ban az idézetben megjelenő *gyötörte* – a személy és az időviszonyokat kidolgozva – nem a beágyazott, hanem az aktuális megnyilatkozó referenciális központjából értelmezhető, akárcsak a (12i)-ben a szintén az aktuális megnyilatkozó személy- és időviszonyait megjelenítő *férje* és *benézett*.

²⁵¹ #18657192

²⁵² #2055831

Az aktuális megnyilatkozónak a teljes idézésre kiterjedő aktivitása – amit az is mutat, hogy az egész idézés az ő referenciális központjából kerül megalkotásra – abban is megmutatkozhat, hogy az idézni kívánt diskurzusnak csak a propozicionális összegzése valósul meg.

A függő idézésben az idéző jelenet és az idézet nyelvileg explicitté válik. Ebben az idézésben explicitté váló szintaktikai viszony miatt az idéző jelenet főmondatként, az idézet mellékmondatként értelmezhető. A kettejük szintaktikai viszonyát a *hogy* kötőszó teheti explicitté (12h). Ez a függő idézési mód kialakulásával hozható összefüggésbe: két önálló mondat került egymással szoros grammatikai viszonyba úgy, hogy a mondást tartalmazó mondatnak alárendelődt az azt tartalmilag kifejtő másik mondat, például *Látja/Mondja. Hogy esik* ('hogyan esik'). → *Látja/Mondja, hogy esik*. A kettejük grammatikai függését a *hogy* (vagy a magyar nyelv alakulástörténetében a 'hogy' jelentésben alkalmazott *mert*) kötőszó reprezentálhatja.²⁵³

A fentiek alapján értelmezhető főmondatban az utalószó semlegesen dolgozhatja ki a MONDÁS-t megvalósító alaptagnak egy fogalmi alszerkezetét – a (12h)-ban például az *azt* – , arra „utalva”,²⁵⁴ hogy az alszerkezetet a mellékmondat fejti ki.

A függő idézés esetében a mellékmondat–főmondat sorrend kevésbé megszokott.²⁵⁵ Ennek oka az lehet, hogy a *hogy*-gyal kezdődő mellékmondat – az idézés funkciójától elszakadva – inszubordinálódik.²⁵⁶ Közbeékelődéskor – mint az a például a (12i)-ben látható – a kötőszó módosul.

Az idézőnek ebben az idézésben is lehetősége van arra, hogy az idéző részben eltérő fokon és módon adja vissza az eredeti diskurzus körülményeit, illetve a saját reflexióit is explicitté teheti. A metapragmatikai tudatosság alapján ezt az idézési módot megvalósító idézések is eltéréseket mutathatnak fel. Az egyenes idézéssel szemben ugyanakkor ezt az idézést nem kíséri a perspektivizációt jelölő változatos írásjelhasználat. Ez azzal hozható összefüggésbe, hogy ebben az idézésben a referenciális központ nem helyeződik át az idézőről az idézetet tevőre.

²⁵³ A folyamat részletes leírását lásd Haader: *Az alárendelő mondatok*, 1995, 506–666; úó: *Az összetett mondat*, 2003, 500–551.

²⁵⁴ Az „utalva” idézőjelbe vételét az indokolja, hogy az utalószó e szerep mellett a 'rámutatás'-t is elvégezheti. Ennek nyelvi minta felhasználásával történő elemzését lásd a *Figyelemirányítás az idézésben. A mutató névmási elem működése az idézésben* című fejezetet.

²⁵⁵ Vö. Kugler: *Az összetett mondat*, 2017, 814–815.

²⁵⁶ Lásd Dér Csilla Ilona: Inszubordinált (függetlenedett) mellékmondatok a magyar beszélt és írott beszélt nyelvben, *Beszédkutatás* 27, 2019, 206–220; úó: Types and functions of insubordinate complement clauses with *hogy* 'that' in Hungarian, *Journal of pragmatics*, vol. 208, 2023, 115–137; az inszubordinált mondatok alakulástörténetére lásd úó: Eltűnt főmondatok nyomában: a pozitív és a negatív érzelmet kifejező és erősítő *hogy* kötőszós inszubordinált mellékmondatok kialakulásáról a magyarban, in Balogné Bérces Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla (szerk.): *Nyelvelmélet és diakrónia 4.*, Budapest–Piliscsaba, PPKE BTK, 2020, 31–45.

A szabad függő idézés

A két idézési mód között jönnek létre azok az esetek, amikor az idézetben az aktuális és a beágyazott megnyilatkozó referenciális központjának szabad mozgása figyelhető meg a – (12f–g)-ben – **szabad függő idézést** eredményezve.

(12f) George Mitchell, Barack Obama amerikai elnök közel-keleti különmegbízottja mondta valamikor a kilencvenes évek második felében, hogy „befejezhetetlen konfliktus pedig nincs”.²⁵⁷

(12g) Azt mondta, a cigányok nem zavarták a demonstrációt, a házuk udvarán üldögélőkre mégis „kőzapor zúdult”.²⁵⁸

A (12g) idézetében *a cigányok nem zavarták a demonstrációt, a házuk udvarán üldögélőkre* az aktuális megnyilatkozó referenciális központját érvényesíti, míg az idézőjellel jelölt rész („*kőzapor zúdult*”) a beágyazott megnyilatkozó szavait adja vissza, annak referenciális központját működésbe hozva.

A (12f) – a példában érvényre jutó referenciális központ miatt – szintén szabad függő idézéseként értelmezhető. Ilyen esetekben – amelyeket a szakirodalom *kapcsolt egyenes idézéseként* is említ²⁵⁹ – az idézetet a *hogy* kötőszó vezeti be, amely az idéző és az idézett rész között lévő, a függő idézésre jellemzővé váló szintaktikai, tehát szorosabb viszonyra utal, de maga az idézet a referenciális központ teljes áthelyezésével, azaz az egyenes idézésre jellemzően folytatódik. Ezen idézéseket a referenciális központ működése alapján nem indokolt élesen elválasztani a (12g)-vel szemléltetett esettől, hiszen e konstruálási módban is a referenciális szabad mozgása figyelhető meg.

A szabad függő idézés funkcionális értelmezésébe beleférnek azok az esetek is, amelyekben bizonytalanná válik, hogy ki felelős az idézett részért. Amíg tehát az egyenes és a függő idézésnél minden esetben a perspektivizáció egyértelmű jelöléséről beszélhetünk, a szabad függő idézésnél bizonytalanná válhat a perspektivizáció hatóköre. Utóbbi esetek a metapragmatikai tudatosság kisebb mértékéről tanúskodnak. A kötött formai sajátosságokkal jellemezhető egyenes és függő idézés között léteznek az idézés kötetlenebb formái, amelyek átfogóan szabad függő idézésnek nevezhetők. A vizsgált nyelvi mintákat tekintve elmondható, hogy ezek az idézések elsősorban a szépirodalom műfajaira válnak jellemzővé.

²⁵⁷ #513038033

²⁵⁸ #486784988

²⁵⁹ Vö. Haader: *Az alárendelő mondatok*, 1995, 506–666; uő: *Az összetett mondat*, 2003, 500–551; Dömötör: *Tendenciák az idéző*, 2002, 56.

Az idézés megalkotása elemi jelenetben

Az aktuális beszélőtől eltérő személyhez köthető megnyilatkozás vagy annak részlete – az idézés összetevőinek kidolgozottságát tekintve – elemi jelenet részeként is hozzáférhetővé válhat, mint az a (12j–m) példákban megfigyelhető.

- (12j) Fidesz-fröccsről, új blokkvilágról, civilizációk rivalizálásáról, öt kihíváscsomagról, „kevert fajú népekről”, Soros György hadseregéről, „genderbolondériáról”, háborús inflációról, „egy jó békeajánlatról”, egy ambiciózus célról, kínai artistákra emlékeztető kormányzásról és hatalmas akkumulátorberuházásokról beszélt Orbán Viktor tavaly Tusnádfürdőn.²⁶⁰
- (12k) Borges „megfoghatatlan hasonlatokat” említ²⁶¹
- (12l) A püspök a nemcsak területileg, hanem lelkileg, anyanyelvileg, illetve kulturálisan szétszakadozott magyarság integrációjának fontosságát hangsúlyozta.²⁶²
- (12m) Belák Endre hazafias beszédet mondott.²⁶³

E konstrukció alapvetően az aktuális megnyilatkozó perspektívájának nagyobb fokú érvényesülését mutatja. Ez viszont nem jelenti azt, hogy nem egy megnyilatkozás idézésékként történő hozzáférhetővé tétele zajlana, mivel ezekben az esetekben is a perspektivizáció tényét a nem jelen idejű, egyes szám első személyben alkalmazott, ún. *világot létrehozó predikátum (word-creating predicates)* minden esetben megjeleníti.²⁶⁴ Az igealak ekképp egy az aktuális beszélőtől eltérő perspektívát hoz működésbe, ezzel együtt azt jeleníti meg, hogy az elemi jelenet egy másik beszélőhöz köthető megnyilatkozás újrakonstruálását végzi el. Ezekben az esetekben a beágyazódó diskurzus hozzáférhetővé tételének újrakonstruálási folyamatában az aktuális megnyilatkozó perspektívájának dominánsabb érvényesülése miatt az idézést megjelenítő konstrukció módosul: az idézet nem külön eseményként jelenik meg. Ezekre az esetekre ugyanakkor az is jellemzővé válhat, hogy a perspektivizáció tényét az igealak mellett más eszköz is – a (12j–k)-ban az idézőjel – felismerhetővé teheti.

²⁶⁰ <https://index.hu/belfold/2023/07/22/orban-viktor-tusvanynos-2023-tusnadfurdo-beszed-magyarorszag-kormany-haboru-europa/> (Letöltés: 2023. július 11.)

²⁶¹ #243153879

²⁶² #179931163

²⁶³ #41455684

²⁶⁴ Vö. Sanders–Spooren: *Perspective, subjectivity*, 1997, 89; Németh T. Enikő: Intenciók és nézőpontok a nyelvhasználatban, in Kugler Nóra – Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *A megismerés és az értelmezés konstrukciói. Tanulmányok Tolcsvai Nagy Gábor tiszteletére*, Budapest, Tinta, 117.

E konstrukcióval kapcsolatban felvethető, hogy az idézetként funkcionáló komponens egy kompozitumszerkezet²⁶⁵ tagjaként vagy – az összetett jelenetnél is megfigyelhető – referenciapont-szerkezetként válik elérhetővé. Ez nagyban összefügg azzal, hogy az eredeti diskurzus milyen módon válik az elemi jelenet részévé. A (12k)-ban például az idézőjel alkalmazása miatt még felvethető, hogy a 'vmit' nem egy aszimmetrikus viszony egyik tagjaként működik, hanem célként funkcionál. Az idézőjel metasztintú jelzéseként az elemi jelenet bizonyos összetevőit kontextualizálja, tehát reflexív kontextualizálóként²⁶⁶ működik. Ezért a 'vmit' nem csupán egy elemi jelenet részeként, hanem beágyazott diskurzusrészként válik értelmezhetővé. Ebben az esetben még referenciapont-szerkezetéről lehet beszélni. A (12l)-ben, de legfőképp a (12m)-ben a perspektivizáció tényét valóban csak az igealak jeleníti meg. Az idézett diskurzus összegzései a kompozitumszerkezet tagjává válnak.

Az összetett jeleneteknél megfigyelhető kettős figyelemirányítás e konstrukcióban nem, vagy nem feltétlenül valósul meg. Ez az aktuális megnyilatkozó perspektívájának érvényesítési fokától függ. Azokban az esetekben – mint például a (12j–k)-ban – mikor az idézés tényét, illetve az elemi jelenet részévé váló idézetet – írott nyelvi diskurzusban – idézőjel, vagy egyéb lehetőség (például dőlt betű) jelöli, a figyelemirányítás nagyobb fokáról lehet beszélni, mint azokban az esetekben, mikor – mint az a (12l–m)-ben látható – ez elmarad.

Az idézés elemi jelenetként történő konstruálása is lehetőséget ad arra, hogy az eredeti diskurzus körülményei, illetve az idézőnek az idézetre irányuló reflexiói megjelenjenek. De a (12j–m) példákat összevetve az is látható, hogy az eredeti diskurzus is eltérő fokon válhat kifejtetté.

A konstrukció bemutatása után adekváttá válik annak a kérdése, hogy az elemi jelenetek a referenciális központ működése alapján megállapított idézésekét valósítják-e meg, vagy azok modifikációinak tekinthetők.

A szabad függő idézés

Az elemi jelenet során a perspektivizáció ténye, tehát az, hogy az elemi jelenet egy része egy másik megnyilatkozó szavait adja vissza, a perspektivizációt megjelenítő igealakon kívül más eszközzel is felismerhetővé válhat.

²⁶⁵ Tolcsvai Nagy: *Jelentéstan*, 2017, 246–250.

²⁶⁶ Tátrai: *A kontextualizáció műveletei*, 2022, 57–58.

- (12j) Fidesz-fröccsről, új blokkvilágról, civilizációk rivalizálásáról, öt kihíváscsomagról, „kevert fajú népekről”, Soros György hadseregéről, „genderbolondériáról”, háborús inflációról, „egy jó békeajánlatról”, egy ambiciózus célról, kínai artistákra emlékeztető kormányzásról és hatalmas akkumulátorberuházásokról beszélt Orbán Viktor tavaly Tusnádfürdőn.²⁶⁷
- (12k) Borges „megfoghatatlan hasonlatokat” említ²⁶⁸

Mint a (12j–k)-ban látható, az írott nyelvi diskurzusokban az elemi jelenetben az idézőjel alkalmazása azt teszi explicitté, hogy a mondat egy része vagy részei nem az aktuális, hanem az idézett megnyilatkozó szavait jelenítik meg, az ő referenciális központjából értelmezhetők. Az idézéseket jellemző referenciális központ működését alapul véve ezek és az ezekhez példákhoz hasonló esetek **szabad függő idézési módként** értelmezhetők. Itt ugyanis arról van szó, hogy az aktuális megnyilatkozó perspektívája olyan fokon érvényesül, hogy az idézett megnyilatkozás nem önálló jelenetben kerül megalkotásra, hanem annak értelmezett, az aktuális diskurzushoz igazított összegzése valósul meg elemi jelenetben. De az, hogy az elemi jelenet egy része egy másik megnyilatkozóhoz tartozik, a perspektivizációt elvégző igealak mellett – az írott nyelvi diskurzusokban – írásképi megoldással felismerhetővé válik. Ebben az esetben az mondható el, hogy az idézet nem oldódik fel az elemi jelenetben, nem képezi annak inherens részét.

A függő idézés egy sajátos esete: a narratív idézés

A (12l–m) példákban és az azokhoz hasonló, elemi jelenetként megalkotott esetekben ugyanakkor írásjel már nem teszi felismerhetővé a perspektivizáció tényét.

(12l) A püspök a nemcsak területileg, hanem lelkileg, anyanyelvileg, illetve kulturálisan szétszakadozott magyarság integrációjának fontosságát hangsúlyozta.²⁶⁹

(12m) Belák Endre hazafias beszédet mondott.²⁷⁰

Az ilyen szerkesztettségi módokban a perspektivizációt a beszédcselekvést megvalósító, a közös figyelmi jelenetben lehorgonyozott igealak hozza működésbe. A konstrukcióban a beágyazódó megnyilatkozás bővítményi szerepbe kerü-

²⁶⁷ <https://index.hu/belfold/2023/07/22/orban-viktor-tusvanyos-2023-tusnadfurdo-beszed-magyarorszag-kormany-haboru-europa/> (Letöltés: 2023. július 11.)

²⁶⁸ #243153879

²⁶⁹ #179931163

²⁷⁰ #41455684

lését az aktuális megnyilatkozó perspektívájának az eddigieknél dominánsabb működésbe lépése okozza, amelynek célja, hogy a konstruálás során az eredeti diskurzusnak vagy annak egy részletének propozicionális összegzését vagy csupán összegzését, azaz elbeszélését/elmondását adja vissza a saját referenciális központjának fokozott érvényesítésével. Ebből a szempontból ezek az esetek **függő idézési módként** értelmezhetők. Összevetve a (12l) példát a szintén a függő idézést megvalósító (12h–i) példákkal az mondható el, hogy a (12l)-ben az idézet azért kerül külön tagmondati kifejtés helyett bővítményi szerepbe, mert az aktuális megnyilatkozó saját perspektíváját fokozottabban érvényesíti akkor, amikor az eredeti diskurzus (propozicionális) összegzését végzi el.

A (12l) és a (12m) példával kapcsolatban az is felvethető, hogy ezek a **narratív idézés** lehetőségét²⁷¹ valósítják meg. Ezen értelmezési lehetőséggel kapcsolatban – akárcsak a kapcsolt egyenes idézés esetében – az válik fő kérdéssé, hogy ezeket az eseteket kell-e, illetve érdemes-e külön kategóriaként értelmezni, vagy – elismerve, hogy jelen konstrukció azon konstruálási lehetőség eredményének tekinthető, amelynek során az aktuális megnyilatkozó saját perspektíváját olyannyira kívánja érvényesíteni, hogy a megidézni kívánt diskurzus összegzését jeleníti meg – a függő idézési módba sorolhatók. Jelen munkában amellet érvelek, hogy ez a konstrukció az idézés funkcionális értelmezése, illetve a referenciális központ működése alapján függő idézést valósít meg. De az elemzések során ezen esetekre a *narratív idézés* terminust is alkalmazni fogom.

A (12l) és a (12m) példákat összevetve az is látható, hogy ez az idézés sem alkot homogén kategóriát. A (12l)-ben az eredeti diskurzusnak az elemi jelenet részeként megjelenő összetevői kifejtettebben jelennek meg, mint a (12m) példában. Az aktuális megnyilatkozó perspektívája fokozottabban lép működésbe a (12m)-ben, ahol az, hogy egy megnyilatkozás idézése zajlik, csupán a *beszédet mondott*-ra korlátozódik. E szerkesztettségi módokkal kapcsolatban az mondható el, hogy itt a perspektivizáció tényét a lehorgonyzott igealak jeleníti meg, hogy az eredeti diskurzus összegző megjelenítése az aktuális megnyilatkozó perspektívájából valósul meg, az idézett diskurzus erősen objektív megjelenítését eredményezve. A kognitív kategorizáció elvét működtetve²⁷² felvethető, hogy a (12m)-hez hasonló esetek az aktuális megnyilatkozó perspektívájának domináns érvényesítése és érvényesülése miatt az idézés periférikus eseteit valósítják meg. Ezen esetek tehát az újrakonstruált diskurzus objektivizált(abb) színrevitele miatt finom átmenetet képeznek az idézés és azon nyelvi lehetőségek között,

²⁷¹ A magyar szakirodalomban mindezidáig nem jelent meg ez az idézési lehetőség. Vö. Genette: *Discours du récit*, 1972, 190–191; lásd még Short: *Understanding texts*, 1994, 183–190; Garric–Callas: *Introduction à la pragmatique*, 2007, 148–149.

²⁷² Tolcsvai Nagy: *Jelentéstan*, 2017, 216–223, illetve lásd *A kognitív nyelvészet áttekintése* fejezetet.

amelyek egy diskurzust nem idéznek, csupán az intertextualitás lehetőségét működésbe hozva megidéznak, felidéznak, illetve hivatkoznak rá.²⁷³

A diskurzusköziség kérdése

A fenti elemzésekből láthatóvá vált, hogy egy megnyilatkozás (vagy annak egy részlete) idézőként való újrakonstruálása során a perspektivizáció eltérő módon, de jelöltté válik. Ebből a szempontból az idéző szerkezetek a szűkebb értelemben vett intertextualitást valósítják meg (lásd *Diskurzusköziség, intertextualitás* fejezet). Ugyanakkor az idéző konstrukciókkal kapcsolatban az is kirajzolódik, hogy a perspektivizáció nem minden esetben ugyanolyan módon válik jelöltté az idézés során. Ezért az is felvethető, hogy az idézés lehetőségei nem ugyanolyan módon valósítják meg az intertextualitást, az idézések bizonyos esetekben a meta-, valamint a hypertextualitás felé torlódhatnak.

Az aktuális megnyilatkozó személyétől eltérő megnyilatkozás összetett jelenetként való hozzáférhetővé tételét alapvetően a perspektivizáció jelöltségének magasabb fokával lehet jellemezni. Ebben az esetben nemcsak az igealak, hanem az idéző jelenet is a perspektivizációt teszi felismerhetővé. A perspektivizáció legexplicitebb megvalósulásának azon szerkesztettséggű egyenes idézések tekinthetők, amelyben mind az idéző rész, mind az eredeti diskurzus vagy annak egy részlete szó szerinti idézése történik meg, az írott nyelvi tevékenység lehetőségeit kihasználva az idézetet írásképi megoldás (dőlt betű vagy idézőjel) jelöli (lásd például 12a). Ezekhez képest az elemi jelenetekben a perspektivizáció jelöltsége alacsonyabb fokon érvényesül, legalacsonyabb fokának az tekinthető, mikor a perspektivizáció tényét csak az igealak (12m) teszi felismerhetővé.

Mindezek alapján – Genette funkcionálisan elkülönülő kategóriáit, illetve az abban megfogalmazottakat²⁷⁴ felhasználva – az mondható el, hogy az intertextualitás legnyilvánvalóbb és legexplicitebb esetének az egyenes idézés tekinthető, mégpedig a fentebb összegzett szerkesztettségi módot alkalmazóként. Az elemi jelenetek viszont már az intertextualitás periférikusabb eseteinek tarthatók, ezek a meta-, illetve a hypertextualitást is megvalósítva tesznek hozzáférhetővé egy diskurzust. Hiszen ezekben az esetekben az idézni kívánt megnyilatkozás nem külön jelenetben válik kidolgozottá, valamint az aktuális megnyilatkozó perspektívájának dominánsabb érvényesülése az idézni kívánt diskurzus pozicionális

²⁷³ Ennek bővebb kifejtését lásd *Az idézés működése a tudomány szakszövegeiben* fejezetben.

²⁷⁴ Genette: *Palimpsestes*, 1982; e kategóriák részletes bemutatását lásd a *Diskurzusköziség, intertextualitás* fejezetben.

összegzését (12l) vagy csupán összegzését (12m) is adhatja. Ezek eredményeképpen az eredeti diskurzus mint összegzés, derivált szöveg jelenik meg, az azt létrehozó folyamat pedig mint kommentár működhet.

Az idézés mint nyitott kategória

Az aktuális megnyilatkozónak az idézés során számos lehetősége van arra, hogy egy tőle eltérő beszélőhöz köthető megnyilatkozást vagy társalgást hozzáférhetővé tegyen mások számára. Az idézés mint újrakonstruálás értelmezése azzal az előnnyel jár, hogy ezen eltérő konstruálási módot alkalmazó diskurzusok idézésként nyerhetnek értelmezést akkor, ha egy, már nyelvileg konstruált megnyilatkozást vagy társalgást tesznek hozzáférhetővé. Így az idézés jelenségébe besorolhatóvá válnak azok az esetek is, amikor az idéző egy elemi jelenet részeként tesz hozzáférhetővé egy diskurzust, illetve annak egy részletét vagy összegzését. Ez azzal a következménnyel is jár, hogy az idézés nem minden esetben az intertextualitás prototipikus esetét valósítja meg, hanem az eredeti diskurzus összegző megjelenítése során a meta- vagy a hypertextualitás jelensége felé mozdul el.

Az idézés mint újrakonstruálás az idézés nyitott kategóriaként történő értelmezésére ad tehát lehetőséget. Az ekképp értelmezett idézések természetsszerűleg nem alkotnak homogén kategóriát, a referenciális központ működése alapján elkülöníthető egyenes, függő és szabad függő idézéseken belül is eltéréseket mutatnak aszerint, hogy miként válik bennük jelöltté a perspektivizáció ténye, milyen fokú metapragmatikai tudatossággal jellemezhetőek, illetve az intertextualitást miként valósítják meg.

Az idézés folyamatában meghatározó, hogy az idéző az eredeti diskurzust és annak nézőpontrendszerét milyen fokon kívánja érvényesíteni, milyen fokon kívánja a perspektivizációt jelöltté tenni, miközben a saját perspektíváját is eltérő mértékben és minőségben érvényre juttatja. Az idéző perspektívájának érvényesítése kiterjed arra, hogy az idézet (vagy egy részletének) önállóságát megőrizve az idézést összetett jelenetként vagy az eredeti diskurzus (propozicionális) összegzésére koncentrálva, elemi jelenetként jelenítse meg. Emellett az idézőnek lehetősége van arra is, hogy az eredeti diskurzus referenciális központját különböző mértékben érvényesítse.

Az idéző élhet azzal a lehetőséggel, hogy az idézni kívánt diskurzust külön jelenetben tegye elérhetővé, valamint e jelenetben a diskurzust szó szerint idézze, tehát az eredeti megnyilatkozást vagy társalgást jellemző referenciális központot érvényesítse. Ezen esetek az egyenes idézést eredményezik. De élhet azzal

a lehetőséggel is, hogy az idézni kívánt diskurzust a saját referenciális központját alkalmazva tegye hozzáférhetővé. Ebben az esetben az eredeti diskurzus önállóságát még megőrizheti, tehát azt külön jelenetben reprezentálhatja. Lehetősége van viszont arra is, hogy a saját perspektíváját dominánsabban érvényesítse, amelynek következményeként az idézni kívánt diskurzus (propozicionális) összegzése egy elemi jelenet részévé válik. Az idézés funkcionális értelmezése miatt mind a két eset a függő idézést valósítja meg. Az elemi jelenetben való konstruálás eseteire ugyanakkor a narratív idézés terminus is alkalmazható, hiszen ebben az esetben az idéző perspektívájából kerül megalkotásra az idézet, a perspektivizáció tényére az igealak hívja fel a figyelmet. Végezetül a két konstruálási mód között léteznek azok az esetek, mikor az aktuális megnyilatkozó eltérő fokon ad lehetőséget az idézett diskurzus referenciális központjának az érvényesülésére. A saját perspektíváját ennek során is eltérő mértékben érvényesítheti: az idézetet egy összetett jelenet részeként vagy egy elemi jelenetbe ágyazva is hozzáférhetővé teheti. Ezen esetek a szabad függő idézést valósítják meg.

Ezek alapján az is elmondható, hogy az idéző konstrukciók egymással is érintkeznek, nem jellemezhetők merev határokkal. A két végpontként az egyenes és a függő kötött idézés jelölhető meg, a kettő között helyezkedik el a szabad függő kötetlen idézési mód, amely nem érvényesíti következetesen sem az egyenes, sem a függő idézésre jellemzővé váló megoldásokat, azok csak részlegesen jellemzik ezt az idézési módot.

Az idézés konstruálását meghatározó összetevők a diskurzusköziség minőségét is befolyásolják. Azáltal, hogy az idézés során a perspektivizáció jelöltté válik, az intertextualitás jelenségével minden esetben számolni lehet. Viszont azokban az esetekben, ahol az idézet egy elemi jelenet részeként válik hozzáférhetővé, felvethető, hogy a meta-, illetve a hypertextualitás művelete is működésbe lép. Hiszen ezek az esetek az eredeti diskurzus összegzését végzik el, az idézet az eredeti diskurzusból derivált szöveggé jelenik meg.

IDÉZŐ KONSTRUKCIÓK AZ MNSZ2 ALKORPUSZAIBAN

Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy az idéző konstrukciók jellemzővé válnak-e az MNSZ2 alkorpuszaira.²⁷⁵

A vizsgálathoz három eltérő szemantikájú ige (*mond*, *említ*, *bizonygat*) részvételével megalkotott idézéseket elemzek az MNSZ2 valamennyi alkorpuszában. A három eltérő szemantikájú ige felhasználásával végzett vizsgálatot az indokolta, hogy a jelen fejezet központi kérdésének megválaszolása után – a következő fejezetet előkészítve – arra is rá tudjak kérdezni, hogy az idéző konstrukciók az idéző igékre jellemzővé válnak-e.

Anyag és módszer

A vizsgálathoz három eltérő szemantikájú igét választottam, amelyek az idézés során eltérő módon adják vissza a beágyazott megnyilatkozás beszédaktusát. E három ige a következő: *mond*, *említ* és *bizonygat*. Mind a három igenek a perspektivizációt prototipikus módon elvégző E/3. kijelentő módú, múlt és jelen idejű, tárgyas ragozású alakjait vizsgáltam (*mondja*, *mondta*, *említi*, *említette*, *bizonygatja*, *bizonygatta*) az MNSZ2 valamennyi alkorpuszában (*beszélt nyelvi, hivatalos, sajtó, személyes-fórum, személyes-közösségi, szépirodalom és tudományos*) 250-250 példányból álló véletlen listája alapján.²⁷⁶ Az MNSZ2 alkorpuszaiban a *bizonygat*-ra nem minden esetben tudtam 250 példából álló véletlen mintát venni, mivel ezekben a kategóriákban a vizsgált igealakok kevesebb találatot adtak: a *bizonygatja* a beszélt nyelvi alkorpuszban 10, a hivatalos alkorpuszban 21, a személyes fórumban 70, a szépirodalmiban 144, a tudományosban 79; a *bizonygatta* a beszélt nyelvi alkorpuszban 38, a hivatalosban 20, a személyes-fórumban 55 találatot ad. Ezért ennél az iginél a százalékok megállapítása a felsorolt alkorpuszokon belül e találati számok alapul vételével történt.

A véletlen listákat manuálisan elemeztem. A manuális elemzés során kizártam az igekötős igéket, mert ezek módosíthatják az igék jelentését (például *lemond*),

²⁷⁵ Figyelembe véve, hogy az MNSZ2 alkorpuszai nem teljes mértékben fedik le a szövegtípus/műfaj kategóriáit, csak óvatosan fogalmazom meg azt a célt, hogy a későbbiekben ez a vizsgálat alapjául szolgálhat annak a vizsgálatához, hogy az idéző konstrukciók szövegtípusra/műfajra jellemzővé válnak-e. Az MNSZ2 alkorpuszainak összetételére lásd Oravecz, Csaba – Váradi, Tamás – Sass, Bálint: *The hungarian gigaword corpus*, http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2014/pdf/681_Paper.pdf (Letöltés: 2023. május 30.); a *szövegtípus/műfaj* kategóriáira lásd Kuna Ágnes – Simon Gábor: *Műfaj, szövegtípus, szövegfajta. Nézőpontok, kategóriák, modellek a szövegnyelvészeti kutatásban*, *Magyar Nyelv*, CXIII. évf., 2017/3, 257–275.

²⁷⁶ Lekérdezés dátuma: 2023. január 10.

a tagadással együtt járó, illetve a hipotézist reprezentáló szerkezeteket, mivel ezek nem valósítják meg egy megnyilatkozás újrakonstruálását, valamint a duplikátumokat²⁷⁷ is eltávolítottam. Majd az így megalkotott listákat az MNSZ2-ben addig bővítettem,²⁷⁸ amíg nem kaptam meg az idézést megvalósító 250 találatot.²⁷⁹ Az elemzési szempontjaim arra irányultak, hogy az adott alkorpuszra és/vagy az igékre válnak-e jellemzővé az előző fejezetben megállapított idéző konstrukciók. Ezért a manuális annotáció során két vizsgálati szempontom volt: (a) összetett vagy elemi jelenetként jelenik-e meg az idézés, (b) a referenciális központ működése alapján milyen idézést valósítanak meg.

Eredmények

A vizsgálat eredményeit először az MNSZ2 alkorpuszai szerint mutatom be. E bemutatás során először azt elemzem, hogy az adott alkorpuszt jellemzi-e valamely idéző konstrukció, majd azt, hogy azok az igékre jellemzővé válnak-e. Ezek után az alkorpuszok elemzéséből származó eredményeket alkorpuszokra nézve és igék szerint is összegzem.

Mielőtt ezt megtenném, egy-egy példával szemléltetem az eredmények összegzésére szolgáló táblázatokban megjelenő vizsgálati szempontjaimat.

- (13a) „Úgy vélem, áthidalhatóak a nézetkülönbségek a két párt között, és olyan megegyezésre juthatunk, amellyel sikereket érhetünk el az államadósság és a deficit terén úgy, hogy közben nem sérül a gazdaság.” – mondta az elnök.²⁸⁰
- (13b) Kelemen József, a Monori Rendőrkapitányság vezetője azt mondta, hogy jelenleg a szakértők véleményére várnak, és a baleseti helyszíneléskor gyűjtött információkat állítják össze, ezek után következnek a tanúkihallgatások.²⁸¹
- (13c) ugye ő mondta, hogy fiúk, hogyha azt veszitek észre, hogy hülyülök, akkor azonnal szóljatok²⁸²
- (13d) Idősebb Plinius „medocus non parvae auctoritatis”-ként említette.²⁸³
- (13e) Példaként említette a bírói kar és az Alkotmánybíróság átalakítását.²⁸⁴

²⁷⁷ Ez legfőképp a *személyes-fórum*, illetve a *személyes-közösségi* listákat jellemezi.

²⁷⁸ A *bizonygat* ige értelemszerűen kivételt képezett ebben a bővítésben.

²⁷⁹ Ezúton köszönöm Sass Bálint segítségét a véletlen listák szakszerű bővítésével kapcsolatban. A későbbi fejezetekben bemutatandó kutatások során is következetesen ezt a módszert alkalmazom.

²⁸⁰ #862982934

²⁸¹ #862952540

²⁸² #882351474

²⁸³ #771652362

²⁸⁴ #888700567

A (13a–c) összetett, a (13d–e) elemi jelenetben valósítja meg az idézést. Előbbi esetekben arról van szó, hogy az idézet elérését és egyben annak kontextualizációját is elvégző idéző rész, illetve az idézet is külön jelenetben válik kidolgozottá. Utóbbiakban viszont az idézet nem külön jelenetben, hanem egy elemi jelenet részeként jelenik meg. Az idézésben működő referenciális központ érvényesülése alapján az összetett jelenetben megvalósuló példák közül a (13a) az egyenes, a (13b) a függő, a (13c) a szabad függő idézési módot szemlélteti. Utóbbi esetben a szakirodalomban olykor kapcsolt egyenes idézésnek is nevezett konstruálási lehetőséget lehet látni, de ez – mint arról már az előző fejezetben szó volt – az idézésben megfigyelhető referenciális központ szabad működése alapján, továbbá az idézés nyitott kategóriaként történő értelmezését hangsúlyozva a szabad függő idézésbe sorolható. Az elemi jelenetben (13d–e) megvalósuló példák közül a (13e) azt a narratív idézést valósítja meg, amellyel kapcsolatban az előző fejezetben amellet érveltem, hogy a referenciális központ működése alapján a magyar nyelvben ez is a függő idézés kategóriájába sorolható. A (13d) pedig szabad függő idézési módnak tekinthető, hiszen itt az elemi jelenetben történő konstruálási mód az aktuális megnyilatkozó referenciális központját juttatja érvényre, ugyanakkor az idézőjel arra hívja fel a figyelmet, hogy annak keretében az aktuális megnyilatkozótól eltérő személy szavainak visszadása zajlik.

Ezek után nézzük meg, hogy ezek az idéző konstrukciók milyen fokon jellemzik az MNSZ2 alkorpuszait.

A beszélt nyelvi alkorpusz a következő eredményeket hozta:

2. táblázat. *Idéző konstrukciók a beszélt nyelvi alkorpuszban (%)*.

	összetett jelenet			elemi jelenet	
	egyenes idézés	szabad függő idézés	függő idézés	szabad függő idézés	függő idézés / narratív idézés
<i>bizonygat</i>	1,52	1,07	24,97	0,00	5,88
<i>említ</i>	0,00	0,00	20,57	0,00	12,66
<i>mond</i>	14,33	1,00	18,00	0,00	0,00
összesen	15,85	2,07	63,54	0,00	18,54

A 2. táblázatban látható, hogy a beszélt nyelvi alkorpuszban az igékkel alkotott idézések összetett és elemi jelenetként mind a három idézési módban megjelennek. Az összetett jelenetként való konstruálás jóval gyakoribbnak tekinthető, mint elemiként: előbbi jelenléte ezt az alkorpuszt összesen 81,46%-ban jellemzi, míg az utóbbi 18,54%-ban.

Az idéző konstrukciókkal kapcsolatban már itt is jelentős eltérés figyelhető meg: a függő idézés jóval gyakrabban jelent meg ebben az alkorpuszban, mint a többi idézési lehetőség.

A 2. táblázatban megjelenő adatok, illetve az adatok megoszlása a három ige között megelőlegezi azt a tendenciát, ami a többi alkorpuszra is jellemzővé vált. Itt, a beszélt nyelvi alkorpuszban a *mond* igével alkotott idézések elsősorban összetett jelenetként jelenítik meg az idézést: az idézet, illetve annak elérhetővé tétele is külön jelenetben válik kidolgozottá. Ez a konstruálási mód – mint arról már fentebb, valamint az előző fejezetekben is volt szó – az egyenes, a függő és a szabad függő idézés érvényesülésére is lehetőséget ad. Ezek közül a *mond* részvételével konstruált idézések elsősorban az egyenes és a függő idézés kategóriáját valósítják meg. A *bizonygat* esetében szintén meghatározóbb az idézés összetett jelenetként való megalkotása, de ezen ige esetében a függő idézési mód vált kiemelkedőbbé (24,97%). Az *említ* pedig az előbbi két igtől eltérő mintázatot mutat fel már ebben az alkorpuszban is: a vele alkotott idézések mind függő idézést valósítanak meg, ideértve a narratív idézési módot is.

A beszélt nyelvi alkorpuszban megfigyelhető tendenciákhoz hasonlóak láthatók a hivatalos alkorpuszban is.

3. táblázat. Idéző konstrukciók a hivatalos alkorpuszban (%).

	összetett jelenet			elemi jelenet	
	egyenes idézés	szabad függő idézés	függő idézés	szabad függő idézés	függő idézés / narratív idézés
<i>bizonygat</i>	0,00	5,00	25,00	0,00	3,33
<i>említ</i>	1,33	2,66	15,34	0,00	14,00
<i>mond</i>	5,33	8,66	17,34	0,00	2,01
összesen	6,66	16,32	57,68	0,00	19,34

Mint az a 3. táblázatban látható, a hivatalos alkorpuszban is az idézések nagyobb arányban, 80,66%-ban összetett jelenetként jelennek meg. Az elemi jelenetként való konstruálás csak 19,34%-ban jellemzi az ebbe az alkorpuszba tartozó idézéseket.

A 2. táblázat adataival összevetve a jelen táblázat adatait az látható, hogy itt az egyenes idézés némiképp kevesebb találatot adott (6,66%), a függő és a szabad függő idézés előfordulása gyakoribb.

Az eredményeket az igeekre vetítve az mondható el, hogy erősödni látszik az a tendencia, amely szerint a *bizonygat* és az *említ* inkább függő idézésben vesznek

részt. A függő idézést tekintve a két ige közötti különbség viszont az, hogy amíg a *bizonygat*-ra elsősorban az összetett jelenetben való konstruálás válik jellemzővé, addig az *említ* közel ugyanolyan százalékban vesz részt összetett és elemi jelenetben (15,34% – 14,00%).

A sajtó alkorpuszának eredményei az előző kettőhöz képest némiképp módosulnak.

4. táblázat. Idéző konstrukciók a sajtó alkorpuszában (%).

	összetett jelenet			elemi jelenet	
	egyenes idézés	szabad függő idézés	függő idézés	szabad függő idézés	függő idézés / narratív idézés
<i>bizonygat</i>	4,00	4,00	22,67	0,00	2,66
<i>említ</i>	0,00	2,00	12,66	0,00	18,67
<i>mond</i>	20,00	3,34	10,00	0,00	0,00
összesen	24,00	9,34	45,33	0,00	21,33

A sajtó alkorpuszában az egyenes idézési mód gyakoribb (lásd 4. táblázat), mint a beszélt nyelvi, illetve a hivatalos alkorpuszban. Ugyanakkor szükséges azt is kiemelni, hogy ez a változás melyik igével kapcsolható össze. Mint az a 4. táblázatból látható, ez elsősorban a *mond*-dal alkotott idézések esetében mutat nagyobb gyakoriságot: 20,00%, míg a *bizonygat* esetében ez csak 4,00%, az *említ* pedig nem vesz részt egyenes idézésben. A *bizonygat*-nál továbbra is az figyelhető meg, hogy elsősorban a függő idézésben vesz részt, az *említ* igére pedig itt is a narratív idézési mód vált jellemzővé.

A személyes-fórum alkorpusz eredményei leginkább a hivatalos alkorpuszéhoz hasonlíthatók.

5. táblázat. Idéző konstrukciók a személyes-fórum alkorpuszban (%).

	összetett jelenet			elemi jelenet	
	egyenes idézés	szabad függő idézés	függő idézés	szabad függő idézés	függő idézés / narratív idézés
<i>bizonygat</i>	0,00	3,51	28,40	0,00	1,42
<i>említ</i>	0,00	0,66	11,33	0,21	21,13
<i>mond</i>	8,23	5,33	19,57	0,00	0,21
összesen	8,23	9,50	59,30	0,21	22,76

A személyes-fórum alkorpuszban (lásd 5. táblázat) az összetett jelenet – elemi jelenet megoszlása 77,03% – 22,97%. Ugyanakkor az figyelhető meg, hogy sem a *bizonygat*, sem az *említ* nem vesz részt egyenes idézésben, továbbá az *említ* az eddigiéknél nagyobb arányban vesz részt narratív idézésben, illetve ennél az igénél a szabad függő idézés elemi jelenetben is megjelenhet, például *Zöldbubi említette a „szokásos Opel minőséget”*.²⁸⁵

A személyes-közösségi alkorpusz idézései az eddigiéktől abban mutatnak fel különbséget, hogy itt az egyenes idézés nagyobb előfordulást mutat, mint az eddig ismertetett alkorpuszokban.

6. táblázat. Idéző konstrukciók a személyes-közösségi alkorpuszban (%).

	összetett jelenet			elemi jelenet	
	egyenes idézés	szabad függő idézés	függő idézés	szabad függő idézés	függő idézés / narratív idézés
<i>bizonygat</i>	7,33	1,33	21,34	0,00	3,33
<i>említ</i>	2,00	1,33	11,33	0,66	18,01
<i>mond</i>	23,33	0,00	10,01	0,00	0,00
összesen	32,66	2,66	42,68	0,66	21,34

Mint az a 6. táblázatból látható, a személyes-közösségi alkorpuszban az egyenes idézés az eddigiéknél nagyobb arányban (32,66%) jelent meg. Ugyanakkor ismét érdemes azt is megfigyelni, hogy ez az idézés elsősorban a *mond* igével alkotott idézésekre vált jellemzővé. A *bizonygat* részvételével alkotott idézésekre elsősorban az összetett jelenetként megvalósuló függő idézés a jellemző (21,34%), az *említ*-re pedig ismét a narratív idézési mód (18,01%).

Az eddig ismertetett alkorpuszok idézéseihez viszonyítva kiemelkedő változást a szépirodalmi alkorpusz eredményezett.

7. táblázat. Idéző konstrukciók a szépirodalom alkorpuszban (%).

	összetett jelenet			elemi jelenet	
	egyenes idézés	szabad függő idézés	függő idézés	szabad függő idézés	függő idézés / narratív idézés
<i>bizonygat</i>	8,66	4,00	16,01	0,00	4,66
<i>említ</i>	0,00	1,33	6,00	0,00	26,00

²⁸⁵ #76020609

	összetett jelenet			elemi jelenet	
	egyenes idézés	szabad függő idézés	függő idézés	szabad függő idézés	függő idézés / narratív idézés
<i>mond</i>	30,02	0,66	2,66	0,00	0,00
összesen	38,68	5,99	24,67	0,00	30,66

A 7. táblázatban megfigyelhető, hogy kiemelkedővé válik az egyenes idézés alkalmazása (38,68%). Ez az idézés elsősorban a szépirodalmi szövegbe ágyazódó szereplői megnyilatkozásokat jellemzi. Ugyanakkor a 7. táblázatból az is látható, hogy ez ismét a *mond*-dal alkotott idézésekre válik jellemzővé (30,02%), az *említ* nem vesz részt ezen idézési lehetőség kialakításában, a *bizonygat* is csak 8,66%-ban. Meghatározó továbbá ebben az alkorpuszban a narratív idézési mód jelenléte (30,66%). Ez az elbeszélő szövegekben a narrátor megnyilatkozásaira vált jellemzővé, tehát azokra esetekre, amikor a narrátor a saját perspektívájából összegzi egy szereplő szavait. Természetszerűleg – mint az a fentebbi táblázatokban is látható volt – ez nemcsak a szépirodalmi diskurzusokat jellemzi, hanem minden olyan szövegtípust/műfajt, ahol a narratív beszédmód előtérbe kerül(het). A narratív idézéssel kapcsolatban ugyanakkor – mint az a 7. táblázatban látható – az is meghatározó, hogy ez az idézési lehetőség elsősorban (26%-ban) az *említ* igére vált jellemzővé. A szépirodalmi alkorpuszban a narratív idézési mód dominánsabb jelenlétének köszönhetően az idézés összetett–elemi jelenetként történő konstruálásának előfordulása – az eddig bemutatott alkorpuszoktól eltérően – jobban közelít egymáshoz (69,34% összetett és 30,66% elemi).

Végezetül következzen a tudományos alkorpusz, ahol az eddigiektől lényegesen eltérő megoszlás figyelhető meg.

8. táblázat. Idéző konstrukciók a tudományos alkorpuszban (%).

	összetett jelenet			elemi jelenet	
	egyenes idézés	szabad függő idézés	függő idézés	szabad függő idézés	függő idézés / narratív idézés
<i>bizonygat</i>	0,20	5,33	21,80	0,00	6,00
<i>említ</i>	0,66	0,67	0,68	0,66	30,66
<i>mond</i>	21,33	2,68	8,67	0,00	0,66
összesen	22,19	8,68	31,15	0,66	37,32

Mint az a 8. táblázatból látható, ebben az alkorpuszban erősen közelít egymáshoz (a szépirodalmi alkorpuszhoz hasonlóan) az összetett és az elemi jelenetként megalkotott idézések aránya: 62,02% – 37,98%. Még a szépirodalmi alkorpuszhoz való viszonyban is kiemelkedővé válik ugyanakkor a narratív idézés alkalmazása (37,32%), emellett a szabad függő idézésnek az elemi jelenetben történő megjelenítése is megfigyelhető 0,66%-ban. Ehhez hasonló mértékű előfordulása ennek az idéző konstrukciónak csupán a személyes-közösségi alkorpuszban volt megfigyelhető. Talán az egyenes idézés alacsony előfordulása (22,19%) meglepő lehet. Ez már előkészítheti azt a megfigyelést, hogy a tudományos diskurzusok elsősorban nem abból a célból idéznek más diskurzusból, hogy az idézett megnyilatkozást állítsák az előtérbe, hanem azért, hogy az aktuális szöveg összetevőit dolgozzák ki az adott kontextusban,²⁸⁶ illetve a tudomány diskurzusterében.²⁸⁷

Az alkorpuszokra jellemző konstruálási módokat az alábbi összesítő táblázatok szemléltetik. A 9. táblázatban a vizsgálat eredményeit alkorpuszok szerint közlöm, a 10. összegző táblázatban pedig az idéző konstrukciók megoszlását a teljes nyelvi mintára vetítve mutatom be.

9. táblázat. Idéző konstrukciók az MNSZ2 alkorpuszaiban (%).

	összetett jelenet			elemi jelenet	
	egyenes idézés	szabad függő idézés	függő idézés	szabad függő idézés	függő idézés / narratív idézés
beszélt	15,85	2,07	63,54	0,00	18,54
hivatalos	6,66	16,32	57,68	0,00	19,34
sajtó	24,00	9,34	45,33	0,00	21,33
személyes-fórum	8,23	9,50	59,30	0,21	22,76
személyes-közösségi	32,66	2,66	42,68	0,66	21,34
szépirodalom	38,68	5,99	24,67	0,00	30,66
tudományos	22,19	8,68	31,15	0,66	37,32

²⁸⁶ Vö. Csontos Nóra: *Szakszöveg-tipológia. Szakszövegtípusok vizsgálata társas-kognitív keretben*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2020, 176–204; uő: *Az idézés működése*, 2020.

²⁸⁷ Az erre irányuló vizsgálatot lásd *Az idézés működése a tudomány szakszövegeiben* fejezetben.

10. táblázat. Az idéző konstrukciók megoszlása a teljes nyelvi mintában (%).

	összetett jelenet			elemi jelenet	
	egyeses idézés	szabad függő idézés	függő idézés	szabad függő idézés	függő idézés / narratív idézés
beszélt	2,22	0,29	9,07	0,00	2,65
hivatalos	0,93	2,35	8,24	0,00	2,76
sajtó	3,42	1,33	6,49	0,00	3,06
személyes-fórum	1,14	1,35	8,48	0,07	3,25
személyes-közösségi	4,66	0,38	6,09	0,07	3,04
szépirodalom	5,55	0,85	3,52	0,00	4,38
tudományos	3,27	1,24	4,45	0,07	5,33
összesen	21,19	7,79	46,34	0,21	24,47

A 10. táblázat adatai alapján megállapítható, hogy az idézések összetett jelenetben többször, összesen 75,32%-ban jelentek meg, mint elemi jelenetként (24,68%). A referenciális központ működése alapján megállapítható idéző konstrukciók közül a függő idézés a meghatározó. A függő idézés összetett jelenetben 46,34%-ban, míg elemi jelenetben (narratív idézésként) 24,47%-ban jellemzi a teljes nyelvi mintát. Ehhez képest az egyenes idézés csupán 21,19%-ban, a szabad függő idézés pedig összetett jelenetben 7,79%-ban, elemi jelenetben 0,21%-ban jellemző a teljes kutatási anyagban. Ezen százalékok után nem meglepő, hogy az egyes alkorpuszokra – mint az a 9. táblázat alapján is látható – a függő idézés vált meghatározóvá: a legmagasabb előfordulás erre az idézésre a beszélt nyelvi alkorpuszban látható (63,54%). Egyedül a szépirodalmi alkorpusz képez kivételt, abban az egyenes idézés jelenléte mondható magasabbnak (38,68%). A szabad függő idézés leginkább a hivatalos alkorpuszt jellemzi (16,32%), a narratív idézés pedig a tudományos alkorpuszt (37,32%).

A vizsgálatot összegző 9. táblázatból az is látható, hogy az MNSZ2 alkorpuszaira az idéző konstrukciók nem válnak jellemzővé. Egyedül a szépirodalomba sorolható idézéseknél figyelhető meg az egyenes idézés nagyobb előfordulása. De ezt az alkorpuszt a narratív (függő) idézés is jellemzi.

Mindezek után nézzük meg, vajon az igékre jellemzővé válnak-e az idéző konstrukciók.

11. táblázat. A bizonygat, az említ és a mond igékkel alkotott idézések az MNSZ2 alkorpuszaiban (%).

	összetett jelenet			elemi jelenet	
	egyenes idézés	szabad függő idézés	függő idézés	szabad függő idézés	függő idézés / narratív idézés
<i>bizonygat</i>	10,29	11,45	65,37	0,00	12,89
<i>említ</i>	1,71	3,70	33,41	0,65	60,53
<i>mond</i>	52,52	9,28	36,97	0,00	1,23

A 11. táblázatból látható, hogy az igék részvételével megalkotott idézések jellemző mintázatot rajzolnak ki a nyelvi mintában. Ezt a következőkben lehetne összegezni: a *bizonygat* elsősorban összetett jelenetben megvalósuló függő idézésben vesz részt (65,37%), az *említ* narratív idézésben (60,53%), a *mond*-ra pedig elsősorban az egyenes idézés jellemző (52,52%).

Konklúzió

A fejezetben három eltérő szemantikájú ige részvételével megalkotott idézéseket vizsgáltam az MNSZ2 alkorpuszaiban. A vizsgálattal az volt a célom, hogy rákérdezzek, az idéző konstrukciók alkorpuszokra vagy igékre válnak-e jellemzővé.

A vizsgálat alapján az mondható el, hogy az idéző konstrukciók alapvetően nem válnak az MNSZ2 alkorpuszaira jellemzővé. Az MNSZ2 mindegyik alkorpuszában a függő idézés a meghatározó. Egyedül a szépirodalmi alkorpusz képezett kivételt, abban az egyenes idézés jelenléte mondható magasabbnak. A szabad függő idézés leginkább a hivatalos alkorpuszt jellemezte, a narratív idézés pedig a tudományos alkorpuszt.

Az idéző konstrukciók ugyanakkor az egyes igékre jellemző mintázatot mutattak fel. Ez a vizsgálati eredmény arra, *Az idéző rész megalkotása* fejezetben bővebben kifejtett, mindezidáig teoretikusan megfogalmazott állításomra mutathat rá, hogy az aktuális megnyilatkozó adaptív tevékenységével függ össze az, hogy az idézés megalkotása során miként teszi hozzáférhetővé a mondás aktusát. Amennyiben azt a MONDÁS-t átfogóan reprezentáló igével teszi elérhetővé (jelen vizsgálatban ez a *mond* volt), akkor az annak eredményének tekinthető, hogy nagyobb teret kíván engedni az eredeti diskurzus megjelenítésének. Mint az a fenti vizsgálatból is látható, a *mond* igével alkotott idézések nagyobb előfordulást

mutattak akkor, ha az idézés kidolgozása összetett jelenetben történt, továbbá közel hasonló arányban jelent meg az aktuális megnyilatkozó referenciális központjának teljes áthelyeződésén alapuló egyenes, valamint az át nem helyeződésével jellemezhető függő idézés.

A *mond*-hoz képest specifikus(abb) jelentésű igéknél (*bizonygat* és *említ*) az figyelhető meg, hogy ezek jellemzően függő idézésben vesznek részt. A *mond*-hoz viszonyítva a két specifikusabb jelentésű ige további különbségeket is mutatott a nyelvi minta elemzése során. Ez úgy összegezhető, hogy a *bizonygat* elsősorban a függő idézést összetett jelenetként megvalósító, míg az *említ* legfőképp a narratív idézésben vett részt.

Az, hogy az idézés során a MONDÁS milyen igével válik elérhetővé, a következő fejezetben egy részletezőbb vizsgálat keretében kerül bővebb kifejtésre.

AZ IDÉZŐ IGÉK

Mivel a jelen munkában – a tudati folyamatok visszaadását nem érintve – azokkal az idézésekkel foglalkozom, amelyek egy, az aktuális megnyilatkozótól eltérő személy nyelvi tevékenységét (mondását) teszik hozzáférhetővé, továbbá azokkal, amelyekben az aktuális beszélőtől eltérő személy megnyilatkozását az idézés során egy ige jeleníti meg, ezért szólnom kell azokról az igékről, amelyek idézéskor ezt a jelentést valósítják meg.

Az idéző igék és szemantikai jellemzésük

Az idéző igékhez kapcsolódóan egyfelől azt elemeztem, hogy az idézés során a MONDÁS-t mely igék tehetik elérhetővé, másfelől azt, hogy ezt miként valósíthatják meg: a MONDÁS-t átfogóan vagy egy-egy összetevő előtérbe helyezésével jelenítik-e meg.

Anyag és módszer

Az idéző igék elemzéséhez a *Magyar igei szerkezetek. A leggyakoribb vonzatok és szókapcsolatok szótára*²⁸⁸ című munkát használtam fel.²⁸⁹ Ebből először ki- gyűjtöttem azokat az igéket, amik MONDÁS-t valósíthatnak meg. Ehhez kapcsolódóan azt is vizsgáltam, hogy ezen igék közül melyek azok, amelyek a MONDÁS-t metaforikusan teszik elérhetővé. Mivel olykor számomra is kérdésessé vált, hogy az adott ige a MONDÁS-t metaforikusan valósítja-e meg, illetve megvalósítja-e, ezért e vizsgálathoz a *Magyar nyelv értelmező szótára*²⁹⁰ és *A magyar nyelv nagyszótára*²⁹¹ elektronikus oldalait is felhasználtam: e két munka szócikkeiben²⁹² ellenőriztem a kérdéses eseteket.

Ezek után a kilistázott igéket az MNSZ2 korpuszában manuális kereséssel vizsgáltam arra nézve, hogy azok részt vesznek-e az idézésben. Amennyiben az MNSZ2 korpuszában nem találtam idézésre példát, a Google keresőjét vettem igénybe. E vizsgálat eredményeként megállapított idéző igéket egy-egy példával a *Mellékletben* közlöm.

Eredmények

A *Magyar igei szerkezetek* című munkában összesen 305 a MONDÁS-t megjelenítő igét találtam.²⁹³ Az MNSZ2 korpuszát, illetve a Google keresőfelületét felhasználva ezen igék közül 11 ige nem vesz részt idézésben. Ezek a következők:

²⁸⁸ Sass Bálint – Várad Tamás – Pajzs Júlia – Kiss Margit: *Magyar igei szerkezetek. A leggyakoribb vonzatok és szókapcsolatok szótára*, Budapest, Tinta, 2010.

²⁸⁹ A választásom motiváltan esett erre a szótárra, mivel ez a magyar igék és bővítményeik által alkotott szerkezetek korpuszvezérelt feldolgozásán alapul. E szótár „az igék legjellemzőbb vonzatkereteit és legjellemzőbb névszói szókapcsolatait is tartalmazza, illetve azokat a szerkezeteket is, melyekben a két aspektus kombinációja jelenik meg”. Sass–Várad–Pajzs–Kiss: *Magyar igei szerkezetek*, 2010, 9. E szótár felhasználásával készített idéző igei lista (lásd *Melléklet*) arra mutathat rá, hogy a későbbiekben az idéző igei konstrukciók is megalkothatóvá válhatnak. Ennek lehetőségére vö. Horváth Péter: Igei konstrukciók szótári feldolgozásának lehetőségei, in Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar mondat és kontextuális környezete*, Budapest, ELTE Eötvös, 2022, 107–137.

²⁹⁰ *A magyar nyelv értelmező szótára*, I–VII. köt., Budapest, Akadémiai, 1959–1962, <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/elolap.php> (Letöltés: 2023. május 30.)

²⁹¹ *A magyar nyelv nagyszótára*, <https://nagyszotar.nytud.hu/index.html> (Letöltés: 2023. május 30.)

²⁹² Mindkét szótárra azért volt szükség, mert *A magyar nyelv nagyszótára* a vizsgálat lefolytatásakor még nem volt teljes, a webes változat csak az addig megjelent kötetek (A–EZ) szócikkeit, valamint az alakváltozatokra mutató utalókat tartalmazta.

²⁹³ Emellett 7 db igével kollokálódott szerkezetet is kilistáztam, amelyek közül egy (*szóba áll*) nem vesz részt idézésben. E kollokálódott szerkezetek elemzése egy későbbi vizsgálatom elemzésévé válnak.

diktál, ellentmond, elriaszt, énekel, feljelent, felolvas, hozzászól, megnyilvánul, megszólaltat, motivál, zaklat. A többi 294 idéző ige a *Mellékletben* látható.

Azoknál az igéknél, amelyek az idézés megvalósításában is részt vesznek, tehát idéző igéknek tekinthetők, a MONDÁS kidolgozása és megjelenítése alapján a következő összegző megállapítások tehetők.

A MONDÁS konstrukciótípus sémája úgy írható le, hogy valaki saját akaratából (*mond*) vagy mások által arra kényszerítve (*bevall*) a mediális közvetítettség formáját kihasználva (*mond, beszél, ír*) nyelvi tevékenységet folytat. E sémában a minimális összetevők: az elsődleges cselekvő figura, akihez a mondás létrehozása köthető („valaki”) és akinek a tevékenysége magára a nyelvi tevékenységre irányul, tehát részben arra, amit mond („valamit”), részben a befogadóra („valaki(k)nek”).

Az idézés folyamatában, a MONDÁS hozzáférhetővé tétele során működésbe lép a MONDÁS forгатókönyve, amelynek része, aki mond valamit, akinek mondja és amit mond. A valakinek a nyelvi tevékenysége ugyanis mindig számít egy befogadóra, még akkor is, ha ez a konstruálás során nem kerül a figyelem előterébe. A háttérben a MONDÁS-hoz kapcsolódó egyéb elemek is működésbe lépnek: a MONDÁS mindig térben és időben megy végbe. A MONDÁS konstrukciótípus sémájának az idézésben történő megvalósulását meghatározza, hogy a konceptualizáció során az idéző miként dolgozza fel a KOMMUNIKÁCIÓ jelenetét, és ebből a jelenetből mit, hogyan és milyen mértékben kíván az előtérbe helyezni, illetve megjeleníteni.

A *Mellékletben* szereplő idéző igék a MONDÁS-t eltérő módon adják vissza. Az igék abban térnek el egymástól, hogy a MONDÁS-ból mást dolgoznak ki, más jelentés-összetevőt, összetevőket jelenítenek meg. A MONDÁS-t reprezentáló nyelvi eszközök azonos jelentés-összetevője a 'mondás aktusa', valamint ezen aktus résztvevői (sematikus figurái) közül az elsődleges figura jellege. Az elsődleges figura a kommunikációra képes emberi lény (vagy metonimikusan²⁹⁴ akként értelmezhető figura: *törvény, könyv, tanulmány* stb.). A másodlagos figura a 'közöl valamit' tartalmi alapjára épül, de annak kidolgozása során az igék már részlegesen különbözhetnek. A következő fejezet (*Az idéző igék működése az idézésben*) vizsgálatát felhasználva megállapítható, hogy a *mond* például alapvetően külön jelenetben dolgozza ki a másodlagos figurát, míg az *említ* elsősorban elemi jelenetben.

A MONDÁS-t más cselekvést megjelenítő igék is megvalósíthatják, például: *felhoz, válasz, céloz, ecsetel* stb. Ezekben az esetekben a MONDÁS sémájából való kidolgozás a metaforizáció²⁹⁵ műveletén keresztül valósul meg. A metonimizáció

²⁹⁴ Horváth: *A szereplőkonstruálás mintázatai*, 2020.

²⁹⁵ Tolcsvai Nagy: *Jelentéstan*, 2017, 255–262, 266–268, 274.

művelete²⁹⁶ is érvényesülhet. Ez azoknál az igéknél vethető fel, amikor az ige nem átfogóan jeleníti meg a MONDÁS jelentés-összetevőit, hanem annak egy alkotóelemét dolgozza ki, például *dűnnyög*, *gyaláz*. Ezekben az esetekben a MONDÁS-t csak annak egy része képviseli. Ezek az igék a MONDÁS kidolgozása szempontjából specifikus igéknek tekinthetők.

Az igék szemantikai kategorizációjához a *mond* válhat kiindulóponttá. A *mond* ugyanis a MONDÁS tekintetében a leginkább általános jelentésűnek, a MOND eseményséma prototipikus példányának tekinthető. Ezen ige esetében ugyanis a MONDÁS összetevőiből nem kerül vagy nem egy összetevő kerül a figyelem előterébe. A *mond* azért is töltheti be ezt a pozíciót, mert a MONDÁS tekintetében a leggyakoribb,²⁹⁷ legkönnyebben és leggyorsabban aktiválható kifejezés. A *mond* esetében az elsődleges figura humán emberi vagy akként értelmezhető emberi lény, a másodlagos figura maga a mondás, „amit” mond. A folyamat időszerkezete a következőkben összegezhető: közepesen hosszú idejű (tartós), folyamatos (megszakíthatatlan), közepes intenzitású, sematikusan kezdő- és végpont nélküli. A folyamat eseményszerkezete úgy jellemezhető, mint saját akaratból és energiaforrásból, neutrális (közömbös) hangsebességgel és hangmagasággal végrehajtott hangzó beszéd, illetve – írott nyelvi tevékenységre vonatkoztatva – metaforikusan ekként végrehajtott közlés. A *mond* esetében a pillanatnyi állapotok sorozata ugyanazzal a minőséggel jellemezhető. Egy kommunikatív eseményt tehát addig lehet *mond*-dal leképezni, amíg a kommunikációt jellemző egyenletesség fennáll.

Az igék a MONDÁS megvalósításának tekintetében a *mond*-hoz és egymáshoz való viszonyukban kevésbé neutrálisnak, illetve specifikusabbnak, valamint specifikusnak tekinthetők. Ezek alapján az állapítható meg, hogy az idéző igék a MONDÁS tekintetében hálózatot alkotva sugarasan rendeződnek el,²⁹⁸ amelynek a középpontját a neutrális, az attól távol levőket pedig a specifikus igék adják. E térbeli elrendeződésben bizonyos igék a neutrális *mond*-hoz állnak közelebb, míg bizonyos igék a *mond*-tól távolabb, a specifikus igék felé közelítenek.

Mielőtt viszont a *mond* szemantikájához viszonyítva a MONDÁS-t megvalósító igéket, valamint az általuk, illetve a jelentésszerkezetük alapján kialakítható helyzetüket jellemezném, az idézés aktusát visszaadni képes *idéz* igéről kell szót ejtenem. A fentiekben már szó volt arról, hogy az idézés során a MONDÁS-t a *mond* képes neutrálisan visszaadni. Az *idéz* az IDÉZÉS szempontjából neutrálisnak tekinthető, de a *mond*-hoz képest ez az ige az idézés aktusát helyezi előtér-

²⁹⁶ Uo., 263–264.

²⁹⁷ Lásd Sass–Váradi–Pajzs–Kiss: *Magyar igei szerkezetek*, 2010, 197, ahol a *Gyakoriság szerinti mutató* élén áll a *mond*.

²⁹⁸ Vö. Tolcsvai Nagy: *Jelentéstan*, 2017, 290.

be. Amíg tehát a *mond* a MONDÁS átfogó leképezésére válik alkalmassá, addig az *idéz* az idéző tevékenységet helyezi előtérbe. A MONDÁS megjelenítése szempontjából ez az ige – noha az IDÉZÉS-t a legexplicitebben valósítja meg – a MONDÁS jelentés-összetevői közül egyet előtérbe helyez, a *mond*-hoz képest jelentéseltolódást hajt végre. A *mond* és az *idéz* igék közötti különbség tehát úgy összegezhető, hogy amíg a *mond* a MONDÁS összegző leképezését jeleníti meg, addig az *idéz* ezt már specifikálja. Az *idéz* ige tehát az IDÉZÉS-t, annak jelentés-összetevőit átfogó leképezése miatt neutrálisnak, a MONDÁS-t tekintve az általa megjelenített, a MONDÁS speciális esetére korlátozó megjelenítés miatt a *mond*-hoz képest specifikusabb igének tekinthető. Az ige által leképezett, egymásba ágyazódó esemény miatt az *idéz*-nél általában két másodlagos figuráról lehet beszélni: (1) akit idézünk és (2) amit idézünk, például: „*A posztmodern a változás és az irónia kultúrája*” – idézte a szerzőt Balázs Imre József.²⁹⁹

A MONDÁS különböző változatait fejezik ki az idéző igék. A különböző szemantikai változatok az igék alszerkezeteinek különbségéből erednek. Ezen alszerkezetek a folyamat időszerkezete, a folyamat eseményszerkezete, a folyamat sematikus figuráinak a jellege.³⁰⁰ A MONDÁS hálózatának központi tagja a *mond*. Emellett viszont több olyan ige jelent meg az általam vizsgált mintában, amely a *mond*-hoz, illetve a többi igéhez képest a MONDÁS-ból megjelenített jelentés-összetevők alapján még képesek az idézés eseményét átfogóan megjeleníteni, de azáltal, hogy a MONDÁS konstrukciósémájából már egy jelentés-összetevőt a figyelem előterébe állítva dolgoznak ki, a *mond*-tól kissé távolodnak, a specifikusabb igék felé torlódnak. Ezen igék például: *beszél, szól, ír, előad*, de ide sorolható a fentebb elemzett *idéz* ige is. Mint már ebből a felsorolásból is látni lehet, a MONDÁS-ból kidolgozott jelentés-összetevők alapján ezek az igék sem alkotnak homológ sort. Ezek az igék a *mond*-hoz képest a MONDÁS összetevői közül a medialitást dolgozzák ki, például a *beszél*, az *ír* és a *szól*, vagy – például az *előad* – a MONDÁS közvetítésének módját helyezik az előtérbe.

A MONDÁS összetevőiből határozottabban és bizonyos jelentés-összetevőket dominánsabban kidolgozó, specifikus igék például az *árulkodik, átkoz, becéz, bírál, bizonygat, bizonyít, búcsúzik, buzdít, dicsér, ellenez, gratulál, emlékeztet, érvel, faggat, felszólít, hangsúlyoz, üdvözöl*; a *dünnyög, kiált, kiabál, motyog, sóhajt, súg, suttog, sziszeg* stb. Mint ebből a felsorolásból is látható, ezek az igék sem alkotnak homológ sort.

²⁹⁹ #132514082

³⁰⁰ Tolcsvai Nagy Gábor: *Az ige a magyar nyelvben*, Budapest, Tinta, 2015, 27–48; uő: *Jelentéstan*, 2017, 327–330.

A *kiált*, *kiabál* például a MONDÁS jelentésszerkezetéből a MONDÁS intenzitását specifikálják, a kimondás minőségét profilálják, ezekhez képest a *sziszeg*, a *dünnög* és a *motyog* a MONDÁS minőségét dominánsabban specifikálva jelenítik meg, annak csak egy jelentés-összetevőjére fókuszálva.³⁰¹ A *kérdez*, *felel*, *becéz*, *bizonyít*, *dicsér*, *gratulál*, *bírá*, *bizonygat*, *árulkodik*, *ellenez* stb. a MONDÁS eseményének egy összetevőjét jeleníti meg. A *kérdez* és a *felel* például a MONDÁS összetevői közül a dialogicitást helyezi előtérbe úgy, hogy a *kérdez* a dialógusra (vagy a polilógusra) kezdeményező szerepű kezdőpontot, a *felel* pedig a felkérésre való elfogadást jeleníti meg. A MONDÁS más összetevőit azonban e két ige nem érinti. A *faggat* és a *firtat* pedig a *mond*-hoz képest mind az idő-, mind az eseményszerkezet különbségét mutatja fel.³⁰² Ugyanakkor a *faggat* a *kérdez* jelentés-összetevőjével is kapcsolatot létesít, hiszen a kezdeményező szerepet az eseményszerkezetben specifikusabban dolgozza ki.

A kevésbé neutrális, specifikusabb csomópontokkal kapcsolatban felvethető, hogy ezek a *mond*-hoz képest az igék idő- vagy eseményszerkezetében, illetve a specifikus igék esetében mind a kettőben eltérést mutatnak fel. Természetszerűleg ezen csomópontok között és ezeken belül is átmeneti sávok vannak, az igék a saját jelentésszerkezetükkel más igékhez is kapcsolódhatnak (például *kérdez* – *tudakol* – *faggat*). Ezen átmenetek a sugaras elrendeződésben hálószerű mintázatot hoznak létre.

A fentiek alapján a neutralitás–specifikusság elrendezésébe sorolható idéző igék a MONDÁS jelentésszerkezetéből a következő jelentéstartalmakat helyezhetik előtérbe:

- medialitás (*ír*, *szól*, *beszél*),
- a mondás intenzitása (*hangsúlyoz*, *említ*),
- a mondás módja (*sziszeg*, *dünnög*),
- a kidolgozás módja (*vizsgál*, *bemutat*, *leír*, *jellemez*),
- az esemény célja (*definiál*, *feltár*),
- az esemény egy összetevője (*rámutat*, *összpontosít*),
- az esemény végeredménye (*összegez*, *összefoglal*),
- az esemény kezdete (*üdvözl*, *kérdez*),

³⁰¹ Ezt támasztja alá az is, hogy ezeket az igéket a vizsgálathoz felhasznált két szótár hangutánzóknak minősíti.

³⁰² A *faggatra* vö. <https://nagyszotar.nytud.hu/dictsearch.html?query=faggat&mode=normal> és <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=faggat>, a *firtatra* vö. <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=firtat> és <https://nagyszotar.nytud.hu/dictsearch.html?query=firtat> (Letöltés: 2023. május 30.)

- az esemény vége (*búcsúzik*),
- az eseményben beálló szünet (*félbeszakít*).

A *Mellékletben* külön jelenítettem meg az igekötős igéket. Ezen esetekről azért kell külön szólni, mert ezekben az igekötő és az ige szerkezetének összekapcsolódása eredményezi azt, hogy a MONDÁS jelentésszerkezete módosul úgy, hogy az igekötős ige – grammatikalizációs folyamatok eredményeképpen³⁰³ – új jelentést alakít ki, vagy az igekötő az ige jelentésszerkezetét módosítja, például: *megmond, bement, elsír, felkiált, felidéz, felvázol, leint, lejegyez, leszámol, kitart* stb.

A MONDÁS-t megjelenítő igék szemantikailag eltérő fokokon és eltérő módokon reprezentálhatják az idézés során a mondás aktusát. A neutrális *mond* mellett megjelenő kevésbé neutrális, specifikusabb és specifikus jelentésű igékkel az idézés során (is) a MONDÁS kontextuális körülményei adhatók vissza. Ezen eltérő specifikussággal rendelkező nyelvi konstrukciók a MONDÁS tartományából kidolgozott jelentés-összetevővel a befogadó figyelmét más-más összetevőre irányíthatják anélkül, hogy arra történe reflektálás, hogy ez valóban egybeesik-e az eredeti diskurzus közlésének aktusával, vagy azok alkalmazása az idézésben az idéző megértő és értelmező folyamatának az eredménye. Az idézőnek tehát megvan a lehetősége arra, hogy a MONDÁS megalkotása során az aktust szubjektíven vagy kevésbé szubjektíven tegye hozzáférhetővé.

Az idéző igék működése az idézésben

A fentebb ismertetett kutatás alapján ehhez a vizsgálathoz hét eltérő szemantikájú igét választottam. A hét ige a következő: *mond, ír, idéz, hangsúlyoz, említ, bizonygat* és *firtat*. Ezek közül az igék közül – mint arról már fentebb is szó volt – az *idéz* sajátos szerepet tölt be az idézés megvalósításában is.

- (14) „Ami minket érdekel, az az, hogy milyen sokáig marad Musarraf tábornok az ország élén. Ennek az időszaknak a lehető legrövidebbnek kell lennie” – idézte a brit hírügynökség az egyik legnagyobb segélyszervezet vezető tisztségviselőjét.³⁰⁴

Mint az a (14) példából látható, az *idéz*-zel alkotott idézésekben nem két, hanem három egymásba ágyazódó diszkurzív szint különíthető el, három megnyilatkozával (*akutális beszélő, brit hírügynökség, segélyszervezet vezető tisztségviselője*),

³⁰³ Vö. Tolcsvai Nagy: *Jelentéstan*, 2017, 379–380.

³⁰⁴ #144696089

szemben a többi igével, ahol két megnyilatkozó (az *aktuális beszélő* és a *beágyazott megnyilatkozó*) szerepét lehet felvenni.

Az eltérő szemantikájú igék részvételével alkotott idézések elemzését az *Idéző* konstrukciók az *MNSZ2 alkorpuszaiban* fejezet eredményei alapján, illetve annak eredményeiből kiindulva arra kívántam felhasználni, hogy megvizsgáljam, milyen különbségek vannak az ezen igék részvételével alkotott idézések között, illetve ezek a különbségek valóban az igékre jellemzővé válnak-e.

A hét ige kiválasztásának okait érdemes röviden összegezni. A vizsgálatra kiválasztott, a MONDÁS-t reprezentáló igék azonos jelentés-összetevője a 'mondás aktusa'. A mondás megjelenítése viszont a nyelvi reprezentációkban profilálódó eltérő jelentés-összetevők miatt nem azonos módon történik.

A magyar nyelv nagyszótára, illetve *A magyar nyelv értelmező szótára* a következőket írja ezekről az igékről:³⁰⁵

mond: < vmely közölni való dolgot > szavakkal, beszélve kifejez, kijelent, közöl;³⁰⁶

ír: < vmely adatot, eseményt, gondolatot, érzést v. általában mondanivaló megörökítésére való művet > ilyen módon rögzít, hogy másokkal közölje v. hosszabb időn át fenntartsa; < szerző > művében említ, mond vmit, szól, beszél vmiről; < nyomtatvány, újság, írásmű vmely mondanivalót > közöl, tartalmaz (vkiről, vmiről);³⁰⁷

idéz: < Szöveget v. szövegrészt, szót gyak. hivatkozással, igazolásul > pontosan ismétel. Idéz vkit: vkinek a szavát, írását hivatkozással szó szerint ismétli;³⁰⁸

említ: < utalásként is a korábban mondottra: > szöveg(ben), beszéd(ben vki) futólag, röviden érint, szóba hoz vkit, vmit;³⁰⁹

hangsúlyoz: < megnyilatkozásban > mint különösen fontosat kiemel vmit, különös fontosságra rámutat, nyomatékosan állít;³¹⁰

bizonygat: hosszasan, ismételve, kitartóan, makacsul, ill. esküvel, eskü alatt állít, erősít vmit;³¹¹

firtat: rámenősen, a részletekbe menően (kíváncsiskodva) tudakol vmit vki, vmely személy, ill. < emberi gondolkodás > a megismerés szándékával kutat, vizsgál, (*kissé rég*) kitartóan, rendsz. erőszakosan kérdez(get), vallat (vmiről, vkiről) vkit.³¹²

³⁰⁵ Lekérdezés dátuma: 2023. május 30.

³⁰⁶ <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=mond>

³⁰⁷ <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?csakcimben=&so=ÍR+%5B1%5D&offset=19&kereses=ír>

³⁰⁸ <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=idéz>

³⁰⁹ <https://nagyszotar.nyud.hu/dictsearch.html?query=említ&mode=normal>

³¹⁰ <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=hangsulyoz>

³¹¹ <https://nagyszotar.nyud.hu/dictsearch.html?query=bizonygat&mode=normal>

³¹² <https://nagyszotar.nyud.hu/dictsearch.html?query=firtat&mode=normal>

Mint már ebből is látható, a hét ige eltérő módon képes visszaadni a MONDÁS-t. A továbbiakban – mivel e hét ige adja a vizsgálat alapját – érdemes ezen nyelvi eszközök jelentés-összetevőit részletesebben vizsgálni.

A MONDÁS-nak a nyelvi reprezentációkban profilálódó eltérő jelentés-összetevői – most még csak a fenti, szótárból származó típusjelentésekre hagyatkozva – a neutrálisnak tekinthető, azaz a MONDÁS-t átfogóan megjelenítő *mond*-hoz képest a többi igében változnak. A *mond* esetében a másodlagos figura a valamit, a folyamat időszerkezete közepesen hosszú idejű (tartós), folyamatos (megszákihathatlan), közepes intenzitású, sematikus kezdő- és végpont nélküli. A folyamat eseményszerkezete pedig úgy jellemezhető, mint saját akaratból és energiaforrásból, neutrális hangsebességgel és hangmagassággal végrehajtott kommunikáció. A *mond* esetében a pillanatnyi állapotok sorozata ugyanazzal a minőséggel jellemezhető, egy kommunikatív eseményt tehát addig lehet *mond*-dal leképezni, amíg a kommunikációt jellemző egyenletesség fennáll. Továbbá ez az ige metaforikus jelentésben a medialitást tekintve írott nyelvi diskurzusok visszaadására is képessé válik. Az ír a *mond*-hoz képest az eredeti diskurzus medialitását, az *idéz* – mint arra fentebb már reflektáltam – az idézés tevékenységét állítja előtérbe. Ezekhez képest a *hangsúlyoz*, az *említ*, a *bizonygat* és a *firtat* esetében a MONDÁS-nak egy-egy jelentés-összetevője kerül az előtérbe úgy, hogy a *mond*-hoz képest az alszerkezetek közül az idő- és az eseményszerkezet vagy mindkettő módosul. Ezek az igék tehát a MONDÁS-t eltérő módon dolgozzák ki: a *hangsúlyoz* és az *említ* a neutralitás és a specifikusság elrendeződésében inkább a középső tartományt jelenítik meg, mert a MONDÁS jelentés-összetevői közül vagy az idő-, vagy az eseményszerkezetet módosítják, az *említ* az időszerkezetet specifikálja, a *hangsúlyoz* pedig az eseményszerkezetet. A szótári típusjelentéseket felhasználva: az *említ* 'futólag röviden', a *hangsúlyoz* 'nyomatékosan állít'. A *bizonygat* és a *firtat* viszont már a specifikus tartományba tartozik, mert ezek az esetek mind az idő-, mind az eseményszerkezetből egy összetevőt előtérbe állítva dolgozzák ki a MONDÁS-t. Szintén a szótári jelentésleírást felhasználva: a *bizonygat* 'hosszasan, ismételve, kitartóan, makacsul', a *firtat* 'rámenősen, a részletekbe menően' jeleníti meg a MONDÁS-t.

Anyag és módszer

A hét kiválasztott ige E/3. jelen és múlt idejű, alanyi és tárgyas ragozású alakjait vizsgáltam az MNSZ2 250-250 példányból álló, műfajilag vegyes véletlen listája alapján.³¹³ Mivel ezek az alakok nem minden esetben idézést valósítottak meg, ezért először a listákat manuálisan elemeztem, kizárva azokat a találatokat, amelyek nem az idézés kategóriájába sorolhatók. A manuális elemzés során kizártam továbbá az igekötős igéket, mert ezek módosíthatják az igék jelentését (például *felír, aláír, lemond* stb.), továbbá kizártam a tagadással együtt járó, illetve a hipotézist reprezentáló szerkezeteket, mivel ezek sem valósítják meg a mondás újrakonstruálását, valamint a duplikátumokat is eltávolítottam. Ezek után a véletlen listákat az MNSZ2-vel bővítettem, hogy mindegyik igealakra nézve megkapjam a 250 adatból álló, idézést megvalósító találatot. Ezek az MNSZ2 felhasználásával bővített, műfajilag vegyes listák egyben az idézéseknek az alkorpuszok szerinti eloszlását is mutatják. Azért, hogy az idézés konstruálása során azt is vizsgálni tudjam, hogy az igékkel alkotott idézések alkorpuszra jellemzővé válnak-e, a listákat két megjelenítési módba mentettem le (*szó sorszámával*, amivel a találatra lehet hivatkozni, illetve *doc.style*-lel, ami az alkorpuszt jeleníti meg). Az egyes igealakok találati listájának a két megjelenítési módját egy közös táblázatban egységesítettem. Így a találatok sorszáma mellett láthatóvá vált, hogy a példák mely alkorpuszban jelennek meg.

Az ekképp kialakított nyelvi mintát manuális úton elemeztem. Az annotálási szempontjaim – az eddigi fejezetekben leírtakkal összhangban – az idéző rész összetevőire, az idézet megalkotására, illetve az idézés nézőpontrendszerére koncentrálva a következők voltak: (a) az idéző konstrukciók, (b) az idéző rész és az idézet egymáshoz képest elfoglalt helyzete, (c) a mutató névmási elem jelenléte,³¹⁴ (d) az idéző rész összetevői. Továbbá a vizsgálat kiegészült még egy releváns vizsgálati szemponttal: (e) az igével alkotott idézések mely alkorpuszra válnak jellemzővé. A nyelvi minta elemzéséhez kvantitatív módszert alkalmaztam. E kvantitatív elemzések szolgálták alapul a vizsgálat konklúzióinak megtételéhez.

³¹³ Lekérdezés dátuma: 2022. január 20.

³¹⁴ Ezt a vizsgálati szempontot a következő fejezetben külön tárgyalom.

Eredmények

Az első vizsgálat arra irányult, hogy a kiválasztott igékkel alkotott idézések hogyan oszlanak meg az MNSZ2 különböző alkorpuszaiban. Ennek az összesítését mutatja az 12. táblázat.

12. táblázat. Az igékkel alkotott idézések eloszlása az MNSZ2 alkorpuszaiban (%).

	beszélt	hivatalos	sajtó	személyes-fórum	személyes-közösségi	szépirodalmi	tudományos
<i>mond</i>	11,97	2,92	54,09	1,90	13,56	14,39	1,17
<i>ír</i>	4,10	1,68	47,88	2,68	19,28	10,29	14,09
<i>idéz</i>	3,76	5,52	66,70	1,27	12,47	6,09	4,19
<i>hangsúlyoz</i>	9,82	1,52	74,88	0,45	11,46	0,59	1,28
<i>említ</i>	15,15	18,36	43,39	2,11	8,28	3,68	9,03
<i>firtat</i>	5,74	3,06	53,86	3,22	13,76	19,11	1,25
<i>bizonygat</i>	2,41	1,50	32,95	4,14	17,03	36,90	5,07

A 12. táblázatból látható, hogy a hét eltérő szemantikájú ige részvételével alkotott idézések elsősorban a sajtó alkorpuszát jellemzik. Az igék közül kiemelkedik a *hangsúlyoz*, az ezzel alkotott idézések jellemzik leginkább a sajtó alkorpuszát. A hét ige közül kivételnek tekinthető a *bizonygat*: a vele alkotott idézések a szépirodalom alkorpuszát jellemzik nagyobb arányban. A 12. táblázat eredményeit tekintve az is szembetűnő, hogy a tudományos alkorpuszban a többi alkorpuszhoz képest jellemzően kevesebb idézés található.³¹⁵

A vizsgálat második lépéseként elvégzett elemzéssel pontosabb képet kaphatunk a hét eltérő szemantikájú igenek az idézésekben való működéséről.

13. táblázat. Az idéző konstrukciók eloszlása kidolgozottság alapján (%).

	összetett jelenet	elemi jelenet
<i>mond</i>	56,03	43,97
<i>ír</i>	96,01	3,99

³¹⁵ Ennek magyarázatául jelen munkában a tudományos diskurzusokra nézve külön vizsgálatot végeztek *Az idézés működése a tudomány szakszövegeiben* fejezetben.

	összetett jelenet	elemi jelenet
<i>idéz</i>	80,56	19,44
<i>hangsúlyoz</i>	64,90	35,10
<i>említ</i>	43,02	56,98
<i>firtat</i>	66,46	33,54
<i>bizonygat</i>	88,89	11,11

A 13. táblázat azt mutatja, hogy az igékkel alkotott idézések összetett jelenetként vagy egy elemi jelenet részeként kerülnek-e megalkotásra. E szempont alapján az igék közt különbségek mutathatók ki. Amíg a *mond* – az előző fejezetben elmondottakkal összhangban – közel hasonló arányú szerkezeti megoldásokat alkalmaz (összetett jelenet: 56,03%, elemi jelenet 43,97%), addig az *ír*, *idéz*, *bizonygat* esetében az idéző rész és az idézet inkább külön jelenetként valósul meg. Az *ír* esetében összetett jelenetként való konstruálás az esetek 96,01%-ában, míg elemiben csupán 3,99%-ában figyelhető meg. Az *idéz*-nél ez a százalékarány 80,56%–19,44%, a *bizonygat*-nál pedig 88,89%-ban összetett eseményként jelenik meg az idézés, míg 11,11%-ban elemi eseményként. A többi ige-nél e két konstrukció közötti százalékarány az előbbiektől kisebb eloszlást mutat. A *firtat*-nál ez 66,46%–33,54%, akárcsak a *hangsúlyoz*-nál (64,9%–35,1%). E vizsgálati szempont alapján az igék közül kiemelkedik az *említ*, ennél az ige-nél ugyanis a fenti arányszámok megfordulnak: összetett jelenetként megvalósuló idézések 43,02%-ban, míg elemiben – mint arra már az előző fejezetben végzett kutatás is rámutatott – 56,98%-ban jellemezték a nyelvi mintát. Ez az eredmény az ige szemantikájával magyarázható. Az *említ* ugyanis azt a jelentést képes megjeleníteni, hogy az idézni kívánt diskurzus vagy annak bizonyos összetevője az aktuális szövegben nem olyan releváns. Ez alapján felvethető, hogy ezt az igt az aktuális megnyilatkozó motiváltan alkalmazza azokban az esetekben, amikor ugyan idézni kíván egy megnyilatkozást, de annak összetevőit nem kívánja a figyelem előterébe állítani. Ebből következik az, hogy a saját perspektíváját dominánsabban érvényre juttató idéző szerkezetet alkalmazza az idézet megjelenítésére. Például:

(15a) Az európai adatvédelmi biztos az adatvédelem fontos elemeként említi az adatok bizalmas és biztonságos kezelését, valamint az azokhoz való hozzáférés és későbbi felhasználásuk korlátozását.³¹⁶

³¹⁶ #339868397

(15b) Hatvani előképként az Evil Dead 2-t és a Labirintus-t említi, és azt mondja, nem akarja sem a Fűrész-jellegű, túlságosan durva horrorfilmeket, sem pedig a mai, butuska komédiákat követni, hanem olyan filmet szeretne készíteni, amely „erős forgatókönyvre épül, szórakoztató, és egy magyar vagy egy amerikai család ugyanúgy megérti”³¹⁷

A (15a)-ban az idéző az idézni kívánt diskurzus összegzését adja, annak az aktuális szöveg szempontjából relevánssá váló összetevőjére koncentrálva. A (15b)-ben az is megfigyelhető, hogy a beágyazni kívánt megnyilatkozás részei eltérő módon ágyazódhatnak a szövegbe. Míg az idéző az egyik összetevő hozzáférhetővé tételét az *említ* igével megalkotott elemi jelenetként, addig a másik összetevőt a *mond* igével és összetett jelenetként konstruálja meg, amelyben ráadásul az eredeti diskurzusból szó szerint is idéz. Ezen – egyébiránt a nyelvi mintát jellemző – konstruálási lehetőség felvetheti azt az értelmezési lehetőséget, hogy ezekben az esetekben az idéző adaptív tevékenysége lép előtérbe: az idézni kívánt diskurzusnak az adott szöveg szempontjából releváns összetevőit nagyobb kifejtettségi móddal jellemezhető összetett jelentésszerkezetként, míg a kevésbé releváns összetevőket elemi jelenetként és az *említ* ige felhasználásával jeleníti meg.

A (15c) ugyanakkor azt szemlélteti, hogy az eredeti megnyilatkozás beszédaktusának visszaadása is motiválhatja az *említ* ige alkalmazását:

(15c) A PM-ben a napokban elkészült dokumentum csak a koncepcionális javaslatok között említi, hogy a vagyoni helyzet alakulását ellenőrizni kellene az igazságos közteherviselés érdekében.³¹⁸

A (15c)-ben az idéző úgy teszi elérhetővé az idézni kívánt diskurzust, hogy annak idéző részében utal arra, hogy az eredeti diskurzus valóban csak említett egy, az idéző számára relevánssá váló tartalmat. A *csak a koncepcionális javaslatok között* és az idéző ige, az *említi* együttes alkalmazása ebben és az ezekhez hasonló esetekben arra hívja fel a figyelmet, hogy az idézni kívánt diskurzusban nem került valami a figyelem előterébe.

Az igékkel alkotott idézések elemzésének következő lépéseként az idéző konstrukciók kidolgozása alapján felvehető összetett és elemi jelenetekben érvényesülő, a referenciális központ működése alapján megkülönböztethető idézési lehetőségeket vizsgáltam. Ezeket *Az idéző konstrukciók* fejezetben leírtak alapján különítettem el:

³¹⁷ #579595885

³¹⁸ #138497754

14. táblázat. Idéző igék és idéző konstrukciók (%).

	összetett jelenet				elemi jelenet	
	egyenes idézés	szabad függő idézés	függő idézés	kérdésem esetek ³¹⁹	szabad függő idézés	függő idézés / narratív idézés
<i>mond</i>	41,08	1,62	11,71	1,62	4,33	39,64
<i>ír</i>	53,33	12,02	30,66	0,00	1,33	2,66
<i>idéz</i>	69,03	2,03	8,48	1,02	0,00	19,44
<i>hangsúlyoz</i>	15,53	3,62	42,68	3,07	1,58	33,52
<i>említ</i>	6,95	3,59	30,43	2,05	5,38	51,60
<i>firtat</i>	28,01	7,02	22,12	9,31	0,00	33,54
<i>bizonygat</i>	19,49	8,07	56,32	5,01	0,00	11,11

Az idéző konstrukciók szerinti vizsgálat során (lásd 14. táblázat) az igék közül kiemelkedik az *idéz*, illetve az azzal alkotott idézések. Ebben az esetben ugyanis meghatározóvá válik, hogy az ezzel az igével konstruált idézések leginkább az egyenes idézést valósítják meg, 69,03%-ban. Ennek magyarázata, hogy ezen ige összetevője közt szerepelhet az, hogy 'vki vmit szó szerint idéz'. Ennél az iginél relevánssá válik az is, hogy erre külön nyelvi elem is felhívhatja a figyelmet, például: *A hírt először az amerikai US Magazine közölte, amely szó szerint idézte Christinát: „Bár szakítottunk Jordannel, a funk Max iránti elkötelezettségünk erősebb mint valaha.”*³²⁰, illetve ha maga az idézés nem szó szerint megy végbe, akkor még nyomatékosabbá válik az eredeti, idézett diskurzus „szószertiségére” történő rámutatás, például: *Bugár szó szerint idézte Less Károlynak*

³¹⁹ A 14. táblázat „kérdésem” eseteivel kapcsolatban: a vizsgált mintában (is) megfigyelhető, hogy mikor a beágyazott megnyilatkozás egy E/3. dologról szól, egyértelműen nem lehet eldönteni, hogy az aktuális megnyilatkozó vagy az eredeti diskurzus referenciális központja érvényesül a beágyazott megnyilatkozásban (például: *Hangsúlyozta: a kormánykabinet nem presztízs-, hanem városfejlesztési és gazdasági szempontokat mérlegelt a döntésnél #470464916; Bajnai Gordon miniszterelnök hangsúlyozta: Magyarország sajátos felelősséget visel a Duna-stratégia kidolgozásáért #415865989*). Ha ilyen esetekben a perspektívizációt külön írásjel (idézőjel) nem jelöli, illetve beágyazott diskurzust *hogy* kötőszó nem vezet be – ami a függő idézési módra utalna – bizonytalanná válik, hogy a beágyazott megnyilatkozás terjedelmében kinek a nézőpontja érvényesül. Ezen esetek kerültek a „kérdésem” kategóriába.

³²⁰ #773828604

az árulókra vonatkozó mondatait, Berényi válaszul pontosított, Less Károly Jókai A lócsei fehér asszony című regényéből idézett.³²¹

A többi igével kapcsolatban az figyelhető meg, hogy a neutrális(abb) igék (*mond, ír és idéz*) gyakrabban vesznek részt egyenes idézésben, mint a specifikus(abb) igék (*hangsúlyoz, említ, firtat, bizonygat*). Utóbbiak jelenléte elsősorban függő idézésben, illetve szabad függő idézésben a jelentősebb. Ebből következhet az, hogy ezen igékkel az idéző jellemzően (de nem minden esetben) akkor él, amikor az eredeti diskurzus visszaadása során a saját referenciális központját kívánja dominánsabban vagy dominánsan érvényre juttatni. Ennek következményének tekinthető az, hogy a MONDÁS-nak nem az átfogó leképezésére alkalmas, hanem annak egy összetevőjét kidolgozó, azt előtérbe állító igét alkalmaz, és ezzel együtt a saját referenciális központjának is nagyobb teret adó idéző konstrukcióval teszi hozzáférhetővé az idézetet.

Felvethető, hogy e konstruálási módok közötti választást a szövegtípus/műfaj határozza meg. Ezt az előző fejezet vizsgálata és a 12. táblázat nem igazolja. Azok alapján az mondható el, hogy az idézés lehetőségei nem alkorpuszokra, hanem igére válnak jellemzővé. A 12. táblázatban például megfigyelhető, hogy mind a hét idéző igével alkotott idézések alapvetően a sajtó alkorpuszát jellemzik. Csúpan két ige esetében: a *firtat* és a *bizonygat* igéknél volt kimutatható, hogy az idéző konstrukció alkorpuszra is jellemzővé válik. A nyelvi mintában a *firtat* egyenes idézései 97,07%-ban a szépirodalmi szövegeket jellemzik, emellett 1,03%-uk a beszélt nyelvi és 1,90%-uk a sajtó alkorpuszában jelent meg. Ennél az igénél ugyanakkor a függő idézés már csak 2,05%-ban jellemzi a szépirodalom alkorpuszát, szabad függőben pedig csak 1,56%-ban. A *bizonygat* esetében pedig az egyenes idézések minden esetben a szépirodalom alkorpuszából kerültek ki.

Az idézéseket jellemző szerkezetek vizsgálatához az összetett jelenetben történő konstruálásban az idéző résznek az idézethez képest elfoglalt helyzetét is érdemes elemezni.

(16a) A szellemes rádiós a teljes holdfogyatkozás ürügyén véletlenszerűen azt firtatta az utca embereinél: mit szólnak hozzá, hogy a tervek szerint ezután minden szeptemberben megrendezik majd a holdfogyatkozást, hogy ezzel némileg megnyújtsák a magyarországi idegenforgalmi szezon.³²²

³²¹ #419931585

³²² #176591436

- (16b) „Ez a kiterjesztés az információs szabadság alkotmányellenes korlátozása volna” – írta az ombudsman a tervezetet véleményezve Bártfai Bélának, a Miniszterelnöki Hivatal (MEH) közigazgatási államtitkárának.³²³
- (16c) Ám, mondta, nincsen olyan múzeum a világon, amiben ne lennének a kiemelkedő művek mellett kevésbé értékes darabok.³²⁴

Mint arról már *Az idézés mint újrakonstruálás* fejezetben volt szó, az idézés referenciapont-szerkezetként való értelmezése alapján az idéző rész és az idézet egymáshoz viszonyított sorrendje nem egyszerű linearitást jelent, hanem annak a módját adja meg, hogy az idéző milyen útvonalon juttatja el a befogadót ahhoz, hogy egy diskurzusrészt idézetként értelmezzen. Ez a konceptualizációs ösvény a figyelem irányításával is együtt jár. A referenciapontként működő idéző rész mint kognitív ösvény a feldolgozási, befogadási folyamatban eljuttatja a konceptualizálót (a befogadót) a referenciaponttól a célig, tehát addig, hogy egy megnyilatkozást idézetként, a teljes szerkezetet pedig idézésként értelmezze, utóbbiakat a figyelem központjába helyezve. Először tehát az idéző rész áll a figyelem központjában, majd az idézetként megkonstruált diskurzusrész. Ez a folyamat akkor is működésbe lép, amennyiben az idéző rész az idézetbe ágyazódva (16c) vagy az idézet után (16b) jelenik meg.

Az idéző rész és az idézet egymáshoz képest elfoglalt helyzete a figyelem irányításának és irányulásának módját is mutatják, így a (16a–c) példák között a figyelem irányítása és irányulása alapján is különbséget lehet tenni. A (16a) példában, ahol az idéző rész az idézet előtt áll, az idézet csak akkor kerül a figyelem előterébe, miután a befogadó már megalkotta azt, hogy az adott szövegrész idézésként értelmezhető. Ehhez képest a (16b–c) példákban már azelőtt a figyelem előterébe kerül az idézet, mielőtt a referenciapontként működő idéző rész megjelenik. A figyelemirányulás szempontjából – bár mind a két esetben az idézet megelőzi az idéző részt – különbséget mutat a két példa: a (16b)-ben – azáltal, hogy az idéző rész csak a teljes idézet után következik – az idézet dominánsabban az előtérbe kerül, mint a (16c)-ben, ahol az idéző rész az idézetbe ágyazódik. Ugyanakkor a (16b)-ben az, hogy az adott szövegrész idézet, az idézőjel alkalmazásával egyértelművé válik a befogadó számára.

Az összetett jelenetként megalkotott idézésekben az idéző rész – idézet sorrendjét tekintve a következő eredmények születtek a hét igével végzett vizsgálat során:

³²³ #154286059

³²⁴ #175882544

15. táblázat. A idéző rész és az idézet helyzete egymáshoz képest (%).

	idéző rész – idézet	idézet – idéző rész	az idéző rész az idézetbe ágyazódik
<i>mond</i>	29,22	56,90	13,88
<i>ír</i>	57,90	40,12	1,98
<i>idéz</i>	41,69	57,69	0,62
<i>hangsúlyoz</i>	94,02	5,98	0,00
<i>említ</i>	99,30	0,70	0,00
<i>firtat</i>	86,52	13,48	0,00
<i>bizonygat</i>	77,99	17,03	4,98

A 15. táblázat adatait elemezve elmondható, hogy a *mond*-dal és az *idéz*-zel alkotott idézéseknél az idéző rész nagyobb arányban kerül az idézet után, mint a többi igénél. Az *ír*-nál az idéző rész – idézet (57,90%), illetve az idézet – idéző rész (40,12%) szerkezeti megoldás közel hasonló arányban jelenik meg. Kiemelkedővé válik viszont az, hogy a jelentésükben specifikus(abb) igéknél (*hangsúlyoz*, *említ*, *firtat* és *bizonygat*) az idéző rész – idézet szerkesztettségi mód válik meghatározóbbá, továbbá a *hangsúlyoz*-zal, az *említ*-tel és a *firtat*-tal alkotott idézések esetében a nyelvi mintában nem volt arra példa, hogy az idéző rész az idézetbe ágyazódna. Külön kiemelném még azt, hogy a *firtat* ige esetében csak a szépirodalmi alkorpuszba tartozó idézéseknél figyelhető meg az, hogy az idézet megelőzi az idéző részt. A *bizonygat*-nál pedig azok az idézések, amikor az idéző rész az idézetbe ágyazódik, szintén csak a szépirodalom alkorpuszából kerültek ki.

Az idéző rész felépítése, az abban megjelenő, kidolgozásra kerülő nyelvi elemek nem válnak jellemzővé sem az igékre, sem az igékkal alkotott idéző konstrukciókra. Általánosságban véve e nyelvi elemek a beágyazott megnyilatkozás személyhez kötésén kívül az eredeti diskurzus kontextuális körülményei közül az eredeti diskurzus helyét (például *tanulmányában*, *visszaemlékezésében*, *sajtótájékoztatón*, *együletben*, *bizottság előtt*, *levélben*) és idejét (*tegnap*, *kormányülés után*, *második beszélgetésünk közben*, *két évvel ezelőtt*, *rögtön*) jeleníthetik meg, illetve egyéb körülményeket: a beágyazott megnyilatkozás befogadóit (*parasztnak*, *Teddy mackónak*), a beágyazott megnyilatkozó pozícióját (*vezérszónokként*, *vezetőként*), a mondás minőségét (*mosolyogva*, *állhatatosan*, *erősen*, *hosszasan*, *lelkesen*, *nagy hangon*, *szaporán*, *szenvedélyesen*). Ezek a nyelvi elemek összhangba hozhatók az igék szemantikájával, például a *mond* ige esetében: [*vki mond vmit*] *vmikor*, *vhogyan*, *vkinek*, *vmiként*.

E nyelvi elemek mellett megjelennek azok az elemek is, amelyek az aktuális megnyilatkozóknak az idézett diskurzus értékelésére irányulnak, például *teljesen jogosan, joggal, értelemszerűen*. Ezek az igékhez kapcsolódva azok jelentését teszik kidolgozottabbá. Ezeken kívül az idéző rész összetevőjeként megjelennek olyan relációs elemek is, amelyek egyfelől az idézés és az aktuális diskurzus részei közötti kapcsolatot jelenítik meg (például *viszont, hiszen, ugyanakkor, csak, csupán, leginkább*), illetve az idézett diskurzus folyamatára reflektálnak (például *majd, mégis, tehát, továbbá, [azt] is*). Az értékelő, illetve a diskurzus részei közötti kapcsolatra reflektáló kontextualizáló elemek a vizsgált nyelvi mintában nagyban meghatározták az idéző rész mutató névmási elemének jelenlétét és funkcionálását. Ezért ezeknek az elemeknek a működését a következő fejezetben a mutató névmási elemmel együtt fogom részletesen elemezni.

A nyelvi mintában az idéző rész nyelvi elemei közül kettő egy-egy igére vált jellemzővé. Az *idéz* igével alkotott idézéseket – mint arról már volt szó – a *szó szerint* nyelvi elem jellemzi, ez a nyelvi mintában 18,09%-ban jelent meg az ige mellett, például: *S amit ezután mondott, azt feleségem szó szerint idézte: „... ez a Sirató a mai magyar irodalom egyik legnagyobb verse”*,³²⁵ *A megküldő levél teljes terjedelemben, szó szerint idézte azokat a jelentésrészleteket, amelyek a címzett személyével foglalkoznak vagy rájuk megállapításokat tartalmaznak*.³²⁶ Az *említ* mellett pedig 7,71%-ban a *példaként* jelent meg, például: *Példaként említette, hogy az SCI 800 dollárt kér egy sír megnyitásáért és behantolásáért, amikor a cég önköltségi ára a művelet során mindössze 50 dollár*,³²⁷ *Példaként említette a gyulaféhevári, hunyadi, brassói és kolozsvári megyei nyugdíjpénztárakat*,³²⁸ *Példaként a következőket említette: a bíróságok nem tulajdonítanak nagy jelentőséget a felügyelők által megállapított építkezési szabálytalanságoknak; mivel a jegyzőkönyvben a felügyelőség nem tüntette fel a cselekmény elkövetésének időpontját, a bíróság emiatt érvénytelenítette a büntetést [...]*.³²⁹

Konklúzió

Ebben a fejezetben az idéző igéket két vizsgálattal elemeztem. Az elsőben az idéző igék szemantikai jellemzését végeztem el. Ezzel arra kívántam felhívni a figyelmet, hogy az idézés során a mondás beszédaktusa többféleképpen adható

³²⁵ #300504399

³²⁶ #341425220

³²⁷ #115687323

³²⁸ #49789746

³²⁹ #132372259

vissza. Az igék aszerint kategorizálhatók, hogy a MONDÁS sémájából mit dolgoznak ki és jelenítenek meg. Az igék szemantikai kategorizációjához a *mond* válhat kiindulóponttá. A *mond* ugyanis a MONDÁS tekintetében a leginkább általános jelentésűnek, a MONDÁS eseményséma egyik prototipikus megvalósulásának tekinthető. Ezen ige esetében a MONDÁS összetevőiből nem kerül vagy nem egy összetevő kerül a figyelem előterébe. A *mond*-hoz képest a többi ige a MONDÁS egy-egy jelentés-összetevőjét dolgozza ki. Az eltérő módon történő kidolgozás azt eredményezi, hogy az igék a *mond*-hoz és egymáshoz való viszonyukban kevésbé neutrálisnak, illetve specifikusabbnak, valamint specifikusnak tekinthetők. Ezek alapján az állapítható meg, hogy az idéző igék jelentéshálózatot alkotva sugarasan rendeződnek el, amelyet a MONDÁS jelentés-összetevőit eltérően kidolgozó neutrális és specifikus igék adják.

A második vizsgálatban a mondás beszédcselekvését eltérő módon visszaadni képes igékkel konstruált idézéseket vizsgáltam. A neutrális(abb) és specifikus(abb) igékkel alkotott idézések elemzése arra mutatott rá, hogy az idézés konstruálása során meghatározóvá válik, hogy az idéző a mondás beszédaktusát milyen szemantikájú igével adja vissza. Az idézés során az idéző igék alkalmazása ugyanis az aktuális megnyilatkozó perspektívájának érvényesülését szemléltethetik. A vizsgálat alapján az mondható el, hogy szemantikailag minél inkább neutrális(abb) ige jeleníti meg a mondás beszédaktusát az idézés során, az idézet annál inkább az eredeti diskurzus referenciális központjának enged teret. Ha viszont az idézést specifikusabb vagy specifikus ige végzi el, akkor az jellemzően azzal jár együtt, hogy az eredeti diskurzus elérhetővé tétele idézetként az aktuális megnyilatkozó referenciális központjának dominánsabb érvényesülésével megy végbe (tehát függő, illetve narratív idézetként). Ez rámutathat arra, hogy az idéző igéket az aktuális megnyilatkozó aszerint is alkalmazhatja, hogy milyen fokon kívánja az idézés során a saját perspektíváját érvényesíteni.

FIGYELEMIRÁNYÍTÁS AZ IDÉZÉSBEN. A MUTATÓ NÉVMÁSI ELEM JELENLÉTE ÉS SZEREPE AZ IDÉZÉSBEN

A fejezetben először az idézésben működő figyelemirányítási lehetőségeket összegzem az előző fejezetekben bemutatott vizsgálatok alapján. Majd ebbe ágyazva elemzem az idézés mutató névmási elemének a működését. Ehhez az előző fejezetben bemutatott nyelvi mintát és a rajta végzett kutatás eredményeit használom fel.

A mutató névmási elem működéséhez kapcsolódóan egyfelől az válik központi kérdéssé, hogy van-e összefüggés az eltérő szemantikájú igék és a mutató

névmási elemek alkalmazása között, másfelől az, hogy az igék mellett megjelenő mutató névmási elemek mikor, illetve milyen fokon valósítják meg az idézés során a diskurzusdeixis műveletét.

Figyelemirányítás az idézésben

Minden nyelvi tevékenység alapvetően a figyelem irányításával jár. A figyelemirányítás összefügg a nyelvi tevékenység mint szimbolikus kommunikáció jellemzőivel.³³⁰ Ezek közül jelen fejezetben a perspektivikusságot emelem ki. Idézés során az újrakonstruálás tevékenysége – mint arról már *Az idézés mint újrakonstruálás* fejezetben is volt szó – mind az idéző részt, illetve annak összetevőit és kifejtettségét, mind az idézetet érinti. Az idézőnek tehát megvan az a lehetősége, hogy egy másik megnyilatkozóhoz köthető diskurzus hozzáférhetővé tételekor a saját perspektíváját különböző módon érvényesítse. Az idézések ezáltal megalkothatók szubjektíven és kevésbé szubjektíven. Ezzel együtt az idézésben működő figyelemirányítás többféle módon érvényesülhet. A továbbiakban az idézést e figyelemirányítási művelet érvényesülése szempontjából vizsgálom. Majd ezután a diskurzusdeixis műveletét bevonva a mutató névmási elemek szerepére összpontosítok, annak jelenlétét és működését elemzem az idézésben, mindezzel együtt e nyelvi elem figyelemirányító lehetőségére is rákérdezve.

Egy diskurzusnak az idézés által történő hozzáférhetővé tételekor kiemelt szerepe van annak, hogy kinek, illetve kiknek a nézőpontja lép működésbe az idézés során. A referenciális központ érvényesülése, illetve érvényesítése a figyelem irányításának lehetőségével is jár. Az idéző a referenciális központ átadásával ugyanis annak mértékében élhet, hogy mennyire kívánja az eredeti diskurzus önállóságát megőrizni, mennyire kívánja a befogadót az eredeti diskurzusba visszavezetni, ezáltal mennyire kívánja a figyelmet az idézetre irányítani. Az idéző konstrukciók eltérő módú figyelemirányítással jellemezhetők. Azokban az esetekben, amikor az idézet külön jelenetként kerül megalkotásra, nagyobb fokú figyelem irányul a beágyazni kívánt diskurzusra, mint azokban az esetekben, amikor azok egy elemi jelenet részeként jelennek meg. A mutató névmási elemek értelemszerűen csupán az előbbi szerkesztettségi módot jellemzik. De már ez is rámutathat arra, hogy e szerkesztettségi módban a figyelemirányítás nagyobb fokú összetettségével lehet számolni.

³³⁰ Lásd bővebben: *A kognitív nyelvészet áttekintése*.

Az idéző részben a beágyazott megnyilatkozás beszédcselekvését megvalósító idéző ige – mint arról az előző fejezetben szoltam – a mondás és ezzel együtt az idézés tényét teszi explicitté úgy, hogy mindeközben az eredeti diskurzus medialitását (a jelen vizsgálat alapját képező igék közül a *mond* és az *ír*) vagy az idézés nyelvi tevékenységét (*idéz*) is megjelenítheti, de emellett az idézőnek az idézett részben közölt tartalomhoz történő reflexív viszonyulását is reprezentálhatja. Eltérő módokon ezt valósíthatja meg a vizsgált hét ige közül a *hangsúlyoz*, az *említ*, a *bizonygat* és a *firtat*. Ezek az igék – mint arra az előző részben is rámutattam – a MONDÁS színrevitelét megvalósító neutralitás és a specifikusság skáláján eltérő fokozatokat képesek megjeleníteni. A *hangsúlyoz* és az *említ* – a mondás beszédaktusát átfogóan, neutrálisan megjelenítő *mond*-hoz képest – specifikusabbnak, a *bizonygat* és a *firtat* pedig egyértelműen specifikusnak tekinthetők, hiszen utóbbi két esetben a mondás idő- és eseményszerkezetében is változás lép fel azáltal, hogy mind a két ige a jelentésszerkezetében egy-egy sajátos jelentés-összetevőt előtérbe állítva valósítja meg a MONDÁS-t.

Az idéző az eredeti diskurzus feldolgozása után, attól függően, hogy milyen célja van az idézettel, az idézés fogalmi és nyelvi megalkotását több módon is megteheti. Ez a mondás erősen specifikus változatát eredményezheti. A MONDÁS-t megjelenítő nyelvi eszközök, az idéző igék közötti választás – amint az az idéző igékhez kapcsolódó kutatásból is láthatóvá vált – az idéző feldolgozó, megértő és interpretáló eljárását, az aktuális diskurzushoz való attitűdjét, szubjektív viszonyulását is reprezentálhatják, illetve a *mond* mellett megjelenő, specifikus jelentésű igékkel a mondás kontextuális körülményei adhatók vissza. Ezen eltérő specifikussággal rendelkező nyelvi konstrukciók a MONDÁS tartományából kidolgozott jelentés-összetevővel a befogadó figyelmét az idézés során a mondás más-más összetevőjére irányíthatják anélkül, hogy arra történne reflektálás, hogy ez valóban egybeesik-e az eredeti diskurzus közlésének aktusával, vagy az az idéző megértő és értelmező folyamatának az eredménye.

Mint arról már szintén több esetben volt szó, az idéző rész azon nyelvi elemei, amelyek az idézetet kontextualizálják, szintén a figyelemirányítás eszközévé válhatnak. Azokról az összetevőkről, amik az eredeti diskurzus körülményeit teszik explicitté, az mondható el, hogy minél inkább jellemzik az idézést, annál inkább az idézetre irányul a figyelem.

Az idéző résznek az idézethez képest elfoglalt helyzete szintén a figyelemirányítás eszközévé válik. Hiszen – az előző fejezetek összegzéséeként – nem csupán szerkezetéről van itt szó, hanem arról az elrendezésről, amellyel az idéző eltérő módon jeleníti meg azt a FORRÁS–ÖSVÉNY–CÉL sémát, amely elérhetővé teszi az idézetet, ekképpen egy diskurzus idézéseként értelmezhető. Mindez lényegileg érinti a figyelem irányítását. Amikor az elrendezés idéző rész – idézet, először

az idéző rész áll a figyelem központjába, majd az idézetként megkonstruált szövegrész. Az idézet – idéző rész szerkezeti felépítésben ez az értelmezési ösvény megfordul. Amennyiben az idéző rész az idézetbe ágyazódik, az értelmezési útvonal során történik reflexió az idézés tényére.

A diskurzuseixis

A deixis a társas-kognitív keretben olyan nyelvi műveletnek tekinthető, amely a diskurzus értelmezésébe bevonja a résztvevők fizikai és társas világát. Azon kontextuális ismeretek jönnek ezáltal mozgásba, amelyek a beszédesemény tér- és időbeli, valamint szociokulturális viszonyainak feldolgozásából származnak. A deixis nyelvi műveletének ezért alapvető szerepe van a nyelvi tevékenységet jellemző közös figyelem működésében. Az interakciók során ugyanis a deiktikus nyelvi kifejezések kontextusfüggő viszonyítási pontokból teszik hozzáférhetővé a referenciális jelenetek összetevőit, ezáltal azok alkalmazásával a megnyilatkozó a befogadó figyelmét képes irányítani ezekre az összetevőkre.³³¹

A közvetett interakcióval jellemezhető – a munka alapját képező – írott nyelvi diskurzusokban a deixis megvalósulása szimbolikussá válhat. A deiktikus nyelvi kifejezések szimbolikussága abban mutatkozik meg, hogy a beszédhelyzet résztvevőinek nincs lehetőségük arra, hogy a megnyilatkozás során annak fizikai körülményeiről közvetlen, érzékszervi tapasztalatot szerezzenek. A deixis szimbolikus megvalósulása elsősorban a térbeli referenciák azonosítását érinti. E kontextusfüggő viszonyítási pont feldolgozásához az írott nyelvi diskurzusok során nem használhatók fel a vizuális reprezentációk, illetve a gesztushasználat. Szimbolikusnak tekinthető a diskurzuseixis,³³² amely egyfelől a DISKURZUS TÉR, valamint a DISKURZUS IDŐ metaforát kihasználva a diskurzusra, annak egy részletére, nyelvi megformáltságára, illetve a diskurzus szerveződésére való rámutatást végzi el. A diskurzuseixis tehát nem a diskurzus-/szövegvilág³³³ résztvevőinek fizikai és társas világát vonja be a szöveg értelmezésébe, hanem magát a diskurzust,

³³¹ A deixis és ezen belül a diskurzuseixis fogalmára és működésére lásd Tátrai: *Pragmatika*, 2017, 953–980; uő: *Bevezetés a pragmatikába*, 126–150; Laczkó Krisztina: *A diskurzuseixis*, 2019, 241–264; vö. még uő: A mutató névmási deixisről, in Tolcsvai Nagy Gábor – Ladányi Mária (szerk.): *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII. Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből*, Budapest, Akadémiai, 2008, 309–347; uő: Space deixis, discours deixis and anaphore, *Acta Linguistica*, vol. 57, 2010/1, 99–117.

³³² Levinson: *Pragmatics*, 1983, 54, 85–94; Marmaridou: *Pragmatic meaning and cognition*, 2000, 93–96; Tátrai: *Pragmatika*, 2017, 974–976.

³³³ Lásd Tolcsvai Nagy: *Bevezetés*, 2017, 29; vö. még uő: *A magyar nyelv szövegtana*, 2001, 121–125; Tátrai: *Pragmatika*, 2017, 907; lásd továbbá *A kognitív nyelvészet áttekintése* fejezetet.

illetve annak szerveződését teszi reflexió tárgyává; általa a diskurzusban való kontextusfüggő tájékozódás valósul meg. Mindezek alapján a diskurzusdeixis a metapragmatikai tudatosság eszközének is tekinthető, e deixisfajta megvalósító deiktikus nyelvi elemek metapragmatikai reflexiókat végeznek el.³³⁴

A diskurzusdeixis jellegzetes kifejezőeszközei a mutató névmások, amelyek közül a magas hangrendűek jellemzően a diskurzusdeixis műveletének megvalósításában működnek közre, a mély hangrendűek pedig elsősorban a koreferencián alapuló kapcsolat jelölésében, azon belül az anaforikus viszony megjelenítésében.³³⁵ Emellett használatuk során az is kiemelkedővé válhat, hogy a palatálisok a beszélőhöz képesti metaforikus 'közeliséget', a velárisok a tőle való 'távolságot' tudják megvalósítani. A két funkciót összekapcsolva az mondható el, hogy a palatális mutató névmások a kontextusfüggő kiindulópontból történő konstruálás miatt válhatnak a diskurzusdeixis prototipikus kifejezőeszközeivé: a diskurzusdeixis megalkotásának kiindulópontja a diskurzus azon pontja, ahol a beszélő a diskurzus megalkotásának idejében és metaforikus terében tart, ezért a diskurzus részére történő rámutatás az időben és a térben 'közeli' részre történik, jellemzően a palatális hangrendű névmások által.³³⁶ A mutató névmási elem diskurzusdeixist megvalósító szerepével kapcsolatban ugyanakkor Laczkó azt is hangsúlyozza, hogy a veláris hangrendű mutató névmás is betöltheti a diskurzusdeixis funkcióját, ha az együtt jár a beszélői attitűd, értékelés megjelenítésével. Ilyenkor „a beszélő úgy valósítja meg a saját vélekedését, miközben rámutat a diskurzus konstruálására, hogy kiaknázza a névmás ikonikusságában rejlő attitűdjelölés lehetőségét (a mély hangrend a távolításnak felel meg ebben az esetben)”.³³⁷

A mutató névmási elemhez kapcsolódva lehet még a konstrukciókról szót ejteni. Ez abban összegezzhető, hogy amellet, hogy a mutató névmás önállóan tölti be és valósítja meg a diskurzusdeixis műveletét, ún. kifejtő használatában³³⁸ (pl. *ez a férfi, ilyen könyv*) a mutató névmás és egy főnév kapcsolódik össze. Az írott, tervezett szövegtípusokra jellemzővé válhatnak olyan nyelvi kifejezések, amelyek szemantikailag kidolgozottabban teszik elérhetővé a diskurzusdeixis műveletét. Ebben az esetben a diskurzustérben történő tájékozódás nyelvi eszközei jelzős szerkezetek (*az alábbi példa, az előző fejezetben*), vagy ezen jelzők

³³⁴ Vö. Tátrai: *Pragmatika*, 2017, 976; Laczkó: *A diskurzusdeixis*, 2019, 248–249.

³³⁵ Vö. Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd: Személyek és/vagy dolgok. A harmadik személyű és a mutató névmási deixis a magyarban, in Tolcsvai Nagy Gábor – Tátrai Szilárd (szerk.): *Konstrukció és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására*, Budapest, ELTE DiAGram Funkcionális Nyelvészeti Műhely, 2012, 231–257; Laczkó: *A diskurzusdeixis*, 2019, 242.

³³⁶ Vö. uo., 250–251.

³³⁷ Uo., 250.

³³⁸ Uo., 251.

főnevesült formái (*az alábbiakban, az előbbieken*), illetve határozószók (*alább, korábban*), amelyek egyfelől a DISKURZUS TÉR, másfelől a DISKURZUS IDŐ metaforák által a diskurzus térbeli, illetve időbeli összetevőit helyezik a figyelem előterébe, a TÉR esetében kihasználva az írott diskurzus vizuális térfoglalásából adódó lehetőséget.

A diskurzusdeixis fontos jellemzője továbbá, hogy deiktikus funkciója mellett a koreferencia jelenségében is részt vesz, amennyiben a referenciális értelmezés megkívánja azt, hogy egy korábbi vagy egy későbbi elemet felhasználva történjen meg a feldolgozása.

A mutató névmások működése az idézésben

Az idéző részben – mint arról már *Az idéző rész megalkotása* fejezetben is volt szó – a mutató névmás nem az eredeti diskurzus egy elemét jeleníti meg. Alkalmazása az eredeti diskurzus idézni kívánt részének feldolgozása után az idéző diskurzusalakító eljárásából fakad. Az idézések közös jellemzője az, hogy a mutató névmási elem az idézetre utal, értelmezését az idézet feldolgozásával lehet megtenni. Ezen elemek tehát a teljes idézetre történő utalást valósítják meg. Ebből a szempontból az idéző újrakonstruálási folyamatának figyelemirányító eszközévé válnak. Az viszont meghatározó, hogy a mutató névmási elem az adott konstrukcióban ezt miként és milyen fokon valósítja meg. E kérdésfelvetést szemlélteti az alábbi példasor.

- (17a) Kertész Imre a Nobel-díj átvételekor elhangzott A stockholmi beszéd című beszédében ezt mondta: „Ha Auschwitzról írunk, tudnunk kell, hogy Auschwitz, egy bizonyos értelemben legalábbis, felfüggesztette az irodalmat”.³³⁹
- (17b) Egy videófelvétel szerint a jobbkios képviselő a felvonuláson, miután fejbe dobták, azt mondta: „a mieink voltak”³⁴⁰
- (17c) Azt írta, hogy az ötvenes évek torokszorító légkörét, a személyi kultusz emberi buktatóit fogalmaztam meg.³⁴¹
- (17d) Azt írta a zenekar honlapján, attól tart, hogy a díj miatt többen fogják magázni.³⁴²

A (17a–b) példával szemléltetett egyenes idézésekben a két jelenet közötti kölcsönös kidolgozottságot, szemantikai kapcsolatot a mutató névmás teheti

³³⁹ #528936287

³⁴⁰ #486610895

³⁴¹ #42622176

³⁴² #518167388

explicitté. Ebben az esetben a mutató névmási elemek az idézetre történő rámutatás megvalósítása során a diskurzusdeixis funkcióját töltik be.³⁴³ E nyelvi elemek az általuk előhívott metaforikus jelentésképzéssel ekképp a diskurzus szerveződését teszik reflexió tárgyává, a sajátos funkciómegoszlás következményeként – *Az idéző rész megalkotásában* teoretikusan megfogalmazottakra hivatkozva – a palatáris mutató névmások a szövegalkotóhoz való (metaforikus) 'közelséget' (17a), a velárisok a hozzá képest értelmezhető 'távoltságot' (17b) is kifejezhetik.³⁴⁴ Ezekben a nyelvi elemekben tehát az idéző aktív, figyelemirányító tevékenysége reprezentálódik, kifejezésre juttatva azon döntéseit, hogy mennyire kívánja az adott diskurzust a szövegvilág részévé tenni, illetve miként kívánja a figyelmet az idézetre irányítani. A vizsgálatban ezekkel kapcsolatban az válik kérdéssé, hogy milyen arányban jellemzik az egyenes idézést a palatális vagy a veláris nyelvi elemek, illetve az idézés összetevőire jellemzővé válik-e az, hogy melyiket alkalmazzák.

E példákhoz képest az idézést a grammatikai függéssel jellemezhető, összetett jelenetként megvalósító konstrukciókban – a (17c) szabad függő, illetve a (17d) függő idézéseiben – az idéző főmondatban szereplő veláris hangrendű mutató névmás a két eseményt megjelenítő tagmondat közötti grammatikai függést (is) reprezentálja, sematikusan dolgozza ki alaptagjának (*írta, mondta*) egy fogalmi alszerkezetét, és arra „utal”, hogy ezt az alszerkezetet a mellékmondat dolgozza ki. Ebben a pozícióban ez a nyelvi elem utalószóként (is) működik.³⁴⁵ Ezzel együtt a katafora³⁴⁶ szerepét is betölti, mivel részleges reprezentációval utal a posztcedensre, magára az idézetre.

A mutató névmás utalószói szerepbe kerülését Laczkó egy grammatikalizációs folyamat végeként határozza meg, és e nyelvi elem funkcióinak grammatikalizációs sémáját a következőkben összegzi: geszturális deixis → eseménydeixis → diskurzusdeixis → anafora → utalószó.³⁴⁷ Jelen vizsgálatban a fő kérdés az lesz, hogy a mutató névmási elem utalószóként valóban eltávolodik-e a deixis műveletének kifejezési lehetőségétől, vagy vannak olyan esetek, amikor ez az elem utalószói funkciója mellett meg tudja valósítani a diskurzusdeixis művelését is.

E kérdések mentén a mutató névmás jelenlétét és működését az előző fejezetben kialakított nyelvi mintán vizsgálom. A vizsgálat hipotézise, hogy (i) a

³⁴³ Vö. Csontos: *Figyelemirányítás a mondás konstruálásában*, 2022, 141–164.

³⁴⁴ Vö. Tátrai: *Bevezetés a pragmatikába*, 2011, 145; Laczkó Krisztina: Térdeixis és mutató névmások a magyarban, in Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Elmélet és módszer*, Budapest, Eötvös József Collegium, 2014, 223–236; uő: *A diskurzusdeixis*, 2019, 251.

³⁴⁵ Lásd Kugler: *Az összetett mondat*, 2017, 844–845.

³⁴⁶ Tolcsvai Nagy: *A magyar nyelv szövegtana*, 2001, 182.

³⁴⁷ Laczkó: *A diskurzusdeixis*, 2019, 251.

mondás beszédaktusát neutrálisan leképező *mond*, illetve a beszédaktus medialitását megjelenítő *ír*; továbbá az idézés nyelvi tevékenységét megjelenítő *idéz* igék hasonló képet fognak felmutatni az idézésben működő mutató névmás tekintetében; (ii) a mondás beszédcselekvését specifikusabban (*említ* és *hangsúlyoz*), illetve specifikusan (*bizonygat* és *firtat*) elérhetővé tevő igék mellett a mutató névmási elemek ritkábban szerepelnek, mivel ezek az igék már önmagukban elvégzik a figyelemirányítás műveletét azáltal, hogy a MONDÁS egy összetevőjét állítják az előtérbe. Ebből következően viszont (iii) ezen igék mellett a mutató névmási elemek a deixis műveletének megvalósításával válnak a figyelemirányítás eszközeivé; (iv) az idézések a deixis megvalósulásának szempontjából fokozatiságot mutatnak. E hipotézissel összhangban a következő vizsgálati kérdésekkel foglalkozom: (a) a mutató névmási elemek mikor és milyen fokon valósítják meg a diskurzusdeixist; (b) vizsgálható-e elsáncolva ez a művelet az idézésben, illetve a hét, eltérő jelentéstartalmat kidolgozó ige, valamint más, az idézést jellemző összetevő miként befolyásolja ezt a műveletet; (c) a veláris hangrendű mutató névmások az idézés során miként valósítják meg a diskurzusdeixis műveletét; ehhez szorosan kapcsolódva d) a függő idézési módban az utalószó szerepű mutató névmás valóban megvalósítja-e azt a fentebb összegzett grammatikalizációs útvonalat, amelynek során eltávolodik a deixis műveletének kifejezési lehetőségétől.

Anyag és módszer

A kutatáshoz az előző fejezetben bemutatott nyelvi mintát használtam fel. Hogy a mutató névmási elemet az idézés működésében betöltött szerepére nézve tudjam vizsgálni, ezekből azokat elemeztem, amikor az idézés összetett jelenetként³⁴⁸ valósult meg. Az adatokat itt is manuálisan annotáltam, majd kvantitatív elemzéseket végeztem. A kvantitatív elemzések szolgáltak az eredményekhez fűződő megállapítások alapjául. A mutató névmásokhoz kapcsolódó vizsgálati szempontjaim a következők voltak: (a) az idéző konstrukciók eloszlása a mutató névmási elemet tartalmazó és nem tartalmazó idézések esetében, (b) a mutató névmást tartalmazó és nem tartalmazó idéző rész az idézethez képesti helyzete, (c) az idéző rész összetétele a mutató névmást tartalmazó és nem tartalmazó idézésekben.

³⁴⁸ Az eredményeket ismertető, összegző táblázatok ebben a fejezetben minden esetben azon idéző konstrukciókra vonatkoznak, amikor az idézés összetett jelenetben valósul meg.

Eredmények

A vizsgált igék idéző konstrukciók szerinti eloszlását az előző fejezetben már elemeztem, illetve a 14. táblázatban összegeztem. Jelen vizsgálatban az eredményekből az válik fontossá, amikor az igék az idézés összetett jelenetben történő megvalósításában vesznek részt. A 14. táblázat eredményeinek felhasználásával az mondható el, hogy a neutrális(abb) igék (*mond, ír és idéz*) gyakrabban vesznek részt a beágyazódó megnyilatkozó referenciális központját érvényre juttató egyenes idézésben, mint a specifikus(abb) igék (*hangsúlyoz, említ, firtat, bizonygat*). Az előbbieik közül kiemelkedővé vált az *idéz*, illetve az azzal alkotott idézések, mivel azok a legnagyobb százalékban valósítanak meg egyenes idézést (69,03%). A specifikus(abb) igék jelenléte elsősorban függő idézésben, illetve szabad függő idézésben a jelentősebb. Ebből következhet az, hogy ezen igékkel az idéző jellemzően (de nem minden esetben) akkor él, amikor az eredeti diskurzus visszaadása során a saját referenciális központját kívánja dominánsabban vagy dominánsan érvényesíteni. Ennek következményének tekinthető az, hogy a MONDÁS-nak nem az átfogó leképezésére alkalmas, hanem annak egy összetevőjét kidolgozó igét alkalmaz, és ezzel együtt a saját referenciális központjának is nagyobb teret adó idéző konstrukcióval teszi hozzáférhetővé az idézetet.

Jelen kutatásban az idéző konstrukciókat a bennük megjelenő mutató névmási elemre nézve elemeztem.³⁴⁹

16. táblázat. A mutató névmási elemet tartalmazó és nem tartalmazó idéző konstrukciók igék szerinti megoszlása (%).

	egyenes idézés, mutató névmással	egyenes idézés, mutató névmás nélkül	szabad függő idézés, mutató névmással	szabad függő idézés, mutató névmás nélkül	függő idézés, mutató névmással	függő idézés, mutató névmás nélkül
<i>mond</i>	17,02	82,98	83,62	16,38	71,32	28,68
<i>ír</i>	6,61	93,39	1,63	98,37	6,12	93,88
<i>idéz</i>	5,62	94,38	2,11	97,89	2,63	97,37
<i>említ</i>	0,00	100,00	0,00	100,00	26,57	73,43
<i>hangsúlyoz</i>	1,58	98,42	9,32	90,68	12,54	87,46

³⁴⁹ Mivel ebben a fejezetben relevánssá válik az, hogy az idézés összetett jelenetként valósul meg, illetve az idéző rész mint mondat jelenik meg, ezért a teljes fejezetben egyaránt használok az *idéző rész – idéző mondat* terminust.

	egyenes idézés, mutató névmással	egyenes idézés, mutató névmás nélkül	szabad függő idézés, mutató névmással	szabad függő idézés, mutató névmás nélkül	függő idézés, mutató névmással	függő idézés, mutató névmás nélkül
<i>bizonygat</i>	6,12	93,88	2,03	97,97	54,16	45,84
<i>firtat</i>	6,54	93,46	12,04	87,96	44,19	55,81

A 16. táblázatban a mutató névmásnak az idéző koszrtukciókkal való összefüggései láthatók az egyes igékre vetítve. Az igék egymáshoz képesti viszonyában kiemelkedő tendencia a *mond*-nál figyelhető meg, hiszen ezen ige mellett minden idézésben dominánsabbnak mondható a mutató névmási elem alkalmazása. Egyenes idézésben 17,02%-ban jellemzi az idézést a mutató névmás használata. Az egyenes idézést tekintve kiemelkedő, hogy az *említ* esetében a nyelvi mintában egy találat sem volt arra, amikor az idéző rész tartalmazta volna a mutató névmási elemet. Ezen ige esetében az előző fejezetre és annak példáira tudok hivatkozni: ezt az igét az idézés során elsősorban akkor alkalmazzák, amikor nem az idézetre kívánják a figyelmet irányítani. Ezzel magyarázható, hogy az egyenes idézés esetében mutató névmási elem által nem irányul a figyelem az idézetre. Az *ír*, *idéz*, a *hangsúlyoz*, illetve a *bizonygat* és a *firtat* esetében közel hasonló megoszlás látható az egyenes idézésben.

Függő idézésben szintén a *mond* mellett gyakoribb e nyelvi elem alkalmazása (71,32%). Ehhez hasonló százalékban jelent meg a *bizonygat* és a *firtat* mellett a mutató névmási elem (54,16% és 44,19%). Legkevésbé alkalmazzák a mutató névmást ebben az idézésben az *idéz*-zel alkotott idézésekben (2,63%), de ehhez közeli százalékszám figyelhető meg az *ír* (6,12%), majd a *hangsúlyoz* (12,54%) és az *említ* (26,57%) igék esetében.

Végezetül a szabad függő idézési módban a mutató névmás szintén a *mond* mellett jelenik meg legnagyobb arányban (83,62%). Itt is meghatározóvá válik az *említ*, amely mellett ebben az idézésben sem jelenik meg ez a nyelvi elem. A többi igét tekintve pedig az mondható el, hogy ebben az idézésben közel hasonló arányt mutatnak fel a mutató névmással konstruált idézések tekintetében.

A mutató névmás jelenlétének kérdéséhez szükséges az idéző résznek az idézethez képest elfoglalt helyzetét is vizsgálni.

17. táblázat. Az idézés szerkezeti felépítése a mutató névmási elemet tartalmazó idézésekben (%).

	idéző rész – idézet			idézet – idéző rész			az idéző rész az idézetbe ágyazódik		
	egyenes idézés	szabad függő idézés	függő idézés	egyenes idézés	szabad függő idézés	függő idézés	egyenes idézés	szabad függő idézés	függő idézés
<i>mond</i>	44,65	8,48	33,89	2,91	0,00	0,00	10,07	0,00	0,00
<i>ír</i>	35,72	28,57	21,43	7,14	0,00	0,00	2,01	5,13	0,00
<i>idéz</i>	54,26	20,36	25,38	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>említ</i>	0,00	0,00	100,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>hangsúlyoz</i>	6,75	29,76	63,49	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>bizonygat</i>	9,82	3,25	86,93	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>firtat</i>	10,43	19,18	70,39	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

A 17. táblázatban látható, hogy a mutató névmási elemet tartalmazó idézésekre az idéző rész – idézet szerkezeti felépítés vált jellemzővé. Ebből három ige emelkedik ki: az *idéz*, a *mond* és az *ír*, mert ezeknél az igéknél mindhárom idézésben ez vált meghatározóvá.

Az *idéz* ige esetében a mutató névmás csak az idéző rész – idézet szerkezeti elrendezéskor jelenik meg. Ez 54,26%-ban egyenes, 25,38%-ban függő és 20,36%-ban szabad függő idézéseket valósít meg.

A neutrálisnak tekinthető *mond*-dal konstruált idézések szerkezeti felépítését leginkább az idéző rész – idézet szerkezeti felépítés jellemezi (összesen 87,02%). Ennek 44,65%-a egyenes idézést, 33,89%-a függő idézést, 8,48%-a pedig szabad függő idézést valósít meg. Emellett az egyenes idézéseknél megjelent az idézet – idéző rész sorrend is 2,91%-ban, például: *Egészséggel semmi gond, és a kutyusoknak sincs baja, a doki tegnap ezt mondta;*³⁵⁰ valamint ennél az idézésnél a mutató névmást is tartalmazó idéző rész az idézetbe is ágyazódhat, például *Klára, mondta ezt már elég hangosan, mit akarsz tőlem, és ha semmit sem, akkor mért nem akarsz semmit sem? És mért nem akarsz? És mire vágsz fel ennyire, mondd meg, mitől ez a pöffeszkedés? Mitől vagy te több, mitől hogy nyerőbb, mondd meg, Klára, nekem, mint az Ikrék? [...]*³⁵¹

³⁵⁰ #91780156

³⁵¹ #3140121

Az *ír* esetében szintén az idéző rész – idézet szerkezeti felépítés a leggyakoribb, ez összesen 85,72%-ban jelent meg a nyelvi mintában. Ugyanakkor az idézet – idéző rész 7,14%-ban az egyenes idézéseknél fordult elő, például: „*Járkálj csak, halálraitélt*” – ezt írta a harmincas éve közepén.³⁵² Továbbá az egyenes idézéseket 2,01%-ban, a szabad függő idézéseket 5,13%-ban jellemezte az, hogy a mutató névmási elemet tartalmazó idéző rész az idézetbe ágyazódik, például: *Teljesen váratlanul ért bennünket ez a merénylet, America under attack, ahogy a CNN-en írta szeptember 11-én, hiszen semmi ilyesmire nem voltunk felkészülve,*³⁵³ [...] *de nem ő válaszolt, hanem a Bözsike, a menyem, akit nem is ismerek, és tudatta velem, hogy nagyon sajnálja, de oda ne menjek, mert ott nem kíváncsi rám senki, mikor már elittam az eszem, így írta, szóról-szóra, meg előbb gondoltam volna rájuk, most már csak maradjak ott, ahol vagyok, ha eddig jó volt, legyék jó ezután is, egyem meg, amit főztem.*³⁵⁴

Hogy közelebb kerüljünk ahhoz, hogy a mutató névmások mikor, milyen mértékben és a MONDÁS kidolgozásának folyamatához milyen jelentéssel ('közelség'–'távolság') járulnak hozzá, a mutató névmási elemek részletesebb vizsgálata szükséges. A nyelvi mintában öt mutató névmás jelent meg: *ezt, azt, így, úgy* és az *ahogy*. A következő táblázatban azt mutatom be, hogy ezek közül a mutató névmások közül melyik milyen százalékban vált az egyes idéző konstrukciókra jellemzővé a vizsgált ígéket tekintve.

18. táblázat. A mutató névmások igék és idéző konstrukciók szerinti megoszlása (%).

	egyenes idézés					szabad függő idézés	függő idézés	
	<i>ezt</i>	<i>azt</i>	<i>így</i>	<i>úgy</i>	<i>ahogy</i>	<i>azt</i>	<i>azt</i>	<i>úgy</i>
<i>mond</i>	32,74	67,06	0,00	0,20	0,00	100,00	97,18	2,82
<i>ír</i>	20,02	78,70	0,64	0,00	0,64	100,00	100,00	0,00
<i>idéző</i>	0,01	86,98	13,01	0,00	0,00	100,00	100,00	0,00
<i>említ</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	100,00	0,00
<i>hangsúlyoz</i>	0,00	100,00	0,00	0,00	0,00	100,00	100,00	0,00
<i>bizonygat</i>	2,96	95,66	1,38	0,00	0,00	100,00	100,00	0,00
<i>firtat</i>	1,47	98,52	0,01	0,00	0,00	100,00	100,00	0,00

³⁵² #6299827

³⁵³ #49084792

³⁵⁴ #295217541

A 18. táblázat azon mutató névmási elemek százalékos eloszlását tartalmazza, amelyek a vizsgált igék mellett megjelentek. Az eredményekből az látható, hogy minden idéző konstrukcióra – ideértve az egyenes idézést is – az *azt* veláris mutató névmás válik jellemzővé.

A diskurzusdeixis műveletét a 'közelség' kifejezésével együtt prototipikus módon elvégző palatális *ezt* a *mond* (32,74%) és az *ír* (20,02%) igék mellett fordult elő a legnagyobb százalékban, például: *A másik ezzel kapcsolatos emlékem a temetés előtti egyik napról való, ott álltam sorban a téren a sok tízezer ember között, amikor a metróból kijött egy munkás külsejű férfi, végignézett a sokaságon és keserű, felháborodott arccal ezt mondta: „ennyi barom ember.”*³⁵⁵ *Szecsey Ferenc 1895-ben az alapítvány kapcsán ezt írta: „A felsőtúri plebanosoknak Kellio Ádám által kegyesen tett 1000 forintnyi alapítványból kifolyólag minden egyes szombaton csendes misét kellett szolgálniok. [...]*³⁵⁶

A szintén palatális *így* az *idéz* mellett jelent meg a legnagyobb arányban (13,01%), de emellett alacsonyabb százalékarányban az *ír*, a *bizonygat* és a *firtat* mellett is. Ezzel a mutató névmással kapcsolatban is kijelenthető, hogy a diskurzusdeixis műveletét valósítja meg. Például: *Búcsú Abderától című versében így idézte itteni emlékeit: „Isten veled! Az ifjú álmodt Itt álmodám át egykoron; Közöttetek ti lanka halmok, Rohant el szép legénykorom. [...]*³⁵⁷ *Eme ténykedése és selmeci tanárkodása kapcsán Breznyik János így írt iskolatörténetében: „1850-ben a nyugalmazott Klein Sámuel helyébe lánytanítónak választott meg a donatusba – leginkább Suhayda akkori igazgató közreműködésére – Ormisz Sámuel, ki a selmeci és pozsonyi lyceumokban végezte tanulmányait, de itt már tanuló korában ismeretes volt magyarellenes érzelmeiről [...]*³⁵⁸

A 18. táblázat adatai és az eddigi elemzés alapján látható, hogy a palatális 'közelséget' megjelenítő mutató névmások csak az egyenes idézéseket jellemezték a nyelvi mintában.

A veláris mutató névmások közül az *úgy* a *mond*-ra válik jellemzővé, egyenes idézésben 0,20%-ban, függő idézésben 2,82%-ban jelent meg: *Pedig pártfoglaltadtól tudom, Apionod úgy mondta: örögségünk kincsei nála hombárban állnak; szavakat, melyeknek emléke is múltóban, ő sztüloszra tűzve megtisztogatja s parádésan elővezetve panegürikoszaiban, mi csak vakulunk e szó-kárbunkulusok fénylésétől,*³⁵⁹ *Úgy mondta, hogy lehetett az élelmiszerbolt, sőt akár lehetett üzlet is.*³⁶⁰

³⁵⁵ #86914200

³⁵⁶ #1305619

³⁵⁷ #1378056

³⁵⁸ #152802

³⁵⁹ #15075820

³⁶⁰ #133884641

Az egyenes idézésben a veláris mutató névmások szintén a diskurzusdeixis műveletét tudják megvalósítani, hiszen ebben az esetben nem csupán az idézetre történő utalást, hanem az arra való rámutatás műveletét végzik el. A fentebb említett *mond* mellett megjelenő *úgy*-on kívül az *azt* egyenes idézésben minden ígére jellemzővé vált. A palatális párjának (*ezt*) alacsony előfordulási arányával összevetve az mondható el, hogy az egyenes idézés esetében az *azt*-tal az aktuális megnyilatkozó elsősorban az idézett megnyilatkozástól való 'távolságot' tudja megjeleníteni.

A függő és a szabad függő idézési módban az *azt* mutató névmás alkalmazása vált meghatározóvá (lásd 18. táblázat). Függő idézési módban egyedül a *mond* ige mellett jelent meg – a már fentebb említett – *úgy*.

Mint azt már az előző fejezetben is hangsúlyoztam, a mutató névmás idézésben való jelenlétét és működését dominánsan befolyásolja az, hogy az idéző rész tartalmaz-e az idézet propozicionális tartalmára irányuló értékelést (például: *joggal, leginkább, nagyobb rész, teljesen jogosan, váltig*), illetve idéző részben megjelennek-e olyan relációs elemek, amelyek egyfelől az idézés és az aktuális diskurzus részei közötti kapcsolatot jelenítik meg (*viszont, hiszen, ugyanakkor*), illetve az idézett diskurzus folyamatára reflektálnak (*majd, továbbá, [azt] is*).³⁶¹ Néhány példával is szemléltetve: *A zárt ülésen részt vevő és az [origo]-nak név nélkül nyilatkozó forrásaink szerint a Fidesz leginkább azt firtatta, hogy miért döntött a külügyi vezetés egy diplomáciai tapasztalat nélküli jelölt mellett;*³⁶² *A későbbi magyar stratégiák és hadtörténeti írók közül nem egy váltig azt bizonygatta, hogy a túlerő nem volt dermesztően nagy;*³⁶³ *A professzor azt is hangsúlyozta, hogy a beteg a szlovák egészségügy lehetőségeihez képest mindent megkapott.*³⁶⁴ Ezen elemek jelenléte esetén megfigyelhető, hogy a mutató névmási elemek alkalmazása következetessé válik azokkal az igékkel (*említ és hangsúlyoz*) konstruált idézésekben is, amelyekben e nyelvi elem nélkül nem válik meghatározóvá a mutató névmási elem alkalmazása (lásd 16. táblázat).

A továbbiakban e nyelvi elemekkel konstruált idézéseket vizsgálom azt szemléltetve, hogy e nyelvi elemek milyen arányszámban állnak együtt a mutató névmási elemekkel.

³⁶¹ Lásd *Az idéző igék működése*.

³⁶² #593717144

³⁶³ #17850321

³⁶⁴ #166754392

19. táblázat. Értékelő és relációs elemek jelenléte a mutató névmást tartalmazó és nem tartalmazó idéző részekben idéző konstrukciók szerint (%).

	egyenes idézés		szabad függő idézés		függő idézés	
	mutató névmással	mutató névmás nélkül	mutató névmással	mutató névmás nélkül	mutató névmással	mutató névmás nélkül
<i>mond</i>	1,02	0,00	39,53	0,00	1,02	0,00
<i>ír</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>idéző</i>	2,03	2,03	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>említ</i>	0,00	1,51	76,53	6,08	0,00	0,51
<i>hangsúlyoz</i>	49,51	0,00	61,03	14,54	50,01	1,02
<i>bizonygat</i>	0,00	0,00	10,01	6,2	0,00	0,00
<i>firtat</i>	0,00	0,00	12,11	0,00	0,00	0,00

A 19. táblázat adataiból látható, hogy e nyelvi elemek miként befolyásolják a mutató névmások alkalmazását a vizsgált igékkel alkotott idézésekben. A 19. táblázat eredményei elsősorban az 16. táblázat eredményeivel összevetve válnak értelmezhetőkké. Az viszont már így is látható, hogy ha e nyelvi elemek megjelennek az idéző részben, akkor jellemzően mutató névmással állnak együtt. Kiemelkedővé válik ebből a szempontból a *hangsúlyoz* és az *említ*. A *hangsúlyoz* esetében ugyanis az egyenes idézéseket 49,51%-ban, a függő idézéseket 61,03%-ban, a szabad függő idézéseket pedig 50,01%-ban az jellemzi, hogy ha a konsturálás során e nyelvi elemek megjelennek az idéző részben, akkor mutató névmással állnak együtt. Ez az eredmény azért releváns, mert erre az igére alapvetően nem vált jellemzővé a mutató névmási elem alkalmazása (lásd 16. táblázat). Az *említ*-nél ugyanez figyelhető meg: az ige mellett nem vált meghatározóvá a mutató névmási elem alkalmazása (lásd 16. táblázat). De azokban az idézésekben, amikor a mutató névmás is jellemzi az idéző részt, ez a nyelvi elem 76,53%-ban együtt áll az idézet propozicionális tartalmának értékelését elvégző vagy relációs nyelvi elemmel. Mielőtt ennek részletezőbb magyarázatát adnám, egy példasorral élek. Ebbe a példasorba a *MONDÁS* kidolgozása szempontjából neutrálisnak tekinthető *mond*-ot is bevonom, ami mellett a mutató névmási elem alkalmazása általánosnak mondható (lásd 16. táblázat).

mond

- (18a) Katona Béla volt miniszter annak idején „tényekre” alapozva mondta, hogy a politika és a szervezett bűnözés között a hídverés megtörtént.³⁶⁵
- (18b) Montaigne **azt mondja**,³⁶⁶ hogy mi sem gyötörte jobban, mint a haldoklásnak és a meghalásnak részletei³⁶⁷
- (18c) De az sem igaz, hogy egy szelektív fogyasztás visszafogásáról intézkedik, **hiszen azt mondja** a költségvetés, hogy a beruházások növekedési ütemét nem kívánja korlátozni³⁶⁸
- (18d) Teoctist pátriárka ebben az értelemben **teljes joggal azt mondta**, hogy a látogatás az egész világnak hasznos párbeszéd³⁶⁹
- (18e) A kormányfő **azt is mondta**, hogy a robbantás egyértelműen nem motorhiba³⁷⁰

hangsúlyoz

- (18f) A közlemény hangsúlyozza, hogy a privatizációs szervezet választja ki a pénzügyi tanácsadót³⁷¹
- (18g) Ravasz László postájából kiemelt levél írója **azt hangsúlyozza**, hogy a keresztény hitre áttérteket naptári dátum szerint nem lehet két csoportra osztani³⁷²
- (18h) Az IRA politikai szárnyának számító Sinn Féin **viszont azt hangsúlyozza**, hogy a tavalyi nagypénteki békemegállapodásban nem szerepelt ilyen feltétel³⁷³
- (18i) A cikk **azt is hangsúlyozza**, hogy a kormánykoalíció sikerrel vészelt át olyan válságokat [...] ³⁷⁴

említ

- (18j) Tállai András képviselőtársam említette, hogy nem szakmai alapon [...] kerül sor a fejlesztési elosztásra³⁷⁵
- (18k) **Azt viszont különbségként említette**, hogy miután más habitusúak, ezért ő jobban szeretne támaszkodni a frakcióelnökségre³⁷⁶
- (18l) **Azt is említi**, hogy a tudatos családtervezésre kell az ifúságot nevelni³⁷⁷

³⁶⁵ #174009605

³⁶⁶ A kiemelések tőlem (Cs. N.) származnak.

³⁶⁷ #18657192

³⁶⁸ #384757803

³⁶⁹ #186192989

³⁷⁰ #210027043

³⁷¹ #166566519

³⁷² #260193856

³⁷³ #153489320

³⁷⁴ #161958986

³⁷⁵ #373469072

³⁷⁶ #483682675

³⁷⁷ #370734802

Az igékhez köthető példák közül az elsőben – (18a), (18f), (18j) – a mutató névmás nélküli konstruálási mód látható. Ez az *említ* és a *hangsúlyoz* igékre jellemzővé vált, a *mond*-ra pedig nem (vö. 16. táblázat). Ezekhez képest a többi példa azon tipikus eseteket veszi végig, ahol a mutató névmási elem megjelenik. Ezek a példák egymáshoz való viszonyukban rajzolják ki azt a mintázatot, amellyel a mutató névmási elemnek az idézésben betöltött funkciója érzékelhetővé válik. Mivel a *mond* mellett a nyelvi elem alkalmazása dominánsabbnak tekinthető (lásd 16. táblázat), ezért a fenti példák elemzését érdemes az *említ* és a *hangsúlyoz* igékkel konstruált idézésekkel kezdeni.

Az *említ* és a *hangsúlyoz* példáit az összegző táblázatok eredményeivel összevetve látható, hogy a mutató névmási elem alkalmazása elsősorban azon idézéseket jellemzi, amikor az idéző az eredeti diskurzus egy-egy összetevőjét a figyelem előterébe állítva teszi hozzáférhetővé (lásd 19. táblázat). Mint arról a fejezet bevezetőjében írtam, egy diskurzus idézetként történő konstruálása már önmagában a figyelem irányításával jár. De emellett a specifikus(abb) igék alkalmazásával (*említ*, *hangsúlyoz*, *firtat* és *bizonygat*) az idéző a MONDÁS megjelenítése során eltérő mértékben tudja érvényre juttatni a saját perspektíváját: a neutrálisnak tekinthető *mond*-hoz, illetve a még inkább a neutrális kategóriába sorolható *ír*-hoz és *idéz*-hez képest dominánsabban az *említ*-tel és a *hangsúlyoz*-zal, illetve ezekhez képest dominánsan a *firtat*-tal és a *bizonygat*-tal. Amikor viszont a konstruálás folyamatában az idéző nem csupán az eredeti diskurzust idézetként, hanem annak egy összetevőjét egy értékelő vagy egy relációs nyelvi elem által a figyelem előterébe kívánja helyezni, akkor gyakrabban jelenik meg a mutató névmási elem a specifikusabb igék (*hangsúlyoz* és *említ*) mellett. Mint a fentebbi példákból látható, ebben a folyamatban legfőképp nem az a releváns, hogy mely összetevő kerül a figyelem előterébe, hanem az idéző interpretáló és újrakonstruálási tevékenysége, amely ezekben az esetekben nem csupán az idézet közlésére, hanem annak értelmezett közlésére terjed ki. Ezen a ponton felvethető az a kérdés, hogy a *firtat* és a *bizonygat* mellett miért alacsonyabb a mutató névmási elem megjelenése. Véleményem szerint ez a két igének a többi igéhez képesti specifikus voltával magyarázható. Ezekben az esetekben ugyanis az idéző a többi igéhez képest a MONDÁS-t a saját perspektíváját dominánsan érvényesítve adja vissza, ezáltal már az igék alkalmazásával a figyelem irányítását is dominánsabban érvényre tudja juttatni.

Végezetül érdemes a (18a–e) példákhoz kapcsolódóan a *mond* igével konstruált idézésekre reflektálni. Mivel ezen ige mellett a mutató névmási elem alkalmazása a többi igéhez képest általánosnak mondható (vö. 16. táblázat), a figyelemirányítással együtt járó 'rámutatás' domináns érvényesülése érhető tetten, amikor az idéző az idézendő diskurzusból kíván a fentiekben összegzett össze-

tevőt a figyelem előterébe állítani. Tehát a vizsgálati minta alapján a mutató névmási elem funkciójának szempontjából fokozatiság mutatható ki a *vki mondja* (18a) – *vki azt mondja* (18b) – *hiszen azt mondja* (18c), *teljes joggal azt mondja* (18d), valamint az *azt is mondja* (18e) között. Utóbbi esetekben (18c–e) felvethető, hogy a figyelem nagyobb fokon irányul a mondásra, mivel az idéző annak egyik összetevőjére kívánja irányítani a figyelmet.

A *hangsúlyoz* és az *említ* igék pedig arra szolgálnak példát, hogy a függő idézésben sem csupán utalószerű szerepű a mutató névmási elem, hiszen alkalmazása összeköthető azzal, hogy az aktuális megnyilatkozó az idézet hozzáférhetővé tétele során abból egy összetevőt a figyelem előterébe kíván-e állítani. A (18g)-t összevetve a (18h–i) és a (18k–l) példákkal az látható, hogy azokban az esetekben, amikor a mutató névmási elemek értékelő és relációs elemekkel együtt állnak, a mutató névmás az utalószerű szerepe mellett a 'rámutatás' műveletét is kifejezve a diskurzusexistit valósíthatja meg, illetve azt is megvalósíthatja.

Konklúzió

A vizsgált minta alapján látható, hogy egy az aktuális megnyilatkozótól eltérő személy megnyilatkozásának idézőként történő hozzáférhetővé tétele során a mutató névmási elemek jelenléte az idéző újrakonstruáló tevékenységének az eredménye. Alkalmazásuknak kérdése azzal kapcsolódik össze, hogy az idéző az újrakonstruálás folyamata során milyen módon és fokon kívánja a saját értelmezői perspektíváját a figyelemirányítás eljárásán keresztül kifejezésre juttatni, illetve mennyire akarja az idézetet a figyelem előterébe helyezni.

A minta elemzése során a mutató névmási elemek jelenlétéhez és funkciójához kapcsolódóan előtérbe került, hogy a mutató névmások alkalmazásának kérdése nem vizsgálható önmagában. Használatuk elsősorban a mondás beszédcselekvését megvalósító igék szemantikájával és az idézőnek az idézet tartalmára vagy folyamatára irányuló elemekkel hozható összefüggésbe.

A mutató névmási elemnek a neutrális *mond*, illetve a – többi igéhez viszonyítva – még neutrálisnak tekinthető *ír* és *idéz* igék melletti gyakoribb, a specifikusabb *említ* és *hangsúlyoz*, továbbá a specifikus *bizonygat* és *firtat* igék mellett ritkább alkalmazása arra hívja fel a figyelmet, hogy az újrakonstruálás során a mondás beszédcselekvését megvalósító specifikus(abb) igék önmagukban képesek az aktuális megnyilatkozó perspektíváját színre vinni, illetve a figyelemirányítást elvégezni és megjeleníteni. Az igéknek a MONDÁS-ból kidolgozott jelentés-összetevői tehát már önmagukban a figyelem előterébe állíthatják az idézett

diskurzust vagy annak egy összetevőjét, alapbeállításként a mutató névmási elem ritkább alkalmazását ez indokolhatja.

A mutató névmási elem deiktikus funkciója az idézésben skaláris természetűnek tekinthető. Az egyenes idézésben a 'rámutatás' funkcióját tölti be. De akkor, ha az ige által jelölt beszédcselekvés értékelő vagy relációs nyelvi elemmel áll együtt, a deixis művelete határozottabban valósulhat meg azokban az esetekben is, ha a 'távolság' kifejezésére alkalmas veláris mutató névmás tölti be ezt a szerepet. A szintaktikai függést megvalósító idéző konstrukciókban alapbeállításként e nyelvi elem az utalószó szerepét tölti be. Ugyanakkor ha mellette egy az idézetre irányuló értékelő vagy relációs elem áll, akkor a 'rámutatás' funkciója is működésbe lép. Ebből következően az is elmondható, hogy az idézések esetében az utalószó szerepet megvalósító mutató névmási elem nem minden esetben távolodik el az eredeti deiktikus funkciójától. Azokban az esetekben, amikor a mutató névmás egy a beszédcselekvést értékelő vagy egy relációs nyelvi elemmel áll együtt, a névmás azáltal tölti be a diskurzusdeixis műveletét, hogy az idézet egy összetevőjére mutat rá, kiemelve a mondásnak az adott kontextusban központivá váló elemét.

Az idézések a deixis művelete megvalósulásának szempontjából egy skálán helyezhetők el. A skála egyik végpontját azok az egyenes idézések képezik, amelyek a palatális mutató névmási elem által a diskurzusdeixis prototipikus módját valósítják meg. A másik végpontnak azon függő idézések tekinthetők, amelyekben a veláris mutató névmások az utalószó szerepét töltik be. A két végpont között viszont azok az idézések találhatók, amelyekben a mutató névmás eltérő fokon és módon valósítja meg a 'rámutatás' és ezzel együtt a diskurzusdeixis műveletét. A diskurzusdeixis műveletének eltérő módú és fokú megvalósításában szerepet vállalnak a mutató névmási elemmel együtt álló, az idézet beszédcselekvését értékelő vagy az idézésnek az aktuális diskurzusba való beillesztését jelölő nyelvi elemek. A vizsgálat alapján az is felvethető, hogy a 'rámutatás' megvalósulásában azok az igék is szerepet játszhatnak, amelyek a MONDÁS-t annak egy összetevőjét előtérbe helyezve teszik elérhetővé. Ezen, jelentésükben specifikus(abb) igék az általuk megjelenített összetevő előtérbe helyezése által válhatnak képessé arra, hogy a figyelmet az idézetre irányítsák, annak egy összetevőjére történő 'rámutatást' is elvégezve.

AZ IDÉZÉS MŰKÖDÉSE A TUDOMÁNY SZAKSZÖVEGEIBEN

Ebben a fejezetben a tudomány szakszövegeibe ágyazódó idézéseket vizsgálom. E vizsgálat mellett, hogy az idézés működésére mutat rá e szövegtípusban, arra is lehetőséget ad, hogy megválaszoljam azt a kérdést, amely az MNSZ2 felhasználásával az előbbi fejezetekben bemutatott vizsgálatokban relevánssá vált. Ezen célzott, a mondás beszédaktusát igével kifejezésre juttató vizsgálatokban ugyanis – mint arra az adott fejezetekben is utaltam – az figyelhető meg, hogy a tudomány szövegeit alacsony fokon jellemzi az idézés nyelvi tevékenysége. Ennek okaként egyfelől felvethető, hogy az e szövegtípusban megvalósuló idézések elsősorban nem ige részvételével válnak elérhetővé, másfelől azzal is magyarázható, hogy ezen idézésekben az idézésre reflektálás alapvetően nem történik meg olyan explicit módon, mint az más szövegtípusokra/műfajokra jellemzővé válhat. Ezért az MNSZ2 felhasználásával megvalósuló célzott, az idézés egy összetevőjére irányuló keresések nem hozhattak e szövegtípusra jellemző eredményt.

Azt, hogy felvetésem szerint e szövegtípust nagyobb arányban jellemzi az idézés, mint az az MNSZ2 eredményei alapján látható, indokolja, hogy ezek a szövegek dominánsan a metadiskurzust működésbe hozó, azt megjelenítő lehetőséggel élnek. Ennek bővebb kifejtéséhez érdemes a kutatás alapjául szolgáló tudomány szakszövegeinek jellemzését röviden elvégezni.

A tudomány szakszövegeinek jellemzése

A fejezetben a szakszövegekben zajló tudásmegosztást előtérbe helyezve vizsgálom a *tudomány szakszövegeit*, illetve az azokba ágyazódó idézéseket. A *tudományos* jelző lecserélését a nominális *tudományra* az indokolja, hogy elkülönülnek azon szövegek, melyek az adott beszédhelyzetben tudományosnak tekinthetők, de nem a tudomány diskurzustartományát³⁷⁸ dolgozzák ki, illetve nem a tudomány befogadócsoportjának szólnak. Az elkülönítés viszont korántsem jelent elhatárolást: a tudomány szakszövegei és a nem a tudomány szakszövegei közötti átmeneti kategóriába számos olyan szöveg sorolható, amely a

³⁷⁸ A fogalomra lásd Taavitsainen, Irma – Jucker, Andreas H.: Trends and developments in historical pragmatics, in Jucker, Andreas H. – Taavitsainen, Irma (eds.): *Historical pragmatics*, Berlin – New York, De Gruyter Mouton, 2010, 3–30; Kuna Ágnes: Az orvosi recept mint szövegtípus a 16–17. században. 1. rész, *Magyar Nyelv*, CXII. évf., 2016/4, 385–400; Csontos Nóra: A műszaki szöveg szövegtipológiai elemzése. A használati utasítás szövegtipológiai elemzése, in Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 147–168; uő: *Szakszöveg-tipológia*, 2020, 55–61.

széles értelemben vett kontextuális körülményekhez igazodva vagy igazítva különböző mértékben jeleníti meg a *szakterületi tudást*, figyelembe véve a befogadók elvárásrendszerét, ebből következően a szövegek célját a téma kidolgozási módjában. Így e szövegek a bennük érvényesített szakterületi tudás mértéke és a kidolgozottság módja alapján fokozatiságot mutatnak. A tipikus beszédhelyzeteket tekintve a *tudomány szakszövegei* azon prototipikus szakszövegeket ölelik fel, amelyekben a szakterületi tudás, valamint annak megosztása zajlik egy olyan nem laikus befogadócsoporthoz számítva, akiknek elvárása e szövegekkel kapcsolatban szintén a szakterületi tudás érvényre jutása. A szakterületi tudás mértéke a befogadói csoporthoz és a különböző célokhoz igazítva kategóriákat alakít ki, a tudomány szakszövegei – a fokozatok mentén – érintkeznek olyan szakszövegekkel, amelyekben a tudományosság mértéke alacsonyabb fokú.³⁷⁹ A *tudományosság* tehát egy olyan dimenziójává válhat e szakszövegeknek, amely nem egy kategóriát jelöl ki, hanem több kategóriát jellemez.

A tudomány szakszövegeiként értelmezett diskurzusok alapvető jellemzője a tudás megosztása. E szövegek a tudás megosztásának módja miatt metadiskurzusoknak tekinthetők. A metadiskurzus értelmezői keret azt állítja előtérbe, hogy ezekben a szövegekben nem csupán a tudás megosztása zajlik, hanem annak egy nézőpontból, szemléletmódból, elméleti keretből történő értelmezése, illetve egy kutatási folyamathoz adaptált megosztása. E szövegtípusban nem csupán a szövegalkotó és a befogadója között alakul ki dialógus, hanem a szövegalkotó és a téma közt is; a tudomány szövegeit alapvetően jellemzi az a fajta dialogicitás, ami mások kijelentéseit, azok perspektívált voltát tudatosan és jelölten figyelembe vevő, arra válaszoló kommunikációt jelenít meg.³⁸⁰ Ebből következően a tudásmegosztást szükségszerűen jellemzik azok a reflexiók, amelyek a tudás hozzáférhetővé tételének folyamatát kísérik. Itt szükséges a megosztás műveletét külön hangsúlyozni, illetve folyamatjellegét előtérbe helyezni. E szakszövegeknél ugyanis különösen érvényesül az a folyamat, amely az átadás és a megosztás közötti jelentésszéli különbséget képes reprezentálni. A *tudás átadása* alapvetően „olyan műveletre utal, amely csak a továbbítás egyirányú kommunikációelméleti mo-

³⁷⁹ Vö. Gruber, Helmut et al.: *Genre, Habitus und wissenschaftliches Schreiben*, Münster, LIT, 2006; Parodi, Giovanni: Written genres in University Studies: Evidence from an Academic Corpus of Spanish in Four Disciplines, in Bazerman, Charles et al. (eds.): *Genre in changing world*, Colorado, WAC Clearinghouse, 2009, 484; Dér Csilla: Tudományos műfajok – szaknyelvi műfajok, in Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 132–134; Csontos: *Szakszöveg-tipológia*, 2020, 135–145.

³⁸⁰ Vö. Tolcsvai Nagy Gábor: Átadás vagy értelemképzés. Két kommunikációs modell az iskolában és a kultúrában, in Ludányi Zsófia – Jánk István – Domonkosi Ágnes (szerk.): *A nyelv perspektívája az oktatásban*, Eger, Líceum, 2020, 13–26; vö. még Luhmann, Niklas: *Bevezetés a rendszereleméletbe*, Budapest, Gondolat, 2006, 274–295.

delljében működik. Éspedig úgy, mint valami már birtokunkba vett meglevőnek a másokhoz való eljuttatása”.³⁸¹ Az *átadás* műveletét Luhmann szavaival kiegészítve: „a kommunikáció során [alapvetően]³⁸² nem cserélünk, nem adunk oda semmit, a tudás a beszélőnél is megmarad”.³⁸³ E szövegek esetében viszont a kommunikációt jellemző *tudásmegosztás* dominánsan nem ér véget a megosztás műveleténél, hanem a szövegalkotónak és a befogadónak is lehetősége van arra, hogy a megosztott jelentéstartalmakra reflektáljon: a megértési és értelmezési folyamata során elfogadja, vagy kritikával illesse a szöveg által megosztott információkat. A szövegek jellemzően ezt is várják el a befogadjuktól. A tudás konsturálása során a szövegalkotó a metareflexiói által kísért tudásmegosztással készíti befogadját arra az együttgondolkodásra, amelynek céljából e szövegeket létrehozta. E szövegekkel kapcsolatban tehát azt érdemes hangsúlyozni, hogy valódi diszkurzivitásukat azáltal nyerik el, hogy a szövegalkotó és a befogadója közötti közös jelentésképzés műveletének hatékony megtételére alapoznak, lehetőséget adva mind az alkotás, mind a befogadás folyamatában a szöveg által implikált, elvárt vagy inkább lehetővé tett metadiskurzusok és metareflexiók megtételére.³⁸⁴

A tudomány szakszövegeit jellemző metadiskurzivitásnak számos nyoma van e szövegekben. Ide sorolhatók azok a metareflexiók, amelyek (a) a szöveg szerveződésére (például *a következőkben, itt, összegezve*), (b) a szövegalkotó nyelvi tevékenységére, a szövegalkotói folyamatra, azon belül a mondásra, a tudásra, a gondolkodásra (*hangsúlyozom, gondolom, hiszem*), továbbá (c) a közös jelentésképzés folyamatára, ide számítva a figyelem irányulását is (*értve ezen, ez azt jelenti, megfigyelhető*), (d) a szövegalkotó és a befogadó közötti interakcióra (*láthatjuk, mint látható*), (e) az elmondottak értékelésére (*nyilvánvalóan, valószínűleg, talán*) és (f) a kutatás megtételét jellemző cselekvésekre irányulhatnak, ezen belül egyfelől a szövegszerveződésre (*bemutatom, elemzem*), másfelől a megosztani kívánt tudáshoz kapcsolódó tevékenységekre (*vizsgálom, törölöm, elvetem*). Valamint ezek a reflexiók a jelen munka szempontjából kiemelkedővé váló (g) a szövegbe ágyazódó, mástól származó diskurzusokra vagy azoknak említésére irányulnak.³⁸⁵

³⁸¹ Kulcsár Szabó Ernő: Megértés – történés – létesülés, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Megértés és megértetés. Magyarázat a bölcsészettudományokban*, Budapest, Gondolat, 2017, 14.

³⁸² A kiegészítés tőlem származik (Cs. N.).

³⁸³ Luhmann: *Bevezetés a rendszerelméletbe*, 2006, 274.

³⁸⁴ Vö. uo., 13–36; Tolcsvai Nagy Gábor: A nyelv emberi lényege. A magyarázat látóköralkotó változatai a nyelvtudományban, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Megértés és megértetés. Magyarázat a bölcsészettudományokban*, Budapest, Gondolat, 2017, 39–46, 56–58.

³⁸⁵ Lásd Csontos: *Szakszöveg-tipológia*, 2020, 145–147; vö. továbbá Kuna Ágnes – Hámori Ágnes: „Hallgatom, mi a panasz?” A metapragmatikai reflexiók szerepei és mintázatai az orvos-beteg

A tudomány szakszövegeinek egyik jellemzőjének tekinthető tehát az, hogy a *tudás megosztásával* élnek, mégpedig úgy, hogy a tudás konstruálása során a szövegalkotó saját vizsgálatára, és emellett más személyektől származó tudásra/információkra reflektál.³⁸⁶ A konstruálás során viszont ezen – az aktuális megnyilatkozótól eltérő személyektől származó – információk dominánsabban ágyazódhatnak a diskurzusba, hiszen a tudomány szakszövegeiben nem vagy nem feltétlenül a mástól származó tudás, hanem a saját nézőpontú megközelítése válhat relevánssá. Ennek következményeként felvethető, hogy az aktuális megnyilatkozó a mástól származó információkat a saját perspektívájának dominánsabb érvényesítésével és érvényesülésével teszi elérhetővé abból a célból, hogy ezen idézett diskurzusokkal, illetve azoknak egy részletével metadiskurzust folytathasson, vagy ezek arra szolgálhatnak, hogy a saját nézőpontját színre vivő kutatást lehorgonyozza a tudomány diskurzusterében. A mástól származó közlés elérhetővé tétele e szövegtípusban ezáltal változatosabb mintázatot hozhat létre, mint az az eddigiekben megfigyelhető volt.

Anyag és módszer

A tudomány szakszövegében funkcionáló idézés bemutatásához nem laikusoknak szóló szakszövegek idézéseit elemzem. Ehhez Tolcsvai Nagy Gábor szerkesztett kötetének³⁸⁷ tanulmányait használtam fel. A nyelvi minta ebben az esetben összesen 188 oldalnyi, 93 158 szóból álló szöveget tartalmaz.³⁸⁸ A mintából az idézéseket itt is manuális úton nyertem ki, majd manuálisan annotáltam, és kvalitatív elemzést végeztem. Ezek a kvalitatív elemzések szolgálták alapot az eredményekhez fűződő következtetésekhez. Az újrakonstruálás elméleti keretét felhasználva minden olyan megnyilatkozást vizsgáltam, amelyben a perspektivizáció eltérő fokon, de explicitté vált. Az ekképp kialakított nyelvi mintában a manuális annotáció során a következő vizsgálati szempontjaim voltak: (a) miként válik jelöltté a perspektivizáció, (b) az idézések milyen idéző konstrukciót valósítanak meg, (c) az idézetet kontextualizáló idéző rész elemei. Emellett jelen fejezetben azokra az esetekre is reflektálok, amikor a perspektivizáció a tudományos diskurzusban már azért nem válik jelöltté, mert az a tudomány diskurzusterének összetevőjévé

interakciókban, in Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*, Budapest, Eötvös József Collegium, 2019, 215–240; Laczkó: *A diskurzusdeixis*, 247–248.

³⁸⁶ Lásd Csontos: *Szakszöveg-tipológia*, 2020, 120–186.

³⁸⁷ Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 2006.

³⁸⁸ A mintából szereplő példánál az adott tanulmány kerül feltüntetésre.

vált. Ezekkel kapcsolatban a kanonizáció,³⁸⁹ a konvencionalizáció folyamatát bevonva arra mutatok rá, hogy egy másik személytől származó megnyilatkozás az idézés folyamatán keresztül miként interiorizálódhat, válhat a tudományos „kánon” tagjává, amelynek eredményeképpen az intertextualitás és a perspektivizáció tényének jelöltté tétele a tudomány szakszövegeiben olykor implicittebb módon valósul meg.

Eredmények

A nyelvi mintában összesen 374 db idézés található. A minta elemzése után a legszembevetőbb jellemző az idézésekkel kapcsolatban az, hogy a korábbi kutatásokban megjelenő konstruálási módokhoz képest ezek a szövegek változatosabb képet mutatnak fel a perspektivizáció jelöltté tételét tekintve.

Mielőtt az eredmények részletes elemzésére rátérnék, érdemes egy példával rámutatni a tudományos szövegekben működő újrakonstruálás jellemzőjére.

(19a) A beszélő és a hallgató nem különül el teljes függetlenségben a külvilágtól és a nyelvi jellegű szövegben reprezentáltaktól, mint ahogy a külvilág és a szövegértelem sem különül el problémamentesen egymástól. Ugyanakkor ez a kapcsolat, ez az összefüggés nem parttalan és nem végtelen, a külvilág nem a maga általános és teljes voltában része a kommunikációnak. A beszélő(k) a szövegben reprezentálják valamilyen formában a világnak azt a részét, amely nyelvi cselekvésüknek teret és időt ad. A szöveg ezáltal nem „tükrözi” a világot, nem leképezi, hanem reprezentációk összetett rendszerében modellálja, a nyelvi interakcióban részt vevők számára többé-kevésbé hasonló módon. A beszédhelyzet, a szövegbeli kifejtett és bennfoglalt, valamint a tudás által az elmében aktivizált reprezentációk rendszeréből létrehozott modell a szövegvilág, amelyben a szöveg maga és annak egyes elemei értelmezhetővé válnak. A szövegvilág ennek megfelelően a beszédhelyzet tér- és időrendszeréből, a beszédhelyzetben részt vevők viszonyrendszeréből és cselekedeteiből, a szövegben megnevezett vagy bennfoglalt dolgokból, cselekvésekből, körülményekből áll össze a résztvevők észlelései és egyéb kognitív műveletei által. Tehát olyan mentális modell, amely a szövegbeli és külső (helyzeti és szociális) információk alapján jön létre, és amely legalább részlegesen azonos a beszélő és a hallgató számára, és közeget ad a szövegértelennek.³⁹⁰

³⁸⁹ Assmann: *A kulturális emlékezet*, 1999.

³⁹⁰ Tolcsvai Nagy: *A magyar nyelv szövegtana*, 2001, 121.

(19b) Tolcsvai Nagy Gábornál a szövegvilág viszont már központi kategóriaként szerepel: „A beszélő(k) a szövegben reprezentálják valamilyen formában a világnak azt a részét, amely nyelvi cselekvésüknek teret és időt ad. A szöveg ezáltal nem »tükrözi« a világot, nem leképezi, hanem reprezentációk összetett rendszerében modellálja, a nyelvi interakcióban részt vevők számára többé-kevésbé hasonló módon” (Tolcsvai Nagy 2001: 121). Ebben az értelmezésben tehát a szövegvilág a megismerő emberi gondolkodáshoz kötött fogalom. Olyan mentális modell, amely egyfelől a kifejtett, illetőleg a konvencionálisan bennfoglalt, másfelől a szituációra, cselekvésre, témára vonatkozó kontextuális ismeretek rendszeréből jön létre annak érdekében, hogy a diskurzus egésze, illetve annak egyes részei feldolgozhatóvá váljanak a résztvevők számára.³⁹¹

Mint arról már eddig többször volt szó, az idéző az idézés konstruálása során folyamatos döntéseket hoz arról, hogy az idézni kívánt diskurzust miként teszi elérhetővé a befogadó számára. Ekképp az ő aktív tudatosságának eredménye az, hogy mit, milyen mértékben tesz hozzáférhetővé az eredeti diskurzus idézése során, illetve mindeközben a saját és/vagy a beágyazott megnyilatkozó perspektívájának miként enged teret.

A (19a) és a (19b) példa ugyanannak a szövegrésznek a megjelenítését végzi el azzal a különbséggel, hogy a (19a) az eredeti szövegnek azt a részét közli teljes terjedelemben, amely a (19b)-ben az idézés által válik hozzáférhetővé. A (19b)-ből látható, hogy az idéző a saját diskurzusához igazítja az idézni kívánt diskurzus tartalmát, élve azzal a lehetőséggel, hogy annak egy részletét kiemeli az eredeti diskurzusból, és azt egyenes idézésben teszi elérhetővé.

Az első fejezetben az idézés újrakonstruálásként való értelmezését – mely lehetővé teszi az idézés nyitott kategóriaként történő megközelítését – azon esetek magyarázatára (is) láttam gyümölcsözőnek megalkotni, amelyek során az idézést jellemző perspektivizáció alacsony fokon válik explicitté. Ezek azok az esetek, amit a jelen munka *Bevezetőjében* úgy fogalmaztam meg, hogy léteznek olyan konstruálási módok, amelyek az idézés zárt kategóriaként történő értelmezéséből adódóan mindezidáig az idézés keretein kívül estek.

A (19b) második felének elemzése előtt egy újabb példasorral szemléltetném a perspektivizáció jelölése alapján kimutatható fokozatíságot a tudomány szakszövegekben.

³⁹¹ Tátrai: *A narratív diskurzusokról*, 2006, 161.

- (20a) A környezet jelenségeinek észlelése folyamatos és nem pusztán automatikus kogníció, hanem mindig értelmezés is, a beérkező adatokat az elme folyamatosan értelmezi (Anderson 1996: 35)³⁹²
- (20b) Ugyanis nemcsak azt hangsúlyozza, hogy az emberek nyelvi tevékenysége társadalmi-kulturális és mentális tevékenység is egyben, hanem azt is, hogy a nyelvi tevékenység e kettős természete kölcsönösen feltételezi egymást (l. Verschueren 1999: 173–175, valamint vö. még Duranti 1997: 282–283)³⁹³
- (20c) A leírás során megkívánt eljárás megfelel egyfelől az alaklélektan szempontjainak, mely szerint a percepció során először a jelenségeket mint egészet észleljük, így az egész és konfigurációja az észlelés alapegysége (vö. Eysenck–Keane 1997: 64–66); másfelől a részletező jellemzés az ábrázolt jelenség természetének függvényében az arisztotelészi akcidienciális kategóriáknak (vö. Anzenbacher 1993: 72–76)³⁹⁴

Bár a fenti jelölési módokat a tudomány szakszövegeiben nem következetesen alkalmazzuk, de a (20a–c) példák azt szemléltethetik, hogy a perspektivizáció jelölésének módja – a későbbiekben kifejtésre kerülő explicitebb jelölési lehetőségeken kívül – miként valósulhat meg a tudomány szakszövegeiben. Mint látható, a (20a–c)-ben egy hivatkozás, illetve csak egy hivatkozás teszi explicitté azt, hogy az adott megnyilatkozás más diskurzushoz, illetve máséhoz is köthető. A hivatkozás által ugyan az eredeti diskurzus interszjektívan ellenőrizhető, de azt, hogy az aktuális szövegben az idézet mikortól kezdődik, illetve az eredeti diskurzus milyen terjedelmű szövegrésze válik idézetként hozzáférhetővé, a példákban nem válik explicitté. Ebből a szempontból a (20a) leginkább a függő idézési móddal tarthat fenn kapcsolatot, hiszen az idézésben – a hivatkozásban megjelenített elemeket felhasználva – feltehetőleg az eredeti diskurzus propozicionális összegzése valósul meg. Itt említhető a (19b) példa második fele, ahol az *Ebben az értelmezésben tehát* perspektivizációs jelzésként ugyan egyértelművé teszi, hogy az egyenes idézésben szereplő szöveg ismertetése folytatódik, ugyanakkor annak további részei már az aktuális megnyilatkozó perspektívájából, összegzően valósul meg. A (20b–c) hivatkozásai viszont már azt a jelentést vihetik színre, hogy az aktuális megnyilatkozó milyen minőségben kíván a saját diskurzusának részévé tenni egy másik szöveget. A hivatkozásban alkalmazott *lásd (l.)*, *vö. és vö. még*, de emellett a *lásd továbbá*, a *lásd még* stb. arra reflektálhat, hogy az adott szövegrészben egy másik szöveg összegzése történt meg, az

³⁹² Tolcsvai Nagy Gábor: A szövegtipológia megalapozása kognitív nyelvészeti keretben, in Tolcsvai Nagy (szerk.): *Szöveg és típus*, 2006, 69.

³⁹³ Tátrai: *A narratív diskurzusokról*, 2006, 213.

³⁹⁴ Fehér Erzsébet: Szövegtipológia a retorikai hagyományban, in Tolcsvai Nagy (szerk.): *Szöveg és típus*, 2006, 53.

aktuális szövegrész – az intertextualitás jelenségének eltérő fokozatait kihasználva, a hyper- és a metatextus felé torlódva³⁹⁵ – egy másik diskurzussal tart fenn kapcsolatot. A *vö.* alkalmazása arra utalhat, hogy vagy egy másik szöveg propozicionális összegzése zajlik, vagy az aktuális megnyilatkozó nem feltétlenül az idézés, hanem a megidézés vagy a felidézés műveletén keresztül kíván egy szöveget az aktuális referenciális jelenet részévé tenni. A *vö. még* pedig már a tágan értelmezett intertextualitást valósítja meg: az aktuális megnyilatkozó ezzel azt a jelentéstartalmat tudja kifejezni, hogy egy másik diskurzust nem feltétlenül idéz, hanem *megidéz, összegez*, továbbá e jelölési móddal olyan diskurzusokat is bevonhat a diskurzus-/szövegvilágba, amelyek az adott megnyilatkozásban kifejtett jelentéstartalomtól távolabb helyezkednek el. E példákban a közös összetevő egy másik diskurzus hozzáférhetővé tételében összegezhető, illetve abban, hogy az ezzel együtt járó perspektivizáció valamilyen fokon jelöltté válik. E példák és az ehhez hasonló esetek ugyanakkor az idézést jellemző műveletet tekintve az idézés periférikus eseteinek tekinthetők, átmenetet képezve egyéb, a diskurzusköziséggel, illetve a tágan értelmezett intertextualitással jellemezhető nyelvi jelenségek között.³⁹⁶

A tudomány szakszövegeiben alkalmazott hivatkozásokkal kapcsolatban hangsúlyozni kell, hogy a hivatkozás ('idézés') módja szabályozva van, ezek nemzetközileg kodifikált rendszerek. A szövegekben több hivatkozási rendszer érvényesülhet, példaként említve az eddig idézett szövegrészekben, illetve a jelen munkában alkalmazott eltérő hivatkozási eljárásrendet. A hivatkozásokat a folyóiratok, kiadók el is várják, ezek tehát a tudományos diskurzusok konvencionális részét képezik. A fentebb bemutatott hivatkozások alkalmazásával kapcsolatban hangsúlyozandó továbbá, hogy ebben a szövegtípusban a hivatkozás az intertextualitást megvalósítva számos további információt implikálhat a szövegekben az idézés bennfoglalt beszédaktusával együtt.

A hivatkozás fentebb bemutatott jelölési módjai arra is rámutathatnak, amint egy dolog/fogalom a tudományos diskurzuster részévé válik. Ehhez a konvencionalizálódás/kanonizáció jelenségével jellemezhető művelethez az idézés nagyban hozzájárul. E folyamat az idézéshez kapcsolódóan úgy összegezhető, hogy a tudomány diskurzusterében megjelenő új elmélet, annak fogalmai, terminusai kezdetben a perspektivizáció jelöltségének nagyobb fokával jelennek meg, majd megfigyelhető, hogy egyre inkább az jellemzi őket, hogy az idézésük során csupán egy hivatkozás jeleníti meg a fogalom/jelenség/terminus stb. eredeti diskurzusát. Az aktuális szövegben megjelenő összetevő ekkor te-

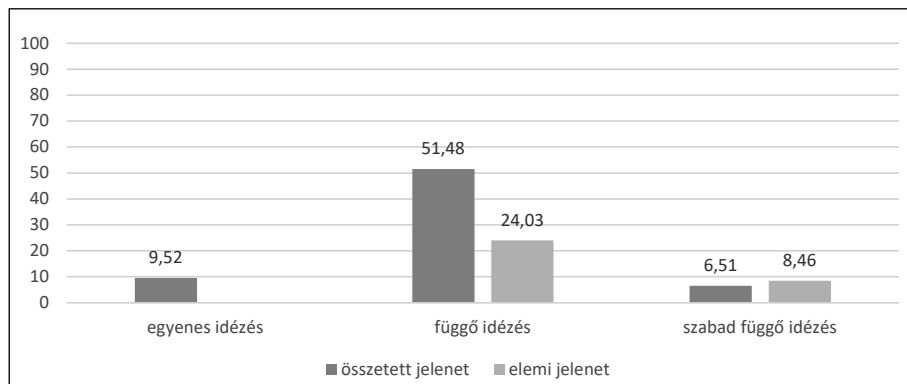
³⁹⁵ *Vö. Diskurzusköziség, intertextualitás* fejezet.

³⁹⁶ *Vö. Az idézés mint nyitott kategória* fejezet.

kinthető bejártottnak, illetve a tudomány diskurzusterébe bevontnak. Az idézés nyelvi tevékenysége tehát a konvencionalizáció, illetve a kanonizáció folyamatában is részt vállal.³⁹⁷

A továbbiakban azokat az idézéseket elemzem, amelyekben – a fenti példákhoz képest – a perspektivizáció ténye explicitebbé válik.

A vizsgált anyagban az idéző konstrukciók az alábbi megoszlásban figyelhetők meg:

2. ábra. Az idéző konstrukciók eloszlása (%).

A vizsgált nyelvi mintában a leggyakoribb idézés a függő idézés (75, 51%), majd a szabad függő (14,97%), végül az egyenes idézés (9,52%) (lásd 2. ábra). A függő és a szabad függő idézésnél az is megfigyelhető, hogy az idézet egy elemi jelenet részeként jelenik meg. Ez a szabad függő idézést magasabb százalékarányban jellemzi (elemi: 8,46%, összetett: 6,51%). A függő idézésnél magasabb százalékban jelent meg az összetett jelenetben való konstruálási mód, tehát amikor mind az idézet, mind az azt elérhetővé tevő idéző rész is nyelvileg explicitté válik. De emellett a narratív idézés is 24,03%-ban jellemezte a vizsgált tanulmányokat. Fontos szólni arról is, hogy az egyenes idézéseknél megfigyelhető az, hogy az idéző rész egy hivatkozásra csökken. Ez a 2. ábrán látható 9,52% közel egyharmadát (3,01%) jellemezte.

A 2. ábra idézési lehetőségeit az alábbi példák szemléltetik.

(21a) Hasonlóan fogalmaz Lux (1981) is: „A szövegfajta formálisan jegyek kombinációjaként írható le (melyeknek száma szövegfajtánként állapítható meg)” (Lux 1981: 233)³⁹⁸

³⁹⁷ Felvethető, hogy ugyanez a folyamat játszódik le például a szállóigék kialakulása során is.

³⁹⁸ Tolcsvai Nagy: *A szövegtipológia megalapozása*, 2006, 45.

- (21b) „A vakuemplék olyan alkalmat idéz fel, amikor rendesen egymástól külön kezelt két narratívum – a történelem folyása és a saját életünk folyása – egy pillanatra egymás mellett sorakozik fel” (Neisser 1993: 453)³⁹⁹
- (21c) Mindazonáltal Tolcsvai Nagy Gábor arra is utal, hogy a szövegvilág – bár lényegét megőrzi – különböző típusú szövegek esetében különböző módon valósul meg (Tolcsvai Nagy 2001: 124)⁴⁰⁰
- (21d) Rosch a kategorizációs műveletek, az elméleti feldolgozás szempontjából három tulajdonságcsoporthoz különített el adatai alapján (Rosch 1977: 41–42)⁴⁰¹
- (21e) Plett (1988: 131–132) rámutat, hogy a retorika története során átfedések, érintkezések alakultak ki az ékesszólás, a poétika és általában az irodalmi formák közt, a nyugat-európai hagyományban ezek „természetes egységeket” alkottak, de a klasszicizmusig „a retorika örködött a poetológiai gondolkodás fölött”⁴⁰²
- (21f) Az emlékezés folyamatában elsődrendű szerepet betöltő séma „múltbeli reakciók, múltbeli tapasztalatok aktív szerveződését jelöli” (Bartlett 1985: 293)⁴⁰³

A (21a–b) példák egyenes idézést valósítanak meg. Az alapvető különbség a kettő között az, hogy amíg a (21a)-ban az idézés tényét a hivatkozás és az idézőjel alkalmazása mellett az idéző rész is jelöli, addig a (21b)-ben csupán az idézőjel hívja fel arra a figyelmet, hogy az írásjellel jelölt szövegrész teljes terjedelmében a beágyazott megnyilatkozó referenciális központja érvényesül. Az idézet után alkalmazott hivatkozás feloldásával ugyanakkor az idéző rész is megalkotható: a név a tudatosság szubjektumát jelöli (*Neisser*), a diskurzus leőhelyére utaló megjelölés a beágyazott szövegrészlet kontextualizáló elemeket hozhatja mozgásba.

A (21c–d) a referenciális központ működése alapján függő idézést valósítanak meg. A (21c) a függő idézés azon eseteit szemlélteti, amikor az idéző rész és az idézet külön jelenetben válik kifejtetté. A (21d)-ben viszont az idézet nem külön jelenetként, hanem az elemi jelenet egyik összetevőjeként reprezentálódik. Ez és az ehhez hasonló esetek narratív idézésként is értelmezhetők.⁴⁰⁴

A (21e–f) példák a referenciális központ működése alapján szabad függő idézést valósítanak meg: az idézetben az aktuális és a beágyazott megnyilatkozó referenciális központja is megjelenik, utóbbi az idézőjel által válik felismerhető-

³⁹⁹ Andó: *A beszélt nyelvi történetmondások*, 2006, 85.

⁴⁰⁰ Tátrai: *A narratív diskurzusokról*, 2006, 161.

⁴⁰¹ Tolcsvai Nagy: *A szövegtipológia megalapozása*, 2006, 51.

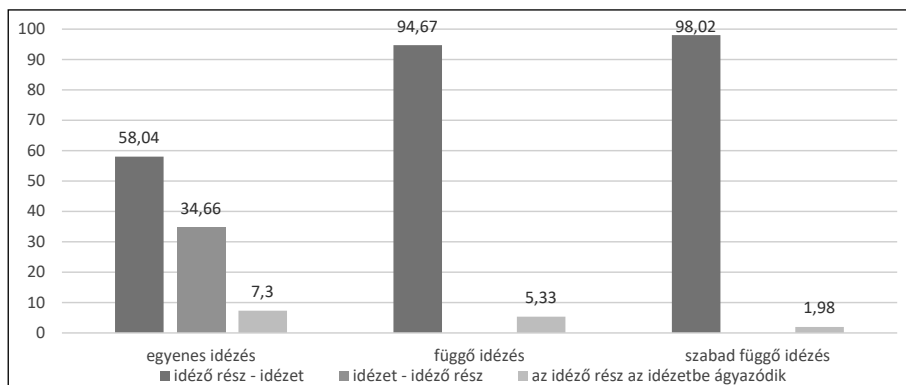
⁴⁰² Fehér: *Szövegtipológia a retorikai hagyományban*, 2006, 21.

⁴⁰³ Andó: *A beszélt nyelvi történetmondások*, 2006, 84.

⁴⁰⁴ Vö. *Az idéző konstrukciók*.

vé. A (21e)-ben az idézés tényére történő reflexió is nyelvileg explicitté válik, a (21f)-ben az idézet anélkül ágyazódik a szövegbe. A (21f) a (21e)-hez képest tehát a beágyazódás nagyobb fokával jellemezhető, ezáltal az aktuális szövegértelmezéshez való hozzájárulása is dominánsabban érvényesül.

A 2. ábrán bemutatott adatokat aszerint is érdemes vizsgálni, hogy – az összetett jelenetként való konstruálásban – milyen szerkezeti sorrendben követi egymást az idéző rész és az idézet.

3. ábra. Az idéző rész és az idézet sorrendje (%).

A 3. ábrán látható, hogy mind a három idéző konstrukcióra az jellemző, hogy az idéző rész az idézetet vezeti be. Ehhez képest, jóval ritkábban – egyenes idézésben 7,30%-ban, függő idézésben 5,33%-ban, szabad függő idézésben pedig 1,98%-ban – az idézetbe ágyazódva jelenik meg. Csak az egyenes idézést jellemzi az, hogy az idézet megelőzi az idéző részt. Ez azért is lehetséges, mert az egyenesen idézett rész határait – e szövegtípusra jellemzővé válva – minden esetben idézőjel jelöli. Ezzel az írásjellel – mint az az eddigi fejezetekben is látható – a perspektivizáció ténye már önmagában felismerhetővé válik.

Mint az az eddig elmondottak alapján megfigyelhető, a perspektivizáció jeleltétele, illetve az idézésre történő reflektálás ebben a szövegtípusban eltérő mértékűvé válik az idézések során. Amennyiben az idéző rész egy elemi jelenetben (mondatban), és nem csupán egy hivatkozás által válik kidolgozottá, az abban megjelenített tudatosság szubjektumának konstruálása többféle módon mehet végbe. A tudatosság szubjektumának megjelenítése az alábbi kategóriákból kerülhet ki:

SZEMÉLY: a tudatosság szubjektumának prototipikus megjelenítési lehetősége, az a személy, akihez az idézett diskurzus köthető;

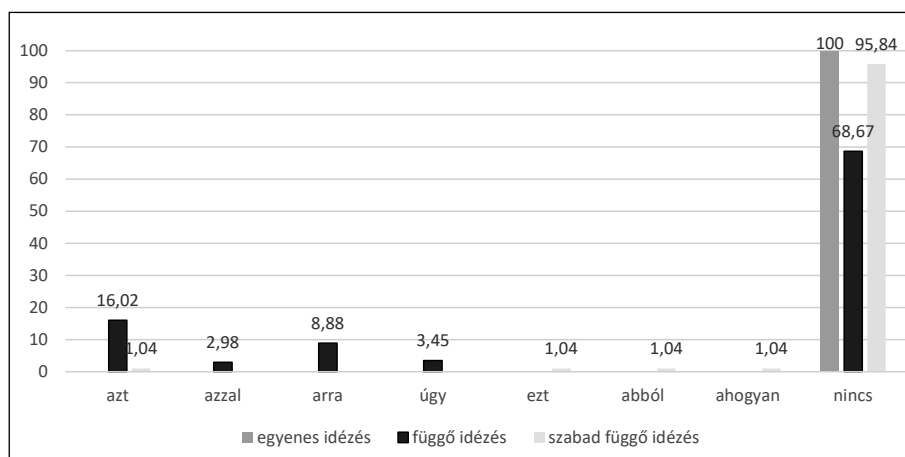
PRODUKTUM: *könyv, elemzés, kutatás;*

a PRODUKTUM egy RÉSZE: *definíció, vázlat, kijelentés, vélemény;*

ELMÉLETI IRÁNYZAT: *a kognitív nyelvelmélet felfogása* (az ilyen esetekben a hivatkozás jeleníti meg magát a személyt, akihez az idézett diskurzusrész tartozik).

Mint ebből is látható, az idézés konstruálása során a tudatosság szubjektumának megjelenítése előtérbe helyezhet egy *kutatást*, egy *tudományos munkát*, illetve egy *elméleti irányzatot*. Ezekben az esetekben a személy helyett álló főnévi megnevezés metonimikus jelentésképzéssel valósíthatja meg a tudatosság szubjektumának reprezentálását.⁴⁰⁵

A másodlagos figura pozícióját betöltő, az idézetet sematikus képviselő névmási elem (lásd az előző fejezet) nem minden esetben jelenik meg az idéző részben.

4. ábra. A mutató névmási elemek jelenléte az idéző részben (%).

A 4. ábrából látható, hogy az egyenes idézést nem jellemzi a mutató névmási elem. Ez a tudomány szakszövegeiben levő idézés funkciójára irányíthatja rá a figyelmet. Az, hogy ezekben a szövegekben az egyenes idézés során a szövegalkotó (idéző) nem kívánja külön deiktikus nyelvi elem által a figyelmet az egyenesen idézett megnyilatkozásra irányítani, azzal indokolható, hogy az idézés funkciója ezekben a szövegekben nem a másától származó tudás hangsúlyozása, hanem az abban közöltek hozzájárulása az aktuális jelentésképzéshez. A függő

⁴⁰⁵ A metonimikus szereplőkonstruálásra lásd Horváth: *A szereplőkonstruálás mintázatai*, 2020.

idézési módban a mutató névmási elemek használata gyakoribbá válik (összesen 31,33%), de ez minden esetben önmagában áll, az utalószó funkcióját tölti be.⁴⁰⁶ A szabad függő idézések 4,16%-át jellemzi e nyelvi elem alkalmazása. Itt megjelenik a diskurzusdeixis funkcióját prototipikusan megvalósító palatális mutató névmás, az *ezt*, de mindössze 1,04%-ban.

Az egyenes idézések idéző részét viszont két olyan nyelvi elem jellemzi, amely a diskurzus szerveződését explicitté téve a diskurzusdeixis műveletét is megvalósítja. Ez a két elem az *alábbi módon* és a *következőképpen*. Az *alábbi módon* és a *következőképpen* alkalmazása 12,02% és 14,05%-ban megfigyelhető azokban az egyenes idézésekben, amelyekben az idéző rész megelőzi az idézetet, például: *A „nyelvbéli előadás” mibenlétét Bitnitz az alábbi módon határozza meg: „A’ nyelvbéli előadás nevezet [...] legfőbb énfogás [értsd: a legáltalánosabb fogalom] az élő szó- és írásbeli kifejezés’ minden egyes nemére, felekezetére és formájára nézve...” (191);⁴⁰⁷ Ennek megfelelően Tolcsvai Nagy a szöveget mint szerkezetet, illetve mint műveletet a következőképpen jellemzi: „a szerkezet olyan mentális modell, amely a beszédhelyzetben elhelyezett szöveg nyelvi és nem nyelvi összetevőit statikus, pontszerű entitások sruktúrájaként írja le [...]” (i. h.).⁴⁰⁸ E nyelvi eszközökkel kapcsolatban kijelenthető, hogy a palatális mutató névmásokhoz hasonlóan a diskurzusdeixis műveletét valósítják meg⁴⁰⁹, alkalmazásukkal az idézetre lehet rámutatni, mindezzel együtt azt a figyelem előterébe állítják.*

Amennyiben az idéző rész idéző mondatként válik kidolgozottá, a profilját a MONDÁS-t megvalósító nyelvi eszköz adja.⁴¹⁰ A nyelvi mintában megfigyelhető, hogy ige mellett a *szerint* is – nem az idéző mondatnak az evidencialitás, tehát az információ forrásának megjelenítésére szolgáló kontextualizáló összetevőjeként,⁴¹¹ hanem önálló szerkezetként – megvalósíthatja az idézés nyelvi tevékenységének kifejezését (lásd 5–8. ábra).

⁴⁰⁶ Ennek kifejtését lásd a *Figyelemirányítás az idézésben. A mutató névmási elem jelenléte és szerepe az idézésben* fejezetben.

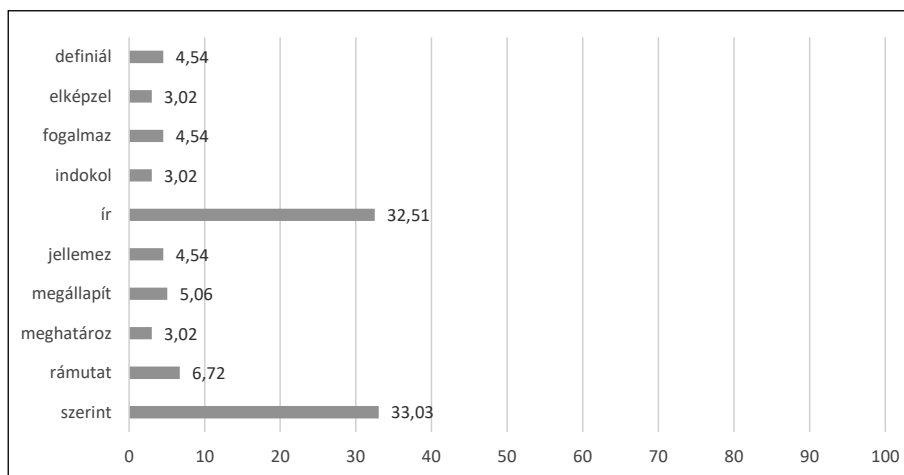
⁴⁰⁷ Fehér: *Szövegtipológia a retorikai hagyományban*, 2006, 45.

⁴⁰⁸ Dobi Edit: A formális nyelvi elemzés lehetőségei a szövegek reprezentációjában, in Tolcsvai Nagy (szerk.): *Szöveg és típus*, 2006, 96.

⁴⁰⁹ Lásd a *Diskurzusdeixis* című fejezetet.

⁴¹⁰ Vö. *Az idéző igék*.

⁴¹¹ Vö. Imrényi András: Az elemi mondat viszonyhálózata, in Tolcsvai Nagy (szerk.): *Nyelvtan*, 2017, 750–751.

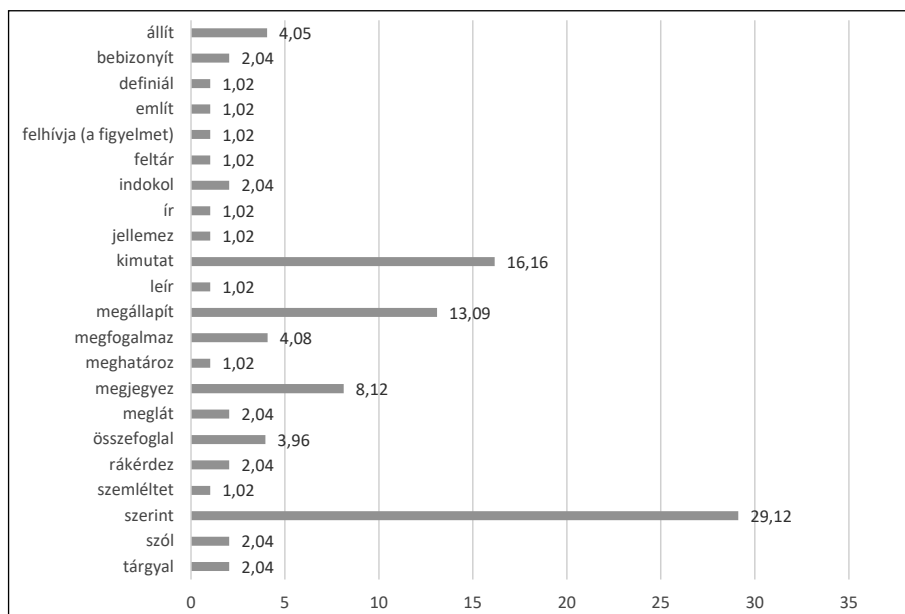
5. ábra. A mondas aktusát megjelenítő nyelvi eszközök az egyenes idézésben (%).

Az 5. ábra azokat a nyelvi eszközöket tartalmazza, amelyek az egyenes idézésben az idézés aktusából a beszédcselekvést valósítják meg. Mint látható, ebben az idézésben a legmeghatározóbb – a többi igével való viszonyában – a MONDÁS jelentésszerkezetéből a medialitását kidolgozó, azt előtérbe állító *ír* (32,51%), például *Még tömörebben ír az értekező prózáról: „Értekezni annyit tesz, mint valamely tudományos tárgyról értelmezve, fejtegetve szólni”* (18),⁴¹² de emellett a *szerint* (33,03%) is, például: *Vígh Árpád (1981: 288) szerint „igazi tankönyvsiker volt”*.⁴¹³ Az idézés aktusának megjelenítése ebben az idézésben tehát történhet igével (66,97%) és a *szerint*-tel alkotott nyelvi szerkezettel is (33,03%).

Függő idézési módban ezen nyelvi lehetőségek változatosabb képet mutatnak.

⁴¹² Fehér: *Szövegtipológia a retorikai hagyományban*, 2006, 49.

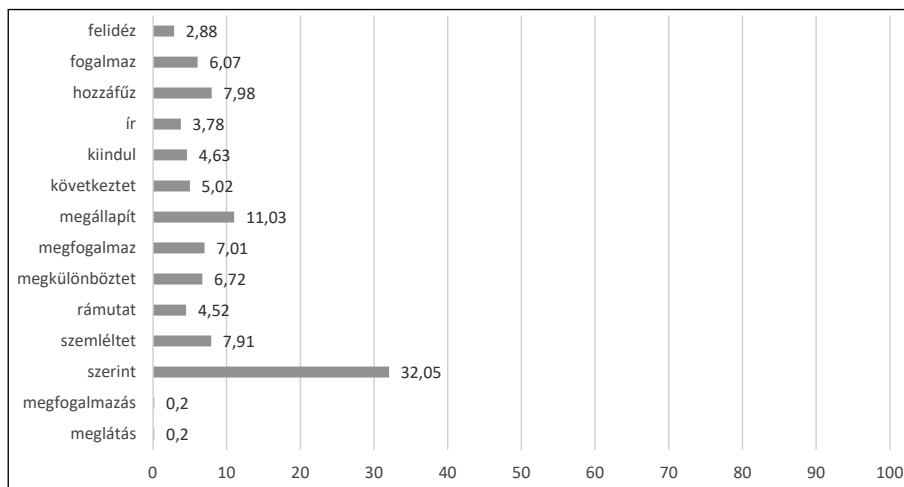
⁴¹³ Fehér: *Szövegtipológia a retorikai hagyományban*, 2006, 48.

6. ábra. A mondás aktusát megjelenítő nyelvi eszközök a függő idézésben (%).

Mint az a 6. ábrán látható, a függő idézésben a mondás beszédaktusát leggyakrabban a *szerint*-tel alkotott szerkezet valósítja meg (29,12%), például: *Bull szerint az időorientáció változatainak elméletileg végtelen a mennyisége, mégis feltételezi, hogy nagy valószínűséggel az említett négy tengely az, amely már meghatározza az időrendszert.*⁴¹⁴ Az igék közül kiemelkedő a *kimutat* (16,16%), a *megállapít* (13,09%) és a *megjegyez* (8,12%). A 6. ábrából látható, hogy az idéző részben a beágyazott megnyilatkozás beszédaktusát alapvetően ige jeleníti meg (összesen 70,88%).

⁴¹⁴ Eőry Vilma: A szöveg időszerkezete mint szövegtipológiai jellemző, in Tolcsvai Nagy (szerk.): *Szöveg és típus*, 2006, 238.

7. ábra. A mondás aktusát megjelenítő nyelvi eszközök a szabad függő idézésben (%).⁴¹⁵

Szabad függő idézésben a 5–6. ábrán közölt arányszámok a következőképpen módosulnak (lásd 7. ábra): a mondás beszédcselekvését megvalósító nyelvi eszközök közül itt is a *szerint*-tel alkotott szerkezet válik a legmeghatározóvá (32,05%), például: *Ulrich Neisser (1993) szerint a vakuempléket nem valami „fotografikus mechanizmus hozza létre, hanem utólag válnak fontosság éppen jelentőségük révén” (Neisser 1993: 451).*⁴¹⁶ Ugyanakkor ebben az idézésben a MONDÁS-t főnév (*meglátás, megfogalmazás*) is elérhetővé teheti, például: *Szerzőnk megfogalmazásában: az értelem, a „kedély és képzelem”, valamint az akarati;*⁴¹⁷ *Schapp (1976) lényeges meglátása, hogy mindnyájan kölcsönösen „be vagyunk hálózva” mások történeteivel, s ők is a mi elbeszélésszerkezeteinkkel.*⁴¹⁸

A fenti tényezőket figyelembe véve, illetve azokat egymáshoz viszonyítva a következő összegző megállapítások tehetők. Alapvetően két konstruálási mód figyelhető meg a mondás beszédcselekvésének visszaadásakor: az egyikben az elsődleges és a másodlagos figura közötti temporális viszony kerül az előtérbe, ezt ige végzi el, a másikban – a *szerint*-tel történő megjelenítés során – viszont

⁴¹⁵ Amennyiben ebben az idézési módban elmarad az idéző rész, így az idézetre – amint az a (22f)-ben látható – csupán írásjel (idézőjel) hívja fel a figyelmet, értelemszerűen nem lehet az idéző résznek a MONDÁS beszédcselekvését megvalósító nyelvi eszközét vizsgálni. Ezért a 7. ábra csak azokra az esetekre szorítkozik, amikor a szabad függő idézést megvalósító konstrukcióban az idéző rész nyelvileg is explicitté vált.

⁴¹⁶ Andó: *A beszélt nyelvi történetmondások*, 2006, 118.

⁴¹⁷ Fehér: *Szövegtipológia a retorikai hagyományban*, 2006, 48.

⁴¹⁸ Andó: *A beszélt nyelvi történetmondások*, 2006, 137.

a tudatosság szubjektuma, illetve annak vélekedése, elmélete, álláspontja kerülhet a figyelem középpontjába.

A mondás aktusát elvégző nyelvi eszköz az idézés tényét teszi explicitté úgy, hogy mindeközben az eredeti diskurzus medialitását is megjelenítheti (*ír*), de emellett az idézőnek az idézett részben közölt tartalomhoz történő reflexív viszonyulását is reprezentálhatja. Az 5–7. ábrák példáiban a MONDÁS-t reprezentáló nyelvi eszközök azonos jelentés-összetevője a 'mondás aktusa'. A MONDÁS megjelenítése az idézésekben – a nyelvi reprezentációkban profilálódó eltérő jelentés-összetevők miatt – viszont nem azonos módon történik. Az *ír* – mely a diskurzus medialitását is képes megjeleníteni – a MONDÁS tekintetében neutrálisabb jelentésű. Ehhez képest viszont elsősorban a függő és a szabad függő idézésben a legtöbb nyelvi elem (például *kimutat*, *szembesül*, *kiindul*, *rámutat* stb.) a MONDÁS-nak az idéző általi értékelését és értelmezését is megvalósítja, az idézőnek az idézet propozicionális tartalmához való szubjektív viszonyulását is reprezentálja.⁴¹⁹

Az idézéskor alkalmazott, a MONDÁS-t megvalósító nyelvi eszközök aszerint kategorizálhatók, hogy a MONDÁS-ból mit dolgoznak ki, illetve mennyire juttatják érvényre az idézőnek az idézethez járuló attitűdjét, szubjektív viszonyulását.⁴²⁰ Ezek alapján a következő, hangsúlyozottan nyitott kategóriák jelennek meg ebben a pozícióban:

- ige: a MONDÁS-t mint tevékenységet jeleníti meg, jelentésszerkezete profilálhatja:
 - a teljes esemény leképezését a medialitás előtérbe helyezésével (*ír*, *szól*),
 - a mondás intenzitását (*hangsúlyoz*, *említ*),
 - a kidolgozás módját (*vizsgál*, *bemutat*, *leír*, *jellemez*),
 - az esemény célját (*definiál*, *feltár*),
 - az idézet egy összetevőjét (*rámutat*, *összpontosít*),
 - az esemény végeredményét (*összegzi*, *összefoglal*).
- a *szerint* névutó: az idézethez köthető személy előtérbe helyezése (például *Descartes szerint*) és az idézett diskurzust mint véleményt megjelenítve, de a mellette megjelenő főnév ezt árnyalhatja:
 - a MONDÁS egészét dolgozza ki, de ebben az adott elméleti keret nézőpontja kerül előtérbe, például a *megközelítése szerint*;

⁴¹⁹ Vö. *Az idéző igék*.

⁴²⁰ Lásd *Az idéző igék* fejezetet.

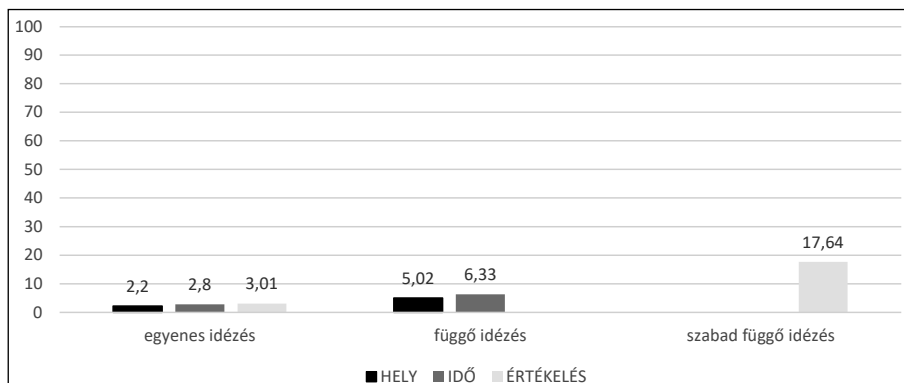
- a MONDÁS eredményét dolgozza ki, például a *megállapítása szerint*.
- főnév által:
 - a MONDÁS egészét kidolgozva (*megfogalmazás*),
 - a MONDÁS eredményét kidolgozva (*megállapítás*).

Az 5–7. ábrák eredményeit egymáshoz viszonyítva is érdemes megvizsgálni abból a célból, hogy mely idézési módban mi válik kidolgozottá a MONDÁS-ból. Az egyenes idézésben az igék elsősorban a mondás aktusának egészét jelenítik meg. Ehhez képest a szabad függő, illetve leginkább a függő idézésben a változatosabb jelentéstartalmat színre vivő igék a MONDÁS egy jelentés-összetevőjét kidolgozva jelenítik meg az idézni kívánt diskurzus beszédcselekvését. Ez – mint arra már *Az idéző igék* fejezetben is rámutattam – az idéző interpretáló folyamatának következményeként is értelmezhető, ami egybevágna azzal, hogy ezekben az idézésekben az ő perspektívája (referenciális központja) az idézetben is dominánsabban érvényesül. Emiatt ebben a két idézésben jelennek meg azon igék, amelyek egyfelől a MONDÁS-nak egy részét dolgozzák ki, lehetőséget adva az idéző értékelő, értelmező pozíciójának is a megjelenítésére, vagy azt metaforikusan jelenítik meg (például *meglát, feltár*).

Az idéző igéknek és az egyéb nyelvi lehetőségeknek egymáshoz való viszonyítása során az is látható, hogy azok a szubjektívizáció⁴²¹ eszközévé válhatnak: az idéző értelmezői és interpretáló folyamata valósulhat meg abban, hogy a MONDÁS-ból egy-egy összetevő előtérbe állításával teszi elérhetővé az idézetet. Ez az idézet elérését, így értelmezését is nagyban meghatározza. Az idézés funkciója ekképp ismét azt állíthatja a figyelem előtérébe, hogy nem az idézés ténye, hanem az abban közöltek válnak meghatározóvá ezekben a szövegekben. Emellett szükséges hangsúlyozni azt is, hogy mindhárom idézésben kiemelkedővé válik a *szerint* névutó alkalmazása, amely egyfelől lehetőséget ad az eltérő nézőpontú vélemények összevetésére, másfelől az idézetet csupán mint egy 'lehetséges értelmezés'-t teszi hozzáférhetővé.

Amennyiben az idézetet idéző mondat – és nem csupán egy hivatkozás – kíséri, a tudatosság szubjektumának megjelenítésén és az idézetre rámutatni vagy utalni képes mutató névmáson kívül más, az idézetet kontextualizáló kifejezés is megjelenhet. Ezen elemek használata ugyanakkor nem vált dominánssá a vizsgált idézésekben, csupán 37%-át jellemzik, ezért ezeket egy ábrán szemléltetem. Alkalmazásuk viszont az idéző konstrukciókra jellemzővé vált.

⁴²¹ Lásd *A kognitív nyelvészet áttekintése* fejezet.

8. ábra. Kontextualizáló elemek jelenléte az idéző részben (összesen 37%).

A 8. ábrán látható, hogy azokban az esetekben, mikor kontextualizáló elemek jelennek meg az idéző részben (az összes idézés 37%-a), ezen elemek az idézési módra jellemzővé válnak. Az egyenes idézet 8,01%-át, a függő idézet 11,35%-át, a szabad függő idézet 17,64%-át kíséri olyan idéző rész, amelyben az idézetet kontextualizáló elem található. Ez összefüggésbe hozható azzal, hogy a mondas beszédcselekvését változatos nyelvi lehetőségek képesek visszaadni, amelyek közül több már önmagában képessé válik az idézetre reflektálást elvégezni.⁴²² Az eredmények alapján ugyanakkor az is látható, hogy ezek a nyelvi elemek első-sorban azokat az idézéseket jellemzik, amelyek az aktuális megnyilatkozó referenciális központjának az érvényesülésére adnak nagyobb teret.

A 8. ábra alapján az idéző részben az idézetet kontextualizáló nyelvi elemek a következő összetevőket jeleníthetik meg:

- **HELY:** az idézet lelőhelyének megjelölése, pl. *könyvében, tanulmányában*, illetve az idézett mű címe;
- **IDŐ:** az idézet keletkezési idejének megjelölése, pl. *1975-ben*;
- az idézetre irányuló **ÉRTÉKELÉS:** jellemzően akkor, amikor a mondas beszédcselekvése a *szerint* névutóval megy végbe, például *igen fontos / fontos, központi (megállapítása szerint)*, ige mellett megjelenők: *jól, igen jól, nagyon jól, vázlatosan*.

Ezen fogalmi tartományokból kikerülő kontextualizáló nyelvi elemek – azzal összefüggésben, hogy az idézetek alacsony mértékben kontextualizáltak – jellemzően nem kombinálódnak egymással.

⁴²² Vö. *Az idéző igék*.

A kontextualizáló elemek alacsony jelenléte az idéző részben leginkább ismét az aktuális szövegalkotó interiorizáló tevékenységével, ebből következően az idézésnek e szövegekben betöltött funkciójával hozható összefüggésbe. Mint az az előző részben láthatóvá vált, az aktuális megnyilatkozó a MONDÁS beszédselekvésének reprezentálása során érvényesítheti saját interiorizáló, adaptáló, ezzel együtt értékelő és összegző tevékenységét. Ebből következően az e szövegekbe ágyazódó idézetek alkalmazásának motivációja leginkább az aktuális diskurzus jelentésképzéséhez történő hozzájárulásban összegezhető. Ennek következménye lehet, hogy az idéző nem kívánja az idézet körülményeit kontextualizáló elemek által a figyelem előterébe helyezni, ezen elemek mellőzésével az idézet dominánsabban ágyazódhat az aktuális szövegbe, hozzájárulva annak jelentéstartalmához, és nem magára az idézetre irányítva a figyelmet.

Konklúzió

A tudomány szakszövegeibe ágyazódó idézések a tudás megosztásához járulnak hozzá. Hozzájárulásuk módját és mértékét nagyban meghatározza, miként ágyazódnak a szövegbe. A beágyazódás foka az idéző adaptív tevékenységének az eredménye. Az adaptív tevékenység e szakszövegekben kiterjedhet arra, hogy az idézni kívánt szövegrészben kinek a referenciális központja érvényesül; külön eseményként megjelenítve történik-e az idézet hozzáférhetővé tétele; milyen megértési útvonalon érhető el az idézet (az idéző rész és az idézet egymáshoz képesti helyzete), illetve mennyire válik reflexió tárgyává az idézés művelete. Utóbbi esetében kiemelt jelentősége van annak, miként válik jelöltté a perspektivizáció ténye; megvalósul-e az idézetre történő rámutatás; az idézés beszédselekményére reflektáló nyelvi eszköz a MONDÁS-nak mely összetevőjét dolgozza ki, illetve az összetevő által megjelenített jelentés milyen fokon köthető az eredeti mondás vagy az aktuális megnyilatkozó értelmező, értékelő, interpretáló tevékenységéhez; milyen fokon megy végbe az idézet kontextualizációja; írásképi megoldás felismerhetővé teszi-e az idézetet. Mindezen tényezők a figyelemirányítás eszközeivé válnak.

A vizsgált nyelvi minta alapján a következő összegző megjegyzések tehetők. A tudományos szakszövegekben a függő idézési mód a leggyakoribb, az egyenes pedig a legritkább. Az idézési módok alkalmazásának aránya mutatja, hogy az idézés funkciója ebben a szövegtípusban elsősorban az, hogy a mástól származó tudás, annak propozicionális tartalma, összegzése működésbe lépjen. Az egyenes idézési mód háttérbe szorítása, a függő és a szabad függő idézés nagyobb számú előfordulása arra is felhívja a figyelmet, hogy az intertextualitás lehetőségén

keresztül hozzáférhetővé váló tudás értelmezése és az adott szöveg jelentéstartalmához való igazítása válik meghatározó tényezővé az idézés műveletében; a figyelem nem az idézetre, hanem az abban közöltekre irányul.

Idéző rész nem minden esetben kíséri az idézetet. E konstruálási mód szintén azt mutatja, hogy az idézetek dominánsabban ágyazódnak a tudomány szakszövegeibe. Amennyiben megjelenik az idéző rész, annak kifejtettsége elsősorban az elsődleges figurának (a tudatosság szubjektumának) megjelenítéséhez kapcsolódva mondható következetesnek. A másodlagos figura pozícióját betöltő, mutató névmási elem nem jellemzi az idézéseket. Ez szintén az idézetnek a szöveg egészébe történő nagyobb fokú beágyazódását eredményezi, ezen nyelvi elem mellőzésével a figyelem nem irányul, illetve nem (csak) az idézetre irányul.

Az idéző rész legjellemzőbb összetevőjének az idézés beszédcselekvését megjelenítő nyelvi eszköz minősült. Az idéző az eredeti diskurzus feldolgozása után az IDÉZÉS fogalmi megalkotását attól függően, hogy milyen célja van magával az idézettel, több módon is megteheti. A MONDÁS-t megjelenítő nyelvi eszköz legtöbb esetben az idéző feldolgozó és interpretáló eljárását fejezi ki. E nyelvi eszközök ugyanis szemantikailag eltérő fokon és eltérő módon reprezentálják az eredeti diskurzus elhangzásának aktusát. Ezen eltérő specifikussággal rendelkező nyelvi eszközök a MONDÁS tartományából kidolgozott jelentés-összetevővel a befogadó figyelmét a beágyazódó diskurzus más-más összetevőjére irányíthatják anélkül, hogy arra történe reflektálás, hogy ez valóban egybeesik-e az eredeti diskurzus közlésének aktusával vagy az idéző adaptív tevékenységének az eredménye. Ezek alkalmazásával az idézet eltérő módon válhat hozzáférhetővé, valamint a beágyazódás mértéke is eltérővé válhat. Minél inkább érvényesül ugyanis az idéző értelmezői tevékenysége az idézett beszédesemény kifejezésében, annál inkább elszakad az idézett diskurzus az eredeti diskurzustól, de ezzel együtt annál inkább beágyazódik az új kontextusába. Az idézés során az idézőnek tehát megvan a lehetősége arra, hogy a MONDÁS megalkotásakor az eredeti diskurzust szubjektívan vagy kevésbé szubjektívan tegye hozzáférhetővé. A mintában a függő idézési módban figyelhetők meg a MONDÁS elérhetővé tételének legváltozatosabb nyelvi formái. Ez ismét azzal kapcsolható össze, hogy e szövegekben az idézés elsődleges célja a mástól származó tudásösszetevő működésbe hozása. Az aktuális megnyilatkozó az eredeti diskurzus beszédcselekvésének megalkotása során az idézetet, de ezáltal az idézet során elérhetővé váló tudásösszetevőket a MONDÁS aktusát kidolgozó nyelvi lehetőségek által értékelheti és értelmezheti.

Az idézet kontextualizációját elvégző nyelvi elemek nem válnak jellemzővé az idézésekre. E szövegtípusban konvencionizált összetevőnek tekinthető a hivatkozások alkalmazása, ezekkel az idézet és ezzel együtt az idézés már önmagában

kontextualizálható. Az idéző részben alkalmazott kontextualizáló elemek az idéző konstrukciókra jellemzővé válnak. A fentiekkel összekapcsolva az válhat meghatározóvá, hogy a szabad függő idézési módban – a többi idézési módhoz képest dominánsabban – figyelhetők meg az idéző adaptív tevékenységét érvényre juttató értékelő nyelvi elemek alkalmazása. Ezek használatával az idézet hozzáférhetővé tétele szintén az adott szöveg jelentéséhez igazítottan jelenik meg, a beágyazódás nagyobb fokát eredményezve.

Az idézett szöveg vagy annak egy részlete különböző módon és mértékben válhat hozzáférhetővé. Az idézési lehetőségek nyelvi konstrukciói az idéző adaptív tevékenységét, az idézetnek az aktuális szöveghez való hozzájárulását, annak módját és minőségét határozzák meg, az idéző szubjektívizációs eljárásának különböző minőségben és fokon teret adva.

Az idézés megalkotása során az idéző az idézésre szánt és az adott diskurzussal, valamint a befogadóval diszkurzív viszonyba kerülve folyamatos döntéseket hoz arról, hogy az eredeti diskurzus tartalma közül mit, hogyan és milyen mértékben rögzít, tesz explicitté, és ezt milyen perspektívából teszi elérhetővé. Ezáltal eltérő fokon válhat explicitté az idéző tevékenységre történő reflektálás, de mindemellett az eredeti diskurzus vagy annak egy részlete is eltérő mértékben és az eredeti kontextusában funkcionáló jelentéséhez képest módosult, de sokkal inkább az adott diskurzushoz igazított, adaptált, aktualizált jelentésben jelenhet meg. Mindezzel együtt az eredeti diskurzus más részeire irányul a figyelem, az adott diskurzusba történő beágyazódása eltérő fokúvá válhat, valamint ez az eljárás az idézési módok mintázataira is hatással van. Az idéző adaptív tevékenysége tehát nem csupán – az intertextualitás lehetőségét kihasználva – az idézetnek az adott diskurzusba történő bevonására, hanem annak minőségére és módjára is kiterjed.

A tudomány szakszövegeit alapvetően a tudás megosztása jellemzi. A szövegalkotó a tudást a befogadóval a kettejük között létesülő közös figyelemirányítás során kívánja megosztani. A tudás megosztása tehát meghatározó tényezővé válik az idézés során, az ezzel együtt járó figyelemirányítás pedig az idézések nyelvi konstruálására is hatással van. Az aktuális szövegalkotó ugyanis a tudás megosztása során ebben a diskurzustípusban megteheti, hogy magát a tudást és nem annak forrását helyezi előtérbe.

Az intertextualitás fogalmán keresztül is értelmezhető idézés az explicittség eltérő fokozataival jellemezhető. Az idézés ezáltal egy egyenesen képzelhető el, melynek egyik oldalán a maga teljességében megjelenő idézések találhatók, tehát azok, melyekben az eredeti diskurzus kontextusa, az idéző tevékenység és az idézet is expliciten megjelenik. A másik végpontot azok az idézések képezhetik, melyekben az idéző tevékenységet és ezzel együtt az intertextualitás

tényét egy hivatkozás jeleníti meg. A két végpont között pedig az idéző tevékenységet és az idézetet, azaz a perspektivizációt különböző mértékben megjelenítő idézések helyezkednek el. Ezeken kívül mindenképp szólnom kell azokról az esetekről, melyek – az idézés nyitott kategóriaként történő értelmezését megvalósítva – a hivatkozásokba tett jelölések által (*l.* és *vö.*) finom átmenetet képeznek az idézés és a tágra értelmezett intertextualitás között. Ezáltal az mondható el, hogy a tudomány szakszövegeiben a szövegalkotó a tudás megosztásának céljából egy másik diskurzust vagy annak egy részletét az idézés művelete által a kanonizáció folyamatának részévé is teheti.

AZ ÖNIDÉZÉS

Az önidézés megvalósulhat akkor, amikor az aktuális megnyilatkozó a saját korábbi, írott nyelvi tevékenységét teszi hozzáférhetővé mások számára, de emellett lehetősége van arra is, hogy a korábban elhangzott beszélt nyelvi diskurzusát idézze. Mind a két esetben meghatározóvá válik az, hogy az idézni kívánt írott vagy beszélt nyelvi diskurzus milyen idő-, illetve térbeli távolságban van az aktuális megnyilatkozó aktuális pozíójától: az idézni kívánt diskurzus egy korábban elhangzott diskurzusból származik, vagy az aktuális diskurzus részeként jelenik meg.

A fejezetben az önidézést arra is fel kívánom használni, hogy bemutassam, az idézés nemcsak az intertextualitás, hanem az *intratextualitás* (*autotextualitás*)⁴²³ jelenségét megvalósítva is megalkotásra kerülhet. Dällenbach az önidézés jelenségéhez kapcsolódva három alapvető esetet különít el: az *önidézést*, a *rezümét* és a *variánst*.⁴²⁴ A kutatásban arra is rá kívánok világítani, hogy az önidézés funkcionális vizsgálatában e kategóriák felvételét meg lehet tenni, de a közös művelet mindhárom esetben az, hogy az aktuális megnyilatkozó saját múltbeli 'én'-jéhez kapcsolódó megnyilatkozást (vagy annak egy részletét, illetve összegzését) az idézés lehetőségén keresztül hozzáférhetővé tesz mások számára. Tehát az önidézés jelensége is többfajta konstruálási lehetőséget valósíthat meg, az önidézés nyitott kategóriaként való értelmezésére lehetőséget adva.

Jelen fejezetben két olyan igealakkal konstruált idézéseket vizsgálok, amelyek az aktuális megnyilatkozóknak elsősorban a beszélt nyelvi tevékenységét tehetik

⁴²³ Lásd Dällenbach: *Intertexte et autotexte*, 1976, 382–396.

⁴²⁴ Lásd bővebben *Diskurzusköziség, intertextualitás* fejezetben.

idézésként hozzáférhetővé.⁴²⁵ A *mondtam* és a *mondom*⁴²⁶ elemzése során először azt vizsgálom, hogy ezek miként valósíthatják meg az önidézés lehetőségét, az aktuális megnyilatkozó a saját beszédtevékenységére történő reflektálása mikor és miért értelmezhető idézésként. Ezzel kapcsolatban felvetem, hogy az önidézés az 'én' lehetséges megvalósulását működésbe hozva eredményezi az idézést. Majd ezek után a diskurzusköziség lehetőségeire reflektálva arra mutatok rá, hogy az önidézés jelensége miként hozhatja mozgásba az intratextualitást műveletét, illetve ezek az esetek miként értelmezhetők idézésként.

Előljáróban rögzítenem szükséges, hogy jelen fejezetben a két igealakkal konstruált idézések elsősorban az önidézés lehetséges megvalósulásainak bemutatására használom fel. Ebben a fejezetben tehát elsősorban a konstruálási mintákhoz csatlakozó elméleti megközelítés fog nagyobb hangsúlyt kapni.

Anyag és módszer

A fejezet alapjául szolgáló vizsgálatban a *mond* E/1. kijelentő módú jelen idejű határozott ragozású alakjának (*mondom*) és az E/1. kijelentő módú múlt idejű alakjának (*mondtam*) elemzését végeztem el az MNSZ2 300-300 adatból álló, műfajilag vegyes, véletlen listája alapján.⁴²⁷ A listák elemzése előtt a *mondom*-nál kizártam azokat az eseteket, amikor azok az – egyébiránt az önidézésből kialakuló – diskurzusjelölő funkcióját töltik be. Továbbá kizártam az igekötős igéket, mert ezek módosíthatják az igék jelentését, a tagadással együtt járó, illetve a hipotézist reprezentáló szerkezeteket, mivel ezek sem valósítják meg egy megnyilatkozás újrakonstruálását, valamint a duplikátumokat is eltávolítottam. Majd a véletlen listákat az MNSZ2-vel bővítettem, hogy mindegyik igealakra nézve megkapjam a 300 adatból álló, idézést megvalósító találatot. Az ekképp kialakított listákat manuálisan elemeztem. Az adatokat a fejezet bevezetésében megfogalmazott vizsgálati kérdésekre fókuszálva vizsgáltam. Az eddigi vizsgálatoktól eltérően a nyelvi minta elsősorban kvalitatív elemzésére összpontosítottam.

⁴²⁵ Mint arról *Az idéző igék* fejezetben szó volt, ez az ige (is) a metaforikus jelentésképzés lehetőségét kihasználva írott nyelvi diskurzusok idézésekor is alkalmazható, például *Én ezt szeretném mondani így adventkor is, amikor várjuk a valódi megszületést, amit a híressé vált könyvemben is mondtam és amit a bibliából eredeztettem, hogy ne féljete*. #873434444

⁴²⁶ A *mondom* vizsgálatához, a szerzőtársaim beleegyezésével, felhasználok Csontos–Dér–Furkó: *Idézés – önidézés*, 2019 tanulmányt is. Az abban szereplő elméleti keret és megállapítások tőlem származnak, a két szerzőtársam az annotációhoz nyújtott segítséget. A jelen munkában viszont az ott szereplő nyelvi mintát bővítettem, ezáltal a tanulmányban szereplő százalékokat is újraszámoltam.

⁴²⁷ A lekérdezés dátuma: 2022. szeptember 23.

Tettem ezt azért is, mert az önidézés esetében működésbe lépő műveletek több esetben nem határozott, a kvantitatív elemzésre lehetőséget adó tendenciákat valósítanak meg, ezért kvalitatív vizsgálatuk – reményeim szerint – nagyobb eredményekkel szolgálhat az önidézés későbbi vizsgálataihoz is.

Az önidézés mint újrakonstruálás

Az önidézés bemutatásához célszerű még egyszer a jelen munkához felhasznált, az idézés értelmezéséhez alkalmazott megközelítési módot egy mondatnyi terjedelemben újra hangsúlyozni: idézés esetében nem csupán egy esemény, hanem egy nyelvi megkonstruált esemény feldolgozása, fogalmi és nyelvi újraalkotása, újrakonstruálása történik.⁴²⁸

- (22a) 1987. október 18-án lapjában közölte cikkemet Petőfi Sándor „szibériai legendájáról” (...) ⁴²⁹. Ebben azt írtam, hogy Barguzin lakosai semmiképp sem temethették el 1856 májusában „Petrovicsot”, az akkor még élő dekabrista M. K. Küchelbecker sírja mellett, ahogy erről Ozerov írt 1986. február 16-án a Szovjetszkaja Rosszija hasábjain.⁴³⁰
- (22b) Az Országos Kereskedelmi Szövetség főtítkáráként politikai pártok nézeteit, hitvallását nem bírálhatom. Ezért azt mondom, azt sem tudom, hogy a parlamentben miféle pártok vannak⁴³¹
- (22c) Sokak szerint volt csapattársának, Didier Deschamps-nak kéne átvennie a nemzeti csapat irányítását. – Mindenképpen alkalmas lenne a feladatra, de aki ismer, az tudja, hogy nem szeretek véleményt mondani ezekben a kérdésekben. – De azért az meglepné, ha Raymond Domenech maradna a kapitány, nem? – Hát, talán igen, de még egyszer mondom, nem szeretnék beleszólni ebbe.⁴³²
- (22d) „LIBATÖPÖRTYŰ?!” mondom a pincérnek. „El tud uram képzelni egy embert, aki étlapon harminc éve nem látta ezt a gyönyörű magyar szót?”⁴³³
- (22e) – Ki vagy? – kérdezték kézrázás közben. – Szovjet? – Nem – ingattam a fejemet. – Cseh? – Az sem. Vállfölhúzások, nevetés. – Magyar – mondtam. Nem értették. Nem hallottak még rólunk.⁴³⁴

⁴²⁸ Lásd bővebben *Az idézés mint újrakonstruálás* fejezetet.

⁴²⁹ A kihagyásjel az eredeti szövegben található.

⁴³⁰ #9931202

⁴³¹ #530768779

⁴³² #574546118

⁴³³ #223232

⁴³⁴ #6143819

(22f) A múlt év áprilisában azt mondtam erről a helyzetről: gazembereknek nevezhetnénk magunkat, ha nem kötöttük volna meg ezt a koalíciót.⁴³⁵

A (22a) és a (22b–e) példák között az első különbség az, hogy amíg a (22a)-ban az aktuális megnyilatkozó korábbi, írott nyelvi tevékenységét teszi hozzáférhetővé az önidézés jelenségét megteremtve, addig a (22b–f) példákban beszélt nyelvi tevékenységre történő reflexió valósul meg, nem minden esetben az önidézés jelenségét megvalósítva, illetve az önidézés különböző nyelvi lehetőségét reprezentálva.

A (22a)-ban az önidézés az eddigi fejezetekben is kifejtett módon megy végbe azzal a különbséggel, hogy itt az idézett részben nem egy másik személyhez köthető megnyilatkozás idézése, hanem az aktuális megnyilatkozó jelenbeli 'én'-jétől eltérő, múltbeli 'én'-je lép működésbe.

A (22b–f) példákban viszont az aktuális megnyilatkozó a saját szavaira reflektál. A (22b) példa arra mutat rá, hogy ez nem minden esetben valósítja meg az önidézést, a (22c–f) példák pedig arra, hogy az írott nyelvi tevékenység önidézésétől eltérő módon valósulhat meg a beszélt nyelvi diskurzusok önidézése. A (22b) ugyanis azt szemlélteti, hogy az aktuális beszélő élhet azzal a lehetőséggel, hogy a saját nyelvi tevékenységét metareflexió tárgyává tegye úgy, hogy azzal nem az idézés nyelvi tevékenységét valósítja meg. Ekkor a megnyilatkozása előtt – a szavainak érvényt szerezve, azt előtérbe állítva – reflektál arra, hogy a mondás nyelvi tevékenységével fog élni. Ugyanakkor élhet azzal a lehetőséggel is, hogy – mint az a (22c–f)-ben látható – a már kimondott szavainak újrakonstruálását hajtja végre, az aktuális 'én'-jétől eltérő 'én'-jének beszédtevékenységét teszi reflexió tárgyává az idézés nyelvi lehetőségét fel-, illetve kihasználva. Utóbbi esetekben az, amit mond, az arra történő reflexió során, azon keresztül válik elérhetővé, az idézés tényét is megteremtve.

A (22b–f) példákban a beszélő saját nyelvi tevékenységéhez való reflexív viszonyulását a *mond* első személyű közlésigének jelen idejű (*mondom*) és múlt idejű (*mondtam*) alakja jeleníti meg. Az ige a beszélőhöz lehorgonyozva, elemi jelenetként megkonstruálva teszi hozzáférhetővé azt a kommunikatív cselekvést, amelyet az aktuális beszélő végre kíván hajtani, és ami egy másik jelenetben kifejtetté válik.⁴³⁶

A (22b)-ben a mondás aktusának kidolgozása (*azt mondom*), illetve maga a mondás ugyanazon személyhez, az aktuális beszélőhöz köthető, az aktuális megnyilatkozásra történő metareflexió esetét eredményezve. A (22c)-ben viszont

⁴³⁵ #233644151

⁴³⁶ Lásd bővebben *Az idéző igék*.

a mondás egy, a beszélő korábbi megnyilatkozásának összegzését teszi elérhetővé, amely a mondás hozzáférhetővé tétele során a *mondom*-on kívül a *még egyszer* alkalmazásával dolgozódik ki. Ebben az esetben a mondás nem az aktuális, hanem annak múltbeli 'én'-jének szavait is visszaadja, mely az idézés nyelvi tevékenységeként értelmezhető. A (22d–e)-ben azon, a narratív szövegekre jellemzővé való esetet lehet látni, amelyben az aktuális megnyilatkozó szintén a saját, jelenben levő 'én'-jétől eltérő 'én'-jét mozgásba hozva a saját szavait elbeszéli, mindezzel az újrakonstruálást megvalósítva, az idézés, illetve az önidézés tipikus példáját megteremtve. A két példa viszont arra mutat rá, hogy az elbeszélő a múltbeli szavainak felidézését praesens historicum-ként és múlt idejű eseményként is megjelenítheti. Mint arról *Az idézés mint újrakonstruálás* fejezetben szó volt, egy már nyelvileg megkonstruált megnyilatkozás idézésként történő hozzáférhetővé tétele alapvetően azt jelenti, hogy egy a múltban már megvalósult megnyilatkozás válik hozzáférhetővé. Azzal, hogy az aktuális megnyilatkozó például a (22d)-ben a saját szavait jelen idejű jelenetként konstruálja meg, az eredeti diskurzustérbe helyezheti vissza a szöveg befogadóját, a diskurzus lezajlásának folyamatát előtérbe helyezve.⁴³⁷ Végezetül a (22f)-ben az aktuális megnyilatkozó a saját szavait az újrafogalmazás, újraemlékezés lehetőségét kihasználva konstruálja meg, szintén az önidézés nyelvi műveletét felhasználva. A perspektivizáció,⁴³⁸ tehát az, hogy a tudatosság szubjektuma az aktuális megnyilatkozóról valaki másra helyeződik át, a (22c–f)-ben végbemegy: a beszélő a saját, múltbeli 'én'-jének megnyilatkozását teszi hozzáférhetővé. Ezen hozzáférhetővé tétel a múlt idejű igealak által közvetlenül (22d–e), a jelen idejű igealak esetében pedig a mellette megjelenő, egy múltbeli megnyilatkozást (is) működésbe hozó nyelvi elem által valósul meg (a (22c)-ben ez a nyelvi elem a *még egyszer*).

A *mondtam*-mal és *mondom*-mal hozzáférhetővé tett önidézés fentebb összegzett és (22c–f)-vel szemléltetett esetei tehát a konstruálás során érvényesülő perspektivizáció miatt tekinthetők idézésnek. Ezen eseteket megvalósító konstrukciók között viszont aszerint szükséges különbséget tenni, hogy az önidézés során mennyire és miképp válik jelöltté a perspektivizáció ténye.

⁴³⁷ Lásd bővebben *Az idéző rész megalkotása* fejezetet.

⁴³⁸ Lásd Sanders–Spooren: *Perspective, subjectivity*, 1997, 86–95; lásd bővebben *A kognitív nyelvéstét áttekintése* fejezetet.

A *mondtammal* alkotott idézések vizsgálata

A *mondtam* részvételével alkotott konstrukciók a nyelvi mintában alapvetően kétféle módon valósították meg az idézés nyelvi műveletét.

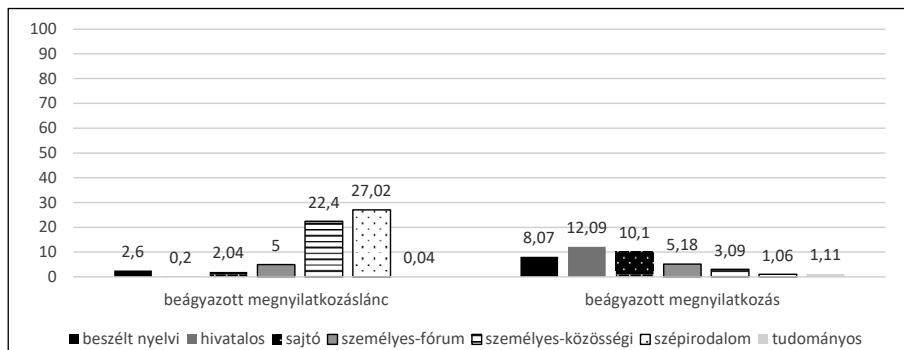
(23a) – Ki vagy? – kérdezték kézrázás közben. – Szovjet? – Nem – ingattam a fejemet.
– Cseh? – Az sem. Vállfölhúzások, nevetés. – Magyar – mondtam. Nem értették.
Nem hallottak még rólunk.⁴³⁹

(23b) Ezért mondtam azt, hogy a megszavazott vagyonrendeletben foglalt számok szerepelnek az SZMSZ-ben.⁴⁴⁰

A (23a–b) példák azt a két lehetőséget szemléltetik, amelyek a nyelvi mintában a *mondtam* igealakkal megvalósított (ön)idéző konstrukciókban megfigyelhető volt. A két példa közötti alapvető különbség a következőkben összegezhető. A (23a)-ban az önidézés egy beágyazott megnyilatkozáslánc részeként, annak egy fordulójaként jelenik meg. A társalgások idézésében szereplő önidézés a narratív szövegtípusokra válik jellemzővé, a nyelvi mintában a szépirodalmi szövegek tipikus sajátosságainak tekinthető (lásd 9. ábra), de funkcióját tekintve minden olyan diskurzusra jellemzővé válhat, ahol egy történet elbeszélése zajlik, és az abba ágyazódó társalgásokban az aktuális megnyilatkozó múltbeli 'én'-je az elbeszélés szereplőjeként szót kap. Ebben az esetben az önidézés dialogikus jellegét az adja, hogy az egy társalgás egyik fordulójaként jelenik meg, illetve jelenhet meg. A (23b) elemzését érdemes a (23a) jellemzőit alapul véve meghatározni. Ebben az esetben az önidézés egy megnyilatkozóhoz köthető beágyazott megnyilatkozásként definiálható, alapvetően tehát a monologikusság jellemzi. Ugyanakkor a dialogikus jelleg itt is felvethető: a (23b)-ben és az ahhoz hasonló esetekben ugyanis az aktuális megnyilatkozó múltbeli 'én'-jével alakít ki diskurzust, korábbi megnyilatkozásának idézése során a metareflexivitásnak eltérő fokú érvényesülésére és érvényesítésére is lehetőséget adva. Ebben a szerepben az önidézés leginkább az újraemléltetés, újrafogalmazás funkcióját tölti be. A (23b) részletezőbb elemzése előtt érdemes azt bemutatni, hogy a nyelvi mintában e két tipikus eset milyen mértékben jelenik meg az MNSZ2 alkorpuszaiban.

⁴³⁹ #6143819

⁴⁴⁰ #51614573

9. ábra. A mondtammal alkotott idézések megoszlása az MNSZ2 alkorpuszaiban (%).

A 9. ábrán látható, hogy elsősorban a szépirodalmi (27,02%) és a személyes-közösségi (22,4%) szövegeket jellemzik azok az én-elbeszélések,⁴⁴¹ amelyekben a narrátor a történet egyik szereplőjeként a saját szavainak visszaadásával élhet. A (23b)-vel szemléltetett újraemlítés, újrafogalmazás pedig elsősorban a sajtó (10,1%) és a beszélt nyelvi (8,07%) alkorpuszban vált meghatározóvá.

Mіндеzek után szükséges a 9. ábrán a beágyazott megnyilatkozás kategóriáját, illetve annak újraemlítés, újrafogalmazás funkcióját részletesebben is elemezni, mivel ez a kategória a nyelvi mintában az önidézés megvalósítása konstruálásának szempontjából nem tekinthető homogénnek.

(24a) Ezért mondtam azt, hogy a megszavazott vagyonrendeletben foglalt számok szerepelnek az SZMSZ-ben.⁴⁴²

(24b) Azt mondtam az imént, hogy vannak olyan etikai szabályok, amelyek az egész világon érvényesek. Ilyenek például – szerintem – az emberi jogok.⁴⁴³

(24c) Amint már mondtam: a Csemadok nem teljesíthette kulturális küldetését az írók támogatása nélkül.⁴⁴⁴

A (24a–c) példák elsősorban az argumentatív beszédmóddal jellemezhető diskurzusokra, illetve diskurzusrészletekre válnak jellemzővé. A példákból az is látható, hogy az aktuális beszélő az önidézés lehetőségével nem csupán a térben és időben tőle távol(abb) levő, egy másik diskurzusából származó megnyilatko-

⁴⁴¹ Lásd Pozsvai Györgyi: Nézőpont és közlésmód, *Literatura*, 19. évf., 1993/2, 130–148; Tátrai Szilárd: *Az 'ÉN' az elbeszélésben. A perszónális narráció szövegtani megközelítése*, Budapest, Argumentum, 2002.

⁴⁴² #51614573

⁴⁴³ #239234933

⁴⁴⁴ #234839643

zását idézheti, hanem – mint az például a (24b)-ben megfigyelhető – azon megnyilatkozásának újraemlítésével, illetve újrafogalmazásával is élhet, amelyet az éppen zajló diskurzusban mondott el.

Az aktuális megnyilatkozó a perspektivizációt az igealak (*mondtam*) mellett olyan nyelvi elemekkel is explicitté teheti, amelyek képesek az aktuális diskurzustól való 'közelség'-et vagy 'távolság'-ot is megjeleníteni. Az, hogy az idézet egy másik diskurzusból származik, elsősorban azon nyelvi elemek teszik egyértelművé, amelyek a másik diskurzus létére utalnak. Ebből a szempontból e nyelvi elemek közül kiemelkedővé válnak a helyre, illetve az időre mutató elemek, mivel ezek azt a jelentést tudják közvetíteni, hogy az éppen aktuális megnyilatkozástól eltérő térben és időben zajló nyelvi tevékenység idézése zajlik-e. Például: *Kilenc éve mondtam egy interjúban, hogy vészhelyzetben van a magyar gazdaság, és lassan mi leszünk a régió legszegényebb országa;*⁴⁴⁵ *Pár évvel ezelőtt, az atyai barátom, Francois Furet tiszteletére rendezett chicagói emlékkonferencián, „Amerika mint óvilág” c. előadásomban azt mondtam, hogy míg Franciaország átélt két királyságot, két császárságot és öt köztársaságot, s mialatt Németország négyszer volt kénytelen megváltoztatni társadalmi rendszerét és fizikai-földrajzi alakját, s míg a legtöbb független európai állam a tizenkilencedik század végén, a huszadik század legvégén keletkezett egyáltalán – tucatnyi meg a huszadik század legvégén –, az Egyesült Államok alkotmányos rendszere kétszáz éve nagyjából változatlan; fölségterülete is. [...].*⁴⁴⁶

Az olyan, a diskurzusdeixis⁴⁴⁷ műveletét is megvalósító nyelvi eszközök, mint például (*mint az*) *imént*, (*mint már*) *fentebb*, *előbb(iekben)* pedig egyértelműen tudnak arra utalni, hogy egy megnyilatkozás az önidézés nyelvi tevékenységét az éppen aktuális diskurzus korábbi, már nyelvileg megkonstruált részeit felhasználva valósítja meg, például: *Az imént mondtam, hogy valamennyiünknek saját elképzelései vannak az integrációról;*⁴⁴⁸ *Ezek a történetek azonban elenyésztek a többiek, az optimistábbak mellett, a századfordulón – mint fentebb már mondtam – még nagyon kevesen gondoltak mozsárágyúkra, betonerdőkre és gáztámadásokra.*⁴⁴⁹

Végezetül vannak olyan nyelvi elemek, amelyek az önidézés tényét a perspektivizációt elvégző, múlt idejű igealak (*mondtam*) mellett ugyan támogatják, de az idő- és térbeli távolságot nem teszik explicitté, például a *már*, *mint*, *miként*, *ahogy(an)*, illetve ezek kombinációja: *mint már*, *ahogy(an) már*, *miként már*. E

⁴⁴⁵ #424903665

⁴⁴⁶ #202179992

⁴⁴⁷ Lásd bővebben *A diskurzusdeixis* fejezetben.

⁴⁴⁸ #49774589

⁴⁴⁹ #287401364

nyelvi elemek az adott kontextusban nem specifikálják, hogy az idézet az adott diskurzusból vagy más diskurzusból származik. Például: *Miként már mondtam, a főapát bölcsessége megnyugtatót ugyan, de elmémben gyakran feltámadtak a kételyek, s zilálták szét gondolataimat: így gyakran homályba, magányba nyomorult érzésekbe ütköztem;*⁴⁵⁰ *Mint mondtam, még örülök is ennek.*⁴⁵¹

A *mondommal* alkotott idézések vizsgálata

Mint azt a fejezet bevezetésében írtam, illetve mint azt a (22c–d) példák is szemléltetik, a *mondommal* alkotott konstrukciók idézésként történő értelmezésében annak van kiemelkedő szerepe, hogy az aktuális beszélő – mivel a konstruálás során saját nyelvi aktivitását jelen időben és kijelentő módban lehorgonyzott ige (*mondom*) teszi elérhetővé – mennyiben és miként reflektál arra, hogy nem csupán az aktuális perspektívájához való viszonya jelenítődik meg a *mondom* által.

(25a) Én úgy gondolom, hogy ezek a biztonsági előírások, amik jelenleg érvényben vannak, biztosítják a tudják azt, az alapvédelmet, ami elvárható. És sajnos arra nem tudunk berendezkedni, hogy minden ellen védjük magunkat. Hiszen maga a biztonság is egy olyan fogalom, ami eléggé viszonylagos. Az a képzettség, az a kiképzettség, az a gyakorlottság, amivel rendelkezünk, az szintén biztosítja számunkra azt, hogy védettnek tekintsük magunkat. De még egyszer mondom nem tudunk kizárni egyetlen egy veszélyt sem⁴⁵²

(25b) Neki is megmondtam, hogy én nem az ő döntései vagy a testület döntései ellen tiltakozom sőt még egyszer mondom, nem is tisztem ezt tenni és bár oda van írva, hogy Esztergom polgármestereként hát most ez a munkám lépek fel, de én ebben az esetben egy olyan civil szakmai véleményt illetve hát példát szeretnék felmutatni.⁴⁵³

(25c) Mind a mai napig azt mondom, hogy a klasszikus játékok közül a LEGO az egyik legértelmesebb és legjobb⁴⁵⁴

A (25a–c) példákban amellet, hogy az aktuális beszélő a saját, aktuális megnyilatkozását metapragmatikai reflexió tárgyává teszi, a perspektivizáció jelöltté tételének eltérő fokozatait valósítják meg. A (25a)-ban a perspektivizáció megjelenítésének leggyakoribb lehetősége (vö. 10. ábra) látható: a *még egyszer*. Ebben

⁴⁵⁰ #38683

⁴⁵¹ #79855

⁴⁵² #879473964

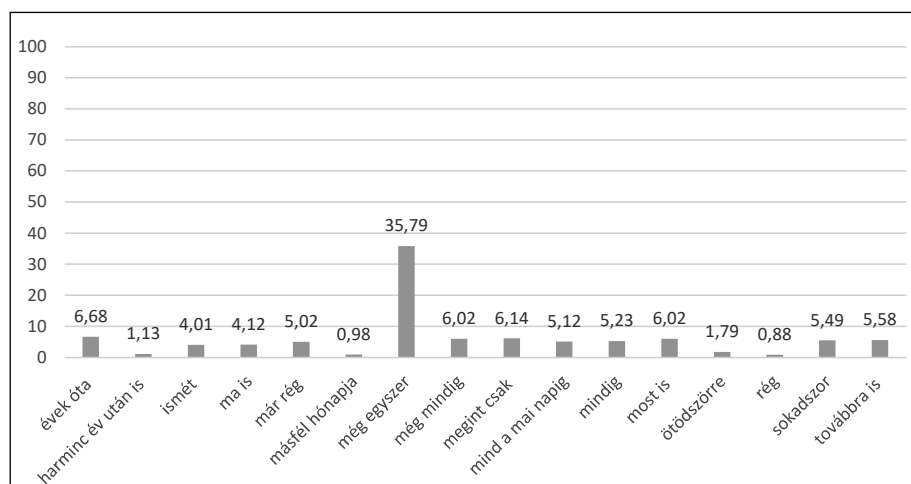
⁴⁵³ #939322300

⁴⁵⁴ #451289043

az esetben a *még egyszer* működésbe hozza a beszélő – az adott diskurzuson belüli (25a) vagy egy más diskurzusban elhangzott (25b) – megnyilatkozását, amely az új kontextuális körülményekhez igazítva (és soha nem szó szerint, lásd bővebben lentebb) kerül kifejtésre. A *még egyszer mondom*-hoz hasonló szerkezeti megoldás figyelhető meg a (25c)-ben, ahol a *mind a mai napig mondom* feltételezi, hogy a beszélő saját múltbeli 'én'-jéhez köthető mondását összegzi újra.

Mint az a (25a–c) példákból látható, a perspektivizáció jelöltté tételének több lehetősége van. Ezen lehetőségek által a *mondom*-mal alkotott konstrukciók idézőként értelmezése fokozat kérdésének tekinthető, az önidézés lehetséges megvalósulásain belül nyitott kategóriát alkotva.

A perspektivizációt explicitté tevő nyelvi elemek részletesebb vizsgálatot kívánnak meg. A mintában a (25a)-ban látható *még egyszer* mellett ezt az alábbi nyelvi eszközök valósították meg.

10. ábra. A mondom mellett a perspektivizációt működésbe hozó nyelvi elemek (%).

A 10. ábra azon nyelvi lehetőségeket és azoknak a vizsgált anyagban való százalékos előfordulását mutatja, amelyekkel a beszélő a saját mondásának konstruálása során jelölni tudja azt, hogy a mondás nem vagy nem csupán az aktuális 'én'-jéhez köthető. E nyelvi eszközök nem alkotnak homológ sort, de közös összetevőjük a 'folyamatszerűség', 'ismétlés', 'gyakoriság' kifejezésével a lehetséges 'én'-ek közül egy mozgásba hozása.

A perspektivizációt explicitté tevő nyelvi elemek jellemzően közvetlenül az ige előtti pozíciót töltik be (a vizsgált anyagban két esetben kerültek az ige mögé:

mondom ötödszörre, mondom évek óta). A *mondom* a MONDÁS előhívásáért felelős, illetve a MONDÁS egy példányának lehorgonyzását, továbbá a beszédcselekvés-érték és a polaritás kifejezését végzi el.⁴⁵⁵ A MONDÁS folyamattípus előhívásában, valamint a MONDÁS egy példányának lehorgonyzásában a *mondom* mellett megjelenő szereplők és körülmények vehetnek részt (lásd bővebben később).

A 10. ábrán bemutatott nyelvi elemek a konstruálás során nem a MONDÁS-esemény időbeli megvalósulását végzik el, hanem ehhez az eseményhez mint háttérhez viszonyítva előtérbe helyeznek, bevonnak egy másik mondást. Két jelenet kapcsolódik így össze: az aktuális 'én' és a múltbeli 'én' mondása. A két mondás között a konstruálás során szoros kapcsolat létesül: az aktuális mondás aktusának egyik jelentés-összetevője, illetve a közlési funkció új elemmel bővül. Ezen elemekkel alkotott konstrukciókban a közlési funkció nem csupán a MONDÁS-esemény időbeli megvalósulásának az állítása, hanem a jelen időben végbemenő mondáshoz egy újabb, korábban létező mondás működésbe hozása, ezzel kiterjesztve vagy meghatározva a közlés alkalmazását az adott kontextusban.⁴⁵⁶ Ez a mondás aktusát elérhetővé tevő mondat közlésfunkcióját (*vki mond*) érinti: a *mondom* egy potenciálisan önálló, sematikus mondat, amelyet a mondás eseményének megvalósítására, illetve annak állítására lehet használni. A 10. ábrán bemutatott elemekkel alkotott viszonyában viszont ezeknek alárendelődik, a *még egyszer, továbbra is* stb. és a *mondom*-mal alkotott idéző rész közlési funkciója immár nem csupán a folyamat (mondás) megvalósulásának az állítása, hanem az állítás időbeli kiterjesztése.

A 10. ábrán bemutatott nyelvi elemek jelentésszerkezetének összekapcsolódása a *mond* ige jelentésszerkezetével könnyen végbemeget. A *mond* elsődleges figurája (jelen esetben az 'én') a kommunikációra képes emberi lény, a másodlagos figurája az, „amit mond”, mely a konstruálás során – a nyelvi mintában – minden esetben külön jelenetben jelenítődik meg. A 10. ábrán bemutatott nyelvi elemek azonos jelentéssel leírható figurákat tartalmazó MONDÁS-t vonzanak be: a két MONDÁS összekapcsolódása itt már végbemeget. A *mond* időszerkezete úgy írható le, mint közepesen hosszú idejű (tartós), folyamatos (megszakíthatatlan), közepes intenzitású, sematikus kezdő- és végpont nélküli. A folyamat eseményszerkezete úgy jellemezhető, mint saját akaratból és energiaforrásból, neutrális hangsebességgel és hangmagassággal végrehajtott kommunikáció (beszéd), illetve metaforikusan akként értelmezhető cselekvés. A *mond* esetében a pillanatnyi állapotok sorozata ugyanazzal a minőséggel jellemezhető.

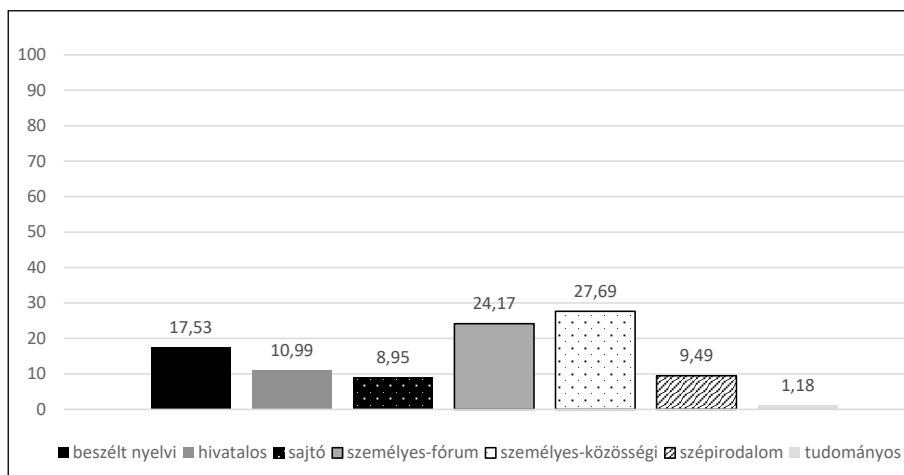
⁴⁵⁵ Vö. Imrényi: *Az elemi mondat viszonyhálózata*, 2017, 715–718.

⁴⁵⁶ Uo., 720–725.

A 10. ábrán látható nyelvi elemek közös jelentés-összetevője a 'folyamatszerűség, folyamatosság, gyakoriság'. A *mond*-dal való összekapcsolódás ezen a ponton mehet végbe, előtérbe állítva azt, hogy az ige személy-, tér- és időbeli lehorgonyzása nem csupán az aktuális 'én'-hez és annak jelenéhez, hanem a múltbeli 'én'-hez is köthető, működésbe hozva egy lehetséges 'én' perspektíváját is. De aszerint, hogy a *mond* jelentés-összetevői közül melyikhez kapcsolódnak, melyiket miként dolgozzák ki a konstruálás során, eltérőek lehetnek.

A 10. ábrán bemutatott elemek egy múltbeli 'én' perspektíváját, a múltbeli 'én' megnyilatkozását képesek az adott diskurzus részévé tenni. Az alapján, hogy a konstruálás során ennek a múltban lezajlott megnyilatkozásnak a nyelvi elem által melyik összetevője dolgozódik ki, kerül a figyelem középpontjába, különbséget lehet tenni a kifejezőeszközök között. A MONDÁS aktusának 'folyamatszerűségét', 'gyakoriságát' dolgozza ki, állítja előtérbe az *évek óta, ismét, már rég, még mindig, mindig, sokadszor*. Ezekben az esetekben egy múltbeli MONDÁS aktusára vagy a mondásnak a múltban lezajló többszöri előfordulására történik reflexió. A konstruálás során a MONDÁS lehetséges megvalósulásai közül egy (jól) körülhatárolt rész is kidolgozásra kerülhet, pl. *ötödszörre, még egyszer*, melyek a *mondom*-mal együtt annak egyik jelentés-összetevőjét: a 'tartósság'-ot módosítják. A *mond* 'megszakíthatatlanságát/folyamatosságát' módosítja némiképp a folyamat kezdőpontját (*másfél hónapja*), illetve végpontját is kidolgozó *mind a mai napig* nyelvi elem. Illetve a *mond* folyamatosságát állítja előtérbe az *is*. Az *is*-sel alkotott kifejezésekben az *is* mellett megjelenhet az aktuális megnyilatkozó aktuális pozíciójára (idejére) utaló deiktikus nyelvi elem (*ma, most*). Ezekben az esetekben az *is* az, mely a közös figyelmi jelenetben implikálja azt, hogy az adott megnyilatkozás nem először hangzik el. A *továbbra is*-ben viszont az egyik (*továbbra*) az aktuális megnyilatkozó idejében is érvényben levő folyamatosságot, a másik (*is*) pedig a MONDÁS-nak az aktuális 'én' idejében fennálló 'érvényesség'-ét jeleníti meg.

Ezen nyelvi elemekkel alkotott konstrukciók a szövegtípusra is jellemzővé válnak.

11. ábra. A mondommal alkotott idézések megoszlása az MNSZ2 alkorpuszaiban (%).

Mint az a 11. ábrán látható, a *mondom*-mal alkotott önidézések – az igealak időjelölésének következményeként – elsősorban azokat az diskurzusokat jellemzik, ahol a beszélt nyelvi tevékenység jelen idejű visszaadása zajlik. Ez okozhatja, hogy a nyelvi mintában elsősorban a beszélt nyelvi (17,53%), a személyes-fórum (24,17%) és a személyes-közösségi (27,69%) alkorpuszokban jelenik meg gyakrabban. A hivatalos és a tudományos alkorpuszokban a jelenlétüket pedig azzal lehet magyarázni, hogy ebben az esetben az aktuális megnyilatkozónak lehetősége van saját korábbi megnyilatkozásait az újrafogalmazás műveletén keresztül megismételni.

Az eddig elmondottak alapján a MONDÁS hozzáférhetővé tétele a *mondom* részvételével 'én'- idézőként is végbemehet. A következőkben az idéző rész és idézet megjelöléseket is felhasználva a két rész kidolgozását, egymáshoz való viszonyukat és az idézőként való konstruálásának a diskurzus egészében betöltött szerepét elemzem.

A vizsgált anyagban – a *mondtam*hoz hasonlóan – a 10. ábrán megjelenített összetevőkön és az ige kivül, melyek tehát ebben az esetben együtt valósítják meg az önidézést, az idéző részben csupán két nyelvi elem jelent meg. Az egyik az *én*, ami a nyelvi mintában mindössze 2%-ban jellemzi az önidézés e lehetőségét. Ez minden esetben a perspektiváló szerkezet előtti pozíciót tölti be (pl. *én mindig mondom*). A másik elem az *azt* mutató névmás, ami csupán 19,12%-ban jellemzi a jelen idejű 'én'-idézéseket. Az *azt* alkalmazása csak bizonyos elemek mellett megfigyelhető. Ezek a következők: *harminc év után is (azt)* (1,13%), *ismét (azt)* (2,62%), *még mindig (azt)* (4,03%), *megint csak (azt)* (3,78%), *most is (azt)*

(4,54%), *továbbra is (azt)* (3,02%). A 10. ábra százalékos eloszlásával összevetve ezeket a százalékokat az mondható el, hogy ezek a szerkezetek nem minden esetben bővülnek az *azt*-tal, de ha igen, akkor azok minden esetben az ige előtt állnak.

Az idézés konstruálása során kiemelt jelentőségűvé válik az, hogy a VMIT miként válik hozzáférhetővé. Az 'én'-idézéseket tekintve – amennyiben az adott diskurzus ennek ellenőrizhetőségét lehetővé teszi – az figyelhető meg, hogy az aktuális beszélő saját megnyilatkozásának minden esetben annak propozicionális összegzését, illetve ismétlését elvégző, újrafogalmazott, az adott kontextushoz igazított, újrakonstruált változatát teszi hozzáférhetővé.

(26a) Én úgy gondolom, hogy ezek a biztonsági előírások, amik jelenleg érvényben vannak, biztosítani tudják azt, az alapvédelmet, ami elvárható. És sajnos arra nem tudunk berendezkedni, hogy minden ellen védjük magunkat. Hiszen maga a biztonság is egy olyan fogalom, ami eléggé viszonylagos. Az a képzettség, az a kiképzettség, az a gyakorlottság, amivel rendelkezünk, az szintén biztosítja számunkra azt, hogy védettnek tekintsük magunkat. De még egyszer mondom nem tudunk kizárni egyetlen egy veszélyt sem⁴⁵⁷

(26b) Latszik regen voltal katona, mert a kapuügyelet, meg az UTI (mint hivatalos személy) az ugyanolyan fegyveres szolgálat mint az orseg. Jo poen lenne, ha a kapun lehetne nyugodtan besetalni, mert hat szegeny kapuügyelet az csak disznek van ott, meg ok nem orseg, nekik nem kell orkodni... Azt továbbra is fenn tartom, hogy a kapuügyeleteseknek (meg egyszer mondom ez a szolgálat felelossege) nem aludni kell a meleg/huvos szolgálati helyisegekben hanem ugyanugy figyelni mintha az orbodeba osztottak volna be!⁴⁵⁸

(26c) Én rég mondom hogy húzzál át a telenorhoz!⁴⁵⁹

A (26a–b) példában látható, hogy az aktuális beszélő a diskurzus korábbi részében már kifejtésre kerülő megnyilatkozásának propozicionális tartalmát, újrakonstruált összegzését teszi hozzáférhetővé. A (26c)-ben és az ahhoz hasonló példákban ennek ellenőrizhetősége nem tehető meg, de az önidézés szempontjából ennek nincs is jelentősége. A beszélő ugyanis a konstruálás során annak lehetőségét jeleníti meg, és helyezi előtérbe, hogy a megnyilatkozása valamikor már elhangzott. Ennek a kérdése viszont már átvezet annak elemzésébe, miért alkalmazzuk ezt a konstruálási módot a diskurzusokban.

⁴⁵⁷ #879473964

⁴⁵⁸ #103461340

⁴⁵⁹ #1052718194

A kérdésre adandó válasz leginkább az újrakonstruált én-megnyilatkozás céljával hozható összefüggésbe. Az aktuális megnyilatkozó ugyanis a saját megnyilatkozását, illetve annak propozicionális összegzését teszi hozzáférhetővé, tehát az eredeti megnyilatkozást egy új kontextusban újrakonstruálja. Az újrakontextuálás során bekövetkező újrakonstruálással viszont az eredeti megnyilatkozás egészének vagy annak egy részének kidolgozását hajtja végre, amely az önidézés nyelvi lehetőségén keresztül a figyelem előterébe is kerül. Ezen folyamat motivációjaként pedig a kontextuális tényezők közül a cselekvés összetevője⁴⁶⁰ emelkedik ki: a beszélő a diskurzus egy adott pontján abból a célból él ezzel a lehetőséggel, hogy viszonyt teremtsen a saját nyelvi tevékenységével, a diskurzusban részt vevő vagy abba bevont szereplő (nyelvi) tevékenységével, illetve a diskurzus tartalmával, és az ezekhez fűződő viszonyát előtérbe helyezze. Az eredeti és az újrakonstruált megnyilatkozás közötti különbség tehát abban (is) látható, hogy az újrakonstruálás során az eredeti diskurzus jelentéséből azon összetevők kerülnek előtérbe, amelyek a fentebb említett, lehetséges viszonyok alapjául szolgáló jelentéstartalmat valósítják meg. E viszonyteremtést az önidézést bevezető kötőszavak explicitté tehetik, ez a minta 13,69%-ban valósult meg. Ezek a kötőszavak a következők: *de* (6,01%), *bár* (1,21%), *és* (2,20%), *sőt* (2,00%), *ezért* (1,12%), *úgyhogy* (1,15%). A *de* és a *bár* a beszélőnek a témával, a saját nyelvi tevékenységgel, illetve a más tevékenységével való ellentétes viszonyát jelöli, az *és* és a *sőt* az ezekhez fűződő (kapcsolatos) viszonyát, az *ezért* és az *úgyhogy* pedig oksági viszonyokat jelöl. Kötőszó nélkül is feldolgozható ugyanakkor az újrakonstruálás célja, illetve a beszélőnek a fentebbi lehetőségekhez fűződő viszonya, csak ezekben az esetekben a befogadónak nagyobb mentális erőfeszítéssel kell e viszonyokat megteremtenie.

Konklúzió

Az önidézés megalkotásakor a beszélő a saját diskurzusának interpretálójává válva saját megnyilatkozását kiemeli az eredeti kontextusból, és azt új kontextusba helyezi át. Az önidézés során is nem csupán egy jelenet konstruálása történik, hanem újrakonstruálás.

A jelentéseltolódás ugyanakkor fokozat kérdése. Az idézés megalkotása során az aktuális beszélő az idézésre szánt és az adott diskurzussal, valamint a befogadóval diszkurzív viszonyba kerülve döntéseket hoz arról, hogy az eredeti megnyilatkozásából mit, hogyan és milyen mértékben ismétel meg, tesz expli-

⁴⁶⁰ Vö. Tátrai: *A kontextus fogalmáról*, 2004, 481.

citté, és ezt hogyan teszi elérhetővé. Ezáltal eltérő módon válhat explicitté a saját idéző tevékenységére történő reflektálása, de mindemellett az eredeti megnyilatkozás egy részlete vagy annak propozicionális összegzése az eredeti kontextusban funkcionáló jelentéséhez képest módosult, de sokkal inkább az adott diskurzusrészhez igazított, adaptált, aktualizált jelentésben jelenik meg. Mindezzel együtt az újrakonstruált megnyilatkozásban az eredeti diskurzus más részére irányul a figyelem, amellyel a beszélő a diskurzus egy eleméhez fűződő viszonyát tudja megjeleníteni.

Az intratextualitással jellemezhető önidézés során az eredeti megnyilatkozás a maga teljességében is megjelenhet. Ugyanakkor az önidézést megvalósító esetek arra is felhívják a figyelmet, hogy az aktuális megnyilatkozó – az önidézés funkciójára is rámutatva – ezzel a lehetőséggel azért él, hogy a korábbi megnyilatkozását újraértelmezve, illetve újrafogalmazva, az adott kontextus körülményeihez adaptálva, annak jelentéstartalmának kifejtéséhez járuljon hozzá. Ennek okán az aktuális megnyilatkozónak arra is lehetősége van, hogy az önidézés nyelvi lehetősége során ne csak egy másik diskurzusból származó megnyilatkozását, hanem az aktuális diskurzus egy, már elhangzott részét idézze. Utóbbi esetet az igealak mellett megjelenő, a diskurzusdeixis műveletét is elvégző nyelvi elemek teszik felismerhetővé.

ÖSSZEGZÉS

Jelen munkában az idézést a kognitív szemantika és a pragmatikai szemléletmód érvényesítésével vizsgáltam. Az idézés újrakonstruálásként történő értelmezéséből indultam ki. Ez lehetőséget adott arra, hogy minden olyan esetet elemezzek, amikor egy az aktuális megnyilatkozótól eltérő szubjektum megnyilatkozásának hozzáférhetővé tétele zajlik úgy, hogy a perspektivizáció eltérő fokon, de felismerhetővé válik. Ez a megközelítési mód lehetővé tette, hogy az idézést nyitott kategóriaként értelmezsem. Ez azzal az előnnyel járt, hogy az idézés kategóriájában, illetve azzal érintkezve olyan jelenségek is vizsgálhatóvá váltak, amelyek mindezidáig kevéssé képezték részét az idézéssel foglalkozó kutatásoknak.

A kutatások teoretikus alapját képező **újrakonstruálás** fogalomértelmezése lehetővé tette, hogy az idézést az alkotás és a befogadás folyamatában, a művelet és a szerkezet szoros összefüggését hangsúlyozva, az idéző adaptív tevékenységének bevonásával, illetve előtérbe helyezésével vizsgáljam.

Az idézés létrehozásakor az aktuális megnyilatkozó a beszélt vagy írott nyelvi reprezentációt feldolgozza, majd az így létrehozott diskurzust, illetve annak egy részletét az idézés nyelvi lehetőségén keresztül hozzáférhetővé teszi mások számára. Idézés során egy már nyelviileg megalkotott megnyilatkozás új kontextusba helyezése zajlik. Ez az eredeti megnyilatkozás újrakonstruálásával is együtt jár. E folyamatban egyaránt szerepet játszik az aktuális megnyilatkozótól eltérő szubjektumhoz köthető megnyilatkozás és annak az idéző általi elérhetővé tétele. Az idézés ezért a perspektivizáció tipikus esetét valósítja meg. Ez egyfelől azt jelenti, hogy egy diskurzusba ágyazódó megnyilatkozás nem az aktuális, hanem a beágyazott megnyilatkozóhoz köthető, másfelől azt, hogy ez az idéző tevékenység által felismerhetővé is válik. Az idézések viszont abban eltérnek egymástól, hogy az újrakonstruálás során a perspektivizáció miképpen válik jelöltté, tehát az idézni kívánt megnyilatkozás és annak elérhetővé tétele mennyire és miként válik explicitté, illetve felismerhetővé.

Az idézés újrakonstruálásként történő értelmezése a diskurzusköziség jelenségét is természetszerűleg mozgásba hozza. Azáltal, hogy idézés során a perspektivizáció jelöltté válik, az intertextualitás szűkebb értelmezését lehet

felvetni. De azáltal, hogy a perspektivizáció eltérő módon válhat az idézések során explicitté, az idézés nem minden esetben ugyanolyan módon valósítja meg az intertextualitás tényét.

Az újrakonstruálás az idéző tevékenység során megy végbe. Az idézet csak akkor funkcionál idézetként, ha az idéző tevékenység által része lesz egy diskurzusnak. Ugyanakkor az idéző tevékenység csak akkor lép működésbe, ha egy diskurzust idézetként kívánunk saját diskurzusunkba ágyazni. Az idéző tevékenységet megjelenítő idéző rész és az idézet megalkotása tehát úgy tekinthető külön-külön egy-egy eseménynek, hogy – az idézés folyamatában – egymás kölcsönös létét teremtik meg. Mind a két, az idézés megalkotása szempontjából releváns összetevő önálló jelentésszerkezet révén dolgozódhat ki, de úgy, hogy – a kölcsönös kidolgozottság és megfelelések által – e jelentésszerkezetek az alkotás, illetve a megértés és értelmezés folyamatában össze is kapcsolódnak.

Az idézés megalkotása során az idéző az idézésre szánt és a saját diskurzusával, valamint a befogadóval diszkurzív viszonyba kerülve döntéseket hoz arról, hogy az eredeti diskurzus tartalma és elhangzásának körülményei közül mit, hogyan és milyen mértékben tesz explicitté, mennyire kívánja a saját, de ezzel együtt – a perspektivizációt megvalósítva – a beágyazott megnyilatkozó perspektíváját érvényesíteni, és ezt milyen útvonalon teszi elérhetővé. Az idéző adaptív tevékenysége ezért nem csupán az eredeti diskurzusnak az adott diskurzusba történő bevonására, hanem annak minőségére és módjára is kiterjed.

Egy nyelvi már megkonstruált megnyilatkozás újrakonstruálása és idézés-ként való hozzáférhetővé tétele tehát egyaránt érinti az eredeti diskurzus megjelenítésének kérdését, valamint elérhetővé tételének útvonalát. Azután, hogy az aktuális megnyilatkozó az eredeti diskurzust feldolgozza, majd az idéző pozíciójába lépve az idézni kívánt megnyilatkozást vagy annak a részletét kiemeli az eredeti kontextusból, egy megnyilatkozás idézésként történő hozzáférhetővé tételkor az újrakonstruálás a következő tényezőkre terjed ki: (a) az idézet hozzáférhetővé tételét elvégző idéző rész megalkotása, e folyamat során az aktuális megnyilatkozó az idéző részben (i) eltérő módon és mértékben kontextualizálhatja az idézetet, aminek következményeként (ii) az idézésben a metapragmatikai tudatosság eltérő fokon érvényesülhet; (b) az idézet megalkotása, ami során dönthet arról, hogy (i) az eredeti diskurzusból az aktuális diskurzus kontextuális körülményeihez adaptálva mit kíván idézni, (ii) az idézni kívánt megnyilatkozás önállóságát milyen fokon kívánja megjeleníteni. Az aktuális megnyilatkozó az újrakonstruálás folyamatában az eredeti, idézni kívánt megnyilatkozást jellemző nézőpontjával is kapcsolatba lép. E folyamat során az idézést jellemző nézőpontrendszer megalkotva dönthet arról, hogy (c) a beágyazni kívánt diskurzust jellemző referenciális központot milyen módon kívánja érvényesíteni,

(d) milyen módon kívánja a perspektivizációt jelöltté tenni, tehát azt felismerhetővé tenni, hogy az idézetben közöltekért felelőssé tehető tudatosság szubjektuma egy másik személyben van elhelyezve; (e) az idézés konsturálása során – a semleges kiindulópontot is működésbe hozva – kinek a nézőpontjából alkotja meg az idézést. E folyamatok eredményeképpen alakulnak ki az idézést eltérő szerkezeti megoldásokkal, kifejtettséggel és nézőpontrendszerrel jellemezhető idézések. Mindezen folyamatok együttes működése eredményezi az idézést színre vivő idéző konstrukciókat.

Az újrakonstruálás folyamatának összegzéséből látható, hogy az idézés megalkotása során az aktuális megnyilatkozónak több esetben módja nyílik arra, hogy a saját perspektíváját érvényesítse, miközben diskurzusába egy másik megnyilatkozótól származó, ezáltal az ő perspektíváját is reprezentáló megnyilatkozást ágyaz. Az idézések ezáltal megalkothatók szubjektíven és kevésbé szubjektíven. E tevékenységnek ugyanakkor határt szab az eredeti diskurzus, illetve annak a kontextusa.

Az **idéző konstrukciók** megállapítását az idéző rész és az idézet bevonásával végeztem el. Ezen konstrukciók ekképp az idézés konstrukcióiként értelmezhetők. A konstrukciók az idézés során két dimenzióból jellemezhetők: a kidolgozottság alapján és a referenciális központ működése alapján. A két szempont működésével létrehozott idéző konstrukciók a következők:

- **Összetett jelenet**, amelyben az eredeti megnyilatkozás, illetve egy részlete, valamint annak elérhetővé tétele külön jelenetként jelenik meg. Az idézést összetett jelenetként megvalósító konstrukcióban a referenciális központ alapján elkülöníthető egyenes, függő és szabad függő idézés.
- **Elemi jelenet**, amelyben az idézni kívánt megnyilatkozás, annak egy része, illetve (propozicionális) összegzése nem külön jelenetként dolgozódik ki, hanem egy elemi jelenet részévé válik. Ebben az referenciális központ működése alapján elkülöníthető szabad függő és narratív vagy függő idézés.

Az **összetett jelenet**ben az újrakonstruált diskurzus és annak elérhetővé tétele külön jelenetben válik kidolgozottá. Természetszerűleg a kidolgozottság mértéke alapján e konstrukción belül is eltérések vannak. Az idéző rész eltérő fokon válhat kidolgozottá, emellett az idézetben is különböző mértékben jelenhet meg az eredeti diskurzus.

Az összetett jelenetként való konstruálásban a nyelvileg eltérő kifejtettségben megjelenő perspektiváló idéző rész a közös figyelmi jelenetben az idézet kontextualizációjához járul hozzá. Ez működik háttérként, amelyhez képest dolgozódik ki az előtér, az idézet jelentése. Ez a konstrukció ezáltal referencia-

pont-szerkezetnek tekinthető, amelyben az idézet, ezzel együtt az idézés tényének megteremtése célként, az idéző részen mint referenciaponton keresztül érthető meg.

A referenciapont-szerkezet működése szempontjából következik, hogy e konstrukció típusban nem mellékes az idéző résznek az idézethez képest elfoglalt helyzete.

Az összetett jelenetként megkonstruált idézések kettős figyelemirányítással jellemezhetők, amelyből az egyik az összetevők, a másik az idézés szintjén figyelhető meg. Ez a folyamat akkor is működésbe lép, amikor az idéző rész az idézetbe ágyazódva vagy az idézet után jelenik meg.

Egy nyelvi már megkonstruált megnyilatkozás összetett jelenetként történő hozzáférhetővé tételének során szükséges azon konstruálási lehetőségekről is szólni, amikor – az írott nyelvi diskurzusokra jellemzővé válva – az idéző rész egy hivatkozásra csökken, illetve a perspektivizáció tényét egy írásképi megoldás (idézőjel, dőlt betű) teszi felismerhetővé. Ezek is e konstrukción belül értelmezhetők azzal a kitételrel, hogy ezekben az esetekben az aktuális megnyilatkozó számít a befogadó együttműködésére, hogy képes a hivatkozás és/vagy az írásjel felhasználásával megalkotni az idéző részt, illetve megalkotni azt, hogy az adott diskurzusrészlet idézésnek tekinthető.

Egy diskurzus vagy annak egy részlete idézetként **elemi jelenet** részeként is hozzáférhetővé válhat. E konstrukció alapvetően az aktuális megnyilatkozó perspektívájának nagyobb fokú érvényesülését mutatja. Ez viszont nem jelenti azt, hogy nem egy megnyilatkozás idézésként történő hozzáférhetővé tétele zajlana, mivel ezekben az esetekben is minden esetben megjeleníti a perspektivizáció tényét a nem jelen idejű, egyes szám első személyben alkalmazott, ún. *világot létrehozó predikátum* (*word-creating predicates*). Az igealak ekképp egy az aktuális beszélőtől eltérő perspektívát hoz működésbe, ezzel együtt azt jeleníti meg, hogy az elemi jelenet egy másik beszélőhöz köthető megnyilatkozás újrakonstruálását végzi el. Ezekben az esetekben a beágyazódó diskurzus hozzáférhetővé tételének újrakonstruálási folyamatában az aktuális megnyilatkozó perspektívájának dominánsabb érvényesülése miatt az idézést megjelenítő konstrukció módosul: az idézet nem külön eseményként jelenik meg. Ezekre az esetekre ugyanakkor az is jellemzővé válhat, hogy a perspektivizáció tényét az igealak mellett más eszköz (idézőjel) is felismerhetővé teheti.

E konstrukcióval kapcsolatban felvethető, hogy az idézetként funkcionáló komponens egy kompozitumszerkezet tagjaként vagy – az összetett jelenetnél is megfigyelhető – referenciapont-szerkezetként válik elérhetővé. Ez nagyban összefügg azzal, hogy az eredeti diskurzus milyen módon válik az elemi jelenet részévé. Az elemi jelenet idézett összetevőjének az idézőjel általi jelölésével még

felvethető, hogy a 'vmit' nem egy aszimmetrikus viszony egyik tagjaként működik, hanem célként funkcionál. Az idézőjel ugyanis metasztintú jelzéseként az elemi jelenet bizonyos összetevőit kontextualizálja. Ebben az esetben még referenciapont-szerkezetről lehet beszélni. Amennyiben az idézésben a perspektivizáció tényét valóban csak az igealak jeleníti meg, az idézett diskurzus összegzését elvégző összetevő vagy összetevők a kompozitumszerkezet tagjává válnak.

Az összetett jeleneteknél megfigyelhető kettős figyelemirányítás e konstrukcióban ugyanakkor nem, vagy nem feltétlenül valósul meg. Ez az aktuális megnyilatkozó perspektívájának érvényesítési fokától függ.

Az idézés kidolgozottsága alapján felvehető két konstrukción belül az idézésben működő referenciális központ alapján az alábbi idéző konstrukciók vehetők fel.

Az idéző élhet azzal a lehetőséggel, hogy az idézni kívánt diskurzust külön jelenetben tegye elérhetővé, valamint e jelenetben a diskurzust szó szerint idézze, tehát az eredeti megnyilatkozást vagy társalgást jellemző referenciális központot érvényesítse. Ezen esetek az **egyenes idézést** eredményezik. Az egyenes idézésre az összetett jelenetként való konstruálás jellemző. A konstruálás során ugyanakkor az idéző eltérő fokon és módon teheti nyelviileg explicitté az idézés tényét. Ez eredményezi azt, hogy az idéző részt egy hivatkozás jeleníti meg, illetve az idézés tényére írásképi megoldás (idézőjel, dőlt betű) hívja fel a figyelmet. Az összetett jelenetként való konstruálás lehetővé teszi azt, hogy az idéző rész az idézet előtt, az idézet után vagy az idézetbe ágyazódva jelenjen meg. E szerkezeti variabilitás a figyelem irányításával és irányulásával is jár.

Az egyenes idézéskor a perspektivizáció, vagyis a tudatosság szubjektumának a beágyazott megnyilatkozóra történő áthelyezése több módon is megvalósulhat. Az idéző részben lexikális elem vagy anaforaként működő inflexiós morféma teszi explicitté a tudatosság szubjektumát, a hivatkozásokban megjelenített név is képessé válik ezt jelölni. Emellett írott nyelvi diskurzusokban az idézetet kísérő írásjelek is felhívhatják arra a figyelmet, hogy az aktív tudatosság a beágyazódó idézet terjedelméig a beágyazott megnyilatkozásban van elhelyezve. A perspektivizáció jelöltté tétele alapján az egyenes idézés nem alkot homogén kategóriát.

Az egyenes idézések a metapragmatikai tudatosság alapján is eltéréseket mutathatnak fel. A metapragmatikai tudatosság nagyobb mértékével jellemezhetőek azok az egyenes idézések, amikor az aktuális megnyilatkozó nemcsak az eredeti diskurzus kontextuális körülményeit, esetleg a saját, az idézethez fűződő reflexióit jeleníti meg, hanem az idézés tényére az idézetet kísérő írásképi megoldással, illetve egy hivatkozás által is reflektál. A másik pólust pedig azok az idézések képezik, amikor az idézés tényére csak egy írásképi megoldás és/vagy egy hivatkozás hívja fel a figyelmet.

Az idézőnek arra is lehetősége van, hogy az idézet teljes terjedelmében a saját referenciális központját ne helyezze át a beágyazott megnyilatkozóra. Az idézet ekképp az aktuális megnyilatkozó referenciális központjának érvényesüléséből kerül megalkotásra, az ő tájékozódási kiindulópontjából értelmezhető az aktuális diskurzusba bevont megnyilatkozások személy-, tér- és időjelölései, **függő idézést** eredményezve.

Ebben az esetben az idézőnek módja nyílik arra, hogy az eredeti diskurzus önállóságát még megőrizze, tehát azt külön jelenetben reprezentálhatja. Lehetősége van viszont arra is, hogy a saját perspektíváját dominánsabban érvényesítse, amelynek következményeként az idézni kívánt diskurzus propozicionális összegzése egy elemi jelenet részévé válik. Az idézés funkcionális értelmezése miatt mind a két eset a függő idézést valósítja meg. Az elemi jelenetben való konstruálás esetei ugyanakkor **narratív idézés**ként is értelmezhetők, hiszen ebben az esetben az idéző perspektívája körülöleli az idézetet, a perspektivizáció tényére az igealak hívja fel a figyelmet.

Az egyenes idézéshez képest a függő idézésben a beágyazott beszélő perspektívájának objektivizáltabb visszaadásáról lehet beszélni. Ez a függő idézési mód kialakulásával hozható összefüggésbe: két önálló mondat került egymással szoros grammatikai viszonyba úgy, hogy a mondást tartalmazó mondatnak alárendelődött az azt tartalmilag kifejtő másik mondat. E grammatikalizációs folyamat folytatása eredményezheti azt, hogy az idézet egy elemi esemény részévé válik. Az aktuális megnyilatkozónak a teljes idézésre kiterjedő aktivitása tehát – amely abban is megmutatkozik, hogy az egész idézés az ő referenciális központjából kerül megalkotásra – abban is megmutatkozhat, hogy az idézni kívánt diskurzusnak csak bizonyos összetevője vagy propozicionális összegzése valósul meg.

Ebben az idézési módban a perspektivizáció az idézetet kísérő idéző részben vagy az elemi mondatban explicitté válik. Amennyiben ez az idézési lehetőség összetett jelenetként jelenik meg, itt is megfigyelhető, hogy az idéző eltérő módon irányíthatja a figyelmet a beágyazódó megnyilatkozásra. Amikor ugyanis az idéző rész az idézetbe ágyazódik, a figyelem dominánsabban irányul az idézetre, mint azokban a szerkezetekben, amikor az idéző rész megelőzi az idézetet.

Az idézőnek ebben az idézési módban is lehetősége van arra, hogy az idéző részben eltérő fokon és módon adja vissza az eredeti diskurzus körülményeit, illetve a saját reflexióit is explicitté teheti akár összetett, akár elemi jelenetben valósul meg az idézet elérhetővé tétele. A metapragmatikai tudatosság alapján ez az idézés is eltéréseket mutathat fel. Az egyenes idézéssel szemben ugyanakkor ezt az idézést nem kíséri a perspektivizációt jelölő változatos írásjelhasználata. Ez azzal hozható összefüggésbe, hogy ebben az idézési módban a referenciális központ nem helyeződik át az idézőről az idézetet tevőre.

Végezetül e két idézési lehetőség között léteznek azok az esetek, amikor az aktuális megnyilatkozó eltérő fokon ad lehetőséget az idézett diskurzus referenciális központjának az érvényesülésére. E lehetőség során is a saját perspektíváját eltérő mértékben érvényesítheti: az idézetet egy összetett jelenet részeként vagy egy elemi jelenetbe ágyazva is hozzáférhetővé teheti. Amikor az idézet az aktuális és a beágyazott megnyilatkozó referenciális központjának szabad mozgása által válik elérhetővé, **szabad függő idézésről** lehet beszélni. A referenciális központ részleges áthelyeződésének jelöltté tétele a szabad függő idézésben is lehetővé teszi azt, hogy az idézet egy elemi jelenet részeként jelenjen meg, főként igaz ez az írott nyelvi diskurzusokra, ahol a referenciális központ részleges áthelyeződését írásképi megoldás (elsősorban idézőjel) is felismerhetővé teszi.

A szabad függő idézés funkcionális értelmezése lehetővé teszi azt, hogy a szakirodalomban kapcsolt egyenes idézésként is említett eset is e kategória részévé váljon.

A szabad függő idézés funkcionális értelmezésébe természetesen beleférnek azok az esetek is, amelyekben bizonytalanná válik, hogy ki felelős az idézett részért. Ezen esetek tekinthetők a szabad függő idézés másik alapvető lehetőségének. Amíg tehát az egyenes és a függő idézésnél minden esetben a perspektivizáció egyértelmű jelöléséről beszélhetünk, a szabad függő idézésnél bizonytalanná válhat a perspektivizáció hatóköre. Utóbbi esetek a metapragmatikai tudatosság kisebb mértékéről tanúskodnak. A kötött formai sajátosságokkal jellemezhető egyenes és függő idézés között tehát léteznek az idézés kötetlenebb formái, amelyek átfogóan nevezhetők szabad függő idézésnek.

A fentiekben összegzett tényezők az idézést jellemző **diskurzusköziség** minőségét is befolyásolják. Amellett, hogy az idézés során a perspektivizáció minden esetben jelöltté válik, az intertextualitás jelenségével is minden esetben számolni lehet. Viszont azokban az esetekben, ahol az idézet egy elemi jelenet részeként válik hozzáférhetővé, felvethető, hogy a meta-, illetve a hypertextualitás jelensége is működésbe lép. Hiszen ezekben az esetekben az eredeti diskurzus összegzése megy végbe, az idézett rész az eredeti diskurzusból derivált szöveggént jelenik meg.

Az MNSZ2 alkorpuszaira irányuló vizsgálatok alapján megállapítható, hogy az idéző konstrukciók alapvetően nem válnak jellemzővé az alkorpuszokra. Általánosságban véve a **függő idézés** jellemzi a magyar nyelvű diskurzusokat. Egyedül a szépirodalmi szövegek képeznek kivételt, abban ugyanis az egyenes idézés jelenléte mondható meghatározónak. A szabad függő idézés leginkább a hivatalos, a függő idézésként is értelmezhető narratív idézés pedig a tudományos diskurzusokat jellemzi.

Az **idéző igék** vizsgálata után megállapítható, hogy azok eltérő minőségben adhatják vissza az idézett diskurzus beszédcselekvését. Az igék aszerint kategorizálhatók, hogy a MONDÁS sémájából mit dolgoznak ki és jelenítenek meg. Az igék szemantikai kategorizációjához a *mond* válhat kiindulóponttá. A *mond* ugyanis a MONDÁS tekintetében a leginkább általános jelentésűnek, a MONDÁS eseményséma egyik prototipikus megvalósulásának tekinthető. Ezen ige esetében ugyanis a MONDÁS összetevőiből nem kerül vagy nem egy összetevő kerül a figyelem előterébe. A *mond*-hoz képest a többi ige a MONDÁS egy-egy jelentés-összetevőjét dolgozza ki. Az eltérő módon történő kidolgozás azt eredményezi, hogy az igék a *mond*-hoz és egymáshoz való viszonyukban kevésbé neutrálisnak, illetve specifikusabbnak, valamint specifikusnak tekinthetők. Ezek alapján az állapítható meg, hogy az idéző igék jelentéshálózatot alkotva sugarasan rendeződnek el, amelyet a MONDÁS jelentés-összetevőit eltérően kidolgozó neutrális és specifikus igék adják. E két pont között bizonyos igék a neutrális *mond*-hoz, míg bizonyos igék a *mond* jelentésszerkezet egyes összetevőinek kidolgozása miatt a specifikus igék kategóriájához állnak közelebb.

A neutrális(abb) és specifikus(abb) igékkel alkotott idézések elemzése arra mutatott rá, hogy az idézés konstruálása során meghatározóvá válhat, hogy az idéző a mondás beszédaktusát milyen szemantikájú igével adja vissza. Az idézés során az idéző igék alkalmazása ugyanis az aktuális megnyilatkozó perspektívájának érvényesülését szemléltethetik.

Az aktuális megnyilatkozótól eltérő személy megnyilatkozásának idézésként történő hozzáférhetővé tétele során a **mutató névmási elemek** jelenléte az idéző újrakonstruáló tevékenységének az eredménye. Alkalmazásuknak kérdése azzal kapcsolódik össze, hogy az idéző az újrakonstruálás folyamata során milyen módon és fokon kívánja a saját értelmezői perspektíváját a figyelemirányítás eljárásán keresztül kifejezésre juttatni, illetve mennyire akarja az idézetet a figyelem előterébe helyezni.

Az idézésben működő mutató névmási elemek funkciójához kapcsolódóan előtérbe került, hogy a mutató névmások alkalmazásának kérdése nem vizsgálható önmagában. Használatuk elsősorban a mondás beszédcselekvését megvalósító igék szemantikájával és az értékelő, illetve a relációs elemek alkalmazásával hozható összefüggésbe.

A mutató névmási elem vizsgálata arra mutatott rá, hogy az újrakonstruálás során a mondás beszédcselekvését megvalósító specifikus(abb) igék önmagukban képesek az aktuális megnyilatkozó perspektíváját színre vinni, illetve a figyelemirányítást elvégezni. A mutató névmási elem deiktikus funkciója az idézésben skaláris természetűnek tekinthető. Az egyenes idézésben a 'rámutatás' funkcióját tölti be. A grammatikai függést jelöltté tevő idéző konstrukciókban alapbe-

állításként e nyelvi elem az utalószó szerepét tölti be. Ugyanakkor, ha mellette egy, az idézetre irányuló értékelő vagy egy relációs elem áll, akkor a 'rámutatás' funkciója is működésbe lép. Ebből következően az is elmondható, hogy az idézések esetében az utalószói szerepet megvalósító mutató névmási elem nem minden esetben távolodik el az eredeti deiktikus funkciójától. Az idézések a deixis megvalósulásának szempontjából egy skálán helyezhetők el. A skála egyik végpontját azok az egyenes idézések képezik, amelyek a palatális mutató névmási elem által a diskurzusdeixis prototipikus módját valósítják meg. A másik végpontnak azon függő idézések tekinthetők, amelyekben a veláris mutató névmások az utalószó szerepét töltik be. A két végpont között viszont azok az idézések találhatók, amelyekben a mutató névmás eltérő fokon és módon valósítja meg a 'rámutatás' és ezzel együtt a diskurzusdeixis műveletét.

A **tudomány szakszövegeinek** elemző vizsgálatát elsősorban az indokolta, hogy az idézés műveletét megvalósító azon esetek is bemutatathatóvá váljanak, amikor a perspektivizáció ténye implicit(ebb) módon valósul meg. Ezzel a vizsgálattal továbbá az idézésnek az írott nyelvi diskurzusokban való működése, funkcionalitása is határozottabban kirajzolódott.

A tudomány szakszövegeibe ágyazódó idézések a tudás megosztásához járulnak hozzá. Hozzájárulásuk módját és mértékét nagyban meghatározza, miként ágyazódnak a szövegbe. A beágyazódás foka az idéző adaptív tevékenységének az eredménye. A tudomány szakszövegeiben is a függő idézési mód a leggyakoribb, az egyenes pedig a legritkább. Az idézési módok alkalmazásának aránya mutatja, hogy az idézés funkciója ebben a szövegtípusban elsősorban az, hogy a mástól származó tudás, annak propozicionális tartalma, összegzése működésbe lépjen. Az egyenes idézési mód háttérbe szorulása, a függő és a szabad függő idézés nagyobb számú előfordulása arra is felhívja a figyelmet, hogy az intertextualitás lehetőségén keresztül hozzáférhetővé váló tudás értelmezése és az adott szöveg jelentéstartalmához való igazítása válik meghatározó tényezővé az idézés műveletében; a figyelem nem az idézetre, hanem az abban közöltekre irányul. Az idéző rész nem minden esetben kíséri az idézetet. E konstruálási mód szintén azt mutatja, hogy az idézetek dominánsabban ágyazódnak a tudomány szakszövegeibe. Az idéző rész legjellemzőbb összetevőjének az idézés beszédcselekvését megjelenítő nyelvi eszköz minősült. Az idéző az eredeti diskurzus feldolgozása után az idézés fogalmi megalkotását attól függően, hogy milyen célja van magával az idézettel, több módon is megteheti. A MONDÁS-t megjelenítő nyelvi eszköz legtöbbször esetben az idéző feldolgozó és interpretáló eljárását fejezi ki. A függő idézési módban figyelhetők meg a MONDÁS elérhetővé tételének legváltozatosabb nyelvi formái. Ez ismét azzal kapcsolható össze, hogy e szövegekben az idézés elsődleges célja a mástól származó tudásösszetevő működésbe hozása. Az idézet

kontextualizációját elvégző nyelvi elemek nem válnak jellemzővé az idézésekre. E szövegtípusban konvencionizált összetevőnek tekinthető a hivatkozások alkalmazása, ezekkel az idézet és ezzel együtt az idézés már önmagában kontextualizálható. Az idézett szöveg vagy annak egy részlete különböző módon és mértékben válhat hozzáférhetővé.

Az idézés mint újrakonstruálás értelmezői kerete arra is lehetőséget adott, hogy az **önidézést** nyitott határokkal jellemezhető kategóriaként értelmezzem. Az önidézés esetébe ekképp minden olyan megnyilatkozás besorolható, amikor az aktuális megnyilatkozó az aktuális 'én'-jétől eltérő, múltbeli 'én'-jének beszédtevékenységét teszi reflexió tárgyává, az intratextualitás jelenségének tipikus megvalósítását elvégezve. Az önidézés során az eredeti megnyilatkozás a maga teljességében is megjelenhet. Ugyanakkor az önidézést megvalósító esetek arra is felhívják a figyelmet, hogy az aktuális megnyilatkozó – az önidézés funkciójára is rámutatva – ezzel a lehetőséggel azért él, hogy a korábbi megnyilatkozását újraértelmezve, illetve újrafogalmazva, az adott kontextus körülményeihez adaptálva annak jelentéstartalmának kifejtéséhez járuljon hozzá. Ennek okán az aktuális megnyilatkozóknak arra is lehetősége van, hogy az önidézés során ne csak egy másik diskurzusból származó megnyilatkozását, hanem az aktuális diskurzus egy már elhangzott részét idézze.

BIBLIOGRÁFIA

- A magyar nyelv értelmező szótára.* <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezoszotara/elolap.php>
- A magyar nyelv nagyszótára.* <https://nagyszotar.nytud.hu/index.html>
- AIKHENVALD, Alexandra Yurievna: *Evidentiality*, Oxford, Oxford University Press, 2004.
- AIKHENVALD, Alexandra Yurievna: Semi-direct speech: Manambu and beyond, *Language Sciences*, vol. 30, 2008/4, 383–422. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2007.07.009>
- ANDEREGG, Johannes: Fikcionalitás és esztétikum, ford. V. Horváth Károly, in Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 2. Történet és fikció*, Budapest, Kijárat, 1998, 43–60.
- ANGYALOSI Gergely: Az intertextualitás kalandja, *Helikon*, XLII. évf., 1996/1–2, 3–9.
- ASSMANN, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, ford. Hidas Zoltán, Budapest, Atlantisz, 1999.
- BAHTYIN, Mihail: *A beszéd és a valóság. Filozófiai és beszédelméleti írások*, ford. Könczöl Csaba – Orosz István, Budapest, Gondolat, 1986.
- BAHTYIN, Mihail: A szó a regényben, ford. Patkós Éva, in Bahtyin, Mihail: *A tett filozófiája. A szó regényben*, Budapest, Osiris, 2007.
- BALLY, Charles: Le style indirect libre en français moderne, *Germanisch–Romanische Monatsschrift*, vol. 4, 1912/11, 549–556, 597–606.
- BANFIELD, Ann: *Unspeakable sentences. Narration and representation in the language of fiction*, Boston, Routledge, 1982.
- BARTHES, Roland: A szerző halála, ford. Babarczy Eszter, in Barthes, Roland: *A szöveg öröme*, Budapest, Osiris, 1996, 50–55.
- BARTHES, Roland: La mort de l’auteur, in Barthes, Roland: *Le plaisir du texte*, Paris, Seuil, 1984.
- BARTLETT, Frederic Charles: *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*, Cambridge, Cambridge University Press, 1932.
- BEAUGRANDE, Robert-Alain de – DRESSLER, Wolfgang, U.: *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*, Budapest, Corvina, 2000.
- BENCÉDY József – FÁBIÁN Pál – RÁCZ Endre – VELCSOV Mártonné: *A mai magyar nyelv*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1976.
- BLANK, Andreas – KOCH, Peter (eds.): *Historical semantics and cognition*, Berlin – New York, Mouton, 1999. <https://doi.org/10.1515/9783110804195>

- BOD Péter: *A Szent Bibliának a históriája*, Szeben, Sárdi Sámuel, 1748.
- BROICH, Ulrich – PFISTER, Manfred (Hrsg.): *Intertextualität. Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien*, Tübingen, Niemeyer Verlag, 1985. <https://doi.org/10.1515/9783111712420>
- CHAPPELLE, Hilary: Variation in the grammaticalization of complementizers from verba dicendi in Sinitic languages, *Linguistic Typology*, vol. 12, 2008/1, 45–98. <https://doi.org/10.1515/LITY.2008.032>
- CHATMAN, Seymour: *Story and discourse. Narrative structure in fiction and film*, Ithaca–London, Cornell University Press, 1978.
- COHAN, Steven – SHIRES, Linda M.: *Telling stories. A theoretical analysis of narrative fiction*, New York – London, Routledge, 1988.
- COHN, Dorrit: *Transparent minds. Narrative modes for presenting consciousness in fiction*, Princeton NJ, Princeton University Press, 1978. <https://doi.org/10.1515/9780691213125>
- COMPAGNON, Antoine: *La seconde main ou le travail de la citation*, Paris, Seuil, 1979.
- COULMAS, Florian (ed.): *Direct and Indirect Speech. Trends in linguistics studies and monographs 31*, Berlin – New York – Amsterdam, Mouton de Gruyter, 1986.
- CSONTOS Nóra – DÉR Csilla Ilona – FURKÓ Péter: Idézés – önidézés – 'én'-idézés, *Magyar Nyelvőr*, 143. évf., 2019/4, 481–494.
- CSONTOS Nóra – TÁTRAI Szilárd: Az idézés pragmatikai megközelítése. Az idézési módok vizsgálatának lehetőségei a magyar nyelvű írásbeliségben, *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII*, Budapest, Akadémiai, 2008, 59–119.
- CSONTOS Nóra: A kihagyás és a megszakítás alakulástörténete, *Magyar Nyelvőr*, 131. évf., 2007/1, 87–98.
- CSONTOS Nóra: A műszaki szöveg szövegtipológiai elemzése. A használati utasítás szövegtipológiai elemzése, in Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 147–168.
- CSONTOS Nóra: A párbeszéd jelölésének alakulása, in Zsilinszky Éva – Érsok Nikoletta Ágnes – Slíz Mariann (szerk.): *Férlúton*, Budapest, ELTE, 2006, 29–37.
- CSONTOS Nóra: Az egyenes idézés jelölésének alakulása, in Mártonfi Attila – Papp Kornélia – Slíz Mariann (szerk.): *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*, Budapest, Argumentum, 2006, 570–579.
- CSONTOS Nóra: Az idézés kognitív szemantikai megközelítése. Az idéző rész szerepe és viszonya az idézettel, in Tolcsvai Nagy Gábor – Tátrai Szilárd (szerk.): *Konstrukció és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására*, Budapest, ELTE, 2012, 195–210.
- CSONTOS Nóra: Az idézés mint adaptív tevékenység. Idézés a tudományos diskurzusban, *Jel-Kép*, 7. évf., 2018/4, 51–61. <https://doi.org/10.20520/JEL-KEP.2018.4.51>
- CSONTOS Nóra: Az idézés mint újrakonstruálás. Az idéző tevékenység az egyenes idézésben, *Jelentés és Nyelvhasználat*, 3. évf., 2016, 1–19. <https://doi.org/10.14232/jeny.2016.1.1>
- CSONTOS Nóra: Az idézés működése az egyetemi tankönyvekben, in Ludányi Zsófia – Jánk István – Domonkosi Ágnes (szerk.): *A nyelv perspektívája az oktatásban*, Eger, Líceum, 2020, 209–224. <https://doi.org/10.17048/Pelikon2018.2020.209>

- CSONTOS Nóra: Az idézetek jelölésének módja a magyar nyelvű nyomtatványokban, *Magyar Nyelvőr*, 128. évf., 2004/2, 242–256.
- CSONTOS Nóra: *Az írásjelek alkalmazásának alakulástörténete a 17. század közepétől a 19. század elejéig keletkezett magyar nyelvű nyomtatványokban*, Bölcsészdoktori értekezés, Budapest, ELTE BTK, 2009, https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/46189/Kd_11034.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- CSONTOS Nóra: Figyelemirányítás a mondás konstruálásában. A mutató névmási elem jelenléte és szerepe az idézésben, in Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Tanulmányok a deixisről*, ELTE, Eötvös József Collegium, 2022, 141–164.
- CSONTOS Nóra: Kontextualizáció, konstruálás, idézés. Az idéző adaptív tevékenysége a mondatalkotott idézésekben, in Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*, Budapest, ELTE Eötvös József Collegium, 2019, 113–135.
- CSONTOS Nóra: *Szakszöveg-tipológia. Szakszövegtípusok vizsgálata társas-kognitív keretben*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2020.
- CSONTOS, Nóra: Zitation als Adaption, in Lőrincz, Csongor – Görbe, Tamás – Halász, Hajnalka (Hrsg.): *Berliner Beiträge zur Hungarologie 20*, Berlin, Humboldt Universität, 2019, 136–147.
- DÄLLENBACH, Lucien: Intertexte et autotexte, *Poétique*, n°27, septembre 1976, 382–396.
- DÄLLENBACH, Lucien: Intertextus és autotextus, ford. Bónus Tibor, *Helikon*, XLII. évf., 1996/1–2, 51–66.
- DE MAN, Paul: Az önéletrajz mint arcrongálás, ford. Fogarasi György, *Pompeji*, 8. évf., 1997/2–3, 93–107.
- DÉR Csilla Ilona – CSONTOS Nóra – FURKÓ Péter: A *mondván* diskurzusjelölő variációs pragmatikai elemzése 1–2., *Magyar Nyelv*, CXVI. évf., 2020/1, 40–48 és 2020/2, 156–165. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2020.2.156>
- DÉR Csilla Ilona: Eltűnt főmondatok nyomában: a pozitív és a negatív érzelmeket kifejező és erősítő *hogy* kötőszós inszubordinált mellékmondatok kialakulásáról a magyarban, in Balogné Bérces Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla (szerk.): *Nyelvelmélet és diakronia 4.*, Budapest–Piliscsaba, PPKE BTK, 2020, 31–45.
- DÉR Csilla Ilona: Inszubordinált (függetlenedett) mellékmondatok a magyar beszélt és írott beszélt nyelvben, *Beszédkutatás 27*, 2019, 206–220.
- DÉR, Csilla Ilona: Types and functions of insubordinate complement clauses with *hogy* 'that' in Hungarian, *Journal of pragmatics*, vol. 208, 2023, 115–137. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2023.02.007>
- DÉR Csilla: Tudományos műfajok – szaknyelvi műfajok, in Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 131–146.

- DIXON, Robert Malcolm W.: Complement clauses and complementation strategies in typological perspective, in Palmer, Frank Robert (ed.): *Grammar and meaning: essays in honour of Sir John Lyons*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, 175–220. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511620638.011>
- DÖMÖTÖR Adrienne: Tendenciák az idéző főmondat alakulásában a kései ómagyarban és a középmagyar kor elején, *Magyar Nyelv*, XCVIII. évf., 2002/1, 56–74.
- DÖMÖTÖR Adrienne: „hogy úgy mondjam (vagy nem tudom, hogy)”, in Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg, szövegtípus, nyelvtan*, Budapest, Tinta, 2008, 221–230.
- DÖMÖTÖR Adrienne: A grammatikailag jelölt idézések a könyvnyomtatás első évtizedeiben, *Magyar Nyelv*, LXXXIV. évf., 1988/3, 283–295.
- DÖMÖTÖR Adrienne: A *hogy úgy mondjam* diskurzusjelölő, *Magyar Nyelv*, CIV. évf., 2008/4, 427–442.
- DÖMÖTÖR Adrienne: A magyar nyelv egyenes idézeteinek és idéző mondategységeinek kapcsolatáról, *Magyar Nyelvőr*, 107. évf., 1983/4, 472–481.
- DÖMÖTÖR Adrienne: A *mondván* és az úgymond diskurzusjelölő elemek keletkezése idéző szerkezetből, *Magyar Nyelv*, CXI. évf., 2015/1, 21–37. <https://doi.org/10.18349/Magyar-Nyelv.2015.1.21>
- DÖMÖTÖR Adrienne: Az úgy mond-tól az úgymondig. Egy diskurzusjelölő elem története az ómagyar kortól napjainkig, *Magyar Nyelvőr*, 132. évf., 2008/1, 37–52.
- DÖMÖTÖR Adrienne: Idézett szerkezetből keletkezett diskurzusjelölők és követőik, in Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VII.*, Szeged, SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, 2013, 29–39.
- DÖMÖTÖR Adrienne: Idéző szerkezetből diskurzusjelölő elem: a *mondván* szerepe és története, in Csepregi Márta – Kubinyi Katalin – Jari Sivonen (szerk.): *Grammatika és kontextus. Új szempontok az uráli nyelvek kutatásában III.*, Budapest, ELTE, 2013, 20–30.
- DÖMÖTÖR Adrienne: Idézőjelben mondom, in Keszler Borbála – Tátrai Szilárd (szerk.): *Diskurzus a grammatikában, grammatika a diskurzusban*, Budapest, Tinta, 2009, 312–321.
- ECO, Umberto: *Hat séta a fikció erejében*, ford. Schéry András, Budapest, Európa, 1995.
- EÖRY Vilma (főszerk.): *Értelmező szótár+*, Budapest, Tinta, 2007.
- EVANS, Nicholas: Some problems in the typology of quotation: a canonical approach, in Brown, Dunstan – Chumakina, Marina – Corbett, Greville G. (eds.): *Canonical Morphology and Syntax*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 66–98. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199604326.003.0004>
- EYSENCK, Michael W. – KEANE, Mark T.: *Kognitív pszichológia*, ford. Bocz András, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997.
- FEHÉR Erzsébet: Szöveg és nyilatkozat, in Csátár Péter – Maitz Péter – Tronka Krisztián (szerk.): *A nyelvtantól a szövegtanig. Tanulmányok Kocsány Piroska tiszteletére*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001, 285–299.
- FEHÉR M. István: Szóbeliség, írásbeliség, hermeneutika, *Világosság*, XLIX. évf., 2008/6, 25–48.

- GADAMER, Hans-Georg: Igazság és módszer, ford. Bonyhai Gábor, Budapest, Gondolat, 1984.
- GADAMER, Hans-Georg: Szöveg és interpretáció, ford. Hévízi Ottó, in Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció*, Budapest, Cserépfalvi, 1991, 17–41.
- GALLASY Magdolna: Szövegtörténet, in Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*, Budapest, Osiris, 2003, 561–576.
- GARRIC, Nathalie – CALAS, Frédéric: *Introduction à la pragmatique*, Paris, Hachette, 2007.
- GEERAERTS, Dirk – CUYCKENS, Hubert (eds.): *The Oxford handbook of cognitive linguistics*, Oxford, Oxford University Press, 2007.
- GEERAERTS, Dirk: *Diachronic Prototype Semantics: A Contribution to Historical Lexicology*, Oxford, Clarendon Press, 1997.
- GENETTE, Gérard: Discours du récit, in Genette, Gérard: *Figures III*, Paris, Seuil, 1972, 66–267.
- GENETTE, Gérard: *Palimpsestes. La littérature au second degré*, Seuil, Paris, 1982.
- GENETTE, Gérard: Transztextualitás, ford. Burján Monika, *Helikon*, XLII. évf., 1996/1–2, 82–90.
- GIVÓN, Talmy: *Syntax. A functional-typological introduction*, Vol. 2., Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 1990. <https://doi.org/10.1075/z.50>
- GRUBER, Helmut et al.: *Genre, Habitus und wissenschaftliches Schreiben*, Münster, LIT, 2006.
- HAADER Lea: Az alárendelő mondatok: Az alanyi, állítmányi, tárgyi és határozói mellékmondatok, in Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2*, Budapest, Akadémiai, 1995, 506–666.
- HAADER Lea: Az összetett mondat. Az alárendelő mondat, in Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*, Budapest, Osiris, 2003, 500–551.
- HAADER Lea: Részrendszerváltozás az összetett mondatokban, in Büky László – Forgács Tamás (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei I. Magyar és finnugor mondat-történet*, Szeged, JPTE, 1999, 59–66.
- HAADER Lea: Változások a történeti szintaxisban – pragmatikai háttérrel, *Magyar Nyelvőr*, 128. évf., 2004/4, 464–469.
- HADROVICS László: *A funkcionális magyar mondattan alapjai*, Budapest, Akadémiai, 1969.
- HAMBURGER, Käte: *The Logic of Literature*, transl. by Rose, Marilyn J., Bloomington, Indiana University Press, 1973.
- HARRIS, Alice C. – CAMBELL, Lyle: *Historical syntax in crosslinguistic perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.
- HARRIS, Zellig: Discourse analysis, *Language*, vol. 28, 1952/1, 1–30. <https://doi.org/10.2307/409987>
- HEINE, Bernd – KUTEVA, Tania: *World lexicon of grammaticalization*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511613463>
- HEINEMANN, Wolfgang: Zur Eingrenzung des Intertextualitätsbegriffs aus textlinguistischer Sicht, in Klein, Josef – Fix, Ulla (Hrsg.): *Textbeziehungen. Linguistische und literaturwissenschaftliche Beiträge zur Intertextualität*, Tübingen, Stauffenburg, 1997, 21–38.
- HERCZEG Gyula: *A modern magyar próza stílusformái*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1975.

- HOLLER, Anke: Alles eine Frage der Perspektive – Zur sogenannten erlebten Rede im narrativen Text, *ZGL*, vol. 47, 2019/1, 28–69. <https://doi.org/10.1515/zgl-2019-0002>
- HORVÁTH Péter: *A szereplőkonstruálás mintázatai történelmi tárgyú narratívákban*, Budapest, Akadémiai, 2020. <https://doi.org/10.1556/9789634545958>
- HORVÁTH Péter: Igei konstrukciók szótári feldolgozásának lehetőségei, in Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar mondat és kontextuális környezete*, Budapest, ELTE Eötvös, 2022, 107–137.
- HUMBOLDT, Wilhelm von: Az emberi nyelvek szerkezetének különbözőségéről és ennek az emberi szellemre gyakorolt hatásáról, ford. Rajnai László, in Telegdi Zsigmond – Ara-Kovács Attila (szerk.): *Wilhelm von Humboldt válogatott írásai*, Budapest, Európa, 1985, 69–115.
- IMRÉNYI András: Az elemi mondat viszonyhálózata, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*, Budapest, Osiris, 2017, 664–760.
- ISER, Wolfgang: *A fiktív és az imaginárius*, ford. Molnár Gábor Tamás, Budapest, Osiris, 2001.
- JÄGER, Andreas: Reported speech constructions and the grammaticalization of hearsay evidentiality: a cross-linguistic survey, *STUF*, vol. 63, 2010/3, 177–195. <https://doi.org/10.1524/stuf.2010.0018>
- JAUSS, Hans Robert: A recepció elmélete, ford. Kulcsár-Szabó Zoltán, in Kulcsár-Szabó Zoltán (szerk.): *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, Budapest, Osiris, 1999, 9–35.
- KÁROLY Sándor: Az idézés módjai, in Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2*, Budapest, Akadémiai, 1995, 824–834.
- KEMMER, Suzanne – BARLOW, Michael: Introduction: A usage-based conception of language, in Barlow, Michael – Kemmer, Suzanne (eds.): *Usage-based models of language*, Stanford, California, Center for the Study of Language and Information, 2000, vii–xxviii.
- KESZLER Borbála: *A magyar írásjelhasználat története a XVII. század közepéig*, Budapest, Akadémiai, 1995.
- KESZLER Borbála: *Írásjeltan. Az írásjelhasználat szabályai, problémái és története*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004.
- KLEMM Antal: *Magyar történeti mondattan*, Pécs, Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, é. n.
- KOCSÁNY Piroska: A szabad függő beszéd a belső monológig, in Szathmári István (szerk.): *Holtart ma a stilisztika? Stíluselméleti tanulmányok*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1996, 329–349.
- KRISTEVA, Julia: A szövegstrukturálás problémája, ford. Kovács Tímea, *Helikon*, XLII. évf., 1996/1–2, 14–22.
- KRISTEVA, Julia: Bahtyin: A szó, a párbeszéd és a regény, ford. Koudeláné Sziklay Zsuzsanna, *Helikon*, XIV. évf., 1968/1, 115–125.
- KRISTEVA, Julia: Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman, *Critique*, n° 239, avril, 1967, 438–465.
- KRISTEVA, Julia: Problèmes de la structuration du texte, in Kristeva, Julia: *Théorie d'ensemble*, Paris, Seuil, 1968, 297–316.

- KUBITSCH Rebeka: Az evidencialitás és az első személy kapcsolata az udmurt nyelvben, *Nyelvtudományi Közlemények* 115, 2019, 85–108.
- KUBITSCH Rebeka: *Evidencialitás az udmurt nyelvben*, Bölcsészdoktori értekezés, Szeged, SZTE, 2022.
- KUGLER Nóra: Az összetett mondat, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*, Budapest, Osiris, 2017, 806–895.
- KUGLER Nóra: *Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben*, Budapest, Tinta, 2015.
- KULCSÁR SZABÓ Ernő: Megértés – történet – létesülés, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Megértés és megértetés. Magyarázat a bölcsészettudományokban*, Budapest, Gondolat, 2017, 13–37.
- KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: Intertextualitás: létmód és/vagy funkció?, *Irodalomtörténet*, 26. (76.) évf., 1995/4, 495–541.
- KUNA Ágnes – HÁMORI Ágnes: „Hallgatom, mi a panasz?” A metapragmatikai reflexiók szerepei és mintázatai az orvos-beteg interakcióban, in Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*, Budapest, ELTE Eötvös Collegium, 2019, 215–240.
- KUNA Ágnes – SIMON Gábor: Műfaj, szövegtípus, szövegfajta. Nézőpontok, kategóriák, modellek a szövegnyelvészeti kutatásban, *Magyar Nyelv*, CXIII. évf., 2017/3, 257–275. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2017.3.257>
- KUNA Ágnes: Az orvosi recept mint szövegtípus a 16–17. században. 1. rész, *Magyar Nyelv*, CXII. évf., 2016/4, 385–400. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2016.4.385>
- LACZKÓ Krisztina – TÁTRAI Szilárd: Személyek és/vagy dolgok. A harmadik személyű és a mutató névmási deixis a magyarban, in Tolcsvai Nagy Gábor – Tátrai Szilárd (szerk.): *Konstrukció és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására*, Budapest, ELTE DiAGram Funkcionális Nyelvészeti Műhely, 2012, 231–257.
- LACZKÓ Krisztina: A diskurzusedeixis mint a metapragmatikai tudatosság kifejezője, in Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*, Budapest, Eötvös József Collegium, 2022, 241–264.
- LACZKÓ Krisztina: A mutató névmási deixisről, in Tolcsvai Nagy Gábor – Ladányi Mária (szerk.): *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII. Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből*, Budapest, Akadémiai, 2008, 309–347.
- LACZKÓ, Krisztina: Space deixis, discours deixis and anaphore, *Acta Linguistica*, vol. 57, 2010/1, 99–117. <https://doi.org/10.1556/ALing.57.2010.1.5>
- LACZKÓ Krisztina: Térdeixis és mutató névmások a magyarban, in Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Elmélet és módszer*, Budapest, Eötvös József Collegium, 2014, 223–236.
- LANGACKER Ronald W.: *Cognitive grammar, A basic introduction*, Oxford, Oxford University Press, 2008. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195331967.001.0001>
- LANGACKER, Ronald W.: *Foundations of cognitive grammar. Volume I. Theoretical prerequisites*, Stanford, Stanford University Press, 1987.

- LANGACKER, Ronald W.: *Foundations of cognitive grammar. Volume II. Descriptive application*, Stanford, Stanford University Press, 1991.
- LANGACKER, Ronald W.: *Grammar and conceptualization*, Berlin – New York, Mouton de Gruyter, 1999. <https://doi.org/10.1515/9783110800524>
- LEVINSON, Stephen C.: *Pragmatics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1983.
- LI, Charles N.: Direct and Indirect speech: A functional study, in Coulmas, Florian (ed.): *Direct and Indirect Speech. Trends in linguistics studies and monographs 31*, Berlin – New York – Amsterdam, Mouton de Gruyter, 1986, 29–46.
- LUHMANN, Niklas: *Bevezetés a rendszerméletbe*, Budapest, Gondolat, 2006.
- MAINGUENEAU, Dominique: *Approche de l'énonciation en linguistique française*, Paris, Hachette, 1981.
- MAINGUENEAU, Dominique: *Éléments de linguistique pour le texte littéraire*, Paris, Bordas, 1986.
- MARMARIDOU, Sophia S.: *Pragmatic meaning and cognition*, Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 2000. <https://doi.org/10.1075/pbns.72>
- MEY, Jacob L.: Adaptability, in Mey, Jacob L. (ed.): *Concise encyclopedia of pragmatics*, Amsterdam, Elsevier, 1998, 4–7.
- MEY, Jacob L.: Pragmatics, in Mey, Jacob L. (ed.): *Concise encyclopedia of pragmatics*, Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 1998, 716–738.
- MEY, Jacob L.: *Pragmatics. An introduction*, Second edition, Oxford, Blackwell, 2001.
- MOHAY Zsuzsanna: Boszorkányperek múlt időben, in Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.): *A magyar nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VIII*, Szeged, SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, 2015, 121–128.
- MURVAI Olga: *Szöveg és jelentés. A szabad függő beszéd szövegnyelvészeti vizsgálata*, Bukarest, Kriterion, 1980.
- NÉMETH Renáta: Múlt idejű igerendszerünk a korai középmagyar korban, in Büky László – Forgács Tamás (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei II*, Szeged, SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, 2001, 131–138.
- NÉMETH T. Enikő: Intenciók és nézőpontok a nyelvhasználatban, in Kugler Nóra – Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *A megismerés és az értelmezés konstrukciói. Tanulmányok Tolcsvai Nagy Gábor tiszteletére*, Budapest, Tinta, 112–126.
- ONG, Walter: A szöveg mint interpretáció, ford. Schreiner Orsolya, in Nyíri Kristóf – Szécsi Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség*, Budapest, Áron, 1998, 143–165.
- ORAVECZ, Csaba – VÁRADI, Tamás – SASS, Bálint: *The hungarian gigaword corpus*, http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2014/pdf/681_Paper.pdf
- PAPP Zsuzsanna: Az idézés módjai, in Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana I*, Budapest, Akadémiai, 1991, 780–781.
- PARODI, Giovanni: Written genres in University Studies: Evidence from an Academic Corpus of Spanish in Four Disciplines, in Bazerman, Charles et al. (eds.): *Genre in changing world*, Colorado, WAC Clearinghouse, 2009, 483–502. <https://doi.org/10.37514/PER-B.2009.2324.2.24>

- PASCAL, Roy: *The dual voice. Free indirect speech and its functioning in the nineteenth century European novel*, Manchester, Manchester University Press, 1977.
- POZSVAI Györgyi: Nézőpont és közlésmód, *Literatura*, 19. évf., 1993/2, 130–148.
- RÁCZ Endre – SZEMERE Gyula: *Mondattani elemzések*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1972.
- RIFFATERRE, Michael: Az intertextus nyoma, ford. Sepsí Enikő, *Helikon*, XLII. évf., 1996/1–2, 67–81.
- RIFFATERRE, Michael: La trace de l'intertexte, *La Pensée*, n° 215, octobre, 1980, 4–19.
- ROBINSON, Edward A.: The cognitive foundations of pragmatic principles: implications for theories of linguistic and cognitive representation, in Nuyts, Jan – Pederson, Eric (eds.): *Language and conceptualization*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, 253–271. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139086677.011>
- RONCADOR, Manfred von: *Zwischen direkter und indirekter Rede. Nichtwörtliche direkte Rede, erlebte Rede, logophorische Konstruktionen und Verwandtes*, Tübingen, Niemeyer, 1988. <https://doi.org/10.1515/9783111678764>
- ROSCH, Eleanor: Human Categorization, in Warren, N. (ed.): *Studies in Cross-Cultural Psychology*, Vol. I., London, Academic Press, 1977, 1–49.
- ROSIER, Laurence: *Le discours rapporté. Histoire, théories, pratique*, Paris–Bruxelles, Duculot, 1999. https://doi.org/10.1163/9789004454866_003
- RUMELHART, David E. – ORTONY, Andrew: The Representation of Knowledge in Memory, in Anderson, Richard C. – Spiro, Rand J. – Montague, William E. (eds.): *Schooling and the acquisition of knowledge*, Hillsdale, NJ., Erlbaum, 1977, 99–135. <https://doi.org/10.4324/9781315271644-10>
- SANDERS, José – SPOOREN, Wilbert: Perspective, subjectivity, and modality from a cognitive linguistic point of view, in Liebert, Wolf-Andreas – Redeker, Gisela – Waugh, Linda (eds.): *Discourse and perspective in cognitive linguistics*, Amstredam–Philadelphia, John Benjamins, 1997, 85–112. <https://doi.org/10.1075/cilt.151.08san>
- SÁROSI Zsófia: Az ómagyar kor. Morfémátörténet, in Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*, Budapest, Osiris, 2003, 352–371.
- SÁROSI Zsófia: Az ősmagyar kor. Morfémátörténet, in Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*, Budapest, Osiris, 2003, 129–172.
- SHORT, Michael: Understanding texts: point of view, in Brown, Gillian – Malmkjaer, Kirsten – Pollitt, Alastair – Williams, John (eds.): *Language and understanding*, Oxford, Oxford University Press, 1994, 170–190.
- SINHA, Chris: *The epigenesis of symbolization*, 2009, <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=6fa7f6731299bc917dfa9490965a136272779371>
- SPITZER, Leo: Zur Entstehung der sogenannten Erlebte Rede, *Germanisch–Romanische Monatschrift*, vol. 16, 1928, 327–332.
- STANZEL, Franz Karl: *A theory of narrative*. Cambridge, Cambridge University Press, 1984.
- STANZEL, Franz Karl: Az elbeszélés elmélete, ford. Bata János, *Tanulmányok*, 18. évf., 1988/21, 21–26.

- STEINBERG, Günter: *Erlebte Rede, Ihre Eigenart und ihre Formen in neuerer deutscher, französischer und englischer Erzählliteratur*, Göppingen, Kümmerle, 1971.
- SZABÓ Dénes: *A mai magyar nyelv II*, Budapest, Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, 1958.
- SZEVEÉNYI Sándor – SIPŐCZ Katalin: Szibériai uráli nyelvek idéző szerkezetei, in É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla (szerk.): *Nyelvelmélet és kontaktológia 4.*, Budapest, PPKE, 2019, 127–146.
- SZEVEÉNYI Sándor: Az evidencialitás kulturális magyarázatának lehetséges történeti vonatkozásai az északi szamojéd nyelvekben, *Folia Uralica Debreceniensia* 27, 2020, 283–306.
- TAAVITSAINEN, Irma – JUCKER, Andreas H.: Trends and developments in historical pragmatics, in Jucker, Andreas H. – Taavitsainen, Irma (eds.): *Historical pragmatics*, Berlin – New York, De Gruyter Mouton, 2010, 3–30. <https://doi.org/10.1515/9783110214284.1.3>
- TÁTRAI Szilárd: A kontextualizáció műveletei, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A szövegértés kérdései*, Budapest, Gondolat, 2022, 43–76.
- TÁTRAI Szilárd: A kontextus fogalmáról, *Magyar Nyelvőr*, 128. évf., 2004/4, 479–494.
- TÁTRAI Szilárd: A nézőpont szerepe a narratív megértésben, *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXI*, Budapest, Akadémiai, 2005, 207–229.
- TÁTRAI Szilárd: *Az 'ÉN' az elbeszélésben. A perszonális narráció szövegtani megközelítése*. Budapest, Argumentum, 2002.
- TÁTRAI Szilárd: *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*, Budapest, Tinta, 2011.
- TÁTRAI Szilárd: Pragmatika, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*, Budapest, Osiris, 2017, 899–1058.
- TÁTRAI, Szilárd – CSONTOS, Nóra: Perspektivization and modes of quoting in hungarian, *Acta Linguistica Hungarica*, 56. évf., 2010/4, 441–468. <https://doi.org/10.1556/ALing.56.2009.4.4>
- TODOROV, Tzvetan: *Mikhail Bakhtine, le principe dialogique*, Seuil, Paris, 1981.
- TOLCSVAI NAGY Gábor (szerk.): *Nyelvtan*, Budapest, Osiris, 2017.
- TOLCSVAI NAGY Gábor: *A magyar nyelv stilsztikája*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
- TOLCSVAI NAGY Gábor: *A magyar nyelv szövegtana*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001.
- TOLCSVAI NAGY Gábor: *A múltak átalakulása. Jelentéstani és narratív lehorgonyzó módosulások a magyar múlt időkbén a 18. század után*, https://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/1_osztaly_szekfoglalok/tng_szekfogl_MTA_honlap.pdf
- TOLCSVAI NAGY Gábor: A nyelv emberi lényege. A magyarázat látóköralkotó változatai a nyelvtudományban, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Megértés és megértetés. Magyarázat a bölcsészettudományokban*, Budapest, Gondolat, 2017, 38–62.
- TOLCSVAI NAGY Gábor: Átdadás vagy értelemképzés. Két kommunikációs modell az iskolában és a kultúrában, in Ludányi Zsófia – Jánk István – Domonkosi Ágnes (szerk.): *A nyelv perspektívája az oktatásban*, Eger, Líceum, 2020, 13–26. <https://doi.org/10.17048/Pelikon2018.2020.13>
- TOLCSVAI NAGY Gábor: *Az ige a magyar nyelvben*, Budapest, Tinta, 2015.
- TOLCSVAI NAGY Gábor: *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*, Budapest, Osiris, 2013.

BIBLIOGRÁFIA

- TOLCSVAI NAGY Gábor: Bevezetés, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*, Budapest, Osiris, 2017, 23–71.
- TOLCSVAI NAGY Gábor: Jelentéstan, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*, Budapest, Osiris, 2017, 207–466.
- TOLCSVAI NAGY Gábor: *Kognitív szemantika*, Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, 2010.
- TOLCSVAI NAGY Gábor: *Mondá – monda*. A folyamatos és az egyszerű múlt idő konstruálási mintázatai 19. századi naplókban, *Magyar Nyelvőr*, 145. évf., 2021/4, 432–447. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.4.432>
- TOMASELLO, Michael: *Gondolkodás és kultúra*, ford. Gervain Judit, Budapest, Osiris, 2002.
- TOMPA József (szerk.): *A mai magyar nyelv rendszere II.*, Budapest, Akadémiai, 1962.
- VERSCHUEREN, Jef: Pragmatic perspective, in Verschueren, Jef – Östman, Jan-Ola – Blommaert, Jan (szerk.): *Handbook of pragmatics*, Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 1995, 1–19. <https://doi.org/10.1075/hop.m.prag>
- VERSCHUEREN, Jef: *Understanding pragmatics*, London – New York – Sydney – Auckland, Arnold, 1999.

FORRÁSOK

MNSZ2 = *Magyar Nemzeti Szövegtár 2*. (v2.0.5.) <http://clara.nytud.hu/MNSZ2-dev>

- AMBRUS Laura: Egy pipa ezer élete. *E-nyelv Magazin*, <https://e-nyelvmagazin.hu/2013/12/04/egy-pipa-ezer-elete/>
- ANDÓ Éva: A beszélt nyelvi történetmondások elemzésének kognitív és funkcionális szempontjai, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 2006, 81–114.
- DOBI Edit: A formális nyelvi elemzés lehetőségei a szövegek reprezentációjában, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 2006, 64–79.
- EÖRY Vilma: A szöveg időszerkezete mint szövegtipológiai jellemző, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 2006, 173–194.
- FEHÉR Erzsébet: Szövegtipológia a retorikai hagyományban, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 2006, 18–43.
- HÁMORI Ágnes: A társalgási műfajokról, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 2006, 115–133.
- JENEY Éva: Biblioterápia, irodalomterápia, *Helikon*, LXII. évf., 2016/2, 151–155.
- KOCSÁNY Piroska: A szövegtipológia eredményei és/vagy eredménytelenségei, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 2006, 11–17.

BIBLIOGRÁFIA

- ONÓZÓ Róbert – PAPP Eszter – VARGA Ferenc: A Saul fia nyerte a zsűri nagydíját Cannes-ban, *Origo*, 2015. május 24. <http://www.origo.hu/filmklub/blog/dijak/20150524-a-saul-fia-nyerte-cannes-2015-nemes-jeles-laszlo-ifjusag-carol.html>
- SASS Bálint – VÁRADI Tamás – PAJZS Júlia – KISS Margit: *Magyar igei szerkezetek. A leggyakoribb vonzatok és szókapcsolatok szótára*, Budapest, Tinta, 2010.
- TÁTRAI Szilárd: A narratív diskurzusokról – pragmatikai nézőpontból, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 2006, 157–172.
- TOLCSVAI Nagy Gábor: *A magyar nyelv szövegtana*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001.
- TOLCSVAI Nagy Gábor: A szövegtipológia megalapozása kognitív nyelvészeti keretben, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 2006, 64–90.
- TOLCSVAI NAGY Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 2006.
- VARGA Ferenc: Ha Spielberg szarnak tartaná, az fájna, *Origo*, 2015. május 18. <http://goo.gl/sAQ9OL>

INTERNETES OLDALAK

- <http://vs.hu/magazin/osszes/nemes-jeles-laszlo-megrazo-erzes-a-semmibol-ide-kerulni-0525#s1>
- <http://www.inforadio.hu/hir/belfold/hir-718107>
- <https://telex.hu/kulfold/2022/03/03/orvosokbol-pszichologusokbol-allo-onkentes-csapat-varja-az-ukrajnai-menekulteket-a-magyar-hataron>
- <https://www.penzcentrum.hu/egeszseg/20230228/itt-az-uj-torveny-megszunik-a-kotelezo-kamarai-tagsag-ez-lesz-az-orvosokkal-1134550#>
- <https://index.hu/belfold/2023/07/22/orban-viktor-tusvanyos-2023-tusnadfurdo-beszed-magyarorszag-kormany-haboru-europa/>
- <https://telex.hu/belfold/2023/07/22/tusvanyos-osszefoglalo>
- <https://infostart.hu/belfold/2023/07/22/orban-viktor-a-tusvanyoson-mond-beszedet-elo#>

MELLÉKLET

Az idéző igék⁴⁶¹

<i>állít</i>	A férje, ahogy azt az egyik szemtanú állította, negyed hét körül kint járt, s benézett a garázsba. #2055831
<i>árulkodik</i>	– Simon elütött egy kutyát – árulkodott Barbara. #2560412
<i>átkoz</i>	Nein Ferenc valami köldökzsinórt átkoz, hogy születésekor még sem fojtotta meg, Gabreliusz Gábriel pedig – házasodik! #14860211
<i>bátorít</i>	A misszióvezetőket azzal bátorította, hogy „olyan radikális erőviszony-változás történt Magyarországon, amely az önök számára megteremtí az újrakezdés lehetőségét”. #490925763
<i>becéz</i>	Mildred két gyereke, Ronnie és Ernie szépen felcseperedett, s nemcsak hogy kinőtte, de el is felejtette, hogy valaha apjuk, Archie, úgy becézte kettejüket, hogy „a Csimbók” meg „a Bütyök”. #277366678
<i>behív</i>	Egy ismerős mesélte nemrég, hogy a főnöke azzal hívta be, döntse el, rendes felmondás vagy közös megegyezés. #538351511
<i>beismer</i>	A vádlott pedig töredelmesen beismerte, hogy ő a felbujtó. #8875567
<i>bejelent</i>	Az 1950-es évek végén nyilvánosan bejelentette, hogy politikai, erkölcsi s hazafiúi megfontolásból elhagyja hazáját, Nyugat-Németországot, „hol fölfelé halad minden, nem előre; hol a fizetési mérleg hozsannát s mindenféle jót dalol; hol egyik kéz a másikat megveszi”. #6380206

⁴⁶¹ Az idéző igék listájához Sass–Várad–Pajzs–Kiss: *Magyar igei szerkezetek*, 2010 használtam fel. Az igékhez rendelt példák – egy-két esetet kivéve – az MNSZ2 (v2.0.5)-ből származnak. A kutatás leírását lásd *Az idéző igék* fejezetben.

MELLÉKLET

- belekezd* A nővérem belekezdedt egy történetbe, amire én már nem is emlékeztem: „Amikor iskolások voltunk, a szomszédos faluba kellett bejárnunk. Gyalog két óra volt az út, amit minden nap közösen tettünk meg. [...]” #1179700466
- beleszól* Itt aztán a bíró is beleszólt: – Hát, atyafiak, ez – ahogy a formája mutatja – csakis tojás lehet. #16688709
- bemond* A Szabad Kossuth Rádió bemondta, hogy Gerőt leváltották. #11485662
- bemutat* Kivitte magával a sarki kocsmába ahol fűnek-fának bemutatta: – Ez itt a fiam, ifjabb Merka János, határőr. #1842826
- bemutatkozik* Katonásan összecsapta a bokáját, és bemutatkozott: – Bartakovics Rudolf, szolgálatjára – mondta keményen, és kezet nyújtott. #1852625
- beszámol* Arról is beszámolt, hogy a szarvasok az uradalmi részen jelenleg nem járnak ki a szántókra, és a felső vágásokban sem észlelni nyomukat. #1759409
- beszél* Ezalatt a fiatal pár megint óróra beszélt: – De nemcsak kénkőszaga van, szarvai is vannak, nézd meg. #2438730
- beszélget* Beszélgettek a szövetkezetről, mehetne jobban, az elnök gyomorbeteg, néha ok nélkül is rájuk ripakodik, de azért megvan így is, ami kell. #22739006
- bírál* Biszku Béla a Szovjetunióval való egyoldalú viszonyt bírálta: „Ennek megoldására az emberek garanciát akarnak és én magam is. Lehetetlen, hogy pl. a párt vezetőit kinevezzék [mármint: a Szovjetunióban nevezzék ki]” #11899771
- bizonyít* Az Utunk hasábjain Gaál Gáborral szemben bizonyította, hogy Arany Toldija nem egy kuláklegény heroizálása. #39532274
- bizonygat* Meglátta Krisztiánt, s mint aki új erőre kap, egyre makacsabbul bizonygatta: – Nem bűn. Nekem ez jár. #19655474
- biztat* Szemere azzal biztatta társait, hogy a szovjet katonai teherautók gyakran fölveszik az országút vándorait, akik esetleg messze földről igyekeznek hazafelé. #21425353

- biztosít* Svetoza biztosít róla, hogy továbbra is a nyomomban marad, nem hinné, hogy a nemzetközi sámán nyomában kergetőző eseményektől szabadulni bírnék. #23620147
- búcsúzik* A Duna Kör egyik aktivistája alázkodó újságnyilatkozattal búcsúzott egykori hivatali főnökétől: „Szájkosarat tettek föl ránk! Érdemi feladatot nem kaptunk, féltékenyen titkolták előlünk az információkat [...]” #30434283
- búcsúztat* Három intézeti lányt szabadulásuk előtt az igazgató búcsúztat: – Nagy veszély vár rátok odakint. #1052983872
- buzdít* Működünk szívesen együtt minden jóakarátú emberrel, aki felelősséget érez a család iránt – így buzdít bennünket II. János Pál pápa. #418328093
- büszkélkedik* Egri Lajos, a csapat vezetője (egyébként biztonsági osztályvezető) azzal büszkélkedik, hogy a kórházi önkéntes tűzoltóságról szóló legrégebbi feljegyzés kelte 1950. április 23. #201243227
- cáfol* Ez nem így van – cáfol az igazgató –, mert a klubvezetés igenis nagyra értékeli a szakértelmét, megbántani pedig semmiképp nem akarjuk. #147663753
- céloz* De engem voltaképp nem ez érdekelt, nem a bűnözők lelkiállapota, hanem a cikk második része, az a gondolat, melyet a vége felé pedzeget, amikor arra céloz, emlékezzék csak vissza, hogy vannak emberek, akiknek lehet, illetőleg nemcsak lehet, hanem joguk van bármilyen bűnt elkövetni, mert rájuk nem vonatkoznak a törvények. #12645368
- definiál* Az n) pont például így definiál: a „levéltári kutatás: a levéltári anyag tanulmányozása, abból adatok kigyűjtése tudományos vagy más cél érdekében.” #66696676
- deklarál* Kell-e nemesebb cél annál, mint amit a Nenyi deklarál: „Legyen béke, szabadság és egyetértés” #434533084
- demonstrál* Ciceró szerint a tanmese világos: Dionüszosz ekképpen demonstrálta, hogy a hatalom emberének sorsa kiszámíthatatlan. A fonál bármelyik pillanatban elszakadhat. #144580194
- dicsekszik* Azzal dicsekszik, hogy olyan öreg, hogy személyesen hallgatta Assisi Ferenc testvért, amikor a szent prédikált a madaraknak. #24170268

MELLÉKLET

- dicsér* A Hitel-t a grófnak ekképpen dicséri: „Könyve sokat ártott önnek a magyar közvéleményben – de azért is készült, hogy sértsen – hisz mi sértene annyira, mint az igazság.” #3993803
- dünnög* Igaz, igaz – dünnög Bilkeygorzó. – Ehhez nem sokat értek, mivel én csak egy prózai tarka macska vagyok. #23693619
- ecsetel* Horváth Gergely Krisztián és Kovách Imre a KGST-piacca foglalkozó tanulmányában, a következőkben ecseteli a kínai kereskedők sorsának további alakulását: „A kínaiak megjelenésükkor, az 1990-es évek elején, sok magyar és lengyel árust kiszorítottak. [...]” #30726866
- egyeztet* Az elnök ugyanis hosszasan egyeztetett Stumpf Istvánnal arról, hogy a kormány ismerje el: az ÁPTF nem hibázott, és csak az után írta alá a lemondó nyilatkozatot, hogy erre garanciákat kapott. #214738619
- elbeszél* Lázár István szép rendjében elbeszélte a papnak, hogy elsőnek a madéfalviak menekültek ide, mikor meghallották, hogy a bizottság a szenttamásiakat, a szentdomokosiakat ágyúval kényszerítette a fegyver-felvételre. #884732
- elbeszélget* Aztán elbeszélgettünk arról, hogy milyen különös is a világ, mindig az ártatlan embereket zárják be, [...]. #292308087
- elbúcsúzik* Mária sírva búcsúzott el tőle: Lacikám, nem látjuk egymást, és hát emiatt rosszat érzett, kereste... Ki hiszi el? Mert beszélhet a boncolóorvos akármit, a száján ott volt a kendő. Mi másért? Megfojtotta vele. #6097581
- elénekel* Simon Zsolt (a képen), az MKP parlamenti képviselője volt a „sztár-vendége” a Pátria Rádió szombati beszélgető műsorának, majd egy nappal később – alighanem hattyúdalként – „elénekelte” monológiáját két szlovák televízió politikai műsorában is. #410644255
- elhangzik* A rádióban 16 óra 39 perckor ismét elhangzott a belügyminiszter közleménye: a kijárási tilalom érvényben van. #11543792
- elismétel* Újra elismételte, hogy rossz a pénzügyi tárca és a parlament által készített 1997-es költségvetés. #204029212
- elítél* A hivatal – csakúgy, mint néhány napja a Külügyminisztérium – elítéli, hogy az osztrák kormányzat az oda irányuló magyar áramexport korlátozását tervezi. #150914493

- elkezd* Szántó zavarban van, restelli magát, és látszik rajta, hogy megint megverték. Nehezen bár, de mégis elkezd a mondókáját. „Igen, az utolsó összejövételünkön, amit a Szegi lakásán tartottunk, Normai a villamosok lefoglalását és alkalmazását ajánlotta fegyveres felkelés esetére.” #16302591
- elköszön* Az idős szerzetes, akinek a leborulásait is láttam, szobája felé igyekezve elköszön: – Tashi delek! – Minden jót! #196490706
- ellenez* Ugyanakkor a Belügyminisztérium helyettes-államtitkára, Nyíri Sándor ellenezte, hogy a vámhatóságon és a rendőrségen túl más hatóságok is nyomozati jogkört kapjanak. #138714148
- ellenkezik* Egy van: Sam ellenkezik, hogy megöljék a férfit – amit csak felégetéssel lehet véghezvinni –, mivel utánaézett egy-két dolognak, és azok alapján nem minden áldozat változik át szörnyeteggé, [...]. #7982276585
- elmagyaráz* Manjiyil továbbá azt is elmagyarázza, hogy régebben az állami kórházak igénybevételeéről az emberek a magas árak és a nem megfelelő kezelések miatt szoktak le. #231675002
- elmarasztal* Seres azon kívül, hogy ok-okozati összefüggést lát a koszovói népirtás és a NATO-beavatkozás között, elmarasztal minket ennek az összefüggésnek az elhallgatása miatt. #170031864
- elmesél* Elmeséli: valaha vendéglő volt az egész, tönkrement, olcsón adják ki, három közönséges lakás bére egy hónapra, itt akár lakni is lehetne, már akkor is megérné, a környék fel fog törni, [...] #38663530
- elmond* Az Akadémián őrzött önéletrajzban még elmondja, hogy Esztergomban Révai Miklós kedveltette meg vele a mértékes verselést, minthogy az előző három év alatt csupa rímes verset olvasott. #233444486
- előad* 1923. november 24.: Lelkész előadja, hogy 2 évvel ezelőtt gyűjtőíveket küldött Amerikába, amelynek eredménye a következő: Balázs Gyula gyűjtött 1200 koronát, Zsóka Ferenc 2000 koronát, Domonkos József 933 koronát... #233336222
- előhoz* Utas2, és azt láttad, hogy hápogott ma a Napkeltében az a szegény ember, amikor a Demszky előhozta, hogy Lator 4 éve a metróépítést az orosz adósságból tervezte megoldani. #86887048

- előhozakodik* A világi elnök ezután előhozakodott azzal az abszurd bejelentésével is, hogy az egyik barátja által készített speciális térképen gombostűfejek jelzik a kiemelkedő szellemiségű emberek születési helyét. #168505464
- előír* Egyházi Törvénykönyvünk, a C.I.C. II. rész - III. fejezetében: De Consilio Presbyteriali et de Collegio Consultorum címen, a 495-502. kánonjaiban előírja, hogy minden egyházmegyében, meghatározott célokkal állítsák fel a Papi Szenátust. #49450041
- előrebocsát* faksimilében nyilvánosságra hozott Javaslatban Jávor Miklós rendőr százados 1977. január 13-án közli Demszky Gábor meghallgatásának tervét, s előrebocsátja: „beszervezésére külön javaslatot készítünk”. #128238548
- előrukkol* Cigaretta, tiszta inget, gatyát kér, elmeséli, ki énekel a frankfurti Operában, hogyan lehet bádogedénybe babarózsát ültetni. Előrukkol világgraszoló ötleteivel, kiveri a pófáját a csalán, és ordítunk megint. 9692703 (az igazi esemény, mikor az előrukkol valóban cselekvés, nem a mondáshoz köthető) A helyi klímaterv – amelyre idén 6 millió forintot különített el az önkormányzat – az élet majdnem minden területén előrukkol olyan javaslatokkal, amelyekkel tompítani lehet az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatásait. #595538249
- előterjeszt* Egy 1877-es jegyzőkönyv tanúsága szerint Ferencz József püspök előterjesztette, hogy „vallásfelekezetünk levéltára teljesen rendszertelen állapotban van, ennek oka részben a levéltári helyiség rendezetlen állapota is” #233075480
- elrendel* E tekintetben említést érdemel az SZLKP KB 1950. január 6-i határozata, amely egyebek közt azt is elrendeli, hogy a párt- és az állami apparátus biztosítsa a magyar lakosság bevonását a közigazgatásba. #1684974
- elsír* A gazda elsírta, hogy egy kis savót meg árpakenyeret adhat, ez mindenük. #18139234
- elutasít* Sőt, szavalthatott is, – noha Hatvany határozottan elutasítja Lisznyainak azt az állítását, hogy Petőfi az ő egyik költeményét „ismételve szavalta” a debreceni színpadon: „Lisznyai, akire a halott Petőfi nem cáfolhat többé reá, bízvást kísérelte versét a fönnébb idézett jegyzettel.” #10386018

MELLÉKLET

- emleget* Nem tudom, mennyi a hivatalos körülményeskedés, s mennyi a szándékos ködösítés Papp János szövegeiben, s miért van az, hogy a téves igazolásban mint „a családból úgyszólván egyedüli teljes, munkaképes tag”-ot emleget, a tanácsi papíron pedig azt írja, hogy „egészségi állapotára való hivatkozása úgyszintén fedi a valóságot”. #5570490
- emlékeztet* Népszabadság szerint Surányi leszögezi azt is, hogy a CW Bank korábbi menedzsmentjének öt tagja ellen hűtlen kezelés alapos gyanúja miatt feljelentést tettek. Emlékezteti a kormányfőt, hogy már első, tavaly nyári találkozásjukon részletesen beszámolt neki a bank ügyeiről. #145285390
- említ* Az államtitkár úr említette, hogy százezer embert érinthet ez a törvényjavaslat. #343446572
- érdeklődik* A telegkönyves pedig kigöngyöli iratait, és reszelős hangon érdeklődik: – Kérem, kié a szőlő? #6722254
- értékel* Nem véletlenül értékel úgy az APEH, hogy „a bevételek alapján ki-rajzolódott kedvezőtlen helyzet továbbra sem felel meg teljes mértékben a valóságnak” #136271174
- értekezik* A vezércikk írója, Vámos Magda a szabad sajtóról értekezik: „... úgy érezzük, hogy Deák Ferenc híres egyszakaszát (ti., hogy hazudni nem szabad) ki kell egészíteni a másodikkal: legyen szabad az újságírónak igazat írnia. Mert ma már tudjuk, hogy ez néha nehezebb, mint egyszerűen nem hazudni.” #175722730
- értelmez* „A modernség korszakot jelöl, de egyben azt az erőt is jelenti, mely azért munkálkodik a korszakban, hogy antikvitássá változtassa”: így értelmezi Benjamin Baudelaire-nek ezeket a megnyilatkozásait. #37706675
- értesít* Az önkormányzat 1993. november 11-én kelt levelében arról értesítette, hogy a határozat ellen benyújtott fellebbezést a Köztársasági Megbízott Hivatalához terjesztette fel. #50648897
- érvel* Az egyik írásában így érvel tanai ellen: „A... -k azt mondják, hogy a nemesnek (kiün-ci), ha érényessé akar válni (zsen), úgy kell öltözködni és beszélnie, mint a régiek. Erre azt felelhetjük, hogy a régiek beszéde és öltözködése mind új volt a maga korában. És mert a régiek úgy beszéltek és úgy öltözködtek, azzal még nem lettek” #237325347
- faggat* A miniszter hallván a fülbemászó dallamot, arról faggatta a rabbikat, mit énekel Schneurson. #109291742

- felajánl* Orbán Viktor miniszterelnök felajánlotta, hogy családja három gyermekét fogadna Kárpátaljáról, az árvíz sújtotta területekről – erősítette meg a hírt a református egyház képviselőjében Papp Kornél, az Országos Református Tanács elnöke tegnap. #86578864
- félbeszakít* De a rendező irgalmatlanul félbeszakította Lulut: – Itt én gondolkodom! Egyedül én! Mi a csudának iszom akkor ezt a rengeteg kávé? He? Mi a csudának teszem tönkre a szervezetemet? He? A szívem olyan már, mint a bedöglött szivattyú! A májam olyan már, mint a szívem! A lépem olyan már, mint a partra vetett hal! [...] #7114552
- felel* Hogy példát is mondjak, amikor Faust megkérdezi Mephistophelest, hogy végre is ki ő, az ördög így felel: „Ein Teil von jener Kraft, Die stets das Böse will und stets das Gute schafft.” (Egy rész vagyok abból az erőből, mely mindig a gonoszt akarja és mindig jót teremt.) #10708611
- felelevenít* A veszteségeik okait taglalva Lentner felelevenítette, hogy 1999-ben a 2/B terminál beruházásánál több, kellő alapossággal végre nem hajtott, sőt el nem készült építési-szerelési munkát átminősítettek garanciális hibává, mintha azok megvalósultak volna ugyan és működés közben hibásodtak volna meg. [...] #169109374
- felfed* Lucas felfedte az újságírónak, hogy a vetítésen jelent volt Steven Spielberg, Ron Howard, Francis Ford Coppola, Martin Scorsese, Brian de Palma, Frank Darabont and Lawrence Kasdan, akiket Lucas úgy jellemezte, mint az embereket akikben tökéletesen megbízik. #83666256
- felhív* A kormány felhívja a főváros lakosságát, hogy viselkedjék nyugodtan, ítélje el az ellenforradalmi bandák véres garázdálkodását s támogassa a rendet fenntartó magyar és szovjet csapatokat. #11777424
- felhoz* A Wall Street Journal című amerikai lap közelmúltbeli cikkében a dohánygyárak védelmében felhossa: beruházásaikon keresztül ezek a cégek sokat segítettek az érintett államoknak a piacgazdaságba való átmenetben, befizetéseikkel jelentős mértékben hozzájárulnak a szűk költségvetés kiegészítéséhez. #143290599
- felidéz* A Vajdasági Magyarok Szövetségének (VMSZ) adataira hivatkozva Rüb felidézi, hogy korábban 44 magyar esett el a jugoszláv hadsereg katonájaként, s 40-50 ezer fiatal menekült a behívó elől többségében Magyarországra. #138505347

MELLÉKLET

- felkér* A Fővárosi Közgyűlés felkéri a főpolgármestert, hogy egyes várospolitikai célok megvalósítása érdekében nyújtson be előterjesztést egyrészt a forrásmegosztásban szereplő lakásgazdálkodási és szociálpolitikai támogatás felosztásának, másrészt új cél és címzett támogatások bevezetésének az elveire vonatkozóan. #51382474
- felkiált* A díványpárna alatt egymás kezét fogják. És közben Freud kétségbeesetten felkiált: „Mit akar tőlem? Hetvenéves vagyok!” #16043230
- felmond* Egyfelől felmondja a giddensi leckét, miszerint „kisebb, de ugyanakkor hatékonyabb államot akar”, „nem uralkodó és gondoskodó, hanem esélyteremtő és szolgáltató államot”, továbbá elismeri, hogy „a jóléti állam védelmét a jóléti társadalom megteremtésének céljával kell felváltani”. #153293899
- felsorol* Kende István pontosan felsorolja: „földjükről kiűzött parasztok, megkínzott függetlenségi harcosok (japán, nem magyar függetlenségi harcosokról van természetesen szó), atom- és hidrogéntámaszpont, imperialista hadsereg, háborús felkészülés”. #27227338
- felszólít* közigazgatási szerv a tárgyalásra meghívja az összes ügyfelet, s felszólítja őket arra, hogy a tárgyaláson mondják el észrevételeiket és javaslataikat. #50018454
- feltételez* Csuangthagoun említi Húthött Hümér nevét, és feltételezi, hogy a professzornál a felnőttek esetében döntő „vágódási hányados” és a haldoklóknál megfigyelhető „öncsalási hányados” mosódott össze börtönévei és tébolydában töltött ideje alatt. #38135817
- felvázol* A Petőfi és Cabet című tanulmány felvázolja, hogy a történetírásban miként alakult ki az az iskola, amely az ellenforradalmi rágalomokkal szemben védelmébe vette a jakobinusokat: a „húszas évek végéig kellett várni, hogy a jakobinusok védelmében az első szözetek elhangozzanak”. #10498241
- felvet* Felveti a kérdést (a hallgatóság körében tébláboló iskolásoknak címezve): az iskolai ütenyrendszer a gyerekek megverését jelenti, kell ez? #2684249
- felvilágosít* Utószavában az író erről is felvilágosít: „e válogatás a felsorakoztatható esztendők mindegyikéből az író legjellemzőbb... írását adja, az évelő virág és a fatörzsek emlékezetének sorrendjében”. #277929176

- fenyeget* A tornác végére áll, és onnan fenyegeti Salamonné: – Elmegyek a templomukba, Fánika, megtanítom magukat énekelni... #7534139
- fenyegetőzik* Pali minden karcsapásnál vissza szeretne fordulni, fenyegetőzik, hogy itt hagy egyedül, de persze maga is retteg attól, hogy egyedül marad. A nagy vízben. #37661506
- feszeget* Ez a feltevés Holger Kersten: Jézus indiában élt c. könyvében van kifejtve. A könyvben egyébként épp azt feszegeti, hogy Jézus nem halt meg a kereszten... #121407757
- figyelmeztet* A tanács elnöke a 117. § (2) bekezdésben foglaltakon kívül a vádlottat figyelmezteti arra, hogy egyes kérdésekre is megtagadhatja a választ, illetve bármikor dönthet úgy, hogy vallomást tesz, habár korábban a vallomástételt megtagadta, továbbá, hogy a bizonyítási eljárás során a kihallgatottakhoz kérdést intézhet, indítványokat és észrevételeket tehet. #71275885
- firtat* Tóth ebben azt firtatja, hogy a zöldtárca vezetője miért tiltotta meg a minisztérium munkatársainak, hogy információkat adjanak ki parlamenti képviselőknek. #141544077
- fogalmaz* A részvételét lemondó levelében határozottan fogalmazott: „Gyermekeket anyai nyelvüktől elszakítani annyi, mint az éhes gyermeket elvonni anyja emlőiről...” #6591672
- foglalkozik* Ezt követte az Erdészeti szállítóberendezések I., II. kötete (Sopron, 1920). Az első részben a mesterséges pályák tervezésével foglalkozik: a vontatóutakról, a csúsztatókról, az úsztatóvályúkról, a siklókról és kötélpályákról ír elsősorban. #1413909
- gratulál* Katalin kidolgozta magából Nóra iránt érzett hajdani szeretetét, nem tudta megbocsátani neki, amit Anyuciról meg Elekről hallott tőle, sem azt, hogy mikor bejelentette, mégis hozzámegy Simkóhoz, így gratulált neki: „Menj, hadd légy olyan boldogtalan, amilyen kevés lány volt a földön!” #41096945
- gyaláz* Pedig az is megtörtént, hogy valaki a saját klubját gyalázza így: 1999-ben a Sunderland akkori rekordigazolása, Lee Clark bukott le azzal, hogy az FA-kupa döntőjében a Newcastle-drukkerei között szurkolt a Szarkáknak [...]. #668614211
- hangoztat* Nemzeti államot akarunk, hangoztatja az ország akkori elnöke, Eduard Beneš. #7822634

- hangsúlyoz* Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy az élet minden területén ugyanazon normák érvényesülésére van szükség. #428531426
- hangzik* Hála József idézi Pongrácz Erdélyi Jánosnak írt kísérőlevelét is, amely így hangzik: „Felső-Túr, Martius 15. 845. Tekintetes Titoknok Úr! Néhány Hontmegyei, különösen Ipoly táji népdalokat összegyűjtve, szerencsém vagyon azokat ide csatoltan a Kisfaludy Társaság számára át küldeni - mennyire bé nem küldötteket - avagy használhatókat? nem tudom. [...]” #1263137
- helyesel* Bencsik is helyesli a történelmi egyházak Nitsch elleni fellépését. #107803339
- helytelenít* Az Állami Számvevőszék jelentése (lapinformációk szerint) helyteleníti, hogy az Országimázs Központ többmilliárdos kiadásainak felhasználása nyomon követhetetlen. #136743753
- hiányol* Aminthogy nagyon örültem Raskó képviselő úr felszólalásának, különösen az utolsó részének, amiben azt hiányolja, hogy a vagyonkezelésről miért nem nyújtottunk be módosító indítványokat? #60782503
- hibáztat* Az e körül kialakult nézeteltérésekért Păcuraru nem a '93-as Liberális Párt egészét, hanem Petre Litiut hibáztatja a játékszabályok be nem tartása miatt. #131879514
- hirdet* Soboult például csak nagy erőszakkal lehet ez ügyben felvonultatni, hiszen az ő könyve – korábbi és későbbi változatában egyaránt – már alcímében hirdeti: „La Révolution française 1789–1799”. #10423255
- hivatkozik* Lukácsy arra is hivatkozik, hogy Petőfi „a francia költő fordítására csak 1846 tavaszán, Szalkszentmártonban vállalkozott”. #10432536
- szóba hoz* Mostohaanyám is osztozott vele ebben a megnyugvásában, bár futólag ismét szóba hozta a „biztosítékok” ügyét, olyan formában, hogy azok csakis a bizalmi szón alapulnak, s hogy nagy kérdés, vajon eleendő-e az ilyesmi. #22634401
- hozzáfűz* A közlemény hozzáfűzi: az SZDSZ frakcióvezetője akkor is valótlan állított, amikor azt mondta, hogy a 4,2 milliárd forint sorsáról döntő bizottság tagjai között voltak a kft. alapítói és egykori tulajdonosai. #136781950
- hozzátesz* De nyomban hozzáteszi, hogy Közép-Európa kulturális újraélesztésének lehetetlensége „abból következik, hogy ebből a kultúrából mára semmi nem maradt.” #392121

- idéz* Búcsú Abderától című versében így idézte itteni emlékeit: „Isten veled! Az ifjú álmodt Itt álmodám át egykoron; Közöttetek ti lanka halimok, Rohant el szép legénykorom. Hisz itt szerettem, itt öleltem A szűzi szót, a szép arát S itt él a drága, jó család! Mindent e szív mégsem feled... Emléklakom: Isten veled.” #1378056
- ígér* Egy pártfőtítkárnak, aki telefonon ad olyan utasítást az emberkínzók-nak, hogy „verni, verni és tovább verni” a foglyokat, könnyű utólag letagadnia ezt; egy belügyminiszternek, aki egyik legközelebbi barátjának, keresztfia édesapjának élőszoval azt ígéri: „Valljál, Laci; halálra fognak ugyan ítélni, de a hajad szála sem fog görbülni, csak pár évre ki leszel vonva a forgalomból”, s aki a szomszéd szobából hallgatja barátai megkínóztatását, könnyű utólag azt mondanía, hogy ő tiltakozott Rákosinál Rajk letartóztatása ellen. #27512931
- illusztrál* „Ott az a cél, hogy minden ügyfelet kiszolgáljanak. Mi viszont egyelőre az éles piaci verseny ellenére is szigorúan megválogatjuk partnereinket” – illusztrálja Palotai a hazai helyzetet. #151580447
- indítványoz* Tárgyaltanoknak kell nyilvánítanunk a tegnap felvett jegyzőkönyvet! – indítványozza Teleki gróf. #917250
- indokol* Mihalovits idéz Mária Terézia alapítóleveléből is, többek közt azt a részt, melyben a császárnő az akadémia Selmecen való alapításának jogosságát indokolja: „És miután egy ilyen bányászati iskola számára Selmecnél alkalmasabb helyet a császári, királyi örökös tartományokban sehol sem lehet választani, mert éppen ott az ércbányák úgyszólván minden fajtája együttesen rendelkezésre áll, a legkiválóbb műszaki szerkezetek és gépek vannak berendezve, [...]”. #1524248
- ír* Neidenbach Emil Rendkívüli Újságának egyik 1920. októberi számában ezt írja: „A magyarság kiolvasta minden sorunkból, hogy idegláz és mámor nélkül, józan mérlegeléssel, de meglapulás, anyagi érdekek nélkül képviseljük az itt maradás, a munka, a művelődés harcaiban megnyilvánuló magyar kisebbségi politika egyedüli helyes tételét.” #400023
- ismertet* Major Tamás így ismerteti a művet: „Darvas József új színdarabja izgalmasan, érdekesen foglalkozik a mai falu kérdéseivel. Amikor a darab indul, éppen megalakul egy termelőszövetkezet és a problémák, a nehézségek - a dráma - a megalakulás után kezdődnek. [...]” #27248834

MELLÉKLET

- ismétel* Midőn a népköltő öt strofa refrénjében ismétli, hogy „nincsen többé szeretett király!” (Kiemelés az eredetiben!), tételesen és többszörösen is kimeríti a XVIII. törvénycikk 6. paragrafusát. #10579595
- ismételget* Az egyik, hogy állandóan zavarodottan ismétlgeti bizonyos büntudattal, hogy hát nincs is olyan nagy hatalmunk, nem kell ettől annyira félni; a másik, hogy számol ezzel a ténnyel, és megérti, érzékenyen reagál azokra a félelmekre, amelyek ebből a kétségtelenül létező közjogi helyzetből fakadnak. #70184140
- javasol* A következő napirendi pont a főváros igazgatásának újjászervezése volt, a szóvivő ismét Zajgóvári, aki azt javasolta, hogy „az osztályvezetőktől felfelé minden vezetőt nyilvánítson leváltottnak a nemzeti bizottság”. #11583044
- jelent* Jelentette továbbá Béres Mária, hogy mikor a CSEMADOK tagjai a vidéken szervezőmunkán voltak, az NB kérdőre vonta őket, hogy mi jogaik járnak szervezni, és követelték a meghatalmazást illetőleg az engedély felmutatását. #1683723
- jelez* Lakatos Irma egy elejtett mondattal jelezte: tud arról, hogy Flórián visszakapta régi MKP-s tagkönyvét, egyik este pedig Tóth Pál ült le a vendéglőben Flórián asztalához. #31078290
- jellemez* Amikor 1887. augusztus 30-án Pöschl Ede, az akadémia ábrázoló geometria tanszékének neves professzora nyugalomba vonult, s helyére Fodor László pályázott, volt igazgatója, Spitzkó Lajos így jellemezte őt: „Igen alapos szakember, kinek dr. Wagner Alajossal együtt kiadott rajzoló geometriai tankönyvei közelismerésben részesülnek. Tehetőséges, igen szorgalmas s önálló munkálatokra is képes matematikus. [...]” #1501993
- jósol* Ez a szociológusokból álló csoport a következőket jósolta: „Sok olyan ember lesz aki megéli a 150 éves kort, a börtönök száma csökkenni fog, a válást pedig feleslegesnek fogják tartani, az államigazgatás egyszerűsödni fog” #112888386
- jóváhagy* A városi önkormányzat jóváhagyta, hogy a Mandulás Kempinget is magába foglaló Mecsek-oldali zöld területre új rendezési terv készüljön. #133385651

MELLÉKLET

- kárhozzat* Z. M. – egyik olvasás-konferencián fölolvastott – előadása után rövid jegyzet áll, amely szintén az új módszereket kárhozzatja: „Az oktatási miniszter [...] azt hirdeti, az első négy osztályban nem kell buktatni, s érdemjegyet sem szükséges adni. S ha a négy év után a tanító úgy érzi, semmire sem jutott, hát kapjon még két esztendő, ő is, a diák is. Talán így eljutunk a Móra Ferenc-i iskola színvonalára.” #218551407
- kérdez* Kozlok László (független) azt kérdezte, mit tud tenni a város polgárai biztonságának fokozása érdekében. #137328608
- kérdezzet* Ezért kérdezzeti édesanyjától, hogy „Ugye, nem úgy lesz minden, mint tavaly?” #136840114
- kérlel* November 7-én telefonon beszéltek utójára. Mária kérlelte: „Attila, gyere haza, édesanyád nagyon aggódik, én is”. #244025623
- kiabál* A főtéren nagy boldogan sétálgattam, mikor talákoztam a színház titkárával, Bérczy Mihállyal. Kiabálja, hogy Senszálszky úr, önt rég keresi Kádár igazgató úr szerződés végett. #132433499
- kiált* „Mester! A legjobbnak tetszik lenni!” – kiáltja egy fölhevült kamasz. #149828611
- kibök* Kohl úgy kerülte meg a dolgot, hogy másfél órás, meglehetősen langyosra sikeredett beszámolóval csigázta fel a küldöttek érdeklődését, akik csak azt várták, mikor tér végre a jelölés témájára. Amikor aztán kibökte, hogy „vállalja a felelősséget”, mindenki megkönnyebbülten felugrott és összeverte a tenyerét. #177308288
- kiegészít* Csík Zoltán, az intézet főmunkatársa az elhangzottakat azzal egészítette ki: szeretnének ellátogatni minél több iskolába, hogy a tanterületek által felvetett problémák megoldásához lehetőleg helyben nyújthassanak segédkezet. #132833273
- kiemel* Szintén Fey író véleményére alapozva, a cikkíró kiemeli, hogy Szőcs Géza monopolhelyzete a romániai magyar sajtóban nem véletlen, hanem „jól átgondolt terv eredménye”. #131830866
- kifejez* Megkerestük dr. Tóth József rektort, aki kifejezte, hogy nagyon sajnálja a dékáni döntést, ám kénytelen elfogadni azt. #133831410
- kifejt* Könyve 63. oldalán kifejti: „A legalapvetőbb jog a személyi és vagyonbiztonság joga hiányzik a nyomornegyedekben.” #61921795

- kifogásol* November 27-én kelt levelében Somai József, az SZKT Állandó Bizottságának (ÁB) tagja joggal kifogásolja, hogy „megrendült a Szövetség belső demokráciája, mivel a Kolozsvári Kongresszus jóváhagyott Alapszabályzatát nem tiszteljük. [...]” #49644966
- kihangsúlyoz* Az átadott oklevél kihangsúlyozza, hogy az 1988-ban alapított Berzsenyi-díj „... odaítélhető otthon, kisebbségben és a diaszpórában élő személynek, aki a romlás, szétszórás és a szétszóródás annyi ténye ellenében is kis közösségek szellemi összetartozását emberség és magyarság jegyében példaszzerű erkölcsiséggel szolgálja és képviseli [...]” #73961526
- kihirdet* Az AFP hírügynökség jelentette, hogy egy nagy-britanniai radikális iszlám szervezet a múlt héten a csecsenföldi katonai akciók miatt „halálra ítélte” Putyint, és hétfőn kihirdette a muzulmánoknak, hogy „bármelyiküknek jogában áll az ítéletet végrehajtani”. #164090715
- kitálat* Einar Skorgen ellentengernagy, a norvégiai mélybúvárok csapatának vezetője tegnap kitálat: többször megesett a mentési akció idején, hogy nagyon dühös lett, mert az oroszok nem adtak neki megfelelő információkat. „Időnként annyi félrevezető és rossz tájékoztatást adtak az oroszok, hogy az már-már a mélybúvárok életét veszélyeztette. [...]” #150143960
- kijelent* Erre utal az Alkotmánybíróság is, amikor határozatában kijelenti: „Az is a törvényhozó felelősségi körébe tartozik, hogy a kárpótlási jogosultság új szempontjainak megállapítása során mennyiben veszi figyelembe a jogosultak javára a német állam által fizetett jóvátételi összegeket” #65985898
- kimond* A Nektv. 45. § (1) bekezdése ugyanis kimondja, hogy „a közoktatás és a felsőoktatás törvényi szabályozása, az oktató-nevelő tevékenység szerkezetének és tartalmának meghatározása, valamint e tevékenység ellenőrzése során e törvénnyel összhangban érvényesíteni kell a kisebbségek kulturális autonómiájának megfelelő oktatási és művelődési érdekeket [...]” #50361126
- kinyilvánít* Ebben a határozatában kinyilvánítja az önkormányzat, hogy a családok végleges elhelyezkedéséhez „semminemű anyagi támogatást biztosítani nem tud”, és kötelezte a polgármestert, hogy „a művelődési házban a cigány családok ideiglenes elhelyezése kapcsán felmerült költségeket az állami költségvetésből igényelje meg.” #50376290

- kitér* A Horkay László református, Majnek Antal római katolikus püspöknek, Bendász Dániel görög katolikus esperesnek és Kovács Miklós KMKSZ-elnöknek címzett levelében az UMDSZ elnöke kitér arra, hogy a XII. ukrán–magyar kormányközi vegyes bizottság jegyzőkönyvében megfogalmazott ajánlásokból kiindulva, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) elnökeként és parlamenti képviselőként az Ungvári Nemzeti Egyetem (UNE) rektori hivatalával közös beadvánnyal fordult Ukrajna Közoktatási és Tudományügyi Minisztériumához. #73884583
- kíván* Az NVA azt kívánta, hogy Románia legalább 350 millió dollár piaci kölcsönt szerezzen újonnan, de a román kormánynak az idén eddig csak 108 milliót sikerült összegyűjtenie. #132335030
- kommentál* Győzött a kompromisszum – így kommentálja a belgrádi független sajtó az összes jelentősebb ellenzéki párt csütörtöki megállapodását a választási feltételekről és a rendkívüli választások mielőbbi megtartásáról. #144690062
- kommunikál* A meg nem értett zsenikre ma „köp a világ”, de egyáltalán, olyan neveléses sértődötten visszahúzódni és elfordulni az emberektől, amikor harcolni és győzni is lehet – kommunikálja az igazgató, aki büszke az eddigi helytállására. #136075507
- konzultál* Információink szerint a Fidesz legszűkebb vezetése vasárnap este konzultált arról, milyen stratégiát alakítsanak ki a kisgazdapárttal kapcsolatban. #196030709
- korrigál* A pénzügyminiszter arra számít, hogy a parlament elfogadja a költségvetést – ezzel korrigálta Járai Zsigmond hétvégi nyilatkozatát, miszerint nem lenne semmi baj, ha nem fogadnák el, mivel akkor automatikusan az idei kiadások szerint költhetne az állam, ám így nem lehetne például béreket emelni. #143950619
- könyörög* Az MNB jóformán segítségért könyörög a mindenkori költségvetőkhöz: kegyeskedjenek közreműködni az infláció megfékezésében. #139545182
- köszön* Az 1952-ből keltezett A fordító köszönete című versében a lefordított világirodalmi nagyságoknak köszöni az általuk „visszanyert időt” s „a tengeri szelet, a szabad levegőt”. #132809490
- köszönt* „Köszönöm, hogy elfogadták az MLSZ elnökének meghívását” – köszöntötte az újságírókat tegnapi sajtótájékoztatóján Kovács Attila. #141873533

MELLÉKLET

- kötelez* A bíróság a kiadót arra kötelezte, hogy minden eladott „módosított példány” árából 12 százalékot az örökös Joyce-alapítványnak utaljon át, és ez szép summa lesz, mert négy év alatt legalább 30 ezret adtak el belőle. #137772991
- követel* Az ellenzéki Demokratikus Konvenció szerdán azt követelte hogy mielőtt sor kerülne a román–orosz alapszerződés parafálására – esetleg már Primakov orosz külügyminiszternek a napokban várható bukaresti látogatása alkalmából – Ion Iliescu elnök fogadja a konvenció küldöttségét. #131870488
- közbeszól* Hernádi Ákos közbeszól: – Ma reggel született meg Gábor harmadik gyermeke, vele még nem találkozhatott... André és Laura után ő a harmadik. A kicsik egyike már háromévesen naponta gyakorol kis hárfájával, „kottája” előtt – apukáját ily módon utánozva. #134124600
- közbevet* Devánszkiné közbeveti: az illetékes bizottság pontrendszer alapján értékelte az ajánlatokat. A Kordély már végzett ilyen munkát, és az ajánlatát a bizottság és a testület is elfogadta. Valóban kevés a törzstőkéje, de nem multinacionális érdeklődőket vártak, és ez a cég tette a legelőnyösebb ajánlatot. #189737953
- közöl* Az országos rendőrfőkapitány válaszában közölte: Olyan adat nem jutott tudomására, amelyből kétséget kizáró egyértelműséggel megállapítható lett volna, hogy a cigánysággal szembeni rendőri diszkrimináció történt. #50207414
- közread* A berlini Die Welt – amelyet pedig aligha lehet azzal vádolni, hogy a keresztény pártok vesztét akarja – azt is közreadta, hogy ebből a pénzből a gyanú szerint milliók jutottak a CDU 1994-es választási kampányának finanszírozására is. #154573610
- közvetít* Emlékszem, amikor másodszor voltam börtönben (1984-ben), egyik cellatársam, akiről később kiderült, hogy a politikai rendőrség konfidense volt, azt a véleményt közvetítette elém megbízóitól, hogy a magyarság pipogya nép, mert még arra sem képes, hogy felépítsen egy vízi eróművet. #233681029
- lebeszél* Az előszóban Székely egyszerűen lebeszéli az olvasót arról, hogy elolvassa a könyvet. #185446301
- leint* A mai tévénező polgár felesége, aki eddig mosogatott, és csak itt kapcsolódik be a történetbe, el is kezdi rögtön szidni a kormányt meg a Torgyánt, ám férje leinti: ugyan, anyukám, ez csak Jókai. #147369891

- leszögez* A közösség beállítódása alapvetően meghatározza az elbeszélő viszonyát Koljához. Noha leszögezi: „Neked ő érthető módon ugyanolyan volt, mint a többi játékos, sohasem beszéltél vele, nem fűztek hozzá érzelmi szálak” (15), Kolja mégis bekerül a narrátor élettörténetébe. #2727966
- letagad* Egyszerűen letagadta azt, hogy neki tagdíjhátraléka lenne. #98786853
- magyaráz* A pszichológus ezt úgy magyarázza, hogy a férfiak elérhetetlen utáni vágya az ellentétébe fordul, feszültségüket úgy képesek feloldani, hogy vágyuk tárgyát értéktelennek állítják be. #132819250
- megállapít* A „De tribus gentibus” című művében a három világvallásról megállapította hogy tanításaik üdvösséget adnak híveiknek: az Ószövetség a zsidóknak, az Újszövetség a keresztényeknek, és mindkettőből a Koránban megtalálható tanítások a mohamedánoknak. #232912621
- megbeszél* Brinkhorst miniszter kedden megbeszélte kollégájával, Torgyánnal, hogy a tisztviselők a jövő héten kezdik tanulmányozni a kísérleti tervet. #168807584
- megcáfol* Májusban egyszer már megcáfolta Sergei Grigorovich, hogy eladta volna a jogokat a Bethesdának (ekkor tájt mi is írtunk az esetről), akkori kijelentése szerint a jogok az ő saját tulajdonában vannak. #452463133
- megdicsér* Pluszelismerésként Kovács Ági is megdicsérte győztes nyilatkozatában: „nagyon nehéz dolgom volt Szvetlanával, mert csak a fordulónál láttam, éppen hol tart. Azt hittem, gyorsabb leszek majd mint a középdöntőben, de olyan ideges voltam, hogy ez meggátolt ebben.” #213741653
- megemlít* Benes ünnepi beszédében megemlíti, hogy Magyarországon bizonyos körök ismét a revízióra készülnek, ezért szerinte az európai béke megőrzésének elengedhetetlen feltétele a magyar és német kisebbség kitelepítése. #234324569
- mege erősít* Egy kérdésre válaszolva megerősítette, hogy értelemszerűen a Romániai Társadalmi Demokrácia Pártjával (RTDP) is elképzelhetők helyi megegyezések, bár a választási szövetséget nem tartotta valószínűnek. #131851924

MELLÉKLET

- megfenyeget* Az Egyesült Államok kedden megfenyegette Izraelt, hogy ha a palesztinokkal folytatott tárgyalásai kudarcba fulladnak, akkor közzé fogja tenni a maga álláspontját. #138371125
- megfogad* Az 1891-ben játszódó történet elején egy sátánista kultusz vezetőjét kapcsolja le hőszünk, ám halála előtt Lord Blackwood (Mark Strong) megfogadja, hogy visszatér és beteljesíti bosszúját. #446915720
- megfogalmaz* A nemzetközi bíróság tegnapi ítéletében megfogalmazza: az alkotmányban foglalt tilalom, valamint az egyéb jogszabályokban – rendőrségi törvényben, szolgálati szabályzatban – részletezett megengedő szabályok összessége kellően egyértelmű eligazítást nyújthatott a kérelmezőnek. #143722270
- meggyőz* Garda Dezső képviselő kérdésünkre elmondta: hétfői megbeszélésükön Anghel Stanciu (Nagyrománia Párt), a szakbizottság elnöke meggyőzte a pártok képviselőit (a KDNPP részéről senki sem volt jelen) arról, hogy fogadják el az érettségi vizsgatantárgyak következő változatát: román, illetve anyanyelv és irodalom, matematika, történelem vagy földrajz és egy választható tantárgy. #132108978
- meghatároz* A törvény meghatározta azt is, hogy a párt tagjának az számít: a) aki az utolsó hat hónapban a párt szervezett tagja volt; b) aki a pártot hathatósan támogatja, felforgató céljaival nyilvánosan egyetért, vagy így cselekedett az utolsó hat hónapban; c) akit a párt nyilvános tiszt-ségbe jelölt, [...]. #235393981
- meghirdet* A Graboplast részvénye viszont az átlagosnál kevésbé, csak alig 7 százalékkal emelkedett, noha a társaság által 9,8 százalékbán tulajdonolt Rába Rt. a múlt kedden meghirdette: 2980 forintos áron vásárolja vissza a saját részvényeit, maximum 4,3 milliárd forintért (a Rába részvénye hétfőn 2750 forinton zárt, ugyanott, ahol egy héttel korábban). #155258542
- meghív* Felszólalása végén meghívta a jelenlévőket a május 28-ára tervezett Petőfi-szobor avató ünnepségére. #132997297
- megígér* Aztán megígéri, hogy sorra meg fog oldódni „még az a néhány probléma is, amellyel ma még esetleg szembe kell néznünk...” #73793293
- megindokol* Az MSZP frakcióvezetője, Ajkay úr megindokolta, miért nem tudja elfogadni ezt, jelesül a kooperációs megállapodásra hivatkozott. #53898288

- megír* 1911-től elkezd szlovákul is verselni, s az év nyarát ismét Nagyócsán tölti, ahonnan egy, öt korábban „jóindulatúan figyelmeztető” szlovák lelkész soraira válaszolva megírja, hogy korának s a középiskolának „az idealizmus legparányibb szikráját is kioltó [...] modernista mocsarából” menekülve visszatér népéhez. 51 (Éppen érettségizett líceista ekkor.) #235516789
- megismétel* Vasvári Barsi Ernőre hivatkozva megismétli azt az elvi álláspontot, miszerint a néprajzi ismereteket nem célszerű külön tárgy keretében nyújtani a tanulóknak. #233466673
- megismétel* A Varsói Szerződéshez tartozó országok első titkárainak 1961. augusztus 3-5-ei moszkvai tanácskozásán pedig Ulbricht drámai szavakkal ecsetelte a Berlinnel kapcsolatos helyzetet, s megismételte: a termelési veszteségek miatt az NDK képtelen teljesíteni szállítási kötelezettségeit. #239147478
- megjegyez* (Erről már Paul St-ckel¹³ is beszámol, csakhogy ő valósággal lebeszél Bolyai ilyen természetű vizsgálatainak kutatásáról, amikor fontos monográfiájában megjegyzi: „Bolyainak a tárgyra vonatkozó följegyzéseivel nem érdemes behatóbban foglalkoznunk.”¹⁴ #231682864
- megjelenít* Az egyezmény már továbbfejlesztette a megállapodás elgondolásait, és fő célként megjelenítette azt, hogy a közös határokon megszűnik az ellenőrzés, azon bárki, bárhol, bármely időben átléphet (akár az autópályán, akár egy hegyi ösvényen, akár egy folyó partján sétálva). #409700545
- megjelentet* Valószínűleg így járt az az újságíró is, aki ezt a mondatot leírta, és napilapunkban megjelentette: „... Pöstyénben mindössze 15 fizetőutas tartózkodott a nyolc szerelvényből álló vonaton...” #235640768
- megjósol* Az 1960-as évek végén, amikor a biológia fejlődése hihetetlenül felgyorsult, fogalmazta meg gondolatait a tudomány frontáttöréséről a londoni BBC Horizont című tudományos rovatának szerkesztője, Gordon Rattray Taylor. Ebben megjósolja, milyen eredmények várhatók az ezredfordulóra, amelynek küszöbén állunk. #240791826
- megkér* Beszélgetésünk végén azonban Bata Csaba még megkér mindenképpen tegyek említést az egyház, az iskola, a művelődési egyesület és a helyi közösség példaértékű együttműködéséről. Ja, és még valami: a falu illetékesei remélik, hogy a település neve előbb-utóbb szerb nyelven is Kraljev breg lesz majd. Ahogy régen volt. #229627521

MELLÉKLET

- megkérđ* – Elvégre nem vagyunk még annyira tehetetlenek – mondja és búcsúzóul azért megkérđi: – Ugye, lesz errefelé még jobb is, kedves? #174735919
- megkérdez* Egy ifjú és oktondi zszurnaliszta megkérdezte: „Mit szólna az amerikai szenátus, ha valamely belpolitikai konfliktus esetén Magyarországról küldenének egy országgyűlési képviselőt tájékozódni az USA-ba”. #132110935
- megkérđőjelez* Megkérđőjelezte, hogy a korábban alkalmazott menedzserek valamennyien kvalifikált szakemberek lennének. #147123133
- megkeres* A Fidesz-Magyar Polgári Párt országgyűlési képviselőit sok társasházi közösség képviselője kereste meg azzal, hogy tegyen valamit a polgári kormány azon családok érdekében, akik hiába ellenőrzik a hitelesített órával fogyasztásukat, mégis kénytelenek megfizetni a főmérő mérés hibájából keletkező díjkülönbözetet. #346245777
- megköszön* Halász D. János, az önkormányzat szociális bizottságának elnöke a Napló érdeklődésekor megköszönte, hogy az érintettek e problémára irányítják a figyelmét. #135713725
- megkövet* Válaszul a McCann Erickson szövívője megkövette az énekest: „Nagyra becsüljük Mr. Waitset, és mélyen sajnáljuk, ha bármi kellemtelenséget okoztunk neki.” #721193280
- megkövetel* A törvény a leendő felperestől megköveteli, hogy a leendő alperest írásban értesítse a küszöbönálló perről. #247005956
- megközelít* Michael Sandel, a kommunitarizmus ismert képviselője, a politikai filozófia mibenléte felől közelítette meg a problémát: „A politikai filozófia gyakran meglehetősen távolságot tart a világtól. Egy dolog az elvek világa, megint más a politikáé... De ha a politikai filozófia megvalósíthatatlan is az egyik értelemben, egy másik értelemben megkerülhetetlen... [...]” #243074482
- megmagyaráz* A Szentháromságról című könyvében megmagyarázza, hogy a csodákat Isten műveli úgy, hogy felhasználja az általa teremtett világot. A természetben a változás állandó és természetes jelenség, így ebben a folyamatban számunkra csak az csoda, ami feltűnő, gyors változás. [...] #231362314

MELLÉKLET

- megmond* A Házsabályban a 117. § (1) bekezdése, amelyik megmondja, hogy interpelláció esetén hogyan kell eljárni, az egyetlen olyan hely a Házsabályban, amelyik úgy szól, hogy az Országgyűlés ülésén választ kell adni, és megindokolt kérésre engedélyezheti az Országgyűlés, hogy harminc napon belül válaszoljon. #63074772
- megnevez* Ez az adománylevél már a falu tulajdonosait is megnevezi: I. Lipót Börgönd, Novaj, Sárosd, Saág, Bonczabelke nevű birtokokkal együtt Szolga-Egyházát is Bossányi Gábornak, Eölbey Mártonnak és Szeghy Mihálynak adományozta. #754138032
- megnyugtat* Kapa erre mondja, hogy itt lesz az utolsó vacsora, de amikor Pepe ettől izgatott lesz: „Te jó ég, itt lesz a Názáreti!?”, Kapa megnyugtatja „Ugyan már! Csak nem képzeled, hogy visszajön miattunk a Názáreti? Különben is, mindegy, itt Júdás mindenki.” #208160603
- megszólal* S akkor egy idős úr, aki a Bank Deutscher Ländernek volt az elnöke megszólalt: No jó. Az elég, ha a Fekete megígéri. #140851975
- megszólít* Éppen a kukorica és a búza hektáronkénti hozamát latolgatta, amikor fölötte a kiterjesztett szárnyú sas a Nagy Kormorán hangján megszólította: – Repüljön, Mancika! Repüljön, emelkedjék! Mert ha megfogom, elvtársi szavamra mondom, megbóbitázom! #654395
- megtagad* Janet Reno igazságügy-miniszter immár harmadszor – ezúttal a tárca ez ügyben illetékes osztályát vezető Robert J. Conrad Jr. javaslatát söpörve le az asztalról – megtagadta, hogy független ügyészt nevezzen ki az alelnök 1996-os kampánypénzgyűjtése során állítólag elkövetett törvénytelenések kivizsgálására. #155706258
- megtárgyal* Ez alkalommal megtárgyalták azt is, hogy létrehozzák az „Erdélyi Operatív Információs Központot”. #256625089
- megtilt* A köztisztviselők jogállásáról szóló 1992. évi XXIII. törvény 21. §-ának (3) bekezdése megtiltja, hogy vezető megbízatású köztisztviselő munkavégzéssel járó egyéb jogviszonyt létesítsen. Nem vezető beosztású köztisztviselő is csak a munkáltatói jogkör gyakorlójának engedélyével létesíthet munkavégzéssel járó egyéb jogviszonyt, ami adott esetben túlságosan nagy hatalmat biztosítana az állomás vezetőjének. [...] #65633130
- megvádol* A hetilap azzal is megvádolja Kovács Miklóst, hogy tevékenységével árt Ukrajna érdekeinek, s ellentéteket szít Kárpátalján, ami – az írás szerint – már nem áll messze a büntetőjogi felelősség kategóriájától. #217827795

- megvall* Még nincs tizenöt éves, amikor egyik fiatalkori szerelmének megvallja: „Életemet a csehszlovákiai magyarságnak akarom szentelni.” #179299694
- megvéd* Réthelyi akkor azzal védte meg Alföldit: látta a produkciót, nem tartja botrányosnak, inkább „újszerűnek”. #430060768
- megvitat* Putyin és az orosz alkotmánybíróság elnöke, Marat Baglaj, még hétfőn megvitatta, hogy mikor kell tartani az elnökválasztást. #138171619
- méltatlankodik* Szintén Az Ország 1944. július 29-ei száma méltatlankodik azon, hogy „a hivatalos szovjetorosz rádióadó kijelentette: a szovjetorosz kormány a zsidókérdés megoldását Ča legnagyobb háborús bűnnek tartja. Hogy a szovjetorosz internálótáborokban még ma is hétmillió orosz szenved” [...] #144278848
- méltányol* Vánca István a mű magyar premierjén zajló beszélgetés során méltányolta, hogy a szerző kiötlötte, miként lehet az információt, mint a lágytojást, három percen belül hasznosítani, s figyelemre méltónak tartotta, hogy ebből milyen szemérmetlenül meggazdagodott. #143641639
- méltat* Charles Gáti washingtoni egyetemi tanár – aki Pesten töltötte újságíróinas-éveit – a könyv előszavában imígyen méltatja a szerzőt: „... mindenféle handabandázás távol áll tőle... Nincsenek illúziói sem barátról, sem ellenségről. Egyetlen havi történelemből sem érezhető ki, hogy a világpolitika nagy dilemmáira könnyű a megoldás, de az sem, hogy nincs végső remény, nincs érvényes válasz... [...]”. #141829013
- mesél* Más: tavaly karácsony táján egy asztalnál ülök egy Pitish („Colibri”?) nevezetű úriemberrel, aki szórakoztatásként meséli, hogy valahányszor magyar szót hallott Chicago-ban, azt mondták (egymásnak), hogy „ni, még egy néger”. #74531336
- minősít* Első alkalommal, 1997. szeptember 5-én az országgyűlési biztos előremutatónak minősítette, hogy a koncepció biztosítani kívánja, hogy az érintettek a társadalom teljes jogú tagjaként élhessenek, ennek érdekében valamennyi – a fogyatékkal élő embereket érintő – területre kiterjedő szabályozást tartalmaz. #50888789
- mond* Én utasítottam el pénteken este „azt a moszkvai kérést, amely orosz csapatok magyar légtéren át Pristinába való szállításának engedélyezését kérte” – mondta tegnap Párizsban Orbán Viktor magyar miniszterelnök. #142884485

- mondogat* „Én ismerek olyan embert, aki 2000-ben Oroszország elnöke lehet!” – mondogatja immár évek óta Borisz Jelcin, akinek mostani, az alkotmány szerinti utolsó államfői ciklusát szinte teljesen a távozástól való rettegés és ezzel együtt az utódlás gondolata tölti ki. #182759531
- morog* Megfoghatatlan darab, vagy éppen túl sok helyről megfogható, és sehogy se tudok hozzáférközni – morog Zsótér Sándor, a ma esti Kamra-beli premier, a Bakkhánsnök rendezője. #194353110
- motyog* Egy hirtelen mozdulattal magához húzott és szorosan megölelt. – Szeretlek! – motyogta a hajamba. #958615306
- népszerűsít* Így – más szakemberekhez hasonlóan – a Külügyminisztérium aktív fellépését sürgeti, példaként említve a horvát külügyminisztert, aki levelet küldve a magyarországi utazási irodákhoz, úgy népszerűsítette az ország tengerpartját, hogy csatolta a Lloyd’s biztosítótársaság igazolását, miszerint Horvátország a korábbinál biztonságosabb idegenforgalmi célponttá soroltatott. #153221144
- nevez* Nagyon fontosnak nevezte a két államfő beszédeiben egyaránt meg­lévő gondolatot, amely „annak fontosságáról szólt, hogy elindult egy folyamat, és mindannyiunk felelőssége az, hogy megtaláljuk a megfelelő megoldásokat. [...]”. #132064495
- nyilatkozik* Popa a vita kapcsán úgy nyilatkozott: az RTDP soha nem hitte volna, hogy meg kell érnie azt a pillanatot, amikor az RMDSZ lesz olyan arcátlan, hogy a román parlamentben etnikai alapú autonómiát követeljen. #131907649
- nyilvánít* Az 1871-ben létrejött egységes német állam belső biztonsága szempontjából Bismarck veszélyesnek tartott minden olyan nagypolitikai mozgalmat, amely nem csupán német nemzeti keretben tevékenykedett, hanem egy nemzetközi hálózat része volt. „Birodalomellenes erőnek” nyilvánította a pápaságot, mert az a világegyháznak a német államkereten kívül elhelyezkedő központja volt, és annak tartotta az internacionalista szociáldemokrata mozgalmat. #138285710
- nyög* Egy alkalommal hálókocsiban utazott, de nem tudott elaludni, mert alatta alvó kollégája hangosan nyögött: „Szörnyen szomjazom, nagyon szenvedek!” #1111600790

MELLÉKLET

- nyugtat* 2010-11-08 20:09:32 Lázár nyugtat: Tucatnyi fideszes fog fizetni a különadó miatt A Fidesz frakcióvezetője azzal nyugtatta az alkotmányügyi bizottságban az ellenzéki képviselőket, hogy több frakciótársa mellett ő maga is különadót fog fizetni, mivel 2006-ban és 2010-ben is vett fel szabadságmegváltást. #433627846
- odaszól* A férfi főszerepet drámai erővel eltáncoló Lencsés Károly odaszól Gombosinak: – Kösz szépen! #134333074
- odavet* A focista a kis intermezzo után odaballag a rácshoz, megáll a fegyőr Okival szemben és félvállról odaveti neki: „Te, figyeljémán, kéne két sör meg két kurva. Van rá négyszázam!” #549256854
- okol* De bennem egyelőre még mocorog egy kis napi indulat azzal az Oresztésszel szemben, aki nemcsak megöli Elektrát, hanem tetejébe még az áldozatot okolja: „Te örült. Jaj, te örült: mit tettél velem?” #10051094
- ordít* Megfagy a levegő a Centrál Színházban, amikor Stohl azt ordítja, „hát keresztre kell engem feszíteni?” #611541448
- ostoroz* Siófokot, amelynek végén Nagy László, egy éve még az Újpest, ma a Siófok mestere teljesen kikészülve ostorozza a bírókat: „Vidéki kiscsapat buszozik több mint száz kilométert a nagy fővárosi klub otthonába, rúg három szabályos gólt, abból kettőt nem adnak meg, így a bravúr helyett 2-1-es vereséggel buszozhat haza.” #139430004
- összefoglal* Béndek József összefoglalta, hogy az erős migrációs nyomás ellenére javult a zöldhatár őrizetének eredményessége, és előrelépés történt az embercsempészet visszaszorításában, a körözött személyek feltartóztatásában. #168012727
- összegez* „A magas minőségre törekvő, és azért áldozni is hajlandó vevők a német és osztrák cégek termékeit keresik, az építésszek, belsőépítésszek a légies skandináv stílust favorizálják, de a játékosabb, ráadásul a németnél általában 30 százalékkal olcsóbb olasz termékeket a legkönnyebb eladni” – összegzi tapasztalatait Feuertag Ottó. Egy átlagos munkahelyet – egy íves, egy darabból álló sarokasztal-kombinációt, egy alá gurítható úgynevezett konténert és egy alacsony szekrényt – „osztrák minőségben” körülbelül 250 ezer forintból tudnak kihozni. #152361406
- panaszkodik* Draskovics arra panaszkodik, hogy Milosevics nem hajlandó együttműködni velük és a koszovói szerbek képviselőivel. #138926513

- panaszol* „A Frisssföl 95 százaléka tej, s csak 5 százalékát képezik egyéb adalékanyagok, mégsem jegyezték be tejterméknek, s nem nevezhettük tejfölnek” – panasolja Szabó Mihály, az Avonmore termelési igazgatója, hozzátéve: az EU-szabállyal nincs semmi baj, de az alkalmazásban „nagyobb rugalmasságot” kellene tanúsítani.
- parancsol* Ebben a történetben Isten el akarja fordítani Ábrám figyelmét a földi jutalomról. Azt parancsolja hogy ne azzal foglakozzon, hogy itt és most milyen lesz a jutalma. Ne azzal törődjön, hogy ki fogja megörökölni a te házát, meg a pénzét. #412687961
- példáz* Erdélyi szemmel című kötetében (Kolozsvár, 1932) régebbi tanulmányait újraközölve a tragikus költőt láttatja, aki korának és saját magának ellentmondásaival szemben a nagyság önnevelő iskoláját vívta s előkelő szabadelvűségének demokratikus felfogásában azt a törekvést példázta, hogy a kultúrában tegyük nélkülözhetetlenné magunkat s így biztosítsuk létünket. #826549987
- pontosít* Brüsszel azt is pontosította, hogy milyen átmeneti időszakokra számíthatnak majd az újonnan belépők. A belső piac működését érintő jogszabályokat az új tagoknak gyorsan kell majd alkalmazniuk, ezért kevés és rövid időtartamú kivételezésre számíthatnak. [...] #144650498
- rábeszél* Mielőtt kitűzték volna a tárgyalást, Várhidi Péter menedzser-vezetőedző rábeszélte a futballisták többségét, várjanak türelemmel járandóságukra. #140470324
- rákérdez* Vancsik rákérdezett arra is, hogy a kormányfő miért nem hozta magával a bejelentés alapjául szolgáló dokumentumokat, azokat, amelyekből Deutsch Tamás idézett az Aktuális augusztus 24-i műsorában. #169958823
- rámutat* Katona Lajos rámutatott arra, hogy a romantikusok „igazságaik felismerését gyakran csupán intuíciójuknak, spekulációiknak és géniuszuknak köszönhették”. #233043030
- rászól* A verekedést az váltotta ki, hogy a 27 éves rendőr – a Romániai Magyar Szó tudósítása szerint – rászólt a részegen randalírozókra, hogy ne tördeljék a frissen ültetett facsemetéket. #131842501
- rátér* Torgyán szerint a lakosság így fejezi ki tiltakozását. Ezután rátért arra, hogy a rendszerváltás óta eltűnt a nemzet vagyonának 80 százaléka, s helyette semmi sem keletkezett, ám a felelősöket nem találták meg. #204666028

MELLÉKLET

- rávág* Gellei azonnal rávágta, hogy vállalná a feladatot. #150686850
- rávilágít* Rávilágított arra, hogy a főnévre mutató ami összhangban áll az általános nyelvhasználattal, de az irodalmi nyelvhasználattal is. #252369694
- reagál* – Sajnálattal értesültem róla, hogy a lehetséges Eb-helyszínek között nem szerepel Pécs – reagált dr. Bödő László, a pécsi sportbizottság elnöke. – Nagyon remélem, hogy ez a döntés nem végleges. Sajnos az utóbbi időben az atlétikai pálya áthelyezése miatt kissé lelassult a stadionrekonstrukciós folyamat, ráadásul Pécs nem kapott első kategóriás besorolást [...]. #133483577
- reklámoz* A családi választójoggal – reklámozta Kósa – elejét lehetne venni annak, hogy a jövőről túlnyomó részben az idősebb generációk döntenek. #536360580
- rendelkezik* A bíróság úgy rendelkezett, hogy a holocaust túlélőit és az áldozatok örököseit egy postázott értesítés csomag terjesztése útján kell tájékoztatni a javasolt egyezség szerinti jogaikról, amelyben szerepel a teljes jogi értesítés és az induló igény kérdőív. #132302010
- részletez* – Pedig ez nem teljesen igaz – részletezi Priadková asszony szervezetük létrehozásának célkitűzéseit – hiszen 40 éves korig érdemes próbálkozni a teherbeeséssel, és itt elsősorban a művi megtermékenyítésre gondolok. Szeretném tisztázni, hogy társulásunk nem csupán a lombikébiprogramokban résztvevők számára alakult, [...]. #133254268
- sóhajt* – Nálunk még gyerekcipőben jár a drogmegelőzés. – sóhajtott Szócsné. – Sokkal többet kéne róla beszélni, hogy beépüljön a szakemberek tudatába meg azokéba, akik segíthetnének a kábítószereseknek. Amíg Budapesten természetes, hogy két évet tölt az intézetben a drogfüggő, addig nálunk örülhetünk, ha egy évig marad. [...] #132739388
- sorol* – Fellépnek majd magyarországi és szlovákiai csoportok. – sorolja a részleteket – És egy helyi, népzenei játszó roma együttes. #132668706
- súg* A futóval vigyázzon, Guszti bácsi – súgja egy hatvan körüli úriember nyolcvanas társának. #179267052

MELLÉKLET

- suttog* – Félek rohadtul – suttogja a törékeny nő, aki könyvárusítással teldja meg nyugdiját. – Félek az ismerős jelszavaktól, a gyűlölet hangjaitól, amelyeket újra hallok. A zászló csak betetézte a félemeimet. Mondtam a gyerekeimnek, menjetek el innen. Menjetek el ebből az országból... #478648725
- sürget* Balázs Sándor azt sürgette, hogy mielőtt a parlament megváltoztatná a kormányhatározatot, terjesszenek elő törvénytervezetet a Bolyai egyetem újralétesítéséről, amelyben meg kell említeni, hogy jogorvoslatról, joghelyreállításról van szó. #132078958
- számonkér* Egely felszólalt, és számonkérte, hogy elvégezték-e a fizikusok az említett ingás kísérletet. #690434714
- szavatol* Kofi Annan szavatolta, hogy Izrael tartózkodni fog a határsértésektől Dél-Libanonban. #167220427
- szemléltet* A multikulturalizmus amerikai akceptójának a nemzetközi szintén gyakorolt, egyértelműen pozitívna aligha minősíthető befolyását Kymlicka két példával szemlélteti: egyrészt a québeci helyzetre gyakorolt hatásával, másrészt azoknak a problémáknak a felemlítésével, amelyekkel a közép- és kelet-európai államok szembesülnek napjainkban, a demokrácia fele tartó átmenet során. #231786599
- sziszeg* „Terrorista! Gyilkos!” – sziszegte egy isztambuli újságíró, amikor a megbilincselte Öcalant ábrázoló plakátot tanulmányoztam. #143903229
- szól* Talán a legélesebb kritikát érdemes külön is említenünk: a Hős 13,10 így szól: „Hiszen te mondtad: adj nekem királyt és vezéret! Adok én neked királyt, de haragomban, el is veszem felindulásomban!” (Kr.e. 750 körüli prófécia) #231664228
- szólít* Egy ránk maradt elsárgult, porladó, úgynevezett „iskolai újság” meglepően merész cikke szerint Ebürlő névről egyetlen tanítványát sem ismerte, úgy szólította őket, hogy „te ottan izé”, „te kicsoda hogyhíjják”, „te kövér tohonya”, „te sovány barom” stb. #37992503
- szorgalmaz* Hokky Károly interpellációt nyújtott be a prágai parlamentben, melyben szorgalmazta, hogy a postahivatalokban engedélyezzék a magyar feliratokat. #233839263
- szorítkozik* A Süddeutsche Zeitung rövid írást szentel az évfordulónak, és arra szorítkozik, hogy felidézze az események időrendjét. #158744883

<i>tagad</i>	A vitatott cikk szó szerint kimondja, nem tagadja „az állami multikulturális egyetemeken belüli magyar tannyelvű oktatás jelentőségét és szerepét a romániai magyar értelmiségi (elsősorban a tanár-) képzés területén...”. #232388280
<i>taglal</i>	Ő is elsősorban a mű világképére kíváncsi és azt taglalja, hogy hogyan felel meg egy transzvendens életfilozófiának a mese egzotikuma, a mondattani szerkezet, a szituáció-kontrasztok és a rapszódia-szerkezet, valamint a mitologikus betétek. #256075188
<i>tájékoztató</i>	A pénzügyminisztérium arról is tájékoztatta a Nemzetközi Valutaalapot (NVA), hogy a költségvetési ellenőrzési rendszert is korszerűsítette. Ez lehetővé teszi egyes kiadások, valamint javak és szolgáltatások kiadásainak csökkentését. #132426783
<i>találgat</i>	Chávez azt találgatta, előfordulhat-e, hogy az amerikaiak feltalálhattak egy technológiát a rák elterjesztésére, amely lehet, hogy akár ötven évig titokban marad. #626215740
<i>támad</i>	Az árverezés előtt viszont a Nagyrománia Párt főtitkárává frissen megválasztott polgármester Marius Tucă műsorában keményen támadta a Polust. #132482688
<i>tanácsol</i>	Max Mosley, a FIA elnöke azt tanácsolta a Hungaroring vezetőinek, hogy lépjenek kapcsolatba a silverstone-i, a barcelonai és a montecarlói versenyek rendezőivel, és használják fel az ő tapasztalataikat. #140300042
<i>tanúsít</i>	Az izraeli kivonulást az ENSZ térképészei és békefenntartói a BT felhatalmazása alapján ellenőrizték a helyszínen, és Kofi Annan főtitkár tanúsította: az izraeli csapatok visszavonultak saját határuk mögé, ahogyan a vonatkozó 1978-as BT-határozat előírta. #206603721
<i>tanúskodik</i>	A pogányi önkormányzat által megrendelt felmérés viszont arról tanúskodott, hogy a helyiek 80 százaléka a reptér fejlesztését támogatja. #194986397
<i>tárgyal</i>	Tegnap délután az MTV alelnökével, László Józseffel tárgyaltak arról, hogy esetleg a közszolgálati tévé kettes adója közvetítené élőben a meccset, ám egyezés egyelőre nem született. #140612785
<i>tilt</i>	Eltelt közben néhány évszázad, amikor is a Balaton nem igazán volt az ember által felfedezve, sőt a XVII. század végén helytartótanácsi rendelet tiltotta, hogy a Balatonban fürödni lehessen. #380189428

MELLÉKLET

- tiltakozik* Eitner Ákos 1942. november 27-én tiltakozik az ellen, hogy „a zsidóságot hadműveleti területen alkalmazzák”. #139211048
- tisztáz* Fia, Bolyai Dénes 1851-ből való írásgyakorlatára odavetett sorok már világosan mutatják, hogy a problémát teljes egészében tisztázta: „Az 5 s fölsőbb rangú egyenlet általános föloldása lehetlenségét két módon tudom megbizonyítani...” 39 #231684463
- titulál* A Sydney Daily Telegraph egyenesen „gyáva tyúknak” titulálja őt, aki nem mert kiállni a helyi kedvenc, Cathy Freeman ellen. #208085854
- tolmácsol* A demokrata frakció véleményét Gelb Miklós fideszes képviselő tolmácsolta: Az elmúlt ciklusban az önkormányzat gesztust gyakorolt, amikor 400 ezer forintos felújítás után hajlékhoz juttatta Páva Zoltánt, mint országgyűlési képviselőt. E gesztust kellett volna viszonznia most a lakás visszaadásával. [...] #135606389
- tudakol* A honatya azt tudakolja, miért marad továbbra is titokban a jelentésnek a közpénzek hatékony és jogszabályoknak megfelelő felhasználását vizsgáló rész. #148751062
- tudat* (3) 2003. február 7-i levelében tudatta a Bizottság Németországgal azt a határozatát, hogy ezen intézkedés kapcsán megindítja az EK-Szerződés 88. cikkének (2) bekezdése szerinti eljárást. #333495807
- tudósít* Az említett sajtó arról is tudósította a világ közvéleményét, hogy Beneš elnök valósággal belesírt a rádióba, amikor beszámolt a később Müncheni Egyezmény néven elhíresült döntés körülményeiről. Arról, hogy sem az angolok, sem pedig a franciák nem álltak ki Hitlerrel szemben Csehszlovákia mellett [...]. #415385365
- udvarol* Egyszer az új fiatal primadonna magabiztosságát növelendő, így udvarolt: fantasztikusan jó nő vagy, úgy elcsábítanálak, hogy beleremegne a színház, de tudod, én már öreg vagyok, és fiatal a feleségem, azt a kevés férfiasságot, ami havonta összejön nekem, haza kell vinnem. Ugye megérted? #135356352
- utal* Az RMDSZ képviselője kifejtette: azáltal, hogy a román parlament ratifikálta, a nemzetközi egyezmény a belső jogrend részévé vált, akkor is, ha azt egyelőre még nem ratifikálta 12 ET-tagország. Utalt arra, hogy a kormány vezető képviselői, maga Ion Iliescu államfő is többször nyilatkozott a keretegyezmény ratifikálásáról és gyakorlatba ültetéséről, kiemelve, hogy Románia teljesítette e nemzetközi dokumentum minden előírását. [...] #131842180

MELLÉKLET

- utasít* Az SZKT ugyanakkor nem fogadta el az Ügyvezető Elnökség határozattervezetét az RMDSZ átvilágító bizottságának a létrehozását illetően, ehelyett utasította tisztségviselőit: záros határidőn belül nyilatkozzanak a volt Securitatével fenntartott kapcsolataikról. #132261195
- üdvözl* Német kollégája, Joschka Fischer üdvözölte, hogy az Európai Unió nem „csomagtervben” gondolkodik. #135527329
- üvölt* Szerbia győzelmi körét futja, a Szerbia utat vágott a demokrácia felé, amelyben nincs helye Milosevicnek – üvöltötte a tömegnek Kostunica. #147000750
- üzen* Mary Garden azt üzeni a húszas évekből, hogy a nő az élete minden szakaszában, a nap minden órájában legyen harcra kész, mindig teljes díszben, fegyverzetben várja az ellenfelet. #138950128
- vádol* Avval is vádolja a pulitzereseket Jeszenszky nagykövet – ha jól értetem zaklatottnak tűnő sorait –, hogy elnézően, jóindulatúan bántak a Horn-kormányal: „messziről nézve ezek talán nem látszottak [...]”. #144295635
- válaszol* 2. Az ügygel kapcsolatban tájékoztatást kértem az illetékes minisztertől, aki a következőket válaszolta: A sajtóközleményekkel egyidőben szerzett tudomást arról, hogy több napilap birtokában van – az indítványozók által kifogásolt-, az NBH Baranya megyei Kirendeltségének feljélcével ellátott 1995. december 20-ai keltezésű kétoldalas feljegyzés fénymásolt példánya. [...] #50211867
- vall* A DFC Kft.-nek, a nagy hírű DVTK jogutódjaként működő futballcsapatnak a Miskolci Hőszolgáltató Kft. 158 millió forint hitelt nyújtott – a nyomozó hatóság szerint indokolatlanul –, amiről az egy napra letartóztatott ügyvezető igazgató azt vallotta, hogy ezt a város vezetőinek utasítására tette. #346643847
- valószínűsít* Kitaibel Pál 1799-ben valószínűsítette, hogy ez a homoki ősfenyves reliktum növénytársulás, de ezt bizonyítani csak a 20. század végén sikerült. 1954 óta kiemelten védett terület. #755306094

- vázol* Hadd idézzem ezzel kapcsolatban egyetértőleg egy ismert műszaki tudós véleményét, a Michelberger Pálét: korunk új latinjának nevezi az angolt, érveit és ellenérveit pedig így vázolja: „Ha az egységes tudományos nyelv egyúttal egyetlen tudományos nyelvet enged meg, akkor az ettől eltérő nemzeti nyelvek elszegényednek. Megszűnik a nemzeti nyelvű tudományos irodalom, szűkül az alapfokú és gyengül a középfokú oktatás” #233105024
- véd* Friderikusz az adásban azzal védte magát, hogy ez a műsor szubjektív, tehát az ő esetleges tévedése is „bele van kalkulálva”. #144839338
- védekezik* A vádlott azzal védekezik, hogy a bányásztömegek haragja spontán módon irányult a Románia liberá ellen, amely felkarolta az Egyetem téri mozgalmat, márpedig a bányászok éppen annak felszámolására jöttek Bukarestbe. #132217010
- védelmez* A lap így védelmezi Gogát: „Sajnáljuk, hogy Ady kiművelt eszével nem értette meg barátjának, Gogának a cikkeit, aki egyetlen dolgot hangoztatott: a zsidó elemeknek a magyar nép körébe való bebocsátásával hamissá vált a magyar nép etnikai jellege, és kultúrája elnemzetietlenedett. [...]”. #245294077
- vélekedik* Szalai Erzsébet a „Vázlatok a hatalom és társadalom természetrajzához” c. tanulmányában úgy vélekedik, hogy a többszörös tőkekonverzióra való képesség nemcsak a gazdasági elit rekrutációjának a magyarázó elve, hanem a kulturális és a politikai elité is. #232266960
- véleményez* Vilko Novak hevesen kelt ki Zsiga ellen, mert többek között műve rendkívül felületesnek bizonyult, s úgy véleményezte, hogy a szlovén-magyar jó viszonyt rombolja Zsiga helytelen állításaival. #810162770
- vigasztal* – Ne búsulj – vigasztalja a feleség – nekem is van egy titkom: nem Hamburgból származom, hanem Ugandából! #217392725
- visszautasít* 1938. december 29. A prágai kormány visszautasította Révai Julij kárpátukrán miniszter arra vonatkozó előterjesztését, hogy a tartomány neve hivatalosan Kárpáti Ukrajna legyen. #233873591
- vitat* A panaszos a maga részéről vitatta, hogy az irányadó nemzetközi egyezményekből folyó kötelezettségek alól Görögország szabadulhatott volna. #232461725
- vitatkozik* Az utolsó fejezetben Pinker vitatkozik Chomskyval a tekintetben, hogy vajon az evolúció és a természetes kiválasztódás önmagukban elégségesek-e magyarázatul az ember veleszületett nyelvi kompetenciájára. #777683237

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT

MONOGRÁFIA

Lovász Irén: *Szagrális kommunikáció*

Galsi Árpád: *Jakab, az Úr testvére*

Pap Ferenc: *Templom mint teológia. Kulcsok az Ezékiel 40-48. értelmezéséhez*

Tóth Sára: *A képzelet másik oldala.*

Irodalom és vallás Northrop Frye munkásságában

Tari János: *A néprajzi és az antropológiai filmkészítés.*

Történeti, elméleti és gyakorlati példák

Buda Béla: *Empátia. A beleélés lélektana*

Németh Dávid: *Pasztorálanropológia*

Szenczi Árpád: *Az ember természete – természetes(en) nevelés.*

A reformpedagógia egy lehetséges reformja

Váradi Ferenc: *Vázlatok az óvodai anyanyelvi-irodalmi nevelésről*

Semsey Viktória (szerk.): *Latin-Amerika 1750–1840.*

A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig

Bagdy Emőke: *Pszichofitness. Kacagás – kocogás – lazítás*

Balázs Siba: *Life Story and Christian Metanarration. The importance of the research results of narrative identity to practical theology*

Kocziszky Éva: *Antifilozófusok huszonöt időszerű kérdése a kereszténységhez*

Honti László: *Magyar nyelvtörténeti tanulmányok*

Szummer Csaba: *Freud, avagy a modernitás mítosza*

Kun Attila: *A munkajogi megfelelés ösztönzésének újszerű jogi eszközei*

Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: *Életútinterjú*

Görözdí Zsolt: *Protestáns egyházértelmezés a reformáció századában a jelentősebb egyházi rendtartásokban*

Békési Sándor: *Sisi személyének teológiai portréja*

- Török Emőke: *Munka és társadalom.*
A munka jelentésváltozásai a bérmunkán innen és túl
- Sepsi Enikő: *Pilinszky János mozdulatlan színháza*
Mallarmé, Simone Weil és Robert Wilson műveinek tükrében
- Erdélyi Ildikó: *A lélek színháza. A pszichodráma és az önismeret útjai*
- Szummer Csaba: *Pszichedelikumok és spiritualitás*
- Papp Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés.*
A Bocskai-felkelés történetéhez
- Bolyki János: *Teológia a szószéken és a katedrán*
- Balogh Eszter: *Túlélési stratégiák a magyar gazdaságban.*
Esettanulmányok a 2000-es évek elejéről
- Falussy Lilla: *Trendek a kortárs olasz drámában*
- Bekő István Márton: *Jézus csodáiról szóló elbeszélések Márk evangéliumában*
- Kovai Melinda: *Lélektan és politika. Pszichotudományok a magyarországi államszocializmusban 1945–1970*
- Spannraft Marcellina: *Költészet és szakralitás*
- Németh István: *Műtárgyak a boncteremben. Tanulmányok az orvoslás és a képzőművészet tárgyköréből*
- Homicskó Árpád Olivér: *A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere*
- Fabiny Tibor: *Az eljövendő árnyékai. A figurális tipológiai olvasás*
- Szetey Szabolcs: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1784–1878 között*
- Balogh Tamás: *Huizinga Noster.*
Filológiai tanulmányok J. Huizinga magyar recepciójáról
- Dávid Gyula: *Angol fogalmi idióma szótár.*
Angol idiómák és magyar megfelelőik
- Beke Albert: *Gyulai Pál személyisége és esztétikája*
- Németh Dávid: *Vallásdidaktika. A hit- és erkölcstan tanítása az 5–12. osztályban*
- Sepsi Enikő: *Kép, jelenlét, kenózis a kortárs francia költészetben és Valère Novarina színházában*

- Papp Ágnes Klára: *A tér poétikája – a poétika tere. A századfordulós
kiszvárostól az ezredfordulós terekig a magyar irodalomban*
- Lányi Gábor János: *A kálvinizmus nyitánya. Berni zwingliánusok és francia-
svájci kálvinisták vitája az egyházfegyelem gyakorlásáról*
- Kovács Dávid: *Nemzetfelfogás és történelemszemlélet
a 20. századi Magyarországon*
- Pap Ferenc: *Az egyházi év*
- Farkas Ildikó: *A japán modernizáció ideológiája*
- Horváth Csaba: *Megtalált szavak*
- Csízay Katalin: *Az ideális vezető politikus alakja a görög-római hagyományban*
- Siba Balázs: *Pasztorálteológia*
- Indries Krisztián, Szummer Csaba: *Freud és a felkelő nap országa*
- Bognárné Kocsis Judit: *A vallás mint forrás Karácsony Sándor nevelési
koncepciójában*
- Vető Miklós: *Jonathan Edwards gondolatvilága*
- Kodácsy Tamás: *A homiletikai aptum. Hogyan lesz a szószéki beszédből
igehirdetés?*
- Brandt Györgyi: *A hungarológia intézményrendszerének létrehozása.
Gragger Róbert a berlini egyetemen*
- Simon Gabriella: *A mentorálás elmélete és gyakorlata. A mentori kompetenciák
attitűdelemei és a kezdő pedagógusok mentormodellek szerinti támogatása*
- Legény Kristóf: *A természettudományos és a teológiai megismerés modelljei*
- Siba Balázs: *Pasztorálteológia (Második, javított kiadás)*
- Szabados Ádám: *Az apostolok hagyománya*
- Lukács Olga: *Az erdélyi egyházak ezeréves együttélésének színopszisa*
- Literáty Zoltán: *Homiletika és retorika*
- Toókos Péter János: *A III. szibillakönyv. Irodalmi és teológiai bevezetés*
- Borsi Attila János: *Elhívástól kihívásig. Vázlatok az egyház és a keresztyén
gondolkodás megértéséhez*
- Szalma József: *A biztosítási szerződés. A biztosítói kárfelelősség az európai és
a magyar magánjogban*
- Kövi Zsuzsanna: *Az alternatív ötfaktoros személyiségmodell és
a személyiségklaszterek*

- Nemeshegyi Péter SJ: *A kelet-ázsiai vallások története*
- Bethlenfalvy Ádám: *Dráma a tanteremben. Történetek cselekvő feldolgozása*
- Sólyom Réka: *Szaknyelvi szemantika. Funkcionális kognitív elemzések*
- Dér Csilla Ilona: *Diskurzusjelölők és társulásaik a magyar nyelvben*
- Csontos Nóra: *Szakszöveg-tipológia. Szakszövegtípusok vizsgálata társas-kognitív keretben*
- Visky András: *Mire való a színház? Útban a theatrum theologicum felé*
- Kovács Dóra: *Az empátia tudománya és művészete*
- Korpics Márta: *A késő modern vallásosság közösségi mintázatai*
- Fóris Ágota: *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat*
- Gálffy László: *Anjou és grófjai. A politikai területformálódás útjai és sajátosságai Franciaországban (9–13. század)*
- Szabados Ádám: *Az apostolok hagyománya* (Második, javított kiadás)
- Csűrös András: *Református egyházi élet a Tanácsköztársaság idején. A magyar reformátusság egy válságos korszakban*
- Nagy József: *Élet és halál, örök élet és örök halál a Jelenések könyvében*
- Boros Gábor: *Georg Misch és az önéletírás*
- Karasszon István: *Az ószövetségi teológia üzenete*
- Birher Nándor: *Értékalapú (köz)igazgatás*
- Jakab Éva: *Állam és demokrácia: törvényhozás és törvénykezés az ókori Athénban*
- Nagy József: *Élet és halál, örök élet és örök halál a Jelenések könyvében*
- Bölcskei Andrea: *Az egyház mint egykori birtokos a magyar helynevekben*
- Szontagh Pál: *Miért (nem) leszek pedagógus? Hivatás- és pályamotiváció a Kárpát-medencei pedagógusjelöltek körében*
- Mészáros László: *Az ókori Európa nevelésügye*
- László Emőke: *Kiválasztás Krisztusban*
- Szűcs Ferenc: *Az imago Dei értelmezése a barthi és a Barth utáni teológiában*
- Németh László: *Vidéki ellenségképek a Szabad Népből*
- Frazer-Imregh Monika: *Életmód, asztrológia és mágia a reneszánszban*
- Schmidt Ildikó: *A sikeres iskolai inklúzió tényezői*
- G. Komoróczy Emőke: *Földbolygó szívmagasságban*

Váradi Ferenc: *Krúdy keresése*

Szalma József: *A kárfelelősség alapelvei*

Prontvai Vera: *Költészet és ritualitás a kortárs magyar színházban*

Nádor Orsolya: *A kelet-közép-európai nyelvi térség*

L'Harmattan France
5-7 Rue de l'École Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 Torino
Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email: harmattan.italia@agora.it

Nyomdai előkészítés: Károli Könyvműhely
Szakmai koordinátor: Krizsai Fruzsina
Műszaki szerkesztő: Bödecs László
Borító: Kára László
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter